

VII. ÉVFOLYAM, 2018/1. SZÁM

BÜNTETŐJOGI SZEMLE

Tartalom

- DR. BAKONYI MÁRIA:
A szakvélemény szabályozása az új büntetőeljárás
törvényben / 3
- DR. BÉRCES VIKTOR:
Kontinentális típusú bizonyítási rendszerek
Európában / 16
- DR. CZIPA ZSUZSANNA REBEKA:
Az 1950-es évek kihallgatási technikái és az azt
befolyásoló tényezők / 26
- PROF. DR. GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ:
A gazdaságpolitika és a kriminálpolitika kapcsolódási
pontjai / 34
- DR. HÁGER TAMÁS:
A terhelti figyelmeztetés és joghatásai a vádlott
kihallgatásakor az elsőfokú bírósági tárgyaláson az új
büntetőeljárás törvény rendelkezései alapján / 36
- DR. KELEMEN JÓZSEF:
A büntetendő cselekményből származó vagyoni
elvonásának célja, elmélete és elvei / 43
- DR. LÁSZLÓ BALÁZS:
Erőszak, erőszakos magatartás, személy elleni
erőszakos cselekmény – értelmezési kérdések a
csekély súlyú, tömegesen előforduló bűncselekmények
körében / 48
- DR. NAGY ALEXANDRA –
NAGYNÉ DR. GÁL MÓNIKA:
A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás sajátosságai / 55
- DR. PÁLVÖLGYI ÁKOS:
Hogyan hajtsunk végre büntetést, ha nem értünk szót
az elítélttel? / 69
- SIDLOVICSNÉ TÓTH ILDIKÓ:
Takarékszövetkezetek a büntetőeljárásban / 73
- DR. SZABÓ JUDIT:
Eljárás a külföldön tartózkodó terhelt távollétében / 81
- DR. TRAN DÁNIEL:
Beszámoló az Amerikai Kriminológiai Társaság 72.
találkozójáról / 91
- ZSIROS BETTINA:
Valóságos-e, ami igazságos? – Gondolatok a perbeli
egyezségkötés új Be.-ben szabályozott intézményéről / 93
- DR. BÁRÁNDY GERGELY – DR. ENYEDI KRISZTIÁN:
Leplezett eszközök és titkos információgyűjtés, avagy
az új büntetőeljárás törvény margójára / 97
- DR. PFEFFER ZSOLT:
A közpénzügyi viszonyok védelme / 105

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Gál István László
A szerkesztőbizottság titkára: Dr. Kóhalmi László
A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Bárándy Gergely,
Dr. Belovics Ervin, Dr. Elek Balázs,
Dr. Molnár Gábor, Dr. Tóth Mihály,
Dr. Vókó György

ISSN 2063-8183

Kiadja HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

Cím: 1037 Budapest, Montevideo u. 14.

Telefon: 340-2304, 340-2305, Fax: 349-7600

E-mail: info@hvgorac.hu

Internet: www.hvgorac.hu

Felelős kiadó: dr. Frank Ádám, a kft. ügyvezetője

Felelős szerkesztő: dr. Gábor Zsolt

Műszaki szerkesztő: Harkai Éva

Tördelő: Balás Zsuzsa

Korrektor: P. Berka Antónia Mária

Szerkesztői előszó

Tisztelt Olvasó!

A Büntetőjogi Szemle 2018. évi első számában ismét tapasztalt kutatók, gyakorlatban dolgozó szakemberek, bírák és fiatal ügyészek, valamint ifjú magyar büntetőjogászok tanulmányait gyűjtöttük össze. A Szerkesztőség továbbra is várja a fiatal és a tapasztaltabb kutatók, oktatók és gyakorlati szakemberek írásait. A 2018-as évben elsősorban az idén hatályba lépő új Büntetőeljárás törvénnyel kapcsolatos munkákat szeretnénk megjelentetni, ezáltal is segítve a joggyakorlatot a jogszabály alkalmazására való felkészülésben.

Budapest, 2018. január 18.

*Prof. Dr. Gál István László
főszerkesztő*

Tájékoztató a folyóiratban való publikálásról

A szerkesztőség a megjelentetni kívánt tanulmányokat a gal.istvan@ajk.pte.hu vagy a gabor.zsolt@hvgorac.hu e-mail címre várja.

A megjelentetésről a lektorálást követően a Szerkesztőbizottság dönt.

A Szerkesztőbizottság fenntartja a jogot a kéziratok korrigálására, szerkesztésére.

A tanulmányokat MS Word formátumban, Times New Roman betűtípussal, 12 pontos betűnagysággal, másfeles sorközzel írva, sor-kizárt igazítással és lábjegyzetmegoldással kell elkészíteni.

A kéziratot kérjük a szerzőktől a név, az esetleges tudományos fokozat, a foglalkozás valamint a munkahely feltüntetését.

A szerkesztőbizottság másodközlésre nem fogad el kéziratot. Terjedelmi korlát – lévén elektronikus folyóiratról van szó – nincsen.

A Szerkesztőbizottság és a Kiadó

DR. BAKONYI MÁRIA*

A szakvélemény szabályozása az új büntetőeljárás törvényben

„A magányra és döntésre ítéltetett bíró különleges szakismeret nélkül köteles különleges szakismeretet igénylő kérdésekben a valóságnak megfelelő tényállás megállapítására.”¹

A modern igazságszolgáltatás szakértők nélkül aligha működhetne eredményesen. A szakértőre, mint eljárásjogi intézményre vonatkozó alapvető rendelkezések ennek megfelelően helyet kaptak a büntető, polgári, államigazgatási, munkaügyi stb. eljárási jogszabályokban. (...) A különböző államok joga a jogrendszer történelmi hagyományai, sajátosságai és az uralkodó tudományos álláspont által meghatározottan más és más, de az adott jogrendszerben feladatát betölteni képes szakértői rendszert hívott életre.²

Szakértő kirendelésére a büntetőeljárásban akkor kerül sor, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges.³ A polgári eljárásához képest tehát (ahol a bíróság támaszkodhat a saját szakértelmére), a büntetőeljárásban akkor is ki kell rendelni a szakértőt, ha pl. a szakvélemény tárgyát a hivatásos bíró meg tudná ítélni, de az szakkérdésnek minősül. Csak a kifejezett szakkérdés az, ami a szakértő kompetenciájába tartozik, az általános ismeretek szintjén megoldható kérdések nem tartoznak ide.⁴

A 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: új Be.) teljesen új alapokra helyezte a szakvéleményt, mint bizonyítási eszközt, ezzel az új szabályozás remélhetőleg megoldja majd azt, ami korábban elég sok gondot okozott. A hatályos Be. alapján a ter-

helt és a védő által megbízott szakértő szakvéleményét az okiratra vonatkozó szabályok szerint kell felhasználni, a szakértő pedig tanúként hallgatható ki. Ez a szakértő nem a bizonyítandó tényről tudott beszámolni, „véleményt” nyilvánított, az okirat pedig a Be. 116. § (1) bekezdése szerint az a bizonyítási eszköz, amely valamely tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül és arra alkalmas.

Jelen tanulmány célja végigjárni azt az utat, amely az új Be. megoldásáig vezetett. Az út hosszú, vargabetűkkel tűzdelt volt, azonban időről-időre mindig voltak olyan „bátor” szakemberek, akik felemelték szavukat a változtatásért: a nem büntetőügyekben eljáró hatóságok által kirendelt szakértő „szakértői státuszának” elismertsége mellett.

Rövid történeti áttekintés

A pandektajogban a szakértőt *ténybírónak* (iudex facti) nevezték, mivel a bírónak nem volt lehetősége arra, hogy a szakértői véleménnyel szemben fenntartásait kifejezze.⁵

Poppen⁶ a XVIII. században a szakértői vizsgálatnál a bíró jelenlétével kapcsolatban kialakult hosszas vita ismertetése során kifejtette, hogy a hagyományos álláspontot védő jogászok azzal érveltek, hogy a szakértői bizonyítás dogmatikailag a bírói szemle egyik esete, tehát a halottszemle, mint a vegyvizsgálat tulajdonképpen eljárási cselekmény, egyfajta bírói aktus. Ennél a bíró jelenléte nemcsak formai okból szükséges, hanem azért is, mert csak így tudja ellenőrizni a vegyészek tevékenységét, s veheti át a tényállás megállapításához annak eredményeit. Az igazságügyi orvostan képviselőinek ellenvéleménye azon alapult, hogy a szakértők esetleges manipulációját a bírák jelenléte sem tudja megakadályozni, hiszen hozzá nem értésük miatt a minimális szakmai kontrollra sem képesek (...). Az orvos-szakértők álláspontját támogatták azok a perjogászok is, akik a vegyes rendszer bizonyítási jogának kialakításán fáradoztak, s sajátos, önálló bizonyítási eszköznek tekintették a szakvéleményt.

* Ügyész

¹ Balla Lajos: Szakértővel a tárgyalóteremben, In: Az orvosszakértő a büntetőeljárásban, Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012., 33. o.

² Dr. Erdei Árpád – Dr. Pusztai László: A szakértői intézményrendszer továbbfejlesztésének néhány kérdéséről, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXII., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985., 331.

³ Be. 99. § (1) bekezdés

⁴ Dr. Herke Csongor: Szakértők szerepe a büntetőeljárásban, Kriminológiai közlemények 76. szám, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2016., 59.

⁵ Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2008., 315.

⁶ Poppen, E.: Die Gesichte des Sachverständigenbeweises im Strafprozess des deutschsprachigen Raumes, Göttingen, 1984. 223–228, In: Pusztai: i. m.: 374.

Érvelésük szerint a szakértő bevonásának célja a szakvélemény nyeresé.

A vegyes szemle dogmatikai megoldása mellett már ekkor kifejlesztették azt a tételt, mely szerint a szakértő a bíró segítője a perben (*bírósegéd*), mégpedig olyan segédje, aki szakismereteinek közlésével és alkalmazásával siet a bíró segítségére.

Birnbaum 1833-ban megjelent dolgozatához kapcsolja Poppennek a *szakértő ténybírókénti* kezelését. Eszerint *a szakértő nem a bizonyítékok rendszerében helyezkedik el, hanem a bíróság része, aki a szakterületére eső kérdésekben mond ítéletet.* Ez a törekvés azonban téves volt, ugyanúgy, mint az a közel sem logikátlan kísérlet, mely a szakértőt az angolszász felfogáshoz hasonlóan a kialakulóban lévő vegyes bizonyítási rendszerű európai kontinentális jogban is tanúnak, esetleg különleges helyzetű tanúnak minősítse.

Így a jogfejlődés rögzös útján kialakult hosszas vitából, a szakvéleményt, a bizonyítási eszközök egyik önálló fajtájaként elismerő álláspont került ki győztesen.⁷

A magyar helyzetet áttekintve megállapítható, hogy az 1896. évi XXXIII. törvénycikk a Bünyádi perrendtartásról (a továbbiakban: Bp.) a szakértőkről szóló rendelkezéseket kifejezetten összeköti a bírói szemle szabályaival. Természetesen ebben az esetben a szemle fogalma konkrétan a bizonyítékhoz kapcsolódó tényleges észlelést jelenti és az eljárásnak a szemlére vonatkozó részére értendő.⁸

A Bp. 225. §-a szerint: „Ha bünyádi ügyre nézve fontos ténykörülmények megállapítására vagy felderítésére személyes megfigyelés szükséges: bírói szemlét kell tartani. Amennyiben a szemlével megállapítandó tények felismeréséhez és megítéléséhez külön szakértelem szükséges: szakértők alkalmazandók.” Ugyanakkor Edvi Illés Károly a Bp.-hez fűzött magyarázatban azt írta, hogy „Szakértő alkalmazásának van helye, ha a bíró hivatásszerű ismeretei a bünyádi ügyre nézve fontos tények észleléséhez, vagy megfigyelés eredményének megítéléséhez nem elegendők. Szakértő tehát mindenki lehet, akinek ismeretei és különleges tapasztalatai a bíró tudásának és felismerő képességének kiegészítésre alkalmasak.”⁹

Az 1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról „szakértők” címszó alatt úgy rendelkezett, hogy „ha az ügyben jelentős tények vagy egyéb körülmények megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges szakértőt kell alkalmazni.”¹⁰

⁷ Pusztai László: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése, Kriminálisztikai Tanulmányok, 24. kötet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 375

⁸ A hatályos büntető eljárás jogszabályai, Összeállította: Dr. Auer György Budapest, 1948. XIV. fejezet 121–135. o. In: Balla Lajos: Szakértővel a tárgyalóteremben, In: Az orvosszakértő a büntetőeljárásban, Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012., 25. o.

⁹ Balogh Jenő – Edvi Illés Károly – Vargha Ferenc: A bünyádi perrendtartás magyarázata, Budapest, 1899. III. kötet, 84. In: Erdei Árpád – Pusztai László: Jogi szakértő a büntetőeljárásban?, Jogtudományi Közlöny, 1986/10., 811.

¹⁰ 1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról 58. § első mondat

Ezt követően az igei alak változásával – „kell igénybe venni” illetve „alkalmazni” – teljesen azonos módon került szabályozásra a szakvélemény a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I.¹¹ és az 1998. évi XIX. törvényben.

A 2017. évi XC. törvény szó szerint az 1998. évi XIX. törvény szövegét veszi át a 188. § (1) bekezdésében.¹²

Az előbbieken hivatkozott jogi szabályozások közös jellemzője, hogy a büntetőeljárásban akkor van szükség szakértő igénybevételére, ha *valamilyen bizonyítandó tény megállapításához, vagy megítéléséhez* „különleges szakértelem” szükséges.

A „különleges szakértelem”

A szakértői vizsgálatok illetőleg a szakértői vélemények a nyomozás során megkülönböztetett figyelmet érdemelnek. Ebben az eljárási szakaszban történik ugyanis alapvetően a bünygyben releváns tények felkutatása, összegyűjtése, biztosítása és értékelése, köztük azoké is, amelyek szakértői vizsgálatot igényelnek. De a bírósági eljárásban lefolytatott szakértői vizsgálatokat is rendszerint megelőzik már a nyomozás szakában eszközölt ilyen vizsgálatok. Éppen ezért a nyomozás során ebben a vonatkozásban elkövetett mulasztások, hiányosságok, mivel azok igen gyakran többé nem pótolhatók, komoly kihatással lehetnek az eljárás további menetére, eredményességére.¹³

Az, hogy mi a „különleges szakértelem”, a törvény nem határozza meg, de eldöntése a gyakorlatban ritkán okoz nehézséget. A „különleges szakértelem” körülírásában elindulhatunk abból, hogy mi a köztudomású tény. A köztudomású tények megállapítása ugyanis nyilvánvalóan nem igényel különleges szakértelmet, de még bizonyítást sem. A különleges szakértelmet igénylő tényeket tehát azok között kell keresni, amelyekről bizonyítás folyik, és amelyek természetesen kívül esnek a köztudomású tényeken.¹⁴

A nyomozás során a nyomozó hatóság tagjainak általános szakismereti színvonalát kell általában a különleges szakértelem alsó határának tekinteni, illetőleg olyan alapnak, amelyre figyelemmel a nyomozó hatóság eldönti, hogy a konkrét tény megállapításánál vagy megítélésénél szükséges-e különleges szakértelem. Éppen ezért, amikor az eddig különleges szakértelem körébe tartozó ismeretek a nyomozási gyakorlatban általában ismertekké válnak és alkalmazásra kerülnek, megszűnik különleges jellegük. Nem lehet ugyanis vitatni, hogy a nyomozás során a bünygyben releváns tényeket vagy körülményeket a nyomozó ha-

¹¹ 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról, 68. § (1) bek.: Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell igénybe venni.

¹² Az új Be. 188. § (1) bekezdés: Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni.

¹³ Dr. Gödöny József: Igazságügyi szakértők, Kriminálisztikai Tanulmányok, III., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964., 5–6.

¹⁴ Király Tibor: Büntetőeljárás jog (3. átdolgozott kiadás), Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 255.

tóság állapítja meg. E tények és körülmények megállapításánál és megítélésénél a szakértői vélemény, mint bizonyíték csak az egyik lehetőség a sok közül.¹⁵

A különleges szakértelem határait megvonva Székely János utal rá,¹⁶ Gödöny József pedig hangsúlyozza, hogy a fogalom állandóan változó tartalmat takar.¹⁷ Erdei Árpád szerint a különleges szakértelem olyan ismereteket foglal magában, amelyek kívül esnek a jogi ismeretek körén és meghaladják az általános ismeretek szintjét.¹⁸

A nyomozó hatóságok tagjai általános szakismerteinek, a nyomozási gyakorlatban általánosan ismert és alkalmazott módszereknek, eszközöknek és eljárásoknak a különleges szakértelem tárgyi határaként általában való elfogadása *nem eredményezheti a terheltek vagy a felek érdekeinek megsértését vagy veszélyeztetését*. Amennyiben a terhelt és védője vagy más jogosult a nyomozó hatóság által tett megállapításokkal nem ért egyet, módja van a bizonyítás kiegészítését indítványozni, szakértő kirendelését kérni, a megtett intézkedések illetőleg elmulasztott cselekmények miatt az ügyészhez fordulni stb.¹⁹

Azt is le kell szögezni, hogy napjainkban a tudomány és a technika olyan mértékű térhódítása figyelhető meg, amelynek hatására a különleges szakértelem köréből egyes ismeretek folyamatosan kikerülnek, és általános ismeretökké válnak, és kialakulnak olyan újabb területek, amelyek a különleges szakértelem kategóriába kerülnek.

A szakember, a szaktanácsadó és a szakértő

A nyomozási gyakorlatban olyan igények merülnek fel – fejtette ki Gödöny József az 1960-as években – hogy a nyomozókat egyes feladatok szakszerű elvégzésében *érdektelen szakemberek* is segítsék. „Mára a tudomány fejlődése a szakértők alkalmazásának lehetőségei ugyanis annyira kiterjedtek, hogy a nyomozó sokszor azokkal az ismeretekkel sem rendelkezik, amelyek a szakértői vizsgálathoz szükséges adatok és anyagok felkutatásához és összegyűjtéséhez, illetőleg egyes nyomozati cselekmények (helyszíni szemle, nyomozási kísérlet stb.) szakszerű foganatosításhoz nélkülözhetetlenek. Ezeknek a feladatoknak szakszerű végrehajtásához az esetek nagy részében szakértő közre-

működésére és így szakértői vizsgálat elrendelésére nem volt szükség. Az azonban mindenképpen szükségesnek látszik, hogy *érdektelen szakemberek szakmai tanácsaikkal, megfelelő felvilágosításokkal segítsék az egyes nyomozási cselekmények szakszerű foganatosítását, ennek során egyes tények és körülmények feltárását*”.²⁰

A magyar jogfejlődésre egy időben nagy hatást gyakorló OSZSZSZK büntető eljárásjogi kódexe a szemle [179. cikk (3) bekezdés], a *nyomozási kísérlet* [183. cikk (3) bekezdés], valamint az *összehasonlító vizsgálat céljaira történő mintavétel foganatosításába* [186. cikk (3) bekezdés] a nyomozó hatóság bevonhatott az ügy kimenetelében nem érdekelt szakembert is.²¹

A Gödöny József által írt tanulmány időpontjában hatályos büntető eljárásjogi törvény – az 1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról – ilyen lehetőséget nem tartalmazott, tehát *szakember* alkalmazására *de lege lata* nem volt mód. Ennek ellenére nemcsak a szakirodalomban, hanem a gyakorlatban is egyre szélesebb igény jelentkezett a szakember alkalmazására.²²

Erdei Árpád jó húsz évvel később²³ azt írta: A „szakember” alkalmazása a büntetőeljárásban annak idején elméleti szempontból elég sok problémát okozott. A szakszerűség érdekei megkívánták, hogy bizonyos nyomozási cselekményeknél szakemberek segítsék a hatóságot, ennek azonban tételes jogi feltételei hiányoztak, majd visszautal Gödönyre, aki egyszerűen a hatóság tagjának tekintette a szakembert, s a nyomozás során alkalmazott technikai szakembernek a szakértői vizsgálathoz szükséges anyagok felkutatása, rögzítése, összegyűjtése érdekében kifejtett tevékenységét nyomozási cselekménynek minősítette. Gödöny szerint – idézte fel Erdei – *a szakember a nyomozó hatóság jogán jár el, míg a szakértő önállóan tevékenykedik a rábízott feladat megoldása érdekében, a kettő összekeverése tehát helytelen*.

Az Erdei által említett „szakember” az 1973. évi I. törvény 79. §-ában, és az 1998. évi XIX. törvény 182. §-ában szabályozott szaktanácsadóként került be a büntetőeljárásba.²⁴

²⁰ Gödöny József: Igazságügyi szakértők, Kriminálisztikai tanulmányok, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964., 32. o.

²¹ Gödöny József: Igazságügyi szakértők, Kriminálisztikai Tanulmányok, III., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964., 32. o.

²² Gödöny József: Igazságügyi szakértők, Kriminálisztikai Tanulmányok, III., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964., 32. o.

²³ Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987., 69–70. o.

²⁴ Szaktanácsadó közreműködése a bizonyításban: 79. § (1) A hatóság a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél és más eljárási cselekménynél szaktanácsadót vehet igénybe, ha a bizonyítási eszközök felkutatásához, összegyűjtéséhez vagy rögzítéséhez különleges szakértelem szükséges, illetőleg a hatóság valamilyen szakkérdésben felvilágosítást kér. (2) A szakértő kizárására, valamint a szakértői vizsgálat elvégzésével közvetlenül összefüggő jogokra és kötelezettségekre vonatkozó rendelkezéseket [71. §, 72. § (3)–(4) bek.] a szaktanácsadóra is megfelelően alkalmazni kell. Illetve: 182. § (1) Az ügyész és a nyomozó hatóság a nyomozási cselekményeknél szaktanácsadót vehet igénybe, ha a bizonyítási eszközök felkutatásához, megszerzéséhez, összegyűjtéséhez vagy rögzítéséhez különleges szakismeret szükséges, illetőleg az ügyész vagy a nyomozó hatóság valamilyen szakkérdésben felvilágosítást kér. (2) Szaktanácsadó igénybevétele kötelező, ha a terhelt vagy a tanú vallomását a nyomozásban poligráf alkalmazásával vizsgálják. (3) Ha a szaktanácsadó eljárása során a sze-

¹⁵ Dr. Gödöny József: Igazságügyi szakértők, Kriminálisztikai Tanulmányok, III., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964., 15–16.

¹⁶ Székely János: Szakértők az igazságszolgáltatásban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967. In: Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987., 33. o.

¹⁷ Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987., 33. o.

¹⁸ Pusztai László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, XX. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983., In: Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987., 35. o.

¹⁹ Dr. Gödöny József: Igazságügyi szakértők, Kriminálisztikai Tanulmányok, III., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964., 17–18.

A 2018. július 1. napján hatályba lépő új Be. az „adat-szerző tevékenység” körében szabályozza a szaktanácsadó igénybevételét.²⁵

A szaktanácsadó feladatának lényege a bizonyítékok felkutatásában és rögzítésében való közreműködésben, valamint bizonyos szakmai felvilágosítások adásában, más bizonyítási cselekmények előkészítésében történő segítségnyújtásban lett meghatározva.²⁶

A szakértő és a szaktanácsadó közös jellemzője, hogy mindketten különleges szakértelmüknek köszönhetik eljárás alanyiságukat. Különleges szakértelmüket azonban nem azonos célból és nem azonos módon bocsátják az eljárás rendelkezésére és ez a körülmény helyzetüket, jogaikat, és kötelezettségeiket meghatározza. A szaktanácsadót a bizonyítási eszközök felkutatásához, összegyűjtéséhez vagy rögzítéséhez, illetőleg szakkérdésben szükséges felvilágosítás nyújtásához veheti igénybe a hatóság.²⁷ Az eljárási cselekmény egészéért az eljáró hatóság felelős, azonban különleges szakértelmet, felszerelést, és nem utolsósorban tapasztalatokat igénylő bizonyítási eszköz (nyomok, bűnjeltárgyak stb.) kutatásába – ha szükségesnek tartja – szaktanácsadót vonhat be.²⁸

Elméletileg és gyakorlatilag az elhatárolás legfontosabb kritériuma – teljesen egyetértve Erdeivel – a szaktanácsadó *nem hoz létre bizonyítási eszközt*, és csak olyan vizsgálatokat végezhet, amelyeket elvileg a hatóság eljáró tagja is foganatosíthatna.²⁹ A szaktanácsadó a hatóság tagja helyett tevékenykedik, ha azonban a hatóság tagja megfelelő képzettséggel rendelkezik, nincs akadálya annak, hogy eltekintsen a szaktanácsadó igénybevételétől, és amíg a „szakember” alkalmazásáról szóló vitában a nyomozati szakra fókuszáltak a résztvevők, teljesen indokolt volt a szaktanácsadót egyfajta *segédnyomozónak* tekinteni. Az eljárás bármely szakaszában igénybe vehető szaktanácsadó megítélésének némileg ugyan módosulnia kell(ett), azonban a szaktanácsadónak a hatóság tech-

nikai segítőjének szerepét kell vállalnia ebben a formában is, ennél többre nem lehet hivatott.³⁰

Tóth Mihály a szaktanácsadó és a szakértő közötti különbséget definiálva úgy fogalmazott, hogy „gyakori sommás leegyszerűsítésekkel ellentétben nem versengő intézményekről van szó, s a kettő vizsgálata kapcsán el sem dönthető, hogy az eljárás kimenetele szempontjából melyikük szerepe fontosabb. Egyszerűen *más* az alapvető feladatuk, s ezen az sem változtat, hogy a szaktanácsadó jelentése eljárásjogi értelemben nem helyettesítheti a szakvéleményt.”³¹ Ugyanakkor Tóth Mihály szerint nem jelent „prejudikálást” vagy „befolyásolást”, ha a szakértő a szaktanácsadó által összegyűjtött anyagra is épít. Míg a szaktanácsadó gyakran alternatívákkal dolgozik, a szakértő mentalitásától azonban a „vagylagos” a „többesélyes” vélemény távol áll.

A szakértő a bizonyításnak az az alanya, aki szakterületének az ismereteit felhasználva véleményt nyilvánít (*szakvélemény*) a hatóság által megjelölt kérdésekben, és ezzel a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez járul hozzá. A szakvélemény bizonyítási eszköz, az általa hordozott *bizonyíték* (bizonyítandó tény) pedig a szakértőnek a hozzá intézett kérdésekben kialakított szakmai véleménye.³²

A szakértő az eljárás különleges szakértelemmel rendelkező szereplője. Nevezik „tudós” tanúnak is, hiszen képzettsége, ismeretei, tapasztalatai kiemelik a tanúk köréből.³³

Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény (a továbbiakban: Szaktv.) 3. § (1) bekezdése szerint: „Az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést és segítse a tényállás megállapítását.”

Kétségtelen, hogy a szakértőkre vonatkozó szabályok (kizárás,³⁴ iratok közlésének vagy megtekintésének joga)³⁵ amelyek a bírót megilletik, a bírókhöz közel állónak tekintik őket,³⁶ másrészt a szakértő kötelezettségei sok hasonlóságot mutatnak a tanúéhoz is, ezért a tanúk jogállásához is közelíthető a szakértő jogállása.

Egyértelműen megállapítható, hogy a szakértői vélemény az a bizonyítási eszköz, amely a bíróság hiányzó – „különleges” – szakértelmét pótolja valamely bizonyítandó tény megállapításához, vagy értékeléséhez.

mély testének sérthetlenségét érintő cselekmény elvégzése szükséges, erről az ügyész vagy a nyomozó hatóság külön rendelkezik. (4) Az ügyész, illetve a nyomozó hatóság tagjának kizárására vonatkozó rendelkezéseket a szaktanácsadóra megfelelően alkalmazni kell. (5) A szaktanácsadó közreműködéséről jegyzőkönyvet kell készíteni, és azt a nyomozás irataihoz kell csatolni.

²⁵ Az új Be. 270. § (1) Az ügyész, a nyomozó hatóság, illetve a rendőrség belső bűnmegelőzési és büntetőjogi feladatokat ellátó szerve, valamint a rendőrség terrorizmust elhárító szerve szaktanácsadó közreműködését veheti igénybe, ha a bizonyítási eszközök felderítéséhez, felkutatásához, megszerzéséhez, összegyűjtéséhez vagy rögzítéséhez különleges szakismeret szükséges. A vádemelés után az ügyész, a bizonyítási indítvány megtétele, bizonyítási eszköz felkutatása és biztosítása érdekében vehet igénybe szaktanácsadót.

²⁶ Erdei Árpád – Pusztai László: Tanácsatlanság a szaktanácsadók ügyében, *Belügyi Szemle* 1986/1., 86.

²⁷ Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.*, 70–71. o. Egy másik tanulmányában Erdei Árpád és Pusztai László szerint „a törvényben szerepelő egyetlen jelző – a különleges – félreértésekre adhatnak okot”, ezért szerintük célszerűbb lett volna a „különleges” jelző helyett a „megfelelő” jelző használata. In: Erdei Árpád – Pusztai László: Tanácsatlanság a szaktanácsadók ügyében, *Belügyi Szemle* 1986/1., 87.

²⁸ Katona Géza: Valós vagy valótlan? *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1990.* 357.

²⁹ Kertész Imre: A szaktanácsadó, *Jogtudományi Közlöny*, 1973/12.

³⁰ Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.*, 71. o.

³¹ Tóth Mihály: Könyvszakértői bizonyítás – ügyészi szemmel, *Számvitel és Könyvvizsgálat* 1998/7–8. szám, 299. o.

³² Be. 99. § (1) bekezdés

³³ Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás, *KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2005.*, 122.

³⁴ Be. 103. § (1) bekezdés a), b), c), d), e), f), g), h) pontok

³⁵ Be. 105. § (2) és (3) bekezdések

³⁶ Kuhn Kata: A szakértői tevékenység törvényi szabályozása az osztrák jogban, *Belügyi Szemle*, 2005/10. 45.

A korábbi szabályozás kritikái és az új Be. novumai

A szakértői hivatás megkülönböztető jegye, hogy *szellemi foglalkozásként olyan magántevékenység, amely a közhatalmi szervek működési körében garanciális okokból hangsúlyozottan magántevékenységként különül el a közhatalomtól.* Ez azonban *de facto* nem érvényesül akkor, ha egy-egy nyomozó hatóságnál ugyanaz a szakértő jár el minden esetben. Nem véletlen, hogy a nyomozó hatóság által kirendelt szakértőre a védelem gyakran mint a „hatóság embe-rére” tekint, s nem mint szakemberre, tudósra. De ez az érzés kölcsönös: „Gyanús, ha a védő a szakértőt a személye megnevezésével kéri kirendelni.”³⁷

Az új Be. ezt a „gyanús körülményt” alanyi joggá változtatja: a terhelt és a védő szakértő kirendelését indítványozhatja, az indítványban megjelölheti a szakértő személyét,³⁸ mely indítványról a hatóság dönt. Sőt amennyiben a terhelt és a védő ezen fentebbiekben idézett indítványát a hatóság elutasítja vagy nem az indítványban megjelölt szakértő kirendeléséről határozott a hatóság, magánszakértői vélemény elkészítésére adhat megbízást a terhelt és a védő.³⁹

Az is tény, hogy nem minden szakkérdés válaszolható meg egzakt, szubjektív értékelést nagymértékben kizáró módon,⁴⁰ de lehetséges, és a törvényhozó sem tiltja valamely releváns tény megállapíthatósága mellett (csak) annak megítélhetőségében való segédkezést.

A szakvéleményben a szakértőnek a hozzá intézett kérdésekre adott válasza tartalmilag lehet *valódi szakvélemény*, s lehet *szakmai ismeret közlése*. Gyakori, hogy a szakértői feladat teljesítése mind az ismeretközlést, mind a valódi véleményalkotást megköveteli. A szakértő véleménye lehet *kategorikus*, ha más lehetőséget nem ismer el, mint amit állít: pl. „minden kétséget kizáróan megállapítható...” *valószínűségi* vélemény, amikor a szakértő azt nem bizonyossággal nyilvánítja ki, ám a saját állításának a helytállóságát valószínűbbnek tartja, mint az egyéb lehetőségeket. Ezt a valószínűséget általában nyelvi eszközökkel pl.: „a bizonyossághoz közelítő”, „nagy”, „jelentős” valószínűséggel állítható, amikor pedig a megfelelő statisztikai valószínűségek ismertek, számszerűen (például 93,3%-os valószínűséggel) fejez ki. A *lehetőségi* véleményben a szakértő valaminek a lehetőségét nem zárja ki, de az ellenkezőjét sem, a véleménynyilvánítás e formája azonban bizonyos valószínűtlenséget is sugallhat, ezért a valószínűségi vélemény változatának is felfogható.⁴¹

Az 1973. évi I. törvény és a most hatályos Be. szerint Balla Péter szerint a legsúlyosabb problémák a szakértővel kapcsolatban a büntetőjog területén jelentkeznek, minthogy a „hatályos Be. szerint a szakértő kirendelése hatósági monopólium”⁴² (...) a felek által felkért szakértő véleménye azonban *formai „fogyatékos-ságai” miatt* csak amolyan kvázi-szakvélemény, felhasználására az okirattal kapcsolatos szabályok irányadók.⁴³ Ennek igen erős kritikáját is adja azzal, hogy „igen nehezen védhető az az álláspont, mely szerint a kirendelt szakértő formailag és tartalmilag helytálló „igazi” szakvéleményt készít, addig a fél által felkért szakértő munkájának eredménye nem más, mint a hatóság jóindulatától függően figyelembe vehető papírdarab.

Ezzel egyező véleményt fejt ki Kovács Gábor, aki kinyilvánította azt is, hogy a gyakorlatban ritkán találunk arra példát, hogy a felkért szakértő hivatalbóli elismerését a védelem indítványozná, még kevésbé arra, hogy ilyen tárgyú indítványnak helyt adjanak.⁴⁴ Ebből pedig az adódik, hogy a szakvélemény a továbbiakban az okirat sorsára jut, előterjesztője pedig – aki leggyakrabban állandó igazságügyi szakértő – a tanú „emlékére” léphet, mivel tanúként hallgatja ki a bíróság.

E két szerzőn kívül Erdei Árpád és Pusztai László is feszegette ezt a kérdést – már jóval korábban, 1986-ban – és közös tanulmányukban meghivatkozták a Legfelsőbb Bíróság 1979-es bírósági határozatát, mely szerint az eljárásban szereplő felek által igénybevett szakember által – megbízás alapján, de kirendelés nélkül – készített „szakvélemény” okiratként elfogadható. Ezzel a döntéssel – a szerzők álláspontja szerint – a Legfelsőbb Bíróság a magánszemélyek által igénybe vehető szakértő alkalmazási lehetőségeinek meglehetősen szűkkeblű szabályozását kívánta – igen helyesen – kiterjeszteni.

A korábbi szabályozással ellentétben az új Be. azt az előírást alkalmazza, hogy „a törvény eltérő rendelkezése hiányában a szakértő alkalmazása kirendeléssel történik”⁴⁵, illetve a 190. § (1)–(5) bekezdései a terhelt és a védő által szakértő kirendelésére irányuló indítványának szabályait részletezi.

Olyan tény szakértő általi megállapítására vagy megítélésére irányuló indítvány esetén, amelyet az ügyészség vagy a nyomozó hatóság által kirendelt szakértő már vizsgált, magánszakértői vélemény elkészítésére

³⁷ Pataky Csaba: Műszaki szakértői hiányosságok az ügyvéd nézőpontjából, Magyar Jog, 2000/6. 358.

³⁸ 2017. évi XC. törvény 190. § (1) bekezdés

³⁹ 2017. évi XC. törvény 190. § (2) bekezdés a) és b) pontok

⁴⁰ 419/E/2000. AB határozat

⁴¹ Erdei Árpád: VIII. fejezet: A bizonyítási eszközök és a bizonyítási eljárások, In: Erdei Árpád – Hack Péter – Holé Katalin – Király Eszter – Koosné Mohácsi Barbara: Büntetőeljárás jog I., Szerkesztette: Hack Péter, ELTE Eötös Kiadó, 2014, 150–151.

⁴² Balla Péter: Ügyfélegyenlőség, szabad bizonyítás. Anomáliák a szakértői bizonyításban. Magyar Jog, 1992/2. 98. o., bár abban az időben az 1973. évi I. törvény volt hatályban, de azóta ez mit sem változott.

⁴³ Balla Péter: Ügyfélegyenlőség, szabad bizonyítás. Anomáliák a szakértői bizonyításban. Magyar Jog, 1992/2. 98. o.

⁴⁴ Ezt azzal egészíti ki a szerző, kellő iróniával, hogy lehetséges, hogy vajon azért nem kerül sor „hiábavaló” indítvány megtételére a védelem részéről, mert tisztában vannak annak elutasításával?

⁴⁵ 2017. évi XC. törvény 189. § (1) bekezdés

akkor adható megbízás, ha a szakvélemény valamely fogyatékosága miatt aggálytalanul nem fogadható el, így különösen, ha nem tartalmazza a szakvélemény jogszabályban előírt kötelező tartalmi elemeit, illetve ha nem egyértelmű, ennek azonban egy korlátja van, ha a szakvéleményt a terhelt és a védő által indítványában megnevezett szakértő készítette.⁴⁶

A Szaktv. 52. § (1) bekezdése szerint a szakértő – jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – megbízás alapján is adhat szakértői véleményt (a továbbiakban: magánszakértői vélemény). Ezen törvény szabályai szerint a magánszakértői vélemény elkészítésére különösen abból a célból kerülhet sor, hogy

- a megbízó az általa bizonyítandó tény fennállását magánszakértői vélemény benyújtásával bizonyítsa;
- a jelentős szakkérdéseket is magukban foglaló eljárásokban az eljárást megindító irat, más beadvány vagy az eljárás alá vont személy védekezése megfelelően kidolgozott szakmai érveken alapuljon, vagy
- a magánszakértői vélemény a tényelőadások szakszerű megfogalmazását és a követelés összegének helyes kimunkálását biztosítsa.⁴⁷

A szakértőt egyébként a magánszakértői vélemény szakmai tartalmával kapcsolatban megbízója – a Polgári Törvénykönyv megbízási szerződésre vonatkozó szabályaitól eltérően – nem utasíthatja. A szakértő a magánszakértői vélemény elkészítése során a tevékenységére irányadó szakmai szabályok betartásával, a tevékenységével érintett személyek – különösen megbízója – érdekeitől függetlenül, pártatlanul köteles eljárni. A szakértő a szakvéleményét a feltárt tények tárgyilagos értékelésével köteles kialakítani.⁴⁸

Ide kívánkozik a Rezesova-ügyként aposztrofált ügyben résztvevő igazságügyi műszaki szakértők szakvéleményeinek kizárása:

2012. augusztus 21-én Eva Rezesova, Nyíregyháza felől, az M3-as autópályán Budapest felé autózva, Hévízgyörk környékén, BMW X5-ös terepjárójával nagy sebességgel nekiütközött egy Fiat Puntónak, amelyben négyen utaztak. A Fiat, miután azonnal kigyulladt, először nekicsapódott egy teherautónak, majd a szalagkorlátnak. A BMW pedig megpördült a levegőben és a tetején állt meg. A balesetben a Fiat Punto három utasa azonnal, egy utas pedig a kórházban halt meg, Eva Rezesova viszont csupán könnyebb sérülést szenvedett. Később kiderült, hogy a szlovák vádlott, amellet, hogy a megengedettnél gyorsabban hajtott, alkoholt is fogyasztott, így a rendőrség őrizetbe vette, a bíróság pedig előzetes letartóztatásba helyezte.⁴⁹

Eva Rezesova nemrég jogerős ítélettel lezárult perének egyik legemlékezetesebb fordulata volt, amikor a másodfokú bíróság egymás után kizárt az eljárásból két szakértőt: először a védelem által felkért M. G.-t, majd a szintén

Rezesova védője által megbízott K. M.-et., mert az utóbbi esetben bebizonyosodott, az előbbi esetben valószínűsíthetőnek minősítette a szakvélemények vádlott javára elfogult voltát. Az új szakértő helyszíni bizonyítást is szükségesnek tartott, ezért M3-as autópályán rekonstruálták a történeteket, majd azt egy szimulációs program segítségével a tárgyaláson mutatta be, hogy pontosan hogyan történhetett a baleset. Mindez jelentősen eltért a kizárt szakértők verziójától.

Korlátozást is bevezetett az új Be. azáltal, hogy úgy rendelkezett: „Ugyanazon szakkérdésre vonatkozóan a terhelt és a védő egy magánszakértői vélemény elkészítésére adhat megbízást”⁵⁰ amivel magam is egyetértek, hiszen valamilyen módon határt kell szabni a parttalan szakértői kirendeléseknek, amelyekre lehet, hogy azért kerül sor, mert nem azt tartalmazzák, amit úgy egyébként a terhelt és a védő elvárt (volna).

Amennyiben a terhelt és a védő az ügyben eljáró hatóságot⁵¹ nyolc napon belül nem tájékoztatja arról, hogy magánszakértői vélemény elkészítésére adott megbízást, vagy arról hogy a megbízás megszűnt, illetve a szakértő személyéről és a szakvélemény elkészítésének határidejéről, akkor *a magánszakértői vélemény a terhelt illetve a védő észrevételének minősül*, sőt fontos szabályként rögzítésre került az is, hogy az új Be. 190. § (2)–(4) bekezdésében foglaltak ellenére készített *magánszakértő vélemény készítője (a megbízott szakértő) a szakkérdésre vonatkozóan tanúként nem hallgatható ki*.

Álláspontom szerint ennek a garanciális szabálynak a beiktatására szintén nagy szükség volt: a büntetőügyben eljáró hatóságoknak kell a tényállás valóságához megállapításra törekednie, a terheltnek illetve védőnek pedig ezt maximális módon *elő kell segítenie*: egyrészt azzal, hogy a magánszakértő részére adott megbízásról, másrészt a megbízott szakértő személyéről harmadrészt pedig a szakvélemény előterjesztésének határidejéről az ügyben eljáró hatóságot tájékoztatja. Ennek elmaradása esetén a magánszakértői vélemény nem minősül szakvéleménynek, a magánszakértő a szakkérdésben nem hallgatható ki tanúként, a magánszakértői vélemény csupán a terhelt és a védő észrevételeként jöhet számításba.

Kérdés, hogy ez a terhelti, illetve védői észrevétel, melyet az általuk megbízott az igazságügyi szakértőkről szóló törvény szerinti szakértő vagy eseti szakértő terjesztett elő alkalmas lehet-e/tartalmazhat-e olyan, a büntetőeljárásban releváns tényekre vonatkozó megállapításokat, amelyek alapján megingatható lesz az ügyben eljáró hatóság addigi álláspontja. Erre, közel egy évvel a törvény hatálybalépése előtt, a majdan kialakuló gyakorlat ismeretének hiányában nem lehet konkrét választ adni, de el kell rajta gondolkodni, mert problémákat okozhat, hiszen a szabad bizonyítási rendszerben a bizonyítékok között nem tehető kü-

⁴⁶ 2017. évi XC. törvény 190. § (3) bekezdés

⁴⁷ Szaktv. 52. § (3) bekezdés

⁴⁸ 2016. évi XXIX. törvény 52. § (5) bekezdés

⁴⁹ <http://pestisracok.hu/rezesova-per-ujabb-szakerto-es-vedoi-beadvanyok-kerultek-sullyesztobe/>

⁵⁰ 2017. évi XC. törvény 190. § (4) bekezdés

⁵¹ Értsd alatta a törvény szövege szerint az ügyben eljáró bíróságot, ügyészséget és nyomozó hatóságot.

lönbség, a mérleg serpenyőire rápakolt bizonyítékokat pro- és kontra az ügyben eljáró hatóságnak kell értékelnie.

Erdei Árpád véleményével teljesen azonosulva nekem is az az álláspontom, hogy „nehéz olyan esetet elképzelni, amikor a szakvélemény egyedül és önmagában jelentené a hatósági döntés alapját. Majdnem bizonyos, hogy a szakvéleményben állítottak csak más adatokkal, bizonyítékokkal együtt fordulnak elő a hatósági ténymegállapításban. Az természetesen könnyen lehet, hogy a hatóság minden más, azzal ellentétes bizonyítékkal szemben a szakvéleményre alapozza döntését, ez azonban már a hatósági problémamegoldáshoz tartozik. A jog hagyományosabb terminológiájával élve a mérlegelés és a belső meggyőződés kialakulásának kérdése.”⁵²

A ténykérdés, a jogkérdés és a szakkérdés

A bizonyítás folyamata jogilag meghatározott. A büntetőeljárásban egyrészt ténybizonyítás, másrészt jogi bizonyítás folyik. A bizonyítás jogi természete a jogilag jelentős tények megállapítására vonatkozik, és a jog által megállapított szabályai miatt állítható.

A ténybizonyítás mivolta abból következik, hogy tényeket más tények segítségével tesz megállapíthatóvá.

A bizonyítás folyamatában három alapfogalom élvez kiemelt helyzetet:

- *bizonyítandó tények* (amelyet a jog, illetőleg a bizonyítás sajátos igényei határoznak meg)
- *bizonyító tény* (más néven bizonyíték, ami a bizonyítandó tényt teszi megállapíthatóvá)
- *bizonyítási eszköz* (régembi nevén *bizonyítékforrás*, ami a bizonyítékot hordozza vagy tartalmazza).⁵³

Egyszerűbben: A büntetőeljárásban a bizonyítás tárgyának a megállapítandó tényeket tekintjük, míg azok, amelyek segítségével a bizonyítandó tényre következtetések vonhatók le, a bizonyító tények. A bizonyítandó tények körébe csak az ügy eldöntéséhez szükséges, az ügy érdemi kimenetelére befolyást gyakorló tények tartoznak. A bizonyítás tárgyához egyes szerzők szerint csak anyagi jogi tények tartoznak.⁵⁴

⁵² Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987., 91.

⁵³ Erdei Árpád: Az ártatlanság vétele a szakértői bizonyítás szemszögéből, In: Az orvosszakértő a büntetőeljárásban, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012. 11. o.

⁵⁴ Balla Lajos: Részbizonyítás a másodfokú eljárásban, In: A büntető ítélet igazságtartalma, Magyar Közlöny Lap és Könyvkiadó, Budapest, 2010., 123. Vö.: 1896. évi XXXIII. törvények: 83. § a nyomozás tárgya: azoknak az adatoknak kipuhatólása és megállapítása, melynek a vád emelése vagy nem emelése kérdésében a vádló tájékoztatására szükségesek. 1962. évi 8. tvr. 61. § Bizonyítékok különösen: a tanúvallomások, a szakértői vélemények, a tárgyi bizonyítékok, az okiratok, a szemle, és a terhelt vallomása. 1973. évi I. törvény 59. § (1) bekezdés: a bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető törvények és az eljárási jogszabályok alkalmazása szempontjából jelentősek. 1998. évi XIX. törvény 75. § (1) bekezdés: a bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és büntetőeljárási jogszabályok alkalmazásában je-

Egy adott cselekménnyel kapcsolatban a kriminalisztika alapkérdéseire keressük a választ, azaz quis (ki?), quid (mit?), ubi (hol?), quibus auxiliis (kivel?), cur (miért?), quomodo (hogyan?), quando (mikor?) csinált.⁵⁵

Az alapkérdésekre adott szakértői véleményben adandó válaszok jelentősége, gondolom, nem vitás: ha egy pisztollyal több alkalommal meglőtt személy mellett megtalálják az elkövetés eszközét, meg kell állapítani, valóban azzal ölték-e meg az áldozatot, az elkövetés eszközén fellelt ujjlenyomat származhat-e az elkövetőtől vagy az a személy, aki a holttestet felfedezte megfogta-e azt, így az „véltlen” személytől származik-e.

Az sem mindegy, hogy például a lopásnál a minősítő körülmény többek között az érték: szabálysértési, kisebb, nagyobb, vagy jelentős stb., a lopást dolog elleni erőszakkal követték el, avagy helyiségbe vagy ahhoz tartozó bekerített helyre megtévesztéssel, a jogosult tudta és beleegyezése nélkül bemenne, esetleg az eltulajdonított pénztárcában a szabálysértési értéket meg nem haladó összegű készpénzen felül a sértett személyi igazolványát, TAJ-kártyáját, vagy további egyéb iratait is ellopták.

A bűncselekmények minősítő körülményeit illetően néha elegendő a sértett elmondását alapul venni, abból az egyértelműen megállapítható, hogy például zsebtolvajlás történt, (amikor egyébként nem is észleli a sértett a sérelmére elkövetett cselekményt). Máskor a rendőri jelentések is kellő eligazítást nyújtanak („a falu szélén található ház kerítéssel teljesen körbe van kerítve” vagy „a ház kert felőli végén a kerítés hiányzik”, „a műhely bejárati ajtaja előtt Tuto lakat hever, melyet eddig nem ismert eszközzel felfeszítettek, ugyanis a lakat fül része a műhely oldalán maradt”). Viszont az, hogy egy „Straus” vagy „Stihl 240” típusú használt fűkaszának mennyi az értéke, az már tárgyszakértői kérdés, akkor is, ha a nyomozó hatóság tagja ezzel tökéletesen tisztában van.

Azon bűncselekmények esetében viszont, amikor a büntető törvénykönyvben szereplő törvényi tényállás keretdiszpozíció, azaz más jogszabály tölti ki annak tartalmát, a hatóság által kirendelt szakértőnek „valamilyen szinten” jogkérdésben is véleményt kell nyilvánítania.

Ám az olyan kérdések feltevése, mint például: „Közvetlenül mi okozta a baleset bekövetkezését, és ezért személy szerint terhel-e valakit felelősség? A baleset bekövetkezésében kit vagy kiket milyen mértékben terhel felelősség?” – helytelen.⁵⁶

Erdei Árpád és Pusztai László e tárgykörben 1982-ben a jogi szakértőkről írt tanulmánya részletesen körbejárta ezt a területet, bár egymással ellentétes áll-

lentősek. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni, azonban ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására.

⁵⁵ Soltész Imre: Útmutató a bűnügyi nyomozásra, Palladis, Budapest, 1924., 26.

⁵⁶ Erdei Árpád – Pusztai László: Jogi szakértő a büntetőeljárásban? Jogtudományi Közlöny, 1982/10., 809.

lásponjuk miatt nyitva hagyták a kérdés megválaszolását, nevezetesen azt, hogy a büntetőeljárásban sor kerülhet-e jogi szakértő igénybevételére.

A szerző-páros megkülönböztetést tett – teljesen megalapozottan – aközött, amikor a szakértők a kompetenciájukon kívül jogi kérdésekre is kiterjedően nyilatkoznak, valamint a kifejezetten jogkérdés megválaszolására kirendelt „jogi szakértők” között.

Az első esetben arról van szó, hogy a munkavédelmi, orvos-, vagy könyvszakértő nemcsak – valóban szakmai kompetenciájába tartozó – szakkérdésekben nyilatkozik, hanem egy lépéssel továbbmenve, levonja az azokból adódó jogi konzekvenciákat is. Nem ritkán – említik meg a szerzők – a hatóságok egyenes felszólítására, amely gyakorlat teljesen helytelen, ugyanis a büntetőjogi felelősség, a bűnösség – még inkább a minősítés – kérdésében történő véleménynyilvánítás elismerten nem tartozik a szakértők hatáskörébe. A „jogi szakértők” a fentiekkel ellentétben éppen arra lennének kompetensek, hogy nyilatkozzanak: létezik-e valamilyen hatályos jogszabály, amely a konkrét esetben alkalmazandó, s ha igen, mi annak a tartalma.⁵⁷

A hatóságnak az a feladata a szakértő kirendelése kapcsán, hogy egyértelműen kitűnjön milyen szakmai (tény) kérdésekre várja a választ.⁵⁸

Székely Jánost idézve: „nem kerülhet sor szakértő igénybevételére jogi kérdésben. Arra vonatkozólag, hogy az ügyben jelentőséggel bíró bárminő jogszabály (törvény, rendelet, szabályrendelet, döntvény, stb.) létezik-e és mit tartalmaz, éppen a hatóság rendelkezik különleges szakértelemmel. Ha kétségei vannak, tudakozódnia kell, de szakértőt nem vehet igénybe.”⁵⁹

Cséka Ervin a jogi szakértők alkalmazásáról 1982-ben az OKRI-ban tartott vita során a kérdésre nemleges választ adott, ugyanis a büntető eljárásjogi törvényt azt mondja ki, hogy „szakértőt akkor kell igénybe venni, ha annak különleges szakértelme *tény* vagy *körülmény* megállapításához vagy megítéléséhez szükséges”. Az ellentétes kizártságának logikai elve alapján ebből az következik, hogy nincs helye a szakértőnek jogkérdésben. Ha ugyanis a törvényhozó azt lehetővé kívánta volna tenni, akkor a törvény szövegében jeleznie kellett volna, hogy a ténykérdéseken túl jogkérdésekben is lehetőség van szakértő bevonására.⁶⁰

A régi római jogi alaptétel szerint – „iura novit curia” [a bíró(ság) ismeri a jogot] – a különleges szakértelem nem jogi jellegű, mert a jogi szakismereteket a büntetőeljárásban eljáró hatóságoknál meglévőnek kell tekinteni.

Erdei Árpád pár évvel később, 1987-ben, egy monográfiában is visszatér a jogi szakértővel kapcsolatos gondolatmenetére, mely szerint: „Talán indokolatlan

feltételezés részemről, mégis megkockáztatom azt az állítást, hogy a jogi szakértővel szembeni szembenállítás a név szerencsétlen konnotációi miatt olyan erőteljes. Ha az elnevezés nem sugallná, hogy a bíróságnak a saját szakismeretei körében szakértő segítségre van szüksége, vagy azt, hogy jogi kérdések eldöntését a hatóság nem bízhatja szakértőre, jogi szakértőtől kapható segítséget az irodalom nem próbálna olyan élénken elutasítani. Még szerencse, hogy a gyakorlat reálisabb: a bíró különösebb aggodalom nélkül megkérdezi a szakértőt, hogy mit mond az adott kérdésben a keretet kitöltő rendelkezés, van-e egyáltalán olyan. S valószínűleg egyetlen bíró sem szégyellné elismerni, hogy nem olvasott el minden közzétett jogszabályt. A jogi szakértő az ügy szempontjából lényeges, szakmai kérdéseket rendező jogszabályok létezésének, főleg pedig ezek szakmai tartalmának a szakmában járatlan hatóság és a felek számára érthetővé tételében működne közre, mégpedig a bizonyítási eljárás során.”⁶¹

A mai joggyakorlat szerint jogkérdésben a büntetőeljárásban szakértői vélemény nem szerezhető be, az ilyen kérdésben véleményt nyilvánító szakértő a szakértői kompetenciáján túlterjeszkedik.⁶²

Az új Be. a korábbi büntető eljárásjogi törvényeket követve nem tágít ettől, a legújabb előírások szerint: „Jogszabály meghatározhatja azokat a *szakkérdéseket*, amelyekben meghatározott szakértő jogosult véleményt adni.”⁶³

Európai Unió tagországunk óta a jogszabályok az EU-s normákkal is kibővültek. A Pécsi Ítéltábla a közel múltban egy természetkárosítás büntette miatt indított büntetőügyben az alábbiakban ismertetésre kerülő ítéletet hozta:

A Szekszárdi Járásbíróság ítéletével a vádlottat az ellene emelt természetkárosítás büntettének vádja alól felmentette. Ügyészi fellebbezés folytán a Szekszárdi Törvényszék az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatta és a vádlottat bűnösnek mondta ki a Btk. 242. § (1) bekezdésének c) pontjában meghatározott természetkárosítás büntettében, a vádlottat megrovásban részesítette, egyben a Szekszárdi Rendőrkapitányság tárgynyilvántartásában bűnjelként bevételezett medvebőrt elkobozta.

A megállapított és irányadónak tekintett tényállás lényege szerint a vádlott 2012. év őszén Szlovákiában vendégvadászoként egy barnamedvét ejtett el. A vad elejtésére a vonatkozó szabályok betartása mellett került sor, amit a vadászatról, a vad elejtéséről szóló okiratok igazolnak. Az elejtett barnamedve tróféáját – preparált bőrért – a vádlott 2013. év februárjában Magyarországra hozta, és azt az általa üzemeltetett presszóban helyezte el.

A vádlott a trófea Magyarországra történő behoza-

⁵⁷ Erdei Árpád – Pusztai László: Jogi szakértő a büntetőeljárásban? Jogtudományi Közlöny, 1982/10., 809.

⁵⁸ Erdei Árpád – Pusztai László: Jogi szakértő a büntetőeljárásban? Jogtudományi Közlöny, 1982/10., 809.

⁵⁹ Székely János: Szakértő az igazságszolgáltatásban, Budapest, 1967. 116.

⁶⁰ Erdei Árpád – Pusztai László: Jogi szakértő a büntetőeljárásban? Jogtudományi Közlöny, 1982/10., 811.

⁶¹ Erdei Árpád: Tény és jog a szakértői véleményben, Közgazdasági Kiadó, Budapest, 1987. 65.

⁶² Herke Csongor: Büntető eljárásjog, Dialóg Campus Budapest–Pécs, 2010., 92., illetve BH 2007/218., 2007/397.

⁶³ 2017. évi XC törvény 188. § (3) bekezdés

talához nem rendelkezett a vonatkozó jogszabályban meghatározott engedéllyel, ezért a másodfokú bíróság álláspontja szerint ezzel a magatartással megvalósította a Btk. 242. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott természetkárosítás büntetettét.

A természetkárosítás tényállás keretdiszpozíció, amelyet más jogi normák töltenek meg tartalommal.

A harmadfokú bíróság ítélet szerint az első- és másodfokú bíróság helyesen ismerte fel, hogy a barnamedve (*Ursus arctos*) az Európai Közösségek Tanácsának a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmük szabályozása által biztosított védelméről szóló 1996. december 9-i 338/97/EK rendelet „A” mellékletében szereplő állatfaj, amely ekként fokozottan védettnek minősül az Európai Unió területén. Az említett EK rendelet a mellékleteiben felsorolt növény- és állatfajokra vonatkozó behozatal, kivitel és kereskedelem szabályait tartalmazza.

A védett és fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről szóló 13/2011. (V. 9.) KÖM rendelet 2. számú mellékletében – a közösségi normának megfelelően – 1391. sorszámon szerepel a barnamedve, mint fokozottan védett állatfaj.

A KÖM rendelet 4/A. § (12) bekezdése szerint: „a barnamedve ...külföldről megszerzett trófeájának tartása, bemutatása, országba történő behozatala, országból történő kivitele, országon történő átszállítása természetvédelmi hatósági engedély nélkül nem végezhető, ha a tulajdonos a trófea jogszerű megszerzését a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelmét szabályozó nemzetközi és európai közösségi jogi aktusok végrehajtásának egyes szabályairól szóló kormányrendeletben meghatározott EU-bizonylattal, vagy export- és importengedéllyel igazolni tudja.” A (13) bekezdés szerint „trófeának minősül a vadászaton elejtett egyed azon származéka, amely tárgyi emlékként szolgál elejtője számára.”

A megállapított tényállás szerint a vádlott rendelkezett a barnamedve jogszerű elejtése – így a trófea jogszerű megszerzését – igazoló okiratokkal, csupán az okiratok alapján az Európai Unió tagállama, Szlovákia hatósága által kiállított EU-bizonylattal nem. Az export-, illetve import engedély hiánya jelen esetben nyilvánvalóan fel sem merül.

A harmadfokú bíróság álláspontja szerint ezt a bizonylatot kizárólag a vad elejtésének helye szerinti szlovák nemzeti hatóságnak volt jogosultsága kiállítani és a vádlottnak átadni, azt utólag az Európai Unió más tagállama már nem állíthatja ki, hiszen a fokozottan védett állat példányát Szlovákiában ejtették el. A vádlottat ugyanakkor erre az adminisztratív kötelezettségére a szlovák hatóságok nem figyelmeztették.

Mind az első- mint a másodfokú bíróság hivatkozott a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelmét szabályozó nemzetközi és európai közösségi jogi aktusok végrehajtásának egyes

szabályairól szóló 292/2008. (XII. 10.) Kormányrendeletre. A Kormányrendelet 4. § (1) bekezdése bejelentési kötelezettséget ír elő, amely alól 4. § (2) bekezdése kivételt tesz azon vadászati trófeák vonatkozásában, amelyek jogszerű eredetét a tanácsi rendeletben szereplő engedélyekkel, illetve bizonylatokkal igazolni tudják.

A vádlottat bejelentési kötelezettség terhelte, miután a vadászati trófea jogszerű eredetét tudta ugyan igazolni, de nem a Rendeletben szereplő EU-bizonylattal, így magatartása – a bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt – tényállásszerű, ugyanis a Rendelet hatálya alá tartozó élő szervezet egyedének jogszerű megszerzését, illetve a bejelentési kötelezettség teljesítésére előírt határidőt követően, a vonatkozó jogi szabályozás megszegésével (jogellenesen) tartotta birtokában. A vádlott esetében a Btk. 242. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott magatartások közül csak a jogellenes tartás jöhet szóba, miután az elkövetési tárgy megszerzése az ország területére történő behozatala jogszerű volt, a többi elkövetési magatartás pedig fogalmilag kizárt.

A harmadfokú bíróság a cselekmény társadalomra veszélyességét is vizsgálta, és megállapította, hogy sokkal nagyobb a társadalomra veszélyessége a vad jogellenes elpusztításával megvalósított cselekménynek, mint a jogszerűen elejtett vad jogszerűen elejtett trófeájának – adminisztratív mulasztásból – eredő – jogellenes tartásában megnyilvánuló tényállásszerű magatartásnak. A vádlott a harmadfokú bíróság ítélete szerint alappal bízhatott abban, hogy az általa Szlovákiában jogszerűen elejtett állat trófeáját minden további adminisztratív kötelezettség teljesítése nélkül – figyelemmel arra, hogy Magyarország 2004-től az Európai Unió tagállama, amelyben a személyek, az áruk, a tőke és a szolgáltatások szabad áramlása biztosított – szabadon hozhatja be Magyarország területére.

A harmadfokú bíróság a vádlottat az ellene emelt vád alól a Btk. 20. § (2) bekezdése alapján – társadalomra veszélyességben való tévedés címén felmentette –, mert kétségtelen ugyan, hogy a vádlott az elejtett medve trófeáját a Rendeletben meghatározott EU-bizonylat nélkül hozta Magyarországra, ez azonban nem róható a terhére, ugyanis hiányzik a cselekmény társadalomra veszélyességének tudata. Ezen magatartása miatt felelősségre vonásának csak akkor lenne helye, ha felismeri, hogy magatartása jogilag tilalmozott, valamilyen jogszabályt sért.

A szakvélemény, a tanúvallomás és az okirat

Ami a téma szempontjából fontos, a bizonyítási eszközök közül a szakvéleményt, a tanúvallomást és az okiratot vizsgálom, a definíciókat megadva, és ezt követően a különbségekre helyezve a hangsúlyt.

A szakvélemény az a bizonyítási eszköz, amelyet a

szakértő ad. A szakértő a szakértői vizsgálat alapján ad véleményt, azonban a szakvélemény csak egyike a büntetőeljárásban felhasználható egyenrangú bizonyítási eszközöknek. Az általa nyújtott bizonyíték pontosan ugyanolyan bírói értékelés tárgya, mint bármely másik, amely a Be.-ben felsorolt egyéb bizonyítási eszközökből ismerhető meg.⁶⁴

A szakértő a vizsgálatot a tudomány állásának és a korszerű szakmai ismereteknek megfelelő eszközök, eljárások és módszerek felhasználásával köteles elvégezni.

Egy francia mondás szerint: „a tanút a bűntény teszi tanúvá”, amelyet az idézett mondást tanulmányában felhasználó Fenyvesi Csaba azzal egészített ki, hogy „pontosítom annyiban, hogy a bűntény észlelése, felismerése és megfigyelése.”⁶⁵

A tanúvallomás, mint egyes személyi bizonyítékok⁶⁶ hordozója, a büntetőeljárás egyik igen fontos bizonyítási eszköze. Tremmel Flórián megállapítása szerint a hatályos büntető eljárásjogi törvényben nem véletlenül szerepel a bizonyítási eszközök között az első helyen.

A tanú az a személy, aki az általa észlelt múltbeli tényekről tesz vallomást.

*Materiális értelemben tanú az, akinek a bizonyítandó tényről tudomása van, ez a tény azonban csak a tanú vallomásából derül ki, és gyakran olyan személyek tanúkenti kihallgatására is sor kerül, akik az ügyben releváns tényekről nem tudnak.*⁶⁷

A Be. ezt úgy határozza meg, hogy „tanúként az hallgatható ki, akinek a bizonyítandó tényről tudomása lehet”.⁶⁸ Tartalmilag tehát a tanúi minőség a bizonyítandó tényre vonatkozó tudomás függvénye.⁶⁹

Eljárásjogi értelemben tanú az, akit a hatóság a feltételezett tényismereteire tekintettel tanúskodásra hív fel. A materiális és eljárásjogi tanúfogalom különbözőségéből adódóan következik, hogy két tanúi minőség nem mindig esik egybe. Így előfordulhat, hogy a megidézett tanú nem ismer releváns tényeket, ille-

tőleg a materiális értelemben vett tanú kihallgatására nem kerül sor.⁷⁰

A tanú vallomásából származó bizonyíték lehet *közvetlen, avagy közvetett*, mindkét esetben, legyen akár vádlottat *terhelő* vagy *mentő tartalmú*, jelentősége kiemelt a büntetőperben.⁷¹

A büntetőeljárásban *fel lehet használni* azokat az *okiratokat és tárgyi bizonyítási eszközöket*, amelyeket valamely hatóság – jogszabályban meghatározott feladatainak teljesítése során a hatáskörében eljárva – *a büntetőeljárás megindítása előtt készítet, illetőleg beszerzett.*⁷²

*Okirat az a bizonyítási eszköz, amely valamely tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül és arra alkalmas.*⁷³ A Be. meghatározásában okirat meghatározásában okiraton mind a köz-, mind a magánokiratot érteni kell, közömbös tehát, hogy kik állították ki. A Be. 115. § (1) bekezdésében meghatározott irattól az okiratot az különbözteti meg, hogy ez utóbbi tény stb. bizonyításának céljára készült. A Be. értelmében az okirat csak hiteles, valódi lehet. A hamis vagy hamisított okirat: tárgyi bizonyítási eszköz.⁷⁴

Simor Pál szerint – a bizonyítékforrások alapján, de azok között kellően differenciálva – a bizonyítékok négy osztálya, fajtája különböztethető meg: *1. a személyi bizonyítékok; 2. a szakértői vélemény; 3. a tárgyi bizonyítékok; 4. az írásbeli bizonyítékok.*⁷⁵

A személyi bizonyítékok a tanú és a terhelt vallomása. Ezek és a szakértői vélemény között alapvető különbség van. A személyi bizonyíték abból fakad, hogy a bűncselekménnyel kapcsolatos múltbeli esemény tükröződik az észlelő tudatában. *A szakértői vélemény alapvetően más természetű. A szakértő a büntetőüggyel kapcsolatos múltbeli eseményt, történetet nem észlel közvetlenül.* Tudatában ezek nem tükröződnek, nem ezeket adja vissza. A szakértő tanulmányai során elsajátította egy meghatározott tudományágnak az elméletét, a technika ismeretét, megfelelő gyakorlati tapasztalatokat szerzett és ezeket az adott ügytől tökéletesen függetlenül fennálló ismereteit, „különleges szakértelmét” veszi igénybe a hatóság, ezeket az absztrakt ismereteket konkretizálja a szakértő a szóban forgó ügyre. *A terhelt és a tanú vallo-*

⁶⁴ Erdei Árpád – Pusztai László: A szakértői intézményrendszer továbbfejlesztése, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXII., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985., 338., Vesd össze: A Be. 76. § (1) bekezdése szerint – mely felsorolás taxatív – a bizonyítás eszközei a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása.

⁶⁵ Fenyvesi Csaba: A szembesítés, mint igazságkereső módszer erősségei és gyengeségei, In: A büntető ítélet igazságtartalma, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010., 123.

⁶⁶ A személyi jellegű bizonyítékoknál lényegében pszichikus, tudati viselkedés tükröződés által szerezhet a hatóság érdemi információkat a bűncselekményről. In: Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006., 83.

⁶⁷ Erdei Árpád: VIII. fejezet: A bizonyítási eszközök és a bizonyítási eljárások, In: Erdei Árpád – Hack Péter – Holé Katalin – Király Eszter – Koósné Mohácsi Barbara: Büntetőeljárás jog I., Szerkesztette: Hack Péter, ELTE Eötös Kiadó, Budapest 2014, 147.

⁶⁸ Be. 79. § (1) bekezdés

⁶⁹ Erdei Árpád: VIII. fejezet: A bizonyítási eszközök és a bizonyítási eljárások, In: Erdei Árpád – Hack Péter – Holé Katalin – Király Eszter – Koósné Mohácsi Barbara: Büntetőeljárás jog I., Szerkesztette: Hack Péter, ELTE Eötös Kiadó, Budapest 2014, 147.

⁷⁰ Erdei Árpád: VIII. fejezet: A bizonyítási eszközök és a bizonyítási eljárások, In: Erdei Árpád – Hack Péter – Holé Katalin – Király Eszter – Koósné Mohácsi Barbara: Büntetőeljárás jog I., Szerkesztette: Hack Péter, ELTE Eötös Kiadó, Budapest 2014, 147.

⁷¹ Tremmel Flórián: A magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001, 229. Illetve beszélhetünk a tanúvallomásról még mint „származékos” vagy „eredeti” bizonyítékról.

⁷² Be. 76. § (2) bekezdés

⁷³ Be. 116. § (1) bekezdés, továbbá az okiratra vonatkozó rendelkezések irányadók az olyan okiratról készült kivonatra és az olyan tárgyra is, amely valamely tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének igazolása céljából a Be. 115. § (2) bekezdésében – rajz, és minden olyan tárgy, amely műszaki, vegyi vagy más eljárással adatokat rögzít – megjelölt módon készült. Ide sorolható például a közlekedési baleset helyszínéről készült rajz, film, videofelvétel stb.

⁷⁴ Király Tibor: Büntető eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2003., 271.

⁷⁵ Dr. Simor Pál: A tárgyi bizonyíték, Kriminálisztikai Tanulmányok, III., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964., 66.

másának alapja a konkrét üggyel kapcsolatos, az ügy által meghatározott helyen és időben tett érzéki észlelet, a vélemény a szakértőnek az üggyől függetlenül szerzett ismeretein alapszik. Ezekkel az ismeretekkel más hasonló képzettségű egyének is rendelkeznek. A szakértő tehát – szemben a tanúval és terhelttel – *helyettesíthető*. Véleménye szükségképpen prekonceptcionált, a büntetőeljárás céljára büntetőeljárás cselekménnyel létrehozott bizonyíték. Mindezeknél fogva a szakértői vélemény nem vonható a terhelt és a tanú vallomásaival egy kategóriába, hanem az e személyi bizonyítékok mellett fennálló, különálló bizonyítékfajta.⁷⁶

A tárgyi és írásbeli bizonyítékok abban különböznek – Simor Pál szerint – a személyi bizonyítékoktól, illetve a szakértői véleménytől, hogy ez utóbbiak bizonyíték jellege a tudaton, illetve a szakismereten nyugszik, azáltal érvényesül, hogy a kihallgatott személy közvetlenül közli észleléseit, illetve ismereteit és azok alkalmazását. A tárgyak bizonyítéki jellege viszont meghatározott anyagi – fizikai, kémiai, biológiai, stb. – tulajdonságokon és kapcsolataikon nyugszik és tulajdonságok és a kapcsolatok érzékszervi észlelése, megismerése révén válnak a tárgyak bizonyításra felhasználhatóvá. Az írásbeli bizonyítékoknál ezzel szemben (...) nem az anyagi tulajdonságokhoz, hanem az írásnak (...) jelekkel rögzített gondolati tartalmához fűződik a bizonyítéki jelleg.

A szakértői tevékenységgel kapcsolatos fogalomrendszer tartalmi értelmezése nyilvánvalóvá teszi, hogy a szakvéleményt olyan sajátos jellegű bizonyítási eszköznek tekintem – írta Katona Géza – amely nem könnyen illeszthető be a bizonyítási eszközök kettős: személyi és tárgyi bizonyítási eszközök rendszerébe. A szakvéleményt elsődlegesen, de nem kizárólagos jelleggel személyi jellegűnek tekinthetjük, hiszen éppen úgy emberi szubjektum hozza létre, mint a tanú és a terhelt vallomását. De ezektől mégis eltér, mert a szakértői tevékenység objektív jellegű forrását, a vizsgálat tárgyát az eljáró hatóság bocsátja a szakértő rendelkezésére.⁷⁷

A szakvélemény azonban a mostani szabályozás szerint a tanúvallomáshoz hasonlóan személyi bizonyítási eszköz. Pontos elhatárolásuk érdekében az alanyikkal összefüggő két tényezőt kell figyelembe venni:

- a tanú az eljáráson kívül szerzett ténytudomásáról számol be, amíg a szakértő a hatóságtól kapja, vagy a vizsgálatából állapítja meg, tehát az eljárásban szerzi meg azokat a tényismereteket, amelyek a szakvéleményében megjelennek;
- a tanú véleményét a hatóság nem veszi bizonyíték-ként figyelembe, s a tanú ilyen közlését el is hártja. A szakértő ezzel szemben éppen szakmai véleményének a közlésével szolgáltat bizonyítékot.⁷⁸

Bartkó Róbert szerint: „A szakértő csak a vizsgálat menetével, lefolytatásának körülményeivel kapcsolatosan tud véleményt adni, a tulajdonképpeni bizonyítás tárgyát képező szakkérdésben nem. Azaz a védelem által felkért, de az eljárásba be nem vont szakértő tanúként meghallgatható lenne arról, hogy hol, mikor, milyen eszközök, vizsgálati módszerek alkalmazásával végezte el vizsgálatát, a megvizsgált személy milyen magatartást tanúsított az adott vizsgálat során, a vizsgálattal összefüggésben a szakma milyen iránymutatásokat, kritériumokat állított fel. Arról azonban nem, amit a vizsgálat eredményeképpen maga a szakértő is csak véleményezni tudott, azaz magáról a bizonyítás szempontjából releváns körülményekről.”⁷⁹

Noha ellentétesnek látszik a védelem érdekeivel és a védelemhez való alkotmányos joggal, látnunk kell azt is, hogy a tanú a hamis tanúzás, a szakértő a hamis szakvéleményadás büntetőjogi következményeinek terhével köteles nyilatkozni, az ellenszakértő viszont tartalmilag a védelem szaktanácsadója, akinek például a tárgyaláson szava nem is lehet, mert sem nem tanú (nincs tudomása bizonyítandó tényről), sem nem szakértő (mert nem rendelte ki a hatóság szakértőtől) s nem is vádlott, védő stb.⁸⁰

Az okirat *valamely tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül és arra alkalmas.* A Be. 108. § (2) bekezdés c) pontja alapján a szakértői vélemény lényegi részét képezi az ún. *szakmai* ténymegállapítás, melyből a véleményi rész következik. Minthogy az okiratra vonatkozó előírások szerint az okirat tény valóságának bizonyítására is szolgál, így – helyes értelmezést követve – a be nem vont szakértő véleményében lévő ténymegállapítási részt is valóságosnak kell, kellene elfogadnunk. Ha pedig ez így van, akkor nehezen védhető a jogalkotói megkülönböztetés, amit a törvény a védelem által felkért szakértő szakvéleménye, valamint a hatóságok által kirendelt szakértő szakértői véleménye között felállít.⁸¹

Az új Be. az aggályaimat eloszlatja, hiszen a magánszakértőnek adandó megbízás garanciákkal kellően körülbástyázott, a magánszakértő nem tanúként hallgatható ki, a magánszakértői vélemény a terhelt és a védő észrevételeként vehető figyelembe, ha a magánszakértőnek adandó megbízás során a 2017. évi XC. törvény 190. § (2)–(4) bekezdéseiben foglaltaknak megfelelően járt el. Az okirattal való azonos felhasználás szabályai pedig eltűntek a szabályozásból.

rások, In: Erdei Árpád – Hack Péter – Holé Katalin – Király Eszter – Koósne Mohácsi Barbara: Büntetőeljárás jog I., Szerkesztette: Hack Péter, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 149–150.

⁷⁹ Bartkó Róbert: A magánszakértő eljárásjogi pozíciója a büntetőeljárásban, *Ügyészek Lapja*, 2016/5. 7.

⁸⁰ Bócz Endre: Egy szakértői vélemény – tanulságokkal, *Belügyi Szemle*, 1979/9., 66.

⁸¹ Kovács Gábor: Szakértő vagy tanú? Felkért szakértő – kavics a cipőben!, *Med et Jur*, 5. évfolyam 4. szám, 2015. január 11., In: Bartkó Róbert: A magánszakértő eljárásjogi pozíciója a büntetőeljárásban, *Ügyészek Lapja*, 2016/5. 9.

⁷⁶ Dr. Simor Pál: A tárgyi bizonyíték, *Kriminálisztikai Tanulmányok*, III., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964., 66.

⁷⁷ Katona Géza: Valós vagy valótlan? *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest 1990. 302.

⁷⁸ Erdei Árpád: VIII. fejezet: A bizonyítási eszközök és a bizonyítási eljárás

Összegzés

Annak ellenére, hogy a szakértő a „bíró” hiányzó szakértelmét pótolja,⁸² szakértői véleménye nem tekintendő „ítéletnek”, bár a büntetőügyben releváns tények megállapításához, illetve megítéléséhez szükséges a szakértelme.

Az is igaz, hogy amennyiben egy igazságügyi ideg-elmorvos szakértői véleményben az szerepel, hogy a terheltnek a skizofréniája miatt beszámítási képessége hiányzik, és cselekménye következményeinek felismerésére valamint arra, hogy e felismerésnek megfelelő cselekvésre nem képes, ugyanazt jelenti, hogy a vádlott nem büntethető kóros elmeállapota miatt. De, az egyik megfogalmazás a szakvéleményben, a másik pedig a bíróság ítéletének rendelkező részében szerepel.

A szakértő nem bíró, mert – bár a szakvéleményben olyan megállapítások (is) lehetnek, amelyek a vádlott büntetőjogi felelősségének eldöntése szempontjából elengedhetetlenek – a Be. 5. §-a alapján az ítélet meghozatalának „monopóliuma” a bíró(ság) feladata.

A szakértői szaktudás igénybevétele, és a különleges szakértelem útján beszerzett bizonyíték nem kizárólag a nyomozó hatóságot, a vádhatóságot vagy a bíróságot illeti meg.⁸³

Erdei Árpád a már többször idézett monográfiájában azt írta, hogy „az a tény azonban, hogy a szakértőt a gyakorlatban általában a hatóságok vonják be az eljárásba, nem helyezi őt a hatóságok szintjére, vagy nem emeli ki a bizonyítás alanyainak sorából. (...) Az a körülmény azonban, hogy *mi módon kerül a szakértő az eljárásba, semmiképpen nem lehet a lényegi kérdés szempontjából döntő, még akkor sem, ha a bevonás módja más tekintetben igen nagy jelentőségű.* A magyar büntetőeljárás jogban pl. kétségtelen a szakértő kirendeléséről szóló hatósági határozat konstitutív ereje: *a szakértő jogállása büntetőügyben csak azt illeti meg, akit a hatóság ilyen minőségben kirendel.* A kirendelés azonban csupán egy sajátos bizonyítási alanyi pozíciót, nem pedig hatósági, tudományos bírói pozíciót konstituál. Az eljárási alanyiség szempontjából tehát *a bevonás módjának rendezése végül is technikai természetű eljárási szabályozást jelent, amely nem annyira a szakértő általános eljárási helyzetére, mint inkább egyes konkrét jogaira és kötelezettségeire van közvetlen hatással.*⁸⁴

Ahhoz, hogy a magánszakértő nem tanú, és a magánszakértői vélemény nem okirat hosszú út vezetett. De sikerült eljutnunk idáig.

Álláspontom szerint egy szakvélemény milyensége, minősége, elfogadhatósága, pártatlan, objektív és elfogulatlan volta nem attól függ, hogy a szakértőt ki

rendeli ki, illetve ki bízta meg. Erre nézve Kovács Gáborral teljesen egyetértve, akinek a javaslata az volt, „amennyiben az elméleti megközelítés kellő alapot ad e jogintézmény alkalmazására, az eljárási törvényben rögzített garanciális elemek pedig kellő védelmet biztosítanak az eljárás pártatlanságára, úgy érdemesebb lenne nagyobb teret adni érvényesüléséhez, mert *hiszen nem feledhető, hogy a hivatalból eljáró szakértő is tévedhet, és a védelem által felkért szakértőnek is lehet igaza.*⁸⁵

A hatóság által „preferált szakértők” kategóriáját illetően néha felmerül, hogy a szakértőnek a bűnüldöző szervekkel való szorosabb együttműködésében az elfogultságra hajlamot vagy annak lehetőségét látják, tehát azt, hogy a szakértő ezáltal végképp a vád, és nem az ügy szakértőjévé válik, amit jogilag meg kellene akadályozni. Ennek a részbeni garanciái most is megvannak – fejtette ki Tóth Mihály –, de tovább is fejleszthetők azok az eljárási garanciák, amelyek a védelem számára is lehetővé teszik a szakértő igénybevétele, a szakértőhöz intézendő kérdések meghatározását vagy kiegészítést, s a szakvélemények ellenőrzését, a vitás pontok tisztázását.⁸⁶

A másik oldalt megvilágítva Tóth Mihály szerint „a valóban jó (könyv)szakértő adott esetben éppoly színvonalasan képes igazolni a bűnüldöző hatóság igazát, mint a gyanúsítottét. Elgondolkodtató az is, hogy a terhelt és védők kérése készült, általuk honorált szakvélemények esetében egyetlen olyannal sem találkoztam, amely – rendre nyomatékosan hangsúlyozva az objektivitást – ne a védelem érveit erősítette volna.”

Ide kívánczik Tóth Mihály elgondolkodtató példája.

„Egy néhány évvel ezelőtti ügyben az ország egyik legjobb vámszakértőjeként emlegetett személy – még mint a VPOP osztályvezetője – a csempészet miatt indult nyomozás kezdeti szakaszában jóformán egyedül ismerte fel a terhelt által folytatott bonyolult és áttekintetlen tranzakciók jogellenességét, és rövid, meggyőző okfejtést tartalmazó véleményes jelentésben (ha úgy tetszik „belső szakvéleményben”) intézkedett a hamis jogcímen folyó vámkezelések leállításáról. Vámszakértőként járt ugyan el, de az adott gazdasági folyamat dokumentációjának áttekintése kapcsán, ha formálisan is, könyvszakértői munkát végzett. A feljegyzés és az intézkedés pontosan tartalmazta, hogy a vámkezelések formálisan rendben vannak ugyan, de csak a vak nem látja, hogy itt az engedmények tudatos és következetes kijátszásról [vám és adómentes szolgáltatásnak, lízingnek álcázott kereskedelemről van szó].

A jóval későbbi bírósági eljárásban már, mint munkahelyéről kilépett és a vádlott által megbízott és fizetett szakértő húszoldalas elaborátumban fejtette ki a terhelt eljárásának jogszerűségét, és ostromozta azo-

⁸² Ez alatt a nyomozó hatóság és az ügyész is értendő, mint büntetőügyekben eljáró hatóságok, amelyek a szakértő kirendelésére jogosultak.

⁸³ Kovács Gábor: Szakértő vagy tanú? Felkért szakértő – kavics a cipőben!, Med et Jur, 5. évfolyam 4. szám, 2015. január 12. o.

⁸⁴ Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági Kiadó, Budapest, 1987. 20.

⁸⁵ Kovács Gábor: Szakértő vagy tanú? Felkért szakértő – kavics a cipőben!, Med et Jur, 5. évfolyam 4. szám, 2015. január 14. o.

⁸⁶ Uo.: 299.

kat – saját magáról kissé megfélekedve –, akik erről a kérdésről valaha is másképp vélekedtek.

Korábbi véleményét állami alkalmazottként, munkaköri kötelezettsége részeként terjesztette elő, ez belefért havi 45 000 Ft-os fizetésébe. Később e vélemény alaposabb cáfolatáért az egyébként tévedés jogcímén felmentett gyanúsítottól – mint hírlík – több mint két-éves korábbi fizetését kapta.⁸⁷

A *fair trial* a „fegyverek egyenlőségének elve” jegyében megköveteli, hogy ha a hatóság szakértőt rendel ki, ne a hatóság úgymond „jóindulatától” vagy esetleg az ítélet hatályon kívül helyezésétől való félelemtől függjön a terhelt és a védő által megbízni kívánt szakértő szakvéleményének „bizonyítási eszközbeli” minősége. Ha a hatóság által kirendelt szakértő szakértőként hallgatandó ki, ugyanez – az új Be. tükrében – a terhelt és a védő által megbízott szakértőt is megilleti, a törvényben meghatározott feltételek betartása esetén. Másként fogalmazva: bár a hatóság, a terhelt és a védő nem azonosak, „nem vehetők egy kalap alá”, de ami az egyiket megilleti, megillet(he)ti a másikat is, mert ha céljaik nem is egyeznek, a tényállás valóságghű megállapíttatása – a végső fórum, a bíróság által – mindennél előrébb való, vezessen az a vádlott elítéléséhez vagy éppen a felmentéséhez.

Az új Be. tehát „újra tervezte” a szakértő működésének szabályait, a szükséges garanciális szabályokat beépítette, és körülbástyázta, tehát ebben az új koncepcióban remélhetőleg előítélettel mentesen, nem pedig negatívan tekinthetünk majd a megbízás alapján elkészített magánszakértői véleményre.

Befejezésül Király Tibort idézem: „... a bíróság igazságmonopóliumot kapott. Ezt, ha másból nem is tudnánk, akkor is látnunk kellene a bűnösség kimondására és büntetés kiszabására kapott felhatalmazásából, továbbá abból, hogy a jogerős bírói határozat igazságerejű. Ugyanakkor fejtette ki az akadémikus egy másik tanulmányában a védelem abban segíti a bíróságot, hogy a tényállást minden összefüggésében, minden oldalról megvizsgálja. A védelem segít megakadályozni, hogy az igazságszolgáltatásban olyan egyoldalú szemlélet érvényesüljön, amely csak a terhelt ellen szóló körülményeket veszi figyelembe és nem törődik az enyhítő és mentő körülményekkel. A védelem fáradozása az igazság érdekében: küzdelem. Az igazságot néha szándékolt hamis tények, néha tévedések fedik el. Felszínre hozni az igazságot ilyen esetekben csak a hamis tények leleplezése és tévedések eloszlatása árán lehet.”⁸⁸ ■

⁸⁷ Tóth Mihály: Könyvszakértői bizonyítás – ügyési szemmel, Számvitel és könyvvizsgálat 1998/7–8. 298.

⁸⁸ Király Tibor: A védelem és a védő a büntetőügyekben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 121.

BÜNTETŐJOG II. – KÜLÖNÖS RÉSZ

Ötödik, hatályosított kiadás

SZERZŐK: **Belovics Ervin, Molnár Gábor Miklós, Sinku Pál**

SZERKESZTŐ: **Belovics Ervin**

LEKTOR: **Vókó György**

A 2012. évi C. törvény, tehát a Büntető Törvénykönyv elfogadását követően immár ötödik alkalommal jelenik meg a Különös Rész tényállásait átfogóan elemző szakkönyv. **Az aktualizált kiadás – 2016. november 1-jei lezárással – átvezeti a Btk. és a kerettényállásokat kitöltő más jogszabályok módosításait, elemzi a kódexbe bekerült új tényállásokat, valamint feldolgozza az ítélkezési gyakorlat legújabb fejleményeit.** A Btk. módosult rendelkezései körében az új kiadás így többek között

már a bennfentes kereskedelem módosult tényállásának, valamint a bennfentes információ jogosulatlan közzététele és a – tőkebefektetési csalás helyébe lépő – tiltott piacbefolyásolás új tényállásának szövegét és magyarázatát is tartalmazza.

A tényállások bemutatása továbbra is a megszokott módon történik. A szerzők nem csupán az egyes bűncselekmények dogmatikai elemzésének és joggyakorlatának a bemutatására törekuszenek, hanem ismertetik azok szabályozásának történeti előzményeit, a hatályos rendelkezések alkotmányos alapjait, a kapcsolódó joggyakorlat meghatározó döntéseit és megjelölik az idetartozó jogirodalom jelentősebb eredményeit is.

A változatlan szerzői csapatból ketten a Legfőbb Ügyészség vezető munkatársai (egyikük tanszékvezető egyetemi tanár), a harmadik szerző a Kúria büntetőbírája, a kötet lektora pedig professor emeritus, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója. Valamennyien a büntetőjog tudományának jeles képviselői, akik több évtizede folytatnak oktatói tevékenységet a hazai jogi karokon.

Büntetőjog I. – Általános Rész és II. – Különös Rész együttesen: 20 000 Ft

Ára: 12 000 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%

DR. BÉRCES VIKTOR*

Kontinentális típusú bizonyítási rendszerek Európában

1. Bevezetés

A kontinentális jogrendszerű államok bizonyítási rendszereinek elsődleges célja a történeti tényállás minél pontosabb, valósághű feltárása (a materiális v. anyagi igazság kiderítése). Mindez természetesen időigényes feladat, amelynek legfőbb hátránya – az angolszász rendszerekhez képest – az eljárások elhúzó-dásában jelölhető meg. E szisztémák előnye ugyanakkor az, hogy az eljáró hatóságok (bíróságok) szélesebb körben és nagyobb számban fogatosítják az egyes bizonyítási cselekményeket, amelynek révén a felderítési ráta, illetőleg az ítéletek ténybeli megalapozottsága is erősebbnek mondható. Megjegyezném: a tapasztalatok szerint – minél rövidebb idő telik el az első nyomozati cselekménytől kezdve a jogerős bírósági határozatig, annál nagyobb a valószínűsége a materiális igazság kiderítésének.¹

Az anyagi igazságra törekvés helyessége mellett érvel Belovics, aki szerint e fogalom olyan „fundamentális alap, amelynek az elvetése magát az igazságszolgáltatást fosztaná meg a legfontosabb sajátosságától, ahhoz hasonlóan mintha [...] a kosárlabda játékosaival szemben azt az elvárást támasztanánk, hogy a mérkőzésen labda nélkül küzdjenek meg.”² Más kérdés, hogy a valós tényállás feltárása sok esetben nem lehetséges és a bíróságok pusztán közvetett bizonyítékokra alapozva állapítják meg a vádlott büntetőjogi felelősségét.³

* PhD, adjunktus (PPKE-JÁK)

¹ Ld. az időmúlás jellemzően nem kedvez a bizonyítás eredményességi mutatóinak

² Belovics Ervin: *A büntetőeljárás időszerepe*. In: Gál Andor – Karsai Krisztina (szerk.): *Ad valorem. Ünnepi tanulmányok Vida Mibály 80. születésnapjára*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 38. o.

³ Ugyanezen sajátosságra hívja fel a figyelmet Erdei is, aki szerint „a büntetőeljárásban az igazság elvileg megállapítható, de nem minden konkrét büntető ügyben.” Erdei Árpád: *Mi az igazság?* In: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságátartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 11. o.

Frank e rendszereket „igazságelméleten”⁴ alapuló, Lensing „bűnüldözési”⁵ modelleknek nevezi. Mindezek ellenére Erdei szerint „hamis az a vélekedés, amely [...] a kontinentális vegyes rendszert az inkvizitóriussal azonosítja, azzal vádolva, hogy az közömbös az eljárási garanciákkal szemben.”⁶ Lényegében ezen álláspontra helyezkedik a Emberi Jogok Európai Bírósága is (a továbbiakban: Bíróság), amely az ún. „Kruslin” döntésben az alábbiakat állapította meg: „hiba lenne eltúlozni a megkülönböztetést a common law országok és a kontinentális országok között [...] A törvény, természetesen, ugyanúgy fontos a common law országokban. Az esetjog viszont hagyományosan nagy szerepet játszik a kontinentális országokban, mivel a pozitív jog főleg a bíróságok döntéseinek eredménye.”⁷

Megjegyzendő, hogy a kontinentális rendszerek között is lényeges eltérések mutatkoznak, a vizsgálati szempontokba pedig minden esetben be kell építeni a kulturális, a jogi, illetőleg rendszertani összefüggéseket.⁸

2. A bizonyítási eljárások általános karakterisztikája

Az általános jellegzetességek körében elsősorban az eljárási alanyok jogainak, illetőleg kötelezettségeinek összessége, illetőleg az alkalmazott bizonyítási eszközök típusai és joghatása emelendő ki. Ennek alapján az alábbi megállapítások tehetők:

a) A hivatásos bírák a bizonyítás központi alanyai, mivel már a vád tárgyalásra való alkalmasságának első alapos vizsgálatát is ők végzik. A bírósági eljárások többsége ugyanakkor a nyomozati anyag alapján ismertté vált információk felülvizsgálati folyamatoként

⁴ Frank, J. (1949) In: Bárd Petra: *Az angolszász és kontinentális büntetőeljárás eltérő igazságfelfogása*. In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): *Pusztai László emlékére*. OKRI, ELTE-ÁJK, Budapest, 2014. 40. o.

⁵ Lensing, Hans: *Some thoughts on criminal law and procedure*. European integration and legal education. In: Wille De, Bruno – Forder, Caroline (szerk.): *The common law of Europe and the future of legal education*. Deventer, Kluwer, 1992. 373–396. pp. In: Bárd P.: i. m. 40. o.

⁶ Erdei Árpád: *Tanok és tévtanok a büntetőeljárás jogtudományában*. ELTE-Eötös Kiadó, Budapest, 2011. 31. o. In: Bárd P.: i. m. 40. o.

⁷ Idézi: Gutwirth, S. – de Hert, P.: *Een theoretische onderbouw voor een legitem strafproces*. Delikt en Delinkwent, 31., 1048–1087. pp. In: Fantoly Zsanett: *Akkvizitórius vagy inkvizitórius büntetőeljárás?* Büntügyi Szemle, 2009/2. szám, 32. o.

⁸ Fantoly: i. m. 32. o.

írható le, amelynek tartalmi kivonatát lényegében a vádirat képezi. A tárgyalások emiatt számos adott esetben „szimbolikusak” is lehetnek, ami azt jelenti, hogy a bíróság lényegében nem rendeli el a korábbi bizonyítás kiegészítését, hanem a nyomozati anyagok alapján – legfeljebb a tanúk újbóli kihallgatása révén – hozza meg a határozatát. Ilyen esetekben tehát a tárgyalásoknak pusztán az a szerepük, hogy megtartásukkal érvényesüljön a nyilvánosság, a közvetlenség és a szóbeliség elve. Cséka szerint sok esetben „a bírói szakban a tények keretének alapja rendszerint adva van [...] igaz, hogy a bíró sem mindjárt a tényekre alapított jogi következtetések levonásával kezdi a munkáját, hanem maga is felveszi, ellenőrzi a nyomozás során beszerzett bizonyítékokat és csak azután ad választ arra a kérdésre, hogy: quid juris? De a bírói eljárásban a ténykérdés körvonala éles és alapja szilárd: a körvonalat ugyanis általában a vád, az alapot a nyomozás anyaga adja meg.”⁹ A bírósági eljárások további sajátosságai:

- az „elsődleges bizonyítás”, a tényállás-megállapítás az elsőfokú bírósági tárgyalásokon zajlik; ezek funkciója tehát már nem tárgykutatás, hanem a ténybizonyítás;¹⁰
- a bírák nem csak kérelemre, hanem „ex officio” is elrendelhetik a bizonyítást, vagy annak kiegészítését; ezzel kapcsolatban megjegyezném, hogy az általános gyakorlat szerint a bíróság már az eljárás korábbi szakaszaiban gondoskodik az ügyiratok beszerzéséről, tehát teljes egészében ismeri a vádat;¹¹
- a bírák határozzák meg a bizonyítás felvételének sorrendjét, elsőként hallgatják ki a tanúkat és a szakértőket, valamint gyakorta egyéb bizonyítási cselekményeket is végeznek; a vád és a védelem tehát tulajdonképpen csak komplementer jelleggel él eljárási jogaival;¹²
- a bírósági döntés nem válik el a bűnösség, valamint a büntetés kiszabás kérdésében: mindkét főkérdésben – főszabály szerint – ugyanazon egyes bíró / bírói tanács dönt;¹³
- az ügyeket lezáró érdemi bírósági határozatokban kötelező a bizonyítékok mérlegelésének indokolása;
- a sikeres ítéletek „fokmérője” az anyagi igazság

feltárásának szintje, következésképpen a tévedések orvoslása végett jóval több lehetőség nyílik a fellebbezésre.

b) A laikus elemek (esküdtek, vagy ülnökök) ítélkezésben való részvételét a kontinentális hagyományokon alapuló eljárási kódexek többsége lehetővé teszi. Ezen eljárási alanyok megbízatása egy előre meghatározott időszakra szól az adott bíróságon. A bíró és a laikus személyek közötti kapcsolat közvetlen, a döntés egyes szakaszai (büntetőjogi felelősség, illetőleg szankció megállapítása) nem különülnek el az eljárási alanyok szerint. Megjegyzendő, hogy az esküdtszéki szisztéma adoptációja az egyik legfontosabb liberális követeléssé vált a XIX. században, Franciaországban és Németországban egyaránt.¹⁴ Bevezetésével többször próbálkoztak a kontinentális eljárási rendszert követő európai országokban is, de e kísérletek rendre eredménytelenek maradtak. Kahn-Freund álláspontja szerint ennek legfőbb oka az volt, hogy „a jogászrend gyűlölte, mert nem illeszkedett az ügyvédi kar és a bíróságok közötti megszokott, az inkvizitórius eljárásnak [...] megfelelő hatalom-elosztási rendbe.”¹⁵ Mindazonáltal az 1990-es években Spanyolországban (1995), illetőleg Oroszországban (1998) is meghonosodott e szisztéma.

Az esküdtszéki eljárások esetében, a kontinentális rendszerekben is hangsúlyos a bíróság indokolási kötelezettsége. Mindezt jól példázza a „Taxquet vs. Belgium” ügy (2009), amelyben a Bíróság megállapította a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét az alábbi okokból: a kérelmezőt – 7 másik terhelttársával együtt – egy miniszter megölésében való részvétellel és a miniszter partnerének megölésére irányuló előkészülettel vádolták, ráadásul a nyolc vádlott esetében – akik nyilvánvalóan más elkövetői minőségben vettek részt ennek megvalósításában – az esküdtszéknek lényegében ugyanazon kérdéseket kellett megválaszolnia, „igen”, vagy „nem” válaszadásával. Az ilyen „lakonikus” feleletek az igazságszolgáltatás önkényességének benyomását kelthették a kérelmezőben, aki a szükséges indokolás nélkül nem érthette meg, hogy milyen szempontok szerint döntött a bíróság a vádlottak bűnössége mellett.¹⁶

c) A nyomozó hatóságok elsődleges feladata a kutandó tények kiválasztása, majd az ahhoz vezető források felkutatása és összegyűjtése annak érdekében, hogy vádemelésre kerülhessen sor. A jogállásukra, il-

⁹ Cséka Ervin: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 276. o.

¹⁰ Jármai Tibor: *Gondolatok a bizonyítás egyes kérdéseiről*. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futurum memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007. 63. o.

¹¹ Ezzel kapcsolatban joggal merülhet fel kritikaként, hogy a bírónak már korábban kialakul egyfajta „előzetes álláspontja” az ügyvel kapcsolatban, amely nagyban befolyásolhatja a tárgyaláson való szerepvállalását és a későbbi döntést is.

¹² Ha a tanács elnöke nemcsak irányítja, illetőleg felügyeli, hanem önmaga végzi is a bizonyítási cselekményeket, akkor a kontinentális modelltől van szó; ha a kihallgatások nem tartoznak a jogkörébe, mert ezeket a felek végzik, akkor angolszász tárgyalási rendszerről beszélünk. Cséka: *A büntetőtárgyalási rendszer*. In: *Tóth Mihály* (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 349. o.

¹³ Ez alól természetesen kivételt képeznek azok az esetek, amelyekben a törvény kötelező jelleggel előírja az ülnöki részvételt.

¹⁴ Olaszországban, Svájcban és Oroszországban 1864-től, Spanyolországban 1872-től létezett esküdttbíráskodás, de tért hódított Portugáliában, Dániában, Svédországban, Szerbiában és Romániában is. Ebből is érzékelhető, hogy a magyar igazságszolgáltatásnak volt lemaradása az európai fősodortól. In: *Díószegi Attila: Az esküdttbíráskodásról*. 3. o. file:///C:/Users/Gigabyte/Downloads/az_eskudttbiraskodasrol.pdf (letöltve: 2017. 10. 22.)

¹⁵ Kahn-Freund, Otto: *On uses and Misuses of Comparative Law*. Modern Law Review, 1974/37. 1–27. pp. In: *Bárd P.*: i. m. 18. o.

¹⁶ Ilyen körülmények között a fellebbviteli bíróság sem végezhetett hatékonyan mondható felülvizsgálatot, így azt sem állapíthatta meg, hogy a bűnösség megállapításához vezető érvelés elégséges volt-e. Taxquet v. Belgium judgment of 13 January, 2009, no. 926/05. In: *Grád András – Weller Mária: A strasbourgji emberi jogi bíráskodás kézikönyve*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2011. 359. o.

letőleg az eljárásukra vonatkozó törvényi szabályozás – a bizonyításban (felderítésben) betöltött szerepük végett – terjedelmesebbnek mondható. E fajsúlyosabb szerepkört Tremmel az általános „bizonyítékínséggel” magyarázza. Emiatt „minden {ilyen rendszert követő} országban szükség van a nyomozásra, azaz a hatóságok által végzett, a bűnpert előkészítő jellegű előzetes bizonyítékgyűjtésre.”¹⁷

d) A védők jellemzően nem képviselői, hanem segítők a vádlottaknak, ennél fogva nem kötelesek védencük utasításait követni, sőt, a legtöbb esetben nem is igénylik ügyfelük – taktikai, vagy egyéb jellegű – instrukcióit.¹⁸ A védelemhez való jog sérelmére hivatkozással egyébiránt folyamatosan érkeznek panaszok a Bíróság plénuma elé, amelyek közül példaképpen az alábbi eseti döntés emelném ki: sérti az Egyezményt, ha a terhelt hiába kéri az alapeljárásban, hogy az általa megnevezett ügyvéd jelen lehessen a kihallgatásán, ehhez a rendőrség nem járul hozzá és végül – 2 napos intenzív kihallgatása után – beismerő vallomást tesz. A Bíróság szerint mindez az eljárás kezdeti szakaszában „orvosolhatatlan kárt” okoz a védelemhez való jog érvényesülése szempontjából.¹⁹

e) A terhelt vallomása önálló bizonyítási eszköz, ennek keretében nincs igazmondási kötelezettsége, ugyanakkor mást nem vádolhat hamisan bűncselekmény elkövetésével.

f) A jogorvoslati kérelmek benyújtása kihat a terhelt jogállására is: ennek megfelelően mindaddig, amíg nincs jogerős határozat, a terhelt pusztán vádlottnak minősül. Leszögezhető tehát, hogy ebből a szempontból a kontinentális rendszerben erőteljesebben érvényesülnek az ártatlanság védelméhez fűződő követelmények.²⁰

Egyes tanulmányok szerint a kontinentális rendszert követő államokban egyre gyakoribbak az – angolszász rendszerekre jellemző – akkuzatórius vonások, amelyek az alábbi ismérvekben érhetők tetten: 1. erőteljesebben érvényesül az „ügyfélegyenlőségen” alapuló hatósági (bírói) eljárás elve; 2. szélesebb körben biztosítják a védelem részvételi lehetőségét az előkészítő eljárásokban, illetőleg; 3. a vizsgálóbíró intézményét több államban is eltörölték, vagy olyan „neutrális” bíróra cserélték ki e funkciót, amely semmilyen formában nem érdekelt az eljárás kimenetelében.²¹ Bárd szerint e „procedurális fairness” kritériumainak teljesülése mára az egykori „szocialista” orszá-

gokban is jellemzővé vált, törvényi és jogalkalmazói szinten egyaránt.²²

3. A francia modell

A CPP alapján a nyomozásnak két fő szakasza van: 1. előkészítő szakasz 2. az ún. instruction préparatoire.

a) Az előkészítő szakaszban a nyomozó hatóságok feladata a vádemelés alapjául szolgáló tények felkutatása. A nyomozás ebben a fázisban még titkos, kihallgatásokra pedig egyáltalán nem kerül sor. A vizsgálatnak két típusa különíthető el:

- az ún. „enquête préliminaire”, amely 8 napnál nem lehet hosszabb, illetőleg
- az ún. „enquête de flagrance”, amelynek esetében a határidő hosszabb is lehet, a rendőrségnek pedig többlet-jogosítványai vannak a nyomozás során.

Az előkészítő szakaszban egyértelműen a rendőrség és az ügyész a vezető szerep. A terhelt jogai jelentős korlátozásoknak vannak alávetve, a sértett beavatkozási lehetősége pedig részletesen szabályozva van. Bármelyik vizsgálati eljárásról is legyen szó, annak befejezése után a rendőrség az ügyészség részére továbbítja az iratokat. Innentől kezdve – a bűncselekmény súly szerinti kategóriájának függvényében – háromféle módon folyhat tovább az eljárás:

- „Délit” esetében a rendőrség – ügyészi utasításra – saját hatáskörében eljárva, közvetlenül indíthatja meg a vádemelést, amelyről egyben értesíti a terheltet. Ilyenkor az ügy egyből a „tribunal correctionnel” megnevezésű bírói szerv elé kerül, vagy az ügyész ún. „instruction” megnyitására tesz indítványt, amelynek esetében az idézés kézbesítésére közvetlen módon, bírósági kézbesítő által kerül sor, maximum 10 nappal a tárgyalás előtt (390. és 555. cikk), a tárgyalásról pedig csupán „feljegyzést” készítenek (389. cikk);
- „Crime” esetén az ügyész értesíti a „juge d’instruction” megnevezésű bírói szervet a tények pontos kivizsgálása érdekében;
- „Contravention” esetén az ügyész az ügyet a „tribunal de police” megnevezésű bírói szerv elé utalja. Itt is kétféle módon folyhat tovább az eljárás: 1. ha az ügyész a rendes eljárást választja, akkor a tárgyalás megtartására nyilvános, szóbeli és kontradiktórius formában kerül sor; ilyen esetekben az ügyészség bírósági kézbesítő útján küldi meg az idézést (531. cikk); 2. ha az ügyész az egyszerűsített eljárást („ordonnance pénale”) választja, akkor a tárgyalás írásbeli és nem kontradiktórius, az ügyész pedig az iratokat, illetőleg az azokhoz fűzött megjegyzéseit közvetlenül a „tribunal de police” bírójának küldi meg (525. cikk).

¹⁷ Tremmel Flórián: *Továbbfejlesztések-e a bizonyításmélet alapfogalmai?* In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv*: i. m. 197. o.

¹⁸ Nagorcka, Felicity – Stanton, Michael – Wilson, Michael: *Stranded Between Partisanship and the Truth? Comparative Analysis of Legal Ethics in the Adversarial and Inquisitorial Systems of Justice*. Melbourne University Law Review. 2005/29. 452–465. In: Bárd Károly: *Az eljárási rendszerek közelítése*. In: Bárd-Hack-Holé (szerk.): *Pusztai László emlékére*: i. m. 28. o.

¹⁹ Pishchalnikov v. Russia judgment of 24 September 2009, no. 7025/04. In: Grád-Weller: i. m. 372. o.

²⁰ Bárd K.: i. m. 32. o.

²¹ Dervieux, Valérie: *The French System*. In: Delmas-Marty – Spencer: i. m. 278. In: Bárd K.: i. m. 29. o.

²² Bárd K.: i. m. 29. o.

b) Az „instruction” megjelölés alatt folyamatban lévő eljárások a nyomozati szak „második lépcsőjét” képezik. E processzusok elsődleges célja az, hogy a bizonyítékok összegyűjtésével és rendszerezésével alkalmassá tegyék az ügyet bírósági tárgyalás tartására. Az eljárás tipikus alanyai:

- „*juge d' instruction*”: az ügy rendes bírója, aki azonban egyben arról is dönt, hogy a gyanúsítottat tárgyalásra bocsássák e; ebben a körben is köteles a pártatlan ítélezésre
- a „*juge des libertés et de la détention*”: a vizsgálati őrizet elrendelésére, illetőleg meghosszabbítására kizárólagosan jogosult bírósági szerv (137-1. cikk)²³
- az *ügyész*: kijelöli a *juge d' instruction* számára azon tényeket, amelyeket vizsgálni kell; ebben a tekintetben ajánlásokat fogalmaz meg, amelyeket az említett bírói szervnek követnie kell
- a *terhelt*: jogai erősen korlátozottak, kihallgatására jellemzően csak a bíróságon kerül sor
- a *sértett*: hivatalos szerepe nincs a nyomozati szakban, de ha az ügyész a vádat elejti, kinevezheti magát „partie civil-nek”²⁴, illetőleg ilyen esetekben is joga van kártalanításra (40. cikk)
- a „*chambre de l' instruction*” mint legfőbb szerv.²⁵

4. Az olasz modell

A CPP alapján a nyomozati szakasz (indigani preliminari) intervallumának

- kezdő időpontja: amikor a polizia giudiziaria (bírói nyomozók) vagy az ügyészség tudomására jut egy bűncselekmény elkövetése;
- végső időpontja: amikor az ügyész vádat emel, vagy a bíróság – ügyészi indítványra – a nyomozás megszüntetéséről határoz.

Az eljárás alanyai körében ki kell emelni az ügyészt, aki a „nyomozás uraként” teljes egészében – ügýtípustól függetlenül – vezeti a nyomozást, illetőleg rendelkezik a bírósági nyomozók által elvégzett eljárási cselekmények felett (327. cikk). A másik fontos hatósági alany a nyomozási bíró (giudice per le indagini preliminari), aki elbírálja az ügyészség, a sértettek, illetőleg magánfelek nyomozati indítványait; egyik legfontosabb jogköre az előzetes letartóztatás elrendelésének kérdésében való döntés (279. cikk).

Az olasz nyomozati szak specialitása az ún. bizonyítékbiztosítási eljárás (incidente probatorio): ennek célja a bizonyítékok felvétele és előzetes megőrzése annak érdekében, hogy azok a tárgyaláson is – hiánytalanul és sértetlenül – rendelkezésre álljanak. Az eljárást a nyomozási bíró irányítja, aki – ügyészi, vagy

védői indítványra – elrendelheti pl. a terhelt²⁶ vagy tanúk²⁷ előzetes kihallgatását, tárgyi bizonyítási eszközök előzetes lefoglalását. stb. (392. cikk). E határozata ellen fellebbezésnek nincs helye, ennél fogva ha az indítványoknak helyt ad, egyidejűleg gondoskodik a tárgyalás időpontjának kitűzéséről, meghatározza a bizonyítás tárgyát és terjedelmét, valamint a „bizonyításvételben érdekelt” körét (398. cikk).²⁸ Az eljárásra zárt ülésen (a porte chiuse) kerül sor, amelyen az ügyész és a terhelt részvétele kötelező, a sértett jogi képviselőjének pedig joga van a részvételhez (401. cikk). A bizonyítási cselekmények foganatosítása a tárgyaláshoz hasonlatos: így pl. a tanúkhöz először az az ügyész, vagy védő intézi a kérdéseket, aki az előzetes kihallgatást indítványozta, s csak ezután kerülhet sor a másik fél kérdéseire. A bíró az eljárás ezen fázisában – ex officio – egyáltalán nem végezhet el olyan bizonyítási cselekményeket, amelyeket az adott indítvány nem jelölt meg.²⁹

A bizonyítás legfontosabb fóruma természetesen az olasz rendszerben is a rendes bírósági tárgyalás: valamennyi bizonyítékot itt kell – újból – előterjeszteni, amelyet a közvetlenség és a kontradiktórius eljárás elvének alapulvételével vizsgál meg az ítélező fórum; a törvény külön kiemeli a „feleken alapuló eljárás” elvét, amely azon elvárást fogalmazza meg, hogy a bizonyítást a felek irányítsák (pl. a tanúk közvetlen kikérdezése útján).³⁰

Megjegyzendő, hogy a Bíróság több esetben is megállapította az Egyezmény megsértését az olasz hatóságok vonatkozásában. E jogsértések elsősorban a terhelt jelenléti jogának biztosításával, illetőleg az ügyiratok kézbesítésével állnak összefüggésben.

a) A terhelt jelenléti jogának biztosítása tekintetében az alapvető probléma, hogy az olasz hatóságok – a terhelt külföldön tartózkodása esetén – több esetben nem tették meg a szükséges lépéseket az eljárás alá vont személyek lakcímének kiderítése végett. A Bíróság emiatt több esetben is elmarasztalta az olasz államot, amikor³¹

- annak hatóságai csak néhány sikertelen próbálkozását a terhelt tartózkodási helyének felkutatása érdekében;³²
- a német állampolgárságú kérelmező idézése egyszerű, „nem kereste” jelzéssel való visszaérkezését

²⁶ Erre akkor kerül sor, ha szükséges, hogy a terhelt a bűncselekmény elkövetésében részt vett egyéb személyek szerepéről tegyen vallomást, illetőleg akkor is alkalmazják, ha egy másik, az alapeljárással összefüggő eljárás terheltjének a kihallgatása szükséges (210. cikk).

²⁷ Erre akkor kerül sor, ha tartani kell attól, hogy 1. a tanút a tárgyaláson (pl. betegsége miatt) már nem lehet kihallgatni, vagy 2. erőszakkal, fenyegetéssel vagy korrupcióval rábírnák a hallgatásra, vagy a hamis tanúzásra.

²⁸ Az indítványnak helyt adó végzés kibocsátása és a tárgyalás között maximum 10 nap telhet el.

²⁹ Herke: i. m. 62 – 64. o.

³⁰ Az olasz tárgyalási rendszer tehát láthatóan „közeledik” az angolszász modellhez.

³¹ Ld. a tisztességes eljáráshoz való jog megsértése miatt

³² Colozza v. Italy judgment of 12 February 1985, Series A no. 89. In: Grád-Weller: i. m. 363. o.

²³ Ld. a magyar rendszerben a nyomozási bíróhoz hasonlatos konstrukció

²⁴ Ld. a magyar rendszerben a pótmagánvádlóhoz hasonló konstrukció

²⁵ Herke Csongor (2014): *A nyomozási szak Franciaországban*. In: Bárd-Hack-Holé (szerk.): *Pusztai László emlékére*: i. m. 58–59. o.

követően meg sem kísérelték újbóli idézését, hanem a távollétében hozták meg az ítéletet³³.

b) Az ügyiratok postai kézbesítése tekintetében a bíróságok egy ügyben beérték azzal, hogy a tértivevény visszaérkezett hozzájuk, azonban a kérelmező hiába állította letartóztatása elejétől fogva, hogy fogalma sem volt arról, hogy bármiféle eljárás folyik ellene, és hogy a tértivevényen szereplő aláírás sem tőle származik, a bíróságok ismételt kérelmei ellenére sem rendelték ki írásszakértőt a kérdés tisztázására³⁴.

c) Az anyanyelv használatának joga tekintetében a Bíróság ugyancsak megállapította az Egyezmény megsértését akkor, amikor

- a német állampolgárságú kérelmezőt nem tájékoztatták anyanyelvén az ellene felhozott vádakról³⁵,
- az arabul és franciául beszélő kérelmezőt csak olasz nyelven tájékoztatták a hatóságok arról, hogy a fellebbviteli tárgyaláson részt vehet, azonban nem volt világos, hogy a kérelmező ebből mit értett meg³⁶.

5. A német modell

Németországban – a jogállamiság elvéből fakadóan – a büntetőeljárások gyors lefolytatása alapvető célkitűzés.³⁷ Emiatt a terheltet észszerű időn belül kell értesíteni a vádról, valamint észszerű időn belül kell kihallgatni³⁸. A szabályozás elsősorban az előzetes letartóztatások esetén követeli meg a gyors döntéseket. Az „ésszerű időtartam” kezdő időpontja a terhelt nyomozásról való tudomásszerzése, befejező időpontja pedig a jogerős határozat meghozatala.³⁹

A német ítélkezési gyakorlat egyre hangsúlyosabban deklarálja a tisztességes eljárás fontosságát is, amelyet elsősorban a terhelti jogok oldaláról közelíti meg. Eszerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy a bíróság rendes körülmények között meghallgassa, minden érintettnek biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy nyilatkozzon az ellene felhozott vádakról, illetőleg ezzel kapcsolatban észrevételeket és indítványokat tegyen. E nyilatkozatokat a bíróságnak tudomásul kell vennie, és mérlegelnie kell.⁴⁰

³³ Brozicek v. Italy judgment of 19 December 1989, Series A no. 167. In: *Grád–Weller*: i. m. 363. o.

³⁴ Somogyi v. Italy judgment of 18 May 2004, no. 67972/01. In: *Grád–Weller*: i. m. 364. o.

³⁵ Colozza v. Italy judgment of 12 February 1985, Series A no. 89. In: *Grád–Weller*: i. m. 363. o.

³⁶ Hermi v. Italy judgment of 28 June 2005, no. 18114/02. In: *Grád–Weller*: i. m. 366. o.

³⁷ GG 2. cikk II. 2. In: *Herke: A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei*. Egyetemi Jegyzet, Pécs, 2011. 13. o. file:///C:/Users/Gigabyte/Downloads/11na.pdf (letöltve: 2017. 10. 22.)

³⁸ EMRK 6. cikk I. 1.). In: *Herke* (2011): i. m. 13. o.

³⁹ *Herke* (2011): i. m. 13. o.

⁴⁰ A rendes meghallgatáshoz való jog részét képezi az utolsó szó joga is (StPO 258. § II. pont). In: *Herke* (2011): i. m. 13. o.

5.1. A nyomozati szak sajátosságai az StPO szabályai alapján

a) A rendőrség jelentős kényszerítési jogokkal rendelkezik, amely egyfelől az alkalmazható kényszer-cselekmények típusaiban, másfelől az alkalmazásra jogosult személyek körének széles körű meghatározásában nyilvánul meg. Ennek alapján valamennyi rendőrségi hivatalnok jogosult:

- személyazonosság megállapítására, illetőleg azonosítással kapcsolatos szolgálati teendők megtételére;
- fényképek, grafikai rajzok elkészítésére;
- a már megjelent és vallomástételt vállaló gyanúsítottak, tanúk és szakértők kihallgatására, illetőleg;
- őrizetbe vétel foganatosítására.

A konkrét ügyben nyomozó hivatalos személyek jogosultak:

- a terhelt, vagy a tanúk testi átvizsgálására (beleértve a vérvételt is), ha fennáll a „késelem”, vagy a bizonyíték megromlásának veszélye;
- ún. „kis” lehallgatás, vagy körözés elrendelésére, illetőleg,
- ellenőrzőhelyek berendezésére⁴¹.

b) A nyomozati szakasz intervallumának

- kezdő időpontja: amikor az ügyész – határozati formában – rendelkezik annak megindításáról⁴²; erre sor kerülhet feljelentés, vádindítvány, vagy a nyomozás hivatalból történő megindítása alapján,
- végső időpontja: a vádemelés, vagy az eljárás megszüntetése.

c) Az eljárás megindításának feltétele az ún. „kezdeti gyanú” fennállása, amely akkor állapítható meg, ha „megvannak azok a tényleges kiindulási pontok, amelyek alapján a kriminalisztikai vizsgálatok után valószínűsíthetővé válik az érintett személyek részvétele egy büntetendő cselekmény elkövetésében.”⁴³ A törvény tehát nem elégszik meg a „sejtés” szintjével, minimális tényszerűséget követel meg a nyomozás elrendeléséhez.⁴⁴ Ezen túlmenően, a német büntetőeljárás jog a gyanú több szintjét is ismeri:

- a „sürgős cselekményi gyanút”, amely a kényszerintézkedések elrendelésének feltétele, s amely azt valószínűsíti, hogy a gyanúsított részt vett a bűncselekmény elkövetésében;
- a „kielégítő cselekményi gyanút”, amely a vádemelés előfeltétele;
- a „megfelelő cselekményi gyanút”, amely azt valószínűsíti, hogy a gyanúsított büntetendő cselekményt elkövette és emiatt a bűnösségét meg fogják állapítani;⁴⁵

d) A nyomozást az ügyészség vezeti, amelynek nem

⁴¹ *Herke* (2011): i. m. 30. o.

⁴² Ezt előzetes eljárásnak, illetőleg vizsgálatnak is nevezik (StPO 152. §).

⁴³ *Herke* (2014): i. m. 64.

⁴⁴ 152. § II. pont

⁴⁵ *Herke* (2011): i. m. 33. o.

csak a terheltre nézve terhelő, hanem a mentő, illetőleg enyhítő körülmények feltárása is törvényi kötelezettsége. A törvényességi felügyeleti jogkör gyakorlása körében szintén ügyészszégi hatáskörbe tartozik azon bizonyítékok beszerzése, amelyek elvesztésétől tartani lehet.⁴⁶

Ha az ügyész megszünteti a nyomozást,⁴⁷ akkor a sértettnek jogában áll ún. „vádkikényszerítési” eljárást kezdeményezni, amelynek következtében – rendszerint – ugyanúgy sor kerül bírósági eljárásra, mintha az ügyész már eredetileg is vádat emelt volna.⁴⁸ E processusnak egyébiránt a gyakorlatban nincs nagy jelentősége, mindazonáltal „sokat mondó jogalkotói gesztusként” értékelhető a sértett irányában.⁴⁹

e) A kényszerintézkedések körében az előzetes le tartóztatás jár a legsúlyosabb alapjogi korlátozással, ennél fogva azt csak bíróság rendelheti el.⁵⁰ A terheltek részére – jogorvoslati eszközként – a „letartóztatási panasz”, illetőleg a „letartóztatás megvizsgálása iránti indítvány” áll rendelkezésre, amelyek révén annak megszüntetését vagy elhalasztását indítványozhatják. Egyéb fontos kényszerintézkedések az érintett alapjog alapján:

- testi átvizsgálás, motozás;
- személyazonosság megállapítása, képfelvételek készítése, illetőleg egyéb technikai eszközök alkalmazása megfigyelés céljából;
- vérvétel, DNS analízis, sorozatos genetikai vizsgálat, fényképek és ujjnyomatok vizsgálata;
- hosszú távú megfigyelés, vagy a terhelt megfigyelés céljából történő elhelyezése;
- lefoglalás és elkobzás;
- mobiltelefon-azonosítás, telekommunikációs eszközökön elhangzott beszélgetések lehallgatása;
- elfogatóparancs kiadása és őrizetbe vétel;
- ellenőrzőállomások létesítése, és ún. „hálózati körözés”;
- raszternyomozás, illetőleg fedett nyomozó bevetése⁵¹.

5.2. A terhelt jogállásának jellemzői az StPO szabályai alapján

A terhelt alapvető kötelezettségei mindössze az eljárási cselekményeken való megjelenésre, illetőleg a kényszerintézkedések eltűrésére korlátozódik (egyebekben nem köteles a bűncselekmény aktív feltárásában közreműködni).

A bizonyítás (felderítés) során akaratnyilvánítási szabadságát nem lehet befolyásolni, tiltott kihallgatási módszereket pedig egyáltalán nem lehet alkalmazni.

Ilyennek minősül különösen a terhelt kifárasztása; orvosságok adagolása; kínzás; megtévesztés; kényszer; törvényesen nem megengedett előny ígérese; egyéb tiltott kihallgatási módszerek – pl. poligráf – alkalmazása stb.⁵² A gyanúsított kihallgatások menet a következőképpen alakul:

- a gyanú és jogalapjának közlése;
- a vallomástétel megtagadásának jogára történő tájékoztatás;
- a védőhöz való jogról történő tájékoztatás;
- a személyi körülményekre történő kihallgatás;
- a tényállással kapcsolatos kihallgatás (ennek során a gyanúsítottnak lehetőséget kell adni arra, hogy a gyanúsításban szereplő tényeket érdemben is meg tudja cáfolni);
- a bizonyítási indítványok megtételének jogára történő kioktatás⁵³.

Megjegyzendő, hogy az egykori NSZK jogszolgáltatási rendszerére jellemző „strict” szabályozási módszer egyik jellegzetessége volt, hogy ha a terheltet nem figyelmeztették a hallgatás jogára, akkor nyilatkozatát egyáltalán nem lehetett bizonyítékként figyelembe venni. Mindezt a Celle-i Tartományi Bíróság határozata is megerősítette, amely kimondta, hogy „a rendőrök igen gyakran megsértik a kioktatási kötelezettséget, s az ilyen jogellenesség következménye csak a felhasználhatósági tilalom lehet.”⁵⁴ Más kérdés, hogy a fellebbviteli eljárásban, a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság már annyiban módosította a döntést, amennyiben kimondta, hogy a kioktatás elmaradásának jogkövetkezményeit mindig a konkrét körülmények döntenek el. Ennél fogva a felhasználhatóságot nem zárja ki például az, „ha a gyanúsított egyébként ismeri a jogait, vagy védője jelenlétében nem kifogásolja a figyelmeztetés elmaradása ellenére tett vallomás jegyzőkönyvezését.”⁵⁵

Mindemellett, a német joggyakorlatban külön joghatást fűznek a „spontán beismerésnek” is: ennek alapján, ha a terhelt a hivatalos kihallgatását megelőzően – „quasi” informális úton – elismeri a büntetőjogi felelősségét a nyomozó hatóság tagjának, vagy az ügyésznek, akkor az abban elhangzottakat a hatóság tagjai a későbbiekben tanúvallomásaikkal megerősíthetik.⁵⁶

5.3. A védő jogállásának jellemzői az StPO szabályai alapján

A terheltnek az eljárás minden szakaszában joga van védői részvételhez. Utóbbi eljárási alany általános törvényi kötelezettségei a következők:

⁴⁶ 160. § II. pont

⁴⁷ 172. §

⁴⁸ Ld. szintén a magyar pótmagánvádló jogintézményéhez hasonlatos megoldás.

⁴⁹ Herke (2011): i. m. 64–65. o.

⁵⁰ Minderről maga az Alkotmány rendelkezik (GG 104. cikk II. 1.). In: Herke (2011): i. m. 48. o.

⁵¹ Herke (2011): i. m. 48–50. o.

⁵² Herke (2011): i. m. 34–35. o.

⁵³ Herke (2011): i. m. 33. o.

⁵⁴ Tóth M.: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében*. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2001. 217. o.

⁵⁵ Tóth M. (2001): i. m. 219. o.

⁵⁶ Ilyen esetekben tehát a terhelt nyilatkozata nem a saját vallomásaként, hanem különböző tanúvallomások tartalmaként „köszön vissza” a tárgyalási jegyzőkönyvben.

- a terhelt felvilágosítása a releváns anyagi és eljárási jogi szabályokról;
- véleménynyilvánítás a gyanúsítottáról (ld. általános pozitív tulajdonságainak kiemelése a hatóságok, illetőleg a bíróság előtt);
- mindazon eljárási jogok gyakorlása, amelyek jellegüknél fogva a terheltet is megilletik (jelenlét, kérdés, észrevétel, indítvány, jogorvoslat);
- a specifikus védői jogok folyamatos figyelemmel kísérése;
- a tényállás felderítése (akár saját nyomozással);
- a büntetőeljárás megszüntetésére, vagy a hatóságokkal (bírósággal) való megegyezésre törekvés⁵⁷;
- az ügyféllel való „szabályszerű üzleti kapcsolatra” törekvés;
- a hallgatási és hűségi kötelezettség.

A védő közreműködése kötelező – többek között – akkor, ha:

- a gyanúsítás tárgyát büntett képezi;
- a terhelt min. 3 hónapot töltött bv. intézetben (pl. előzetes letartóztatásban) és a tárgyalás kezdete előtt legalább 2 héttel nem helyezik szabadlábra;
- a tett súlyossága, vagy a tény- és jogkérdés nehézsége azt indokolja;
- a terhelt – egyéb okból – nem tudja megvédeni magát stb.

Ha védői meghatalmazásra csak az eljárás későbbi szakaszában kerül sor, akkor a kötelező védő kirendelését nem kell automatikusan visszavonni, ha a meghatalmazott védő – érvényes jognyilatkozatában – nem tudja garantálni, hogy az ügyet be tudja fejezni. Sőt: ilyen esetekben a meghatalmazott védő mellett „pót-kirendelt védőt” is bevonhatnak az eljárásba.⁵⁸

5.4. A bizonyítási eszközök rendszere az StPO szabályai alapján

A büntetőeljárás törvény a következő „bizonyítékokat” szabályozza: a tanú-bizonyítékot (Zeugenbeweis), a szakértői bizonyítékot (Sachverständigenbeweis), az okirati bizonyítékot (Urkundenbeweis) és a szemle bizonyítékot (Augenscheinbeweis).

a) A tanú – a törvény értelmezésében – olyan eljárási alany, aki a tényállással kapcsolatos észleléseiről a vallomásán keresztül információkat képes szolgáltatni. A tanúzási képesség „határvonalai” meglehetősen széles körben vannak kijelölve: 1. minden embernek van tanúzási képessége, beleértve a gyermekeket és az elmebeteget is; 2. ugyanabban az ügyben tanúként kihallgatható a bíró és az ügyész azzal, hogy azt követően az ügyben már nem járhat el hivatalos minőségében; 3. ugyanabban az ügyben tanúként kihallgatható a védő és a szakértő, sőt, ezek további kizárása is szükségtelen (tehát továbbra is eljárhatnak védő-

ként, illetőleg szakértőként). Nem lehet tanú ugyanakkor ugyanabban az ügyben a terhelttárs, illetőleg a magánvádló.⁵⁹

A tanú kötelezettségei 1. a bíróság és az ügyészség előtti megjelenés szabályszerű idézés esetén (ennek nem teljesítése különböző kényszercselekmények – pl. előállítás – elrendelését vonhatja maga után); 2. vallomástételi és igazmondási köteletség (a törvény ugyanakkor ismeri a vallomás megtagadásának kötelező és fakultatív eseteit); 3. eskütételi kötelezettség (kivéve a 16 év alatti, illetőleg gyengeelméjű személyeket stb.)

b) A szakértők esetében a törvény különbséget tesz a szakértő és a szakértő-tanú között. Utóbbi olyan tanú, aki különleges szakértelmet érintő kérdésekről tud tájékoztatást adni, ugyanakkor szakvélemény adására nem jogosult.⁶⁰ A szakértővel szemben jelen eljárási alany nem helyettesíthető, mert csak személyesen képes saját megfigyeléseiről tájékoztatást adni (pl. ilyen a közlekedési baleset helyszínén – véletlenszerűen – jelenlévő orvos, aki a tárgyaláson az áldozat sérüléseiről nyilatkozik).

c) Okirat minden felolvasható, valamilyen gondolati tartalommal rendelkező irat. Ennek megfelelően – a német eljárási szabályok szerint – a felolvashatatlan bizonyító irat nem tartozik ennek fogalmi körébe.

d) A szemle személyek vagy dolgok látás, hallás, megérezés, ízlelés vagy szaglás által történő érzékelési folyamata. Ennek fogalmi körébe esik pl. adott helyszín, fegyver, vagy film megtekintése, vagy valamilyen hangfelvétel meghallgatása.⁶¹

5.5. A közbenső eljárás az StPO szabályai alapján

A közbenső eljárás funkciója az, hogy az illetékes bíróság meggyőződjön a gyanú megalapozottságáról, illetőleg a vádirat alkalmasságáról. A processzus menete a következőképpen alakul:

- az ügyész benyújtja a vádiratot a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bírósághoz (vádemelet)⁶² és felszólítja a terheltet, hogy az előírt határidőn belül nyilatkozzon esetleges bizonyítási indítványairól vagy kifogásairól⁶³;
- kötelező védelem esetén az elnök köteles védőt kirendelni annak a terheltnek, akinek nincs meghatalmazott védője;
- a bíróság dönt a terhelt által előterjesztett indítványokról és kifogásokról;
- a bíróság a tényállás alaposabb tisztázása érdekében egyedi bizonyítás-felvételt rendelhet el (e döntéssel szemben jogorvoslatnak helye nincs);

⁵⁹ Herke (2011): i. m. 41. o.

⁶⁰ Ennek megfelelően a tanúbizonyításra vonatkozó szabályok vonatkoznak rá.

⁶¹ Herke (2011): i. m. 41–43. o.

⁶² A terhelt ezen időponttól kezdve vádlottnak minősül.

⁶³ A védekezéshez való jog tehát már az eljárás ezen fázisában is adott.

⁵⁷ Herke (2011): i. m. 38. o.

⁵⁸ Herke (2011): i. m. 39. o.

- a bíróság zárt ülésen dönt a bírósági eljárás megnyitásáról vagy az eljárás megszüntetéséről⁶⁴.

5.6. Az elsőfokú bírósági eljárás az StPO szabályai alapján

Az elsőfokú bírósági tárgyalás menete a következőképpen alakul:

- a bíróság megjelöli az ügyet, illetőleg megállapítja a vádlott, a védő és az előkészített bizonyítási eszközök (tanúk és szakértők) jelenlétét⁶⁵;
- a bíróság figyelmezteti a tanúkat és a szakértőket eljárási jogaikra, és kötelezettségeikre;
- a tanúk elhagyják az üléstermet, kihallgatásuk pedig csak egymás távollétében történhet meg,
- a vádlott nyilatkozik a személyi körülményeiről;
- az ügyész felolvassa a vádiratot;
- a bíróság figyelmezteti a vádlottat a „hallgatás” jogára; ha vallomást tesz, akkor közvetlenül ezután következik kihallgatása az ügy érdemi részével kapcsolatban; a vádlottnak először alkalmat kell adni arra, hogy összefüggően nyilatkozzon az ellene felhozott vádakra;
- a bíróság elrendeli további bizonyítási cselekmények felvételét;
- a bizonyítás lezárása után először az ügyész, majd a vádlott illetve védője kapnak szót érveik kifejtésére és indítványaik megtételére (perbeszédék); majd a vádlott élhet az utolsó szó jogával;
- tanácskozás és a szavazás (titkos);
- a bíróság kihirdeti az ítéletet; ez az ítéleti formula felolvasásával és az ítélet indoklásának közlésével történik⁶⁶.

5.7. A tárgyaláson lezajló bizonyítási cselekmények sajátosságai

A bizonyítás-felvételre az alábbi elvek vonatkoznak:

a) A „bírói felderítési kötelezettség” elve: mindez nem zárja ki, hogy az eljárás más résztvevői is befolyásolják a bizonyítás irányát; ennek legfontosabb eszköze a bizonyítási indítvány, amelynek mindig tartalmaznia kell egy meghatározott tényállítást, illetőleg egy pontosan megjelölt és a törvény által is nevesített (elismert) bizonyítékot.

b) A szóbeliség elve.

c) A közvetlenség elve: ennek alapján a bizonyítást főszabály szerint az eljáró bíróságnak kell lefolytatnia (formális közvetlenség) és a bizonyítékokat nem lehet bizonyítékot helyettesítő eszközökkel kiváltani (materiális közvetlenség). A törvény ugyanakkor – a tényállás megállapíthatósága érdekében – megenged néhány kivételt a személyes kihallgatás elve alól azáltal, hogy bizonyos esetekben lehetővé teszi az okirati bi-

zonyítás tanúkihallgatások helyett történő alkalmazását. Ennek megfelelően

- a tanúk, szakértők vagy terhelttársak kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek – az ügyész, a vádlott és a védő beleegyezésével – felolvashatók, ha a kihallgatandó személy elhunyt; ismeretlen helyen tartózkodik; beteg; fogyatékos; a nagy távolság miatt nem várható el tőle a megjelenés, vagy vele szemben egyéb elháríthatatlan ok áll fenn;⁶⁷
- a vádlott, a tanúk és szakértők esetében a bíróság – az általa szükségesnek tartott módon és mértékben – „felfrissítheti ezen eljárási alanyok emlékezetét” korábbi vallomásaiknak felolvasásával, és felhívhatja figyelmüket a régi, illetőleg új vallomásaik közti ellentmondásokra.

d) A szabad bírói bizonyítékértékelés elve: ezzel kapcsolatban külön szólni kell az ún. „bizonyítékértékelési tilalmakról”, amelyek a bizonyítás bizonyos eredményeinek a figyelembevételét zárják ki az ítélethozatal során. Ha e körülmények fennállása a konkrét esetben megállapítható, akkor az teljes körű, tehát a tilalmi szabály egy másik bizonyítási eszköz beszerzése révén sem kerülhető meg. A törvény mindazonáltal kevés ilyen esetet szabályoz. Nem lehet felhasználni bizonyítékként

- a véletlenszerű telefonos lehallgatással, véletlen technikai eszközök alkalmazásával, vagy fedett nyomozó bevetésével megszerzett bizonyítékokat;
- azon tanúvallomások tartalmát, amelyek esetében 1. elmaradt a tanú jogaira történő figyelmeztetés, 2. a vallomástétel kizárt a hozzátartozói minőség miatt;
- azon terhelti vallomások tartalmát, amelyek rögzítését megelőzően esetében elmaradt a terhelt jogaira történő figyelmeztetés;
- a jogosulatlanul beszerzett, vagy magánjellegű hangfelvételeket, illetőleg a jogosulatlanul megismert telefonos beszélgetéseket;
- a naplófeljegyzéseket.

e) Nem szükséges bizonyítani a köztudomású tényeket (pl. történelmi tényeket); ezek olyan tények, amelyek általánosságban, vagy a bíróság előtt – hivatalos úton, vagy másik eljárás adatai alapján – ismertek.

f) Az engedélyezett bizonyítékok „numerus claususának” elve: ennek alapján a bizonyítási indítványt el lehet elutasítani, ha:

- bizonyítási tilalomba ütközik;
- az abban foglalt tény általános, vagy a bíróság által hivatalból ismert;
- nem áll összefüggésben a bizonyítandó ténnyel, vagy – az összefüggés ellenére – az eset bizonyosságának megítélésére nincs kihatással (a jelentéktelenség miatti elutasítás esetén az érintett tény csak akkor lehet a vádlott terhére értékelni, ha a

⁶⁴ Herke (2011): i. m. 70. o.

⁶⁵ Az ügyészség képviselőjének jelenlétét a törvény magától értetődőnek feltételezi.

⁶⁶ Ha az ítéletet nem hirdetik ki legkésőbb a tárgyalás lezárását követő 11. napon, akkor újra kell kezdeni a bírósági eljárást.

⁶⁷ A korábbiakban nem bírő által kihallgatott személyek vallomásairól készült jegyzőkönyvek viszont csak akkor olvashatók fel, ha a tanú, szakértő, terhelttárs elhunyt, vagy más okból belátható időn belül bíróság előtt nem hallgatható ki.

bíróság erre a fordulatra az ítéletet megelőzően utal);

- már bizonyított tényre irányul (azaz, a bizonyítási indítványt semmiképpen sem lehet visszautasítani azzal az okkal, hogy a bizonyítandó tény ellenkezőjét már bebizonyították);
- alkalmatlan (erre hivatkozással akkor lehet elutasítani, ha a bíróság az addig lefolytatott bizonyítás eredményétől függetlenül is meg tudja indokolni, hogy ilyen bizonyítékkal a bizonyítási indítványban állított eredmény az általános élettapasztalat szerint miért nem célozható meg);
- olyan bizonyíték beszerzésére irányul, amely nem elérhető (ebben az esetben az is szükséges, hogy a bíróság korábban minden törvényes eszközt igénybe vegyen annak felkutatása iránt, de az nem vezet eredményre, és nincs alapos kilátás arra sem, hogy azt belátható időn belül bizonyítékként lehessen felhasználni – pl. külföldön tartózkodó tanú idézésére vonatkozó bizonyítási indítvány);
- az eljárás elhúzására irányul (ennek megállapításához három feltétel együttes fennállása szükséges: 1. az indítvány a vádlott javára tényszerűséggel nem szolgál 2. jelentősen elhúzná a bizonyítási eljárást 3. az indítványozó mindezen körülményekkel tisztában van, „quasi” rosszhiszemű)⁶⁸.

6. Hollandia

Hollandiában a vétségeket és a kisebb súlyú bűncselekményeket egyesbíró dönti el, míg a súlyosabb deliktumokban háromtagú bírói tanács ítélkezik. Az eljárások tekintetében egyértelműen dominálnak az inkvizitórius vonások. Mindez leginkább a bírósági tárgyalásra vonatkozó szabályokból következik, melyek jellemzői az alábbiak:

- „egyszakaszosak”, amelynek során már annak elején ismertetik az összes releváns jegyzőkönyvet – beleírta a vádlott előéletével kapcsolatos adatokat is;
- a vádlott „bűnösségének vélelmét” jelző szabály, hogy joga van ugyan vallomást tenni, de annak nem előfeltétele az eskütételi kötelezettséggel nem párosul;
- nincs „keresztkérdés”: elsőként a bíróság teszi fel kérdéseit, majd ezt követően erre lehetőséget ad az ügyész, illetőleg a védő számára is;
- a bíróságok – adott esetben – a jogellenesen beszerzett bizonyítékokat is perrendszerűvé tehetik;
- a tanúkat az ügyészség, vagy a bíróság idézi be; amennyiben adott személy tanúként történő kihallgatását a védő indítványozza, akkor ezzel kap-

csolatos nyilatkozatát, illetőleg beadványát részletesen indokolnia kell;

- a bírósági döntések alapját nem a tanúvallomások, hanem az ügyiratok (jegyzőkönyvek) képezik; elsődleges cél az anyagi (materiális) igazság kiderítése, amelyből az ítélkező igyekszik minden szubjektív tényezőt kizárni;
- nem létezik „vádalku”: ahhoz, hogy ítélet szülessen, az ügyésznek az ügyet mindenképpen tárgyalásra kell bocsátani, ahol a bizonyítékokat akkor is teljes egészében értékeli a bíróság, ha a vádlott beismerő vallomást tett; a tárgyalás funkciója tehát elsődlegesen nem a büntetőjogi felelősség, hanem a büntetés-kiszabási körülmények megállapításában jelölhető meg.

Mindazonáltal a holland eljárási jogban is alapvető szabály, hogy senkit sem lehet egyetlen bizonyíték (pl. beismerő vallomás, vagy DNS-egyezés) alapján elítélni, legalább két bizonyíték szükséges a marasztaló ítélet meghozatalához.⁶⁹

7. Szerbia

A szerb büntetőeljárási törvény (2002) legújabb nővumaként a titkos adatszerző tevékenység eszköztárának bővítési folyamata jelölhető meg. A jogszabály mindenekelőtt a telefonos-, illetőleg egyéb hangrögzítő készülékeken keresztüli beszélgetések ellenőrzésének, illetőleg az egyes személyek optikai eszközökkel való felvételezésének lehetőségét teremtette meg

- az alkotmányos rend és biztonság elleni;
- az emberiség és nemzetközi jog elleni;
- a szervezett bűnözés keretében elkövetett, illetőleg;
- az egyes, külön nevesített törvényi tényállások⁷⁰ vonatkozásában.

Ezen intézkedések elrendelése bírósági hatáskörbe tartozik (vizsgálóbíró), amelyben fel kell tüntetni, az érintett személy adatait, a gyanú alapját, a végrehajtási formát, az eljárási cselekmény terjedelmét és időtartamát is.⁷¹

A jogszabály azóta tovább bővítette a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzésre irányuló jogi eszközök „tárházát”. A bűncselekmények leleplezése érdekében lehetővé tette a nyomozó hatóságok, illetőleg az ügyész számára

⁶⁹ Van Koppen, P. J. – Penrod, S. D.: *Adversarial or Inquisitorial. Comparing Systems*. In: *Adversarial versus Inquisitorial Justice. Psychological Perspectives on Criminal Justice Systems. Perspectives in Law and Psychology*. Volume 17. 2–12. pp. In: *Fantoly: Akkuzatórius vagy inkvizitórius büntetőeljárást?*: i. m. 32–34. o.

⁷⁰ I.d. vesztegetés, kikényszerítés, emberrablás. *Fejős István: Új bizonyítási eszközök az új szerbiai büntetőeljárási törvénykönyvben*. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*: i. m. 33. o.

⁷¹ Leghosszabb tartama 3 hónap lehet, de kivételes esetekben további 3 hónappal meghosszabbítható. Az intézkedést haladéktalanul meg kell szüntetni, ha elrendelésének oka már nem áll fenn. (145–146. §§) In: *Fejős*: i. m. 35. o.

⁶⁸ Herke (2011): i. m. 81–82. o.

a) színlelt ügyviteli szolgáltatások nyújtását, illetőleg ugyanilyen jogügyletek kötését pénzhamisítás, pénzmosás, kábítószerrel visszaélés, fegyver és robbanószer tiltott tartása, emberkereskedelem, örökbe-fogadás miatti gyermekkereskedelem, vesztegetés, illetőleg hivatali helyzettel visszaélés esetén⁷²;

b) fedett nyomozó alkalmazását, az alkotmányos be- rendezkedés elleni, emberiség és más nemzetközi jog védte javak elleni, illetőleg 4 évnél súlyosabb börtön- büntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetén⁷³,

c) személyes és más adatok számítógépes átkutatá- sát, amely csak a személyi és azokkal kapcsolatban álló adatokra vonatkozhat (pl. emberölés, vagy nemi sza- badság elleni bűncselekmények esetében⁷⁴;

d) az ellenőrzött szállítást, amelynek lényege, hogy az állami szervek kontrolljával történik meg bizonyos gyanús szállítmányok (pl. kábítószer, fegyver, lopott vagy, más bűncselekmény elkövetéséből eredő, vagy azok elkövetésének eszközéül felhasznált dolgok) ál- lamhatáron történő ki- és beszállítása⁷⁵;

e) a terhelt együttműködő tanúra történő „átminő- sítést”, ha alapos a gyanú, hogy az valamely bünszer- vezet tagja, ezt kifejezetten beismeri és vele szemben a vizsgálatot elrendelték, vagy közvetlen vádemelésre került sor; a konstrukció alkalmazásának további fel- tétele 1. annak alapos feltételezése, hogy vallomásá- nak jelentősége a bünszervezet keretében elkövetett bűncselekmények felderítése, bizonyítása, vagy meg- akadályozása tekintetében „jelentős mértékű túlsúly- ban van” az általa elkövetett bűncselekmény káros következményeihez mérten; 2. a megállapított tények alapján alaposan feltehető, hogy kihallgatása nélkül további fontos tények megállapítása lehetetlen lenne, vagy jelentős nehézségbe ütközne⁷⁶.

Záró gondolatok

A fentiek alapján leszögezhető, hogy a kontinentális bizonyítási hagyományokat követő európai államok jogalkotó szervei más-más jogintézmények szabályo- zására fektették a hangsúlyt az elmúlt időszakban. Közös vonások természetesen továbbra is vannak, mint ahogy a kontinentális és angolszász rendszerek megoldásai is folyamatosan közelednek egymáshoz. Kérdés persze, hogy szükség van-e egyáltalán egysé- ges európai büntetőeljárési jogra, egyáltalán kivite- lezhető-e valamilyen formában az ilyesfajta elképze- lések?

Úgy vélem, hogy e törekvéseknek nincs realitása, hiszen az eljárások szerkezetét és dinamikáját alap- vetően behatárolja az adott állam bűnözési struktú- rája. Ugyanakkor vannak jogrendszerrel független „metszéspontok”: ezek közül külön ki kell emelni az „egyszerűsítő eljárásokat”, amelyek mára Európa ál- lamainak többségében komoly népszerűségnek ör- vendenek. A jogalkotó szervek e konstrukciók létre- hozását már az ügyek komplexitásától sem teszik füg- gővé, elsődleges céljuk ugyanis – szinte kizárólag – az igazságszolgáltatás tehermentesítése. Mindez azon- ban óhatatlanul derogálja a bizonyításnak az eljárási cselekmények rangsorában betöltött szerepét. Meg- jegyezném, hogy e processzusok sok esetben a vád- lott érdekeit is sérthetik, hiszen nincs bizonyítási kényszer, a valódi tényállás feltárása pedig szinte so- hasem történik meg. Összességében úgy vélem, hogy az eljárási garanciák jobban kiteljesedhetnek a rendes eljárások közepette, hiszen a tárgyaláson – mint a bi- zonyítás fő színterén – valamennyi eljárási szereplő együttesen van jelen, ennél fogva a „processzuális fairness” törvényességi kontrollja is hatékonyabban megvalósul. ■

⁷² 148–150. §§

⁷³ A fedett nyomozó általában a rendőri állomány meghatalmazott hivata- los személye. (151–153. §§) In: *Fejős*: i. m. 41. o.

⁷⁴ 155. §

⁷⁵ 154. §

⁷⁶ 156–164. §§ In: *Fejős*: i. m. 45. o.

DR. CZIPA ZSUZSANNA REBEKA*

Az 1950-es évek kihallgatási technikái és az azt befolyásoló tényezők

I. A magyar büntetőjog az 1950-es években

A büntető igazságszolgáltatás a felszabadulás után jelentős változáson ment keresztül, amely első fontos mérföldköve az 1949. évi XX. törvénybe foglalt Alkotmány volt.

1951. január 1-jén hatályba lépett a büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (továbbiakban: Bt.), amely szovjet jogelveket kodifikált.

A Bt. hatályon kívül helyezte az 1878. évi V. törvény (Btk.) büntettekről és vétségekről szóló Általános Részét és ezek egységesítését végezte el oly módon, hogy büntettként rendelt büntetni minden olyan magatartást, amelyre a büntetőtörvény – feltéve, hogy a cselekmény nem kihágást valósít meg, amelyre általános érvénnyel az 1951. évi 35. tvr. rendelkezései vonatkoztak – büntetőjogi büntetés kiszabását rendeli.¹

A Bt. rendelkezései szerint a bűncselekmény tehát nem elsősorban a jogellenes cselekmény volt, hanem az a társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendelte. A büntetési rendszerben megtalálható volt a halálbüntetés, a börtön, a pénzbüntetés, az elkobzás és vagyoneklobzás, a közügyektől eltiltás, a foglalkozástól eltiltás és a kiutasítás.

Az abban az időszakban hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítását az Igazságügyi Minisztérium 1952-ben foglalta össze BHÖ néven. A gyak-

ran alkalmazott tényállások között szerepelt például a termelőszövetkezeti csoport (tszcs.) elleni izgatás, népi demokratikus államrend elleni izgatás, tiltott határátlépés, közellátás veszélyeztetésének büntette.

Az ítélezés elvi irányítása az Igazságügyi Minisztérium kezében volt, a tárgyalótermi munkába beleavatkozott a párt, az ítélezési gyakorlatot pedig gyakran az Államvédelmi Hatóság (továbbiakban: ÁVH) alakította. 1949-től kezdve – szovjet mintára – ülnökbíráskodást vezettek be a büntetőügyekben, ahol a politikai szempontok szerint ki-

választott, nem jogvégzett személyek a bírakkal azonos jogokkal rendelkeztek.²

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya értelmében „A Magyar Népköztársaságban az igazságszolgáltatást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, a felsőbb bíróságok, a megyei bíróságok és a járásbíróságok gyakorolják.”³

A felsőbb bíróságokat (ítélőtáblákat) alig egy éves működésüket követően azonban megszüntették, így az ítélezés lényegében három fórumon folyt: a járásbíróságok, a megyei bíróságok, valamint a Legfelsőbb Bíróság előtt.

A Büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény (továbbiakban: Bp.) szerint a büntetőeljárás három fő szakaszból állt: a nyomozási, az elsőfokú bírósági és a másodfokú bírósági eljárásból. Az előkészítés egyetlen formája a nyomozás lett, amelyet az alább ismertetett ügyekben az ÁVH végzett.⁴

Az ÁVH a magyarországi kommunista pártállami diktatúra részben titkosan működő államvédelmi szervezete volt, melynek elsődleges feladata a rendszer ellenfeleinek üldözése volt. A magyar társadalomról az ÁVH-nak több mint negyvenezer bizalmi ember (besúgó) szállította az információkat, s a szerv a magyar társadalom több mint 60%-át tartotta megfigyelés alatt.

A Bp. 1952. január 1-jén lépett hatályba és alapelveiben sok tekintetben átvette a korábban alkalmazott 1896. évi XXXIII. törvény alapelveit. Az eljárásjogi alapelvek között szerepelt a törvény előtti egyenlőség, mely azonban csupán névleg létezett, hiszen a gyakorlatban nyílt jogegyenlőtlenség, a büntetékiszabásnál osztálykategóriák szerinti tipizálás volt megfigyelhető.⁵ A „rossz osztályhelyzet” felülírt mindent, az ár-

* Debreceni Járásbíróság bírósági titkára, az Országos Bírósági Hivatalba beosztott titkár

¹ Szabóné Nagy T.: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974., 35–36. o.

² www.gepeskonyv.btk.elte.hu

³ 1949. évi XX. törvény 36. § (1) bekezdése

⁴ Szabóné Nagy T. (1974.): i. m., 40–41. o.

⁵ Kahler F.: A kommunizmus hosszú árnyéka. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012., 14. o.

tatlanság vélelmétől kezdve a kegyelmi eljárások lefolytatásáig. A büntetőjog alapja lényegében az osztályszempontú bíraskodás volt, mely a nyomozati iratokban is tetten érhető volt, hiszen az osztályellenségeket nem egyenlő jogú állampolgárként ítélték meg⁶. A különféle kérdések éppen az osztályhelyzet megállapításának, illetve a szociális származásnak, a hatalom szempontjából való megítélésnek a kiderítésére szolgáltak.

Az ítéletekben a „jó” vagy a „rossz” osztályhelyzet nyíltan szerepelt akár bűnösségi vélelemként is, így a kulák (nagygazda) bármilyen tevékenysége államellenes célzatúnak számított.

A társas bíraskodás elve formálisan létezett ugyan, de az ülnökbíraskodás 1949. évi bevezetésével nyíltan befolyásolták a napi ítélezési munkát a bírósági tanácsokban tevékenykedők. Az ülnökök gyakorlatilag a dolgozó osztályokat képviselő személyek voltak, akik természetes életfelfogásukkal, „sok élettapasztalatukkal és egészséges igazságérzetükkel” mozdították elő a bíróság munkáját⁷.

Kiemelést érdemlő alapelv volt az '50-es évek büntetőeljárásában a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve. A Bp. 4. § (1) bekezdése értelmében „a büntető eljárás során eljáró hatóság alakszerű bizonyítási szabályokhoz, a bizonyítás meghatározott módjához, vagy meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához nincs kötve és szabadon felhasználhat minden bizonyítékot, amely a tényállás kiderítéséhez alkalmas lehet.” Ugyanezen paragrafus (2) bekezdése szerint „a terhelt beismerése egymagában egyéb bizonyítási eszközök alkalmazását feleslegessé nem teszi.” A gyakorlatban azonban a szabad mérlegelés elve a bizonyítékok vádcentrikus válogatásával torzult, hiszen arra irányuló törekvés volt általánosságban tetten érhető, hogy „a vád az ítéletben megállapíttassék”⁸.

A nyilvánosság egyre inkább kiszorult a tárgyalótermekből, a zárt ajtók mögött folytatott tárgyalások általánossá váltak. Az ítéletek indokolásai az '50-es években semmitmondóak, jórészt sablonosak voltak és ideológiai „szóáradattal” helyettesítették mindazt, amely az ügy érdemében hiányt mutatott⁹.

Az eljárások során tehát gyakorlatilag a jogszabályban foglaltakkal ellentétben alapelvvé vált, hogy a bizonyításhoz elegendő a vádlott beismerő vallomása, mely érdekében a vádlott megtörése egyes esetekben kulcsfontosságú volt. Lényegében nem a vádnak kellett bizonyítania a bűnösséget, hanem a védelemnek az ártatlanságot, azaz a terheltet nem illette meg az ártatlanság vélelme. A bizonyítékok szabad mérlegelése helyett érvényesülő szabad válogatás elve a védelem elvét merő formalitássá alakította¹⁰.

II. Kérdéstípusok a meghallgatás során

A rendőrségi kihallgatás bizonyos szempontból kényszerhelyzetben lefolytatott kommunikáció, hiszen nagyon ritkán fordul elő, hogy a terhelt önként beszéljen a rendőrségre és minden befolyástól mentesen tesz vallomást. Így a kihallgatásnak a kommunikációt elősegítőnek kell lennie, tehát az ideális nyomozónak jól kell tudni hallgatni és jó időben, jó kérdéseket kell tudnia feltenni. A kihallgatás végeredményét rendkívül sok tényező tudja befolyásolni, így az életkor, a stílus, a beszéd, a tapasztalat, az intelligencia, a kihallgatás időtartama vagy helye¹¹.

A kihallgatás folyamatában meghatározó szerepet játszanak a kérdezés különböző módjai, hiszen azok a vallomás egészét befolyásolhatják.

A kérdéseket az alábbi típusokra lehet osztani¹².

1. Zárt kérdések

Ezeknek a kérdéstípusoknak nagy lehet a szuggesztív tartalma, éppen ezért szó szerint kell jegyzőkönyvezni. A zárt kérdések azt szignalizálják, hogy a kérdést feltevő, megfogalmazó teljes mélységében ismeri, illetve ismerni véli a tényállást. Ez a hangsúlyozott „beavatottság” egyfajta elvárást tükröz, amely szinte lebénítja az ügyfelet és lehetetlenné teszi számára, hogy a saját szemszögéből is vázolja a problémát. Ilyen az eldöntendő és a választó kérdés is.

2. Eldöntendő kérdés

A kérdező a felelettől várja a feltételezése megerősítését vagy elvetését, tehát lényegében a válaszoló állító vagy tagadó feleletet adhat rá. E típusnak nagy lehet a szuggesztív tartalma és hatása, éppen ezért a kihallgatás során nélkülözhetetlen a kérdés szó szerinti jegyzőkönyvezése. Ilyen kérdés volt például: „A mai kihallgatáson az igazságnak megfelelően tette meg a vallomását?”¹³ vagy amikor a vizsgálótiszt a gyanúsított kihallgatás során azt a kérdést tette fel, hogy „Olvasta-e Ön a föld felajánlásáról szóló véghatározatot?”, vagy azt, hogy „Külföldön vannak-e rokonai?”¹⁴.

3. Választó kérdés

Lényegében egyfajta eldöntendő kérdés, azonban itt a vallomástevőnek egy feleletet kell kiválasztania az előre megadottak közül. A kérdések ezen típusa kettős veszélyt hordoz magában: eleve befolyásolja a kikérdezett személyt, valamint nagy eséllyel elvész

⁶ Kahler F.: Joghatal Magyarországon 1945–1989. Zrínyi Kiadó, 1993., 147–148. o.

⁷ Kahler F. (2012.), i. m., 293–294. o.

⁸ Kahler F. (1993.), i. m., 156. o.

⁹ Kahler F. (2012.), i. m., 294. o.

¹⁰ Kahler F. (1993.), i. m., 58. o.

¹¹ Kardon L.: Kihallgatástechnikai módszerek, amelyek az emberi magatartásra, viselkedésre alapoznak, 21. o.

¹² Elek B.: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008., 147–156. o.

¹³ B.0034/1954. számú ügy

¹⁴ B.0012/1954. számú ügy

miatta a valóságos emlékkép. Ilyen például, hogy a hétfőn vagy szerdán volt-e a tszcs. taggyűlés?

4. Kiegészítendő kérdés

Ez esetben a kihallgatott személy komplexen nyilatkozik egy adott tényállásról, amelyet szabadon fogalmaz meg. Emellett a kérdező szuggesztíómentesen, korlátok nélkül, kérdő névmással és határozószóval érdeklődik valami iránt, amit nem tud. Az egyik ügyben, miután a gyanúsított részletesen elmondta azt, hogy ő úgy tudta, hogy a föld, amelyen munkálatokat végez, az nem a tszcs., hanem az ő tulajdona a vizsgáló a következő kérdést tette fel: „Kitől érdeklődött ön, hogy ezt a földet művelésbe veheti?”¹⁵

5. Nyitott kérdések

Jellemző tulajdonsága, hogy szerepel benne a miért, mi, milyen, mit, hogyan kérdőszó egyike. A nyitott kérdések teret hagynak a válaszadó számára az önálló, egész szöveggel való válaszadásra, a leírásra. A kihallgatások során előnyös, mivel a felelet nincs korlátok közé szorítva. Így például a B.0034/1954. számú ügyben feltett nyitott kérdés: „Milyen tevékenységet fejtett ki a tszcs.-ben?” Megjegyzendő azonban, hogy az 1950-es években még ezeket a nyitott és a kihallgatás során javasolt kérdéseket is a manipulációra használták, mivel a gyanúsított beszéltetésével arra törekedtek, hogy egy-egy szót kiragadjanak a vallomásból, majd csak arra fókuszálva befolyásoló kérdéseket tegyenek fel számára.

Egyebekben a mai időszerű kérdéstechnikák között ez a legmegfelelőbb kérdéstípus.

6. Rávezető vagy szuggesztív kérdés

Olyan kérdés, amely kijelöli azt a választ, amit adni kell, amit a kérdező elvár. Éppen ezért gyakran helytelen válaszhoz vezet, hiszen a vallomástevő gyakran nem azt feleli, amit tud, hanem azt, amit a kérdező sugall számára. Szuggesztívnek hangzanak ugyanakkor a kérdő hangsúllyal tett kijelentések is, amelyek grammatikailag ugyan kijelentések, csak a hangsúlyozás által válnak kérdéssé. Befolyásoló hatása van továbbá a feltételező (Friss volt-e a sebhely a férfi arcán?), várakozó vagy elváró kérdéseknek (Ügye be volt kötözve a támadója jobb keze?) is. Ilyen kérdésből az általam vizsgált ügyekben számtalan volt, így például: „Ezek szerint mindenki hazudik csak ön nem?”¹⁶ vagy „Ön szerint nem bomlasztó munka, ha a tagság előtt azt hangoztatja, hogy a szövetkezet nem életképes?”¹⁷

7. Retorikai kérdések

A formáját tekintve kérdő mondat, azonban a kérdésfunkció ez esetben csorbult, hiszen érzelmileg tiltott közlés, felháborodás, tiltakozás, magyarázat lesz belőle. Így például „Ne hazudozzon itt össze vissza,

hiszen maga volt az első, aki a kilépési nyilatkozatot beadta, sőt még másoknak is megírta a kilépési nyilatkozatot?”¹⁸

8. Terelő kérdések

A kihallgatást egy meghatározott irányba terelik anélkül, hogy a válaszok a tényállás bizonyítását tartalmazzák. Ennek alkalmazása akkor lehet indokolt, ha például a vallomástevő jelentősen elkanyarodik az eredeti tényállástól.

9. Tesztkérdés

A kontrollkérdés csoportjához tartozik, amellyel a valóságot, a szuggesztíóra való hajlamosságot és a vallomás alaposságát lehet felülvizsgálni. Ezzel az ellenőrző kérdéssel fel lehet tárnai a válaszadó személyes beállítottságát és az esetleges előítéleteit, ezzel lehet tesztelni, hogy például a távolságot, az időtartamot, a sebességet meg tudja-e saccolni.

10. Fogós kérdés

Az összezavarásra, a logikai tévedés előkészítésére irányuló kérdéstípus, amellyel a terhelt valótlannak állításának a leleplezése a cél. Sokszor megalapozatlan következtetést eredményez. Ilyen kérdés volt például az, amikor a vizsgálótiszt – azt követően, hogy a gyanúsított következetesen tagadta a tszcs. elleni izgatás büntetést – megkérdezte, hogy „Ön a tszcs. tagsága közül név szerint kiket beszélt rá a tszcs.-ből való kilépésre és milyen szándékból tette azt?”¹⁹ (A gyanúsított egyébként ezt követően is csak azt a választ adta, hogy nem beszélt rá senkit.)

11. Szelektív kérdezés

Ez esetben a kihallgatás csupán egy vagy néhány kérdés köré szerveződik és egyéb témával kapcsolatosan nem hangzik el kérdés. A többször említett, szakvakkal megnevezett események az ember emlékezetében – akár hamisan reprodukálva is, de – rendkívül stabilan megmaradnak. A bírósági eljárásban tilos olyan kérdést feltenni, ami nem az ügyre tartozik, ugyanakkor a nyomozás során ilyen tiltó szabályt az eljárási törvény nem tartalmaz. Az ÁVH meghallgatásai során sokszor előfordult, hogy a tényleges bűncselekménytől függetlenül csak a gyanúsított rokoni, baráti kapcsolatairól kérdeztek úgy, hogy csak e köré a téma köré szerveződött a meghallgatás.

12. Ellenőrző kérdések

Olyan tényekre, körülményekre irányuló kérdések, amelyek a kihallgatott szempontjából bizonyos jelentőséggel bírnak. Ezek a kérdések rendszerint a tényállás tárgyával közvetlen kapcsolatban nincsenek, de szükségesek a kihallgatandó vallomásának ellenőrzéséhez és értékeléséhez.

¹⁵ B.0012/1954. számú ügy

¹⁶ B.0030/1954. számú ügy

¹⁷ B.0030/1954. számú ügy

¹⁸ B.0030/1954. számú ügy

¹⁹ B.0040/1954. számú ügy

13. Következtetésre irányuló kérdések

Ez esetben bizonyos tények tudatában a kérdező úgy teszi fel a kérdést, hogy a válaszban a kihallgatott kifejtse a következtetéseit. Például „Hogyan szerzett tudomást bizonyos személyek kilépési nyilatkozatáról?”²⁰

Akármilyen típusú kérdést tesz fel a kihallgatást végző, a kérdéshalmazsal, azaz az egymás után feltevésekkel szinte lerohanja a kihallgatott személyt, aki a szempontok sokasága miatt nem képes válaszolni vagy azokat meg sem tudja jegyezni. Azért sem megfelelő technika ez, mert feleslegesen, akár az ismétlés által befolyásolásra alkalmas módon újra és újra fel kell tenni ezeket a kérdéseket.

A kérdéshalmazra példa a B.0034/1954. számú ügy, amikor a kihallgatást végző személy az alábbiakat mondta: „Ön most sem őszinte! Úgy látom, hogy gondolkodásra van szüksége. Így tehát most felvetek egy pár kérdést, amelyeken ajánlom, hogy gondolkozzon”. Ezt követően három kérdést kapott a gyanúsított.

III. Vallomás befolyásolása az 1950-es években

A közhatalom erejével felruházott bíró az ítéltével igazságot szolgáltat. Ehhez háromirányú tevékenység hárul a bíróra: megállapítani, hogy mi történt (a tényállás megállapítása), megállapítani, hogy a tényállásban szereplő cselekmény bűncselekmény-e és ha igen, ki a felelős érte (bűnösség kérdése), illetve a bűnös büntetésének kiszabása.

A történelem folyamán azonban zajlottak olyan büntetőeljárások, amelyek célja nem a valós tényállás felderítése és az igazságos büntetés kiszabása volt. A XX. század derekán százezres számban jelentek meg a lakosság tömegét érintő perek, amelyek a civil társadalom teljes szétrombolására irányultak és elsősorban az önálló egzisztencia feladására, a kommunista világrend által kijelölt formációkhoz való igazodásra kényszerítette a társadalmat. Gyakori volt a demokratikus államrend elleni izgatás büntetése, a termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás büntetése, vagy a közellátás veszélyeztetésének büntetése miatti büntetőeljárás.

B.0012/1954: N. G. L. vádlott, termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás büntetése

1954 márciusában előzetes letartóztatásba helyezte a BM Hajdú-Bihar Megyei Főosztály Vizsgálati Osztálya N. G. L. 41 éves, magyar állampolgár, magyar nemzetiségű, pártunkívüli kulákot, aki Biharnagybajom

községben a „December 21.” termelőszövetkezeti csoport tagságát megakadályozta abban, hogy a termelőszövetkezet tulajdonában lévő gyümölcsös kertben mezőgazdasági munkálatokat végezzenek, mivel állítása szerint az az ő földje és ezt a telekkönyvi bejegyzések is igazolják. Az előzetes letartóztatásról rendelkező határozat szerint a terhelt bűnös tevékenységét tanúvallomások és egyéb anyagok bizonyították.

Az ügyben négy tanút – többek között a tszcs. elnökét, valamint a szóban forgó termőföld tagosítással érintett tagját – hallgatott meg az Államvédelmi Hatóság, akik mindannyian érdektelennek vallották magukat. A jegyzőkönyve szerint a tanú törvényes figyelmeztetése minden esetben megtörtént. Ugyanakkor a szigorúan titkos jegyzőkönyvek egyike sem tartalmazza sem a figyelmeztetés szövegét, sem legalább a jogszabályhely megjelölését. A jegyzőkönyvek továbbá egy esetben sem tartalmazzák kérdéssel, így azokból úgy tűnik, mintha valamennyi tanú összefüggően, saját szavaival, kérdések nélkül adná elő a történeteket. A tanúmeghallgatási jegyzőkönyveket vizsgálva szembetűnő az is, hogy egyikben sem szerepel az ügy megjelölése, így arra sem lehet következtetni, hogy milyen előzmények után kezdték meg a tanúk a vallomástételt.

A tanúvallomások közül kiemelést érdemel a tszcs. elnökének azon kijelentése, miszerint a tszcs. tagok közül sokan fordultak hozzá panasszal, mivel a kulákok a területeiket vissza akarják szerezni és a tszcs. tagokat el akarják távolítani. Ezzel – állítása szerint – „a hangulat is meg volt zavarva a tagság között”.

A gyanúsítottat az Államvédelmi Hatóság vizsgálója több alkalommal hallgatta ki. Első kihallgatása 1954. március 18. napján történt, majd azt követően még öt alkalommal. Az első kihallgatása alkalmával egyetlen kérdés sem szerepelt a jegyzőkönyvben, a terhelt összefüggően adta elő a történeteket, miszerint 1952-ben 22 kh. földjét a tagosító bizottság „igénybe vette” és a „December 21” tszcs.-nek adta át. A tsz. vezetősége ezeket a földeket háztáji gazdálkodásként kiosztotta tszcs. tagok részére. A gyanúsított beismerte, hogy 1954. március első felében kiment a „December 21” tszcs. gyümölcsös területére és a volt gyümölcsös kertjében mezőgazdasági munkálatokat végzett. Elismerte továbbá, hogy azt mondta, hogy a kert az övé és hazaküldte a területén dolgozókat. A terhelt az eljárás során azzal védekezett, hogy azért akarta „visszafoglalni” a gyümölcsöst, mert az telekkönyvileg az övé volt.

Kihallgatásai során – a szigorúan titkos jegyzőkönyvek tanúsága szerint – jogaira és kötelezettségeire egy alkalommal sem volt figyelmeztetve, azonban esetenként a jegyzőkönyvben szerepelt, hogy „Mielőtt kihallgatását megkezdéném, figyelmeztetem az őszinte vallomás megtételére, amellyel saját helyzetén könnyít.”

A gyanúsított megvallásáról szóló jegyzőkönyvekben található olyan kijelentés is, hogy a vizsgáló nem fogadta el a vallomást, mert „az nem volt őszinte”. Ekkor a kihallgatást végző felhívta a gyanúsított figyelmét, hogy „Ismétlően figyelmeztetem, hogy a feltett

²⁰ B.0034/1954. számú ügy

kérdésekre őszinte vallomást tegyen!”, vagy arra, hogy „Újra figyelmeztetem, hogy a feltett kérdésekre őszinte vallomást tegyen, mert ellenkező esetben a saját helyzetét súlyosbítja”.

A jegyzőkönyvekben a kihallgatás megkezdésének és lezárásának időpontja (óra, perc) nem szerepel, a lezárását csupán az jelzi, hogy „a kihallgatás ideiglenesen megszakítva”.

A kihallgatási jegyzőkönyvekben szereplő kérdések felépítésüket tekintve az alábbiak szerint foglalhatóak össze: a második kihallgatásakor a gyanúsítotthoz intézett kérdések a családi állapotáról és származásáról szóltak. A konkrét ügyre vonatkozóan – amely miatt előzetes letartóztatásban volt – csupán a harmadik kihallgatása alkalmával kapott kérdéseket. A negyedik, ötödik és hatodik kihallgatása már csak a közvetlen környezetében lévő osztályidegen és ellenséges személyek tevékenységéről, kijelentéseiről, szervezkedéseiről szólt.

A nyomozás lezárását követően az ügyészség termelőszoövetkezet elleni izgatás büntette miatt emelt vádat, majd a Debreceni Járásbíróság zárt tárgyalást tartott az ügyben. A tárgyalási jegyzőkönyv tanúsága szerint a meghallgatás a vádlott személyi adatainak rögzítésével kezdődött, majd előadta, hogy a vádat megértette, azonban bűnösnek nem érzi magát. A vádlott a vallomását összefüggően adta elő, mely szerint kuláknak nem érzi magát, ez álláspontja szerint igazságtalan minősítés, valamint hangsúlyozta, hogy tényként kezelte azt, hogy a gyümölcsös telekkönyvileg még mindig a nevében van.

A tárgyalási jegyzőkönyv sem a bíró, sem az ügyész kérdéseit nem tartalmazta, csupán azt, hogy az elnök vagy az ügyész kérdésére a vádlott mit adott elő.

A következő tárgyalási napon három tanú meghallgatása külön-külön történt, a törvényes figyelmeztetésük kapcsán a jegyzőkönyv csupán egy mondatot tartalmaz: a tanúk a törvényes figyelmeztetés után a tárgyalótermet elhagyják. Ugyanakkor az nem derült ki, hogy ez a figyelmeztetés pontosan mire terjed ki és az sem, hogy a tanúk megértették-e azt.

Az ügyben született ítélet szerint a bíróság a terhelt termelőszoövetkezet elleni büntetben találta bűnösnek és jogerősen 10 hónap börtönbüntetésre, 500 forint pénzbüntetésre, továbbá 500 forint értékű ingó vagyonának elkobzására és 5 év közügyektől eltiltásra ítélte.

B.0034/1954: M. M. vádlott, termelőszoövetkezeti csoport elleni izgatás büntette

1954. június 24. napján került előzetes letartóztatásba M. M. magyar állampolgár és nemzetiségű, a „Bellegelő Újvilág” tszcs. tagja (kulák), ugyanis a Belügyminisztérium Megyei Főosztálya olyan anyagokkal rendelkezett, miszerint a terhelt állandóan izgatott és lázított a tszcs. ellen, mivel többeket zaklatott azzal,

hogy lépjenek ki a tsz-ből, illetve maga el is készítette a kilépési nyilatkozatát és azt többek előtt fel is olvasta.

A terheltet az Államvédelmi Hatóság „szigorúan titkos” jegyzőkönyveinek tanúsága szerint négy alkalommal hallgatta ki. Jogaira és kötelezettségeire egyetlen esetben sem figyelmeztette a kihallgatást végző személy, illetve az sem derült ki, hogy a kihallgatásra pontosan hol és az adott nap mely szakában (óra, perc) került sor.

Az első gyanúsított ki hallgatás során a vizsgáló első mondata az volt, hogy „Mielőtt a kihallgatását megkezdéném, figyelmeztetem, hogy nem megfelelő vallomásával az ügyét súlyosbítja”. Ezt követően a meghallgatás során több alkalommal figyelmeztette a gyanúsítottat: „Úgy látom, hogy ön hazugságával akarja eltagadni a tevékenységét, s egyben figyelmeztetem, hogy nem megfelelő vallomásával, tagadásával ügyét súlyosbítja.” „Úgy látszik, hogy Önnek nem használ a többszöri figyelmeztetés!”.

A bűnösség vélelmének ékes példája is rögzítésre került a szigorúan titkos jegyzőkönyvben:

Vizsgáló: „Ön mit gondol, miért lett őrizetbe véve?”

Gyanúsított: „Pontos választ adni a kérdésre nem tudok. Elgondolásom szerint valami tévedés van.”

Vizsgáló: „Miből kifolyólag gondolt Ön tévedésre?”

Gyanúsított: „Én onnat gondolom a tévedést, mert nem cselekedtem olyat, ami törvényellenes lenne.”

Vizsgáló: „Igen ön azt mondja jelenleg, hogy nem cselekedett olyat, ami törvényellenes lenne. Ezt azonban be is kell bizonyítani”.

Ezt követően a vizsgáló több olyan kérdést tett fel, amelyek szuggesztívek, félelemkeltőek voltak. Így például: „Miért nem tud mást vallani, talán fél és nem akar őszinte lenni?” „Majd gondolkozni fog azon, hogy milyen káros a hazug vallomás”, „Ön most sem őszinte, úgy látom, hogy gondolkodásra van szüksége”. A gyanúsított első és második kihallgatása alkalmával is tagadta, hogy izgatott, lázított volna a tszcs. ellen.

A harmadik alkalommal a terhelt „maga kérte” a kihallgatását, mely során a vizsgáló szintén figyelmeztette, hogy hazugságával az ügyét súlyosítja. Ezt – a „szigorúan titkos” jegyzőkönyv tanúsága szerint – követően M. M. gyanúsított előadta, hogy a figyelmeztést megértette és elismerte, hogy ellenséges tevékenységét hazug vallomással próbálta titkolni. Elismerete, hogy olyan magatartást tanúsított és olyan kijelentései voltak, amellyel izgatta és lázította munkás felebarátait, kijelentéseivel pedig veszélyeztette a tszcs. megszilárdulását. Olyan körülményeket is előadott, amelyekre a kérdés nem is irányult.

Az első és a harmadik meghallgatás között egy nap sem telt el, ugyanakkor az első kihallgatás napján történt szembesítés során még következetesen tagadta a gyanúsított az ellene felhozott körülményeket. Egy nap alatt tehát a korábbi „tévedésből vagyok itt” álláspontból részletes beismerő vallomást formált az ÁVH vizsgálóinak módszere. Ráadásul a gyanúsított vallomásában élete majd minden bűnét bevallotta. A vizsgáló jegyzőkönyvben jegyezte meg: „Úgy látom, hogy

ön valóban meggondolta azt, hogy hazugságaival célját úgysem éri el és kezd őszinte lenni”.

A negyedik kihallgatása során M. M. gyanúsított azon kérdésre, miszerint védekezésére mit kíván előadni, azt felelte, hogy „védekezésemre nem kívánok előadni semmit, mivel az előzetes letartóztatásom után kihallgatásaim során ébredtem rá arra, hogy az én tevékenységem nem a tszcs. megszilárdítására, hanem annak feloszlására irányult”.

Az ÁVH az eljárás során három érdektelen tanút hallgatott meg, akik „törvényes figyelmeztetés után” adták elő kérdés nélküli, összefüggően megfogalmazott terhelő vallomásaikat és a gyanúsítottat mindannyian „ellenségnek”, „kétszínű kuláknak” vallották.

Az iratok között M. M. gyanúsított a Debreceni Járási Ügyészség előtt – jegyzőkönyvbe foglalva és saját kezű aláírásával ellátva – előadta, hogy „*az ÁVH-nál az ÁVH tiszt elvtársak részéről kifogástalan bánásmódban részesültem, nem bántalmaztak, vallomásomat kényszer nélkül tettem meg. A vallomásaim megfelelnek a valóságnak, azon változtatni nem kívánok. Azt szeretném még elmondani, hogy cselekményemet megbántam*” és kérte, hogy különösen legyenek figyelemmel családi és egészségügyi helyzetére. A jegyzőkönyvben az általam kiemelt szövegrész arra utal, hogy a gyanúsított egy előre megírt sablont egészített ki, írt alá.

Mindez azt támasztja alá, hogy a kényszer, fenyegetés nélküli, befolyásmentes vallomás látszatát fent szerezték volna tartani.

A nyomozás lezárását követően az ügyészség termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás büntette miatt emelt vádat, majd a Debreceni Járásbíróság tárgyalást tartott az ügyben. A tárgyalási jegyzőkönyv tanúsága szerint a meghallgatás a vádlott személyi adatainak rögzítésével kezdődött, majd előadta, hogy a vádat megértette, bűnösnek érzi magát. A vádlott a vallomását összefüggően adta elő, majd a tanúk meghallgatása következett. A tárgyalásról felvett jegyzőkönyv egyetlen kérdést sem tartalmaz, még azt sem, hogy „az elnök kérdésére” vagy „az ügyész kérdésére”. Ezek szerint ezen a tárgyaláson sem a bíróság sem az ügyészség nem kérdezett semmit, a vádlott és a tanúk maguktól adták elő a történeteket.

Az ügyben ezt követően a bizonyítás kiegészítésére került sor, mely során a bíróság elrendelte a vádlott elmeállapotának megvizsgálását egy törvényszéki orvossal és egy elmeorvossal, melynek eredményeként az nyert megállapítást, hogy a vádlott nem elmebeteg, a bűncselekmény társadalomra veszélyességének felismerésében képessége nem volt korlátozott.

A Debreceni Járásbíróság ezt követően nyilvános tárgyaláson hat hónap börtönbüntetésre ítélte a terheltet, mely ellen az ügyész fellebbezést jelentett be. A megyei bíróság az „elsőbíróság” ítéletét hatályon kívül helyezte és az elsőbíróságot új tárgyalásra és új határozathozatalra utasította, mivel álláspontja szerint súlyosabb büntetési mérték felel meg az anyagi jognak.

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban, ahol az ügy iratanyagát őrzik, az új eljárás iratai nem voltak fellelhetőek.

B.0030/1954: D. L. vádlott, termelőszövetkezeti csoport elleni izgatás, társadalmi tulajdon károsítás, és társadalmi tulajdon elleni sikkasztás büntette

Jelen ügyben a tényállás szerint a terhelt termelőszövetkezet létesítéséhez fogott, melyben először csupán mint tag dolgozott, majd a vezetőségben is helyet kapott. Ugyanakkor agresszív viselkedése miatt a vezetőségből titkos szavazás útján kizárták, ezért a tszcs. vezetősége ellen fordította tevékenységét, illetve a tagok között azt híresztelte, hogy a tszcs. nem életképes és hogy fel kellene oszlatni, melynek érdekében kilépési nyilatkozatokat osztogatott. A tényállás szerint továbbá a terhelt tanyáján lévő, de a csoport tulajdonát képező tehenek után kifejt tejet lefőltözte és úgy küldte el a tejgyűjtőbe. Esetenként az általa lefejt tejet olyan hanyagul kezelte, hogy az megromlott, illetve az általa földelt répa majdnem teljes egészében megfagyott. Fentiek alapján az látszott megállapíthatónak, hogy a szövetkezetet a terhelt azért hívta életre, hogy az adó- és egyéb terhektől megszabaduljon, azonban a vezetőségből való kizárása után, amikor dolgoznia kellett volna, bosszúból károsította meg a csoportot.

A nyomozati iratokban szereplő „szigorúan titkos” jegyzőkönyvek szerint a gyanúsítottat – előzetes letartóztatása után – kevesebb, mint egy hónap alatt 16 alkalommal hallgatta meg az ÁVH. A korábban ismertett ügyekhez hasonlóan kihallgatásai során jogaira és kötelezettségeire egy alkalommal sem volt figyelmeztetve, az csupán az alábbi mondatokban merült ki: „Még mielőtt részletes kihallgatását megkezdem, figyelmeztetem, hogy saját érdekében a kérdésekre a legőszintébb vallomást tegye meg... csak így enyhít a sorsán.” Volt, hogy a figyelmeztetés egyenesen azt tartalmazta, hogy a gyanúsított tegyen beismerő vallomást, illetve ezenfelül „ne igyekezzen magát ártatlannak feltüntetni, mert azzal úgy sem ér el semmit, csak súlyosbítja helyzetét.”

A figyelmeztetés egy esetben így hangzott: „Figyelmeztetem, hogy vallomását őszintén tegye meg a meggyőződése alapján, mert az általa elmondott dolgok amennyiben bizonyítani nem tudja rágalmozás, amely szerint büntetés jár”.

Számos szuggesztív, befolyásoló kérdés, kijelentés is elhangzott az ÁVH vizsgálója részéről, amikor a gyanúsított tagadta, hogy kilépési nyilatkozatot adott más tagoknak és rábeszélte őket a kilépésre: „vallomása nem fedi a valóságot”, „ezek szerint mindenki hazudik csak ön nem”, „ne hazudozzon itt össze-vissza”.

Az egyik kihallgatás alkalmával – amikor D. L. gyanúsított még mindig következetesen tagadta azt, hogy a tszcs. feloszlására irányuló kérvény megírására önként vállalkozott és azt több taggal is megpróbálta aláírni – a vizsgáló két, a gyanúsított ellen tett tanúvallomási jegyzőkönyvet is bemutatott részére. Ezt követően kérte D. L. gyanúsítottat, hogy tegye meg

vallomását a két tanúvallomási jegyzőkönyvvel kapcsolatban, de úgy, hogy „ne igyekezzen az elkövetett bűncselekményeit takargatni, mert azzal úgy sem fog sikerülni kivonni magát a felelősségre vonás alól.”

Az ügyben több tanú meghallgatására is sor került, akik közül egy személy – a tszcs. korábbi elnöke – a gyanúsított unokatestvére volt, így a gyanúsítotthoz való viszonya „érdekelt” volt. Kérdést egyik tanú meghallgatási jegyzőkönyv sem tartalmaz, azokból az sem derül ki, hogy milyen ügyben, kinek az ügyében hallgatták meg őket, mégis, mindegyikük önállóan, egybefüggően adta elő a történeteket. A gyanúsított előzetes letartóztatását követően a tanúkat ismét kihallgatta az ÁVH, mely során a figyelmeztetés a hamis tanúzás törvényes következményeire minden esetben kiterjedt. Érdekesség azonban, hogy az unokatestvér ismételt kihallgatása alkalmával már nem szerepelt a jegyzőkönyvben a gyanúsítotthoz való viszonya tekintetében sem az, hogy érdekelt, sem az, hogy érdektelen.

A terheltet a fenti bűncselekménye elkövetése miatt a Debreceni Járásbíróság zárt tárgyaláson hozott ítéletében a nyomozati iratok, valamint a tárgyaláson elhangzottak alapján bűnösnek mondta ki és 3 év 6 hónap börtönbüntetésre, valamint 5 év közügyek gyakorlásától való eltiltásra ítélte. A vádlott a tárgyaláson nem vallotta magát bűnösnek.

B.0040/1954.: Dr. T. M. vádlott, termelészövetkezeti csoport elleni izgatás büntette

A terhelt előzetes letartóztatásáról 1954. október 12. napján született határozat, mivel a Belügyminisztérium Megyei Főosztálya olyan anyagokkal rendelkezett, amelyek Dr. T. M. terhelt ellenséges, azaz a fennálló társadalmi rendszer elleni izgatás tevékenységét támasztották alá. Gyanúsított meghallgatására hét alkalommal került sor, mely meghallgatások dátumán kívül annak helye és pontos ideje (óra, perc) egyetlen alkalommal sem derült ki a „szigorúan titkos” jegyzőkönyvekből. A figyelmeztetés szintén nem történt meg a meghallgatás elején, csupán akkor, ha a kihallgatást végző nem fogadta el a gyanúsított válaszát. Ez esetben a figyelmeztetések így hangzottak: „ezt a vallomást nem fogadom el, mert ebben a kérdésben ön nem volt őszinte, hazudott. Olyan bizonyítékok vannak a birtokomba, amelyek bizonyítják azokat az ellenséges cselekményeket, amelyeket ön elkövetett a tszcs.-k ellen. Felszólítom, hogy ismételten tegye meg a vallomását a kérdésre, de figyelmeztetem, hogy ne hazudjon, mint azt fent tette, mert ezzel csak saját magát árt.”

A gyanúsított tagadta, hogy ellenséges tevékenységet folytatott volna, állítása szerint csupán beszélgett az emberekkel a rendszer helyzetéről, de sem nem szidta azt, sem pedig kilépésre nem ösztönözte a tszcs. tagokat.

A vizsgáló több, visszatérően feltett kérdéssel próbálta a gyanúsítottat a beszélgetései ellenséges tartalmának a beismerésére rábírní: „Ezek a kérdéseken gondolkozzon és igyekezzen a feltett kérdésekre minden esetben őszinte beismerő vallomást tenni, ne hazudozzon, mert ezzel úgy sem fogja tudni kivonni magát a felelősségre vonás alól.” Több esetben közölte továbbá a vizsgáló, hogy a gyanúsított válaszát nem fogadja el.

Az ügyben „törvényes figyelmeztetés” után több tanút is meghallgatott az ÁVH, még több hónappal a terhelt előzetes letartóztatását megelőzően. Majd – az előzetes letartóztatást követően – dátum nélkül írógéppel rágépelték a tanúk korábbiakban előadottakat „megerősítő” vallomását és azt, hogy a tanú ismételt figyelmeztetésre határozottan kijelenti, hogy a fenti vallomását minden kényszer és rábeszélés nélkül, a saját elgondolása alapján tette meg az igazságnak megfelelően és azért a felelősséget is vállalja.

A tszcs. elnöke a termelészövetkezet ellen irányuló tevékenységről „szigorúan titkos” „jelentés” formájában tájékoztatta az ÁVH-t. A jelentés végén ez áll: „Határozottan kijelentem, hogy a jelentésben foglaltakat a saját elgondolásom szerint írtam le.” A jelentés utolsó mondata pedig ez: „A felém intézett figyelmeztetést megértettem, ami részemről az igazmondásra szolgál.”

A megyei ügyészség 1954. november 18. napján emelt vádat a terhelt ellen, majd a megyei ügyészségen december 27. napján „törvényes figyelmeztetést követően” öt tanút hallgatott meg az ügyész.

December 28. napján a járásbíróság „nem nyilvános” tárgyalást tartott, amelyen a bíróság meghallgatta a vádlottat, majd a tanúkat is. A jegyzőkönyv kézzel írott, melyből a gépelt sablon alapján a törvényes figyelmeztetések kitűnnek. Ugyanakkor a tárgyaláson feltett kérdéseket egy esetben sem tartalmazza.

A Debreceni Járásbíróság a nem nyilvános tárgyalás alapján hozott ítéletben termelészövetkezet elleni izgatás büntette miatt 3 évi börtönbüntetésre és összes jogainak gyakorlásától 5 évi eltiltásra ítélte. A vádlott által előterjesztett fellebbezés folytán ugyanakkor a megyei bíróság a börtönbüntetés időtartamát 2 évre leszállította.

Záró gondolatok

A Bp. a bírósági tárgyalás szabályai között, a 155. § (2) bekezdésében rendelkezik arról, hogy „az elnök által kihallgatott személyhez a bíróság tagjain kívül a felek és képviselőik is intézhetnek kérdéseket, az elnök azonban ügyel arra, hogy a tárgyalás ne terjedjen ki az ügygel összefüggésben nem álló körülményekre és az ügyre nem tartozó, úgyszintén a kihallgatott személy befolyásolására alkalmas kérdés felvetését, illetőleg az arra való feleletet megtiltja”. A terhelt beismerő vallomása egymagában – a Bp. 4. § (2) bekezdése szerint – egyéb bizonyítási eszközök alkalmazását fe-

leslegessé nem teszi. Mégis, a vizsgált ügyekben egyértelmű, hogy a beismerő vallomás volt a bizonyítékok „királynője”. A jegyzőkönyvekből mindez egyértelműen kiderült, mégpedig a Bp. azon rendelkezését figyelmen kívül hagyva, hogy „ha a terhelt a vallomástételt megtagadja, figyelmeztetni kell arra, hogy magatartása az eljárás folytatását nem akadályozza, de ezzel a védekezéstől fosztja meg magát. Erőszakkal, fenyegetéssel vagy más kényszerítő eszközzel a terheltet vallomástételre vagy beismerésre bírni nem szabad.” Egyetlen vizsgált ügy sem tartalmazott a vallomás megtagadásának jogára való felhívást, avagy a megtagadás tényét, ugyanakkor kényszer- és fenyegetés hatására tett „önkéntes beismerésen alapuló” vallomást szinte minden esetben.

Mai szemmel visszatekintve az '50-es évek gyakorlatára, a garanciális szabályok csupán névleg voltak tetten érhetőek az eljárásokban. Ez akkor a valóság volt, ma pedig már csupán történelem. ■

Irodalomjegyzék

1. Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008.
2. Kardon László: Kihallgatástechnikai módszerek, amelyek az emberi magatartásra, viselkedésre alapoznak.
3. Kahler Frigyes: A kommunizmus hosszú árnyéka. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.
4. Kahler Frigyes: Joghalál Magyarországon 1945–1989. Zrínyi Kiadó, 1993.
5. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára: B.0012/1954., B.0034/1954., B.0030/1954., B.0040/1954. számú ügyek
6. Szabóné Nagy Teréz: A szocialista büntető igazságszolgáltatás egységesítése és differenciálása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

Ára: 24 000 Ft

BÜNTETŐELJÁRÁS JOG I-III.

Kommentár a gyakorlat számára

Harmadik kiadás

SZERKESZTŐ: **Belegi József**

SZERZŐK: **Akác Zoltán, Belegi József, Belovics Ervin, Csák Zoltán, Kónya István, Láng László, Márki Zoltán, Mészár Róza, Molnár Gábor, Somogyi Gábor, Soós László**

Kiadónk 2018 első negyedében tervezi megjelentetni a kommentár új kiadását, amely immár a 2017. évi büntetőeljárás törvényt dolgozza fel.

Kiadványunk megbízható segítséget nyújt a jogalkalmazók számára a büntetőeljárással kapcsolatos rendelkezések helyes és egységes értelmezéséhez. **A kommentár fókuszában a büntetőeljárás jog bírói gyakorlata áll, különös tekintettel a Kúria (Legfelsőbb Bíróság) Büntető Kollégiumának iránymutató jelentőségű testületi döntéseire, kollégiumi véleményeire és lényeges eseti döntéseire.** A szerzők a megfelelő helyeken utalnak a büntetőeljáráshoz kapcsolódó más jogszabályok rendelkezéseire is.

Mivel a kiadvány műfaja „bírói kommentár”, így szerzői kúriai bírák, valamint néhány különös szakmai ismeretet igénylő témakör (például nyomozás, vádemelés) esetében pedig a Legfőbb Ügyészség két vezető ügyésze.

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%

PROF. DR. GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ*

A gazdaságpolitika és a kriminálpolitika kapcsolódási pontjai¹

Tény, hogy a büntetőjog csupán végső eszköz, ultima ratio lehet a gazdasági életben, magatartásbefolyásoló eszközként való felhasználása csak a legsúlyosabb jogsértések elleni küzdelemben indokolt. Tényként szögezhetjük le továbbá – és ezt előzetes kutatásaink is igazolják – hogy a gazdasági büntetőjog hatékonysága a büntetőjog általános hatékonyságánál szignifikánsan kisebb.

És szerűnek látszik feltételezni, hogy „azok az emberek, akiket szigorú büntetéssel fenyegetnek egy bizonyos viselkedés miatt, nyilván tartózkodni fognak ettől a viselkedéstől. A kérdés tudományos vizsgálata során mégis az derült ki, hogy ennek pont az ellenkezője igaz: éppen az enyhe büntetéssel fenyegetett emberekben fejlődik ki ellenszenv a tiltott viselkedésmóval szemben”.² Ehhez még hozzátehetjük a büntetőjog-tudomány atyjának, Cesare Beccariának azt az 1764-ben papírra vetett véleményét, mely szerint nem a büntetés szigorúságának, hanem az elmaradhatatlanságának van visszatartó ereje.

A gazdasági jogban a büntetőjog eszközrendszere természetesen csak ultima ratio, végső eszköz szerepet tölthet be, sőt azt is kijelenthetjük, hogy a gazdasági jogban a büntetőjogi szankciók nagymértékben hatástalannak.³ A gazdasági jog egyébként jellegét tekintve játékszabály-jog, ezért változnak olyan gyakran a tilalmakat reprezentáló gazdasági büntetőjogi szabályok is.

Válságok alatt és után azonban felértékelődik a gazdasági büntetőjog szerepe és súlya. Jelenleg olyan korszakban élünk, amikor a jogi, és ezen belül a büntetőjogi szabályozás szigorítása elengedhetetlenül fontos a gazdasági növekedés újbóli beindításához és az élet-színvonal-csökkenés megállításához.

Egyre több politikus követeli a büntetőjogi felelősség érvényesítését és a jogi szabályozás szigorítását is

napjainkban. „A gazdasági válság nem úgy jött, mint a derült égből a villámcsapás, hanem a vezetői szintek által elkövetett hibák következményeképpen.” – nyilatkozta Alexander Dobrindt a *Hamburger Abendblatt* című lapnak. „A politika feladata itt az, hogy világosan meg kell nevezni a felelősöket, és le kell vonni a következményeket. Ebbe a büntetőjogi felelősség is bele tartozik.”⁴

A kriminálpolitika ma még nem tekinthető önálló tudománynak, csak egy ön-

állósuló részterület a bűnügyi tudományokon belül. Része az állam általános politikájának, ezen belül a jogpolitikának. A már elkövetett bűncselekményekre adandó válaszstratégiák gyűjtőfogalma. A kriminálpolitika irányítja a büntető törvényhozást (például új bűncselekmények törvényi tényállásainak megalkotása, a büntetési tételek felemelése vagy csökkentése stb.), de csak mérsékelt szerepe van a jogalkalmazásban.

A társadalom érdekeinek védelme, a társadalmi együttélés biztosítása az államhatalom feladata. E feladat teljesítésének semmiképpen sem elhanyagolható eszközei viszont a büntetőjog területéhez tartoznak. Ezen eszközök alkalmazásának feltételei és módja büntetőjogilag meghatározott. A kriminálpolitika feladata többek között azoknak a szempontoknak a kidolgozása, amely szempontok érvényesítendők a büntetőjogi jogszabályok alkalmazása során.⁵ A kriminálpolitika mindig a bűnözés mennyiségi, minőségi változásához, a társadalom biztonságérzetéhez igazodó, ennek következtében folyamatosan változó, dinamikus tevékenység, amelynek eszközrendszerét nem a bűnözés mennyiségi és minőségi változásai határozzák meg, hanem a társadalom civilizációs szintje.⁶

A kriminálpolitika főként a jogalkotás területén érvényesül. A jogalkalmazásban (legalábbis az alkotmányos jogállamban) csak a törvényhozói akaratként büntető jogszabályba foglalt kriminálpolitika érvényesülhet, vagyis direkt módon nem lehet irányítani a bíróságokat. A bírói hatalom ugyanis független, önálló hatalmi ág, a bírák csak a törvényeknek vannak alárendelve.⁷ Éppen emiatt nem említjük külön terü-

⁴ <http://www.abendblatt.de/politik/deutschland/article607692/CSU-fordert-strafrechtliche-Aufarbeitung-der-Wirtschaftskrise.html> (2012. augusztus 19.)

⁵ Földvári József: Kriminálpolitika Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 32–33. oldal

⁶ Farkas Ákos: A kriminálpolitika és a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága (Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára Magyar kriminológiai Társaság Budapest, 1998. 81. oldal)

⁷ Finszter Géza: Kriminálpolitika tegnap és ma (Rendészeti Szemle 2006. 12. szám 77. oldal)

* Tanszékvezető egyetemi tanár, PTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék

¹ „Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4-III. kód-számú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.”

² Elliot Aronson: A társas lény KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2001. 28. oldal

³ Visegrády Antal: A jog hatékonysága Budapest, 1997. 68–69. oldal

letként a büntető igazságszolgáltatási politikán belül az ítéletkiszabási (büntető ítélezési) politikát.

A gazdaságpolitika is inkább gyakorlati tevékenység, mintsem tudomány, bár alkalmazott közgazdaságtanként komoly elméleti háttere van. Fogalmát úgy határozhatjuk meg, hogy az állam aktív beavatkozása a gazdaságba, olyan tudatos, koherens és célirányos akciók összessége, amelyek a termelést, a fogyasztást, a cserét és a tőkeképzést érintik. A gazdaságpolitika fő összetevői a következők:

- a célok kitűzése: például a növekedés, a teljes foglalkoztatás, a folyó fizetési mérleg egyensúlya, az egyenlőtlenségek csökkentése, az árstabilitás, a tartós (és fenntartható) fejlődés biztosítása;
- a célhierarchia kialakítása: bizonyos célok összeegyeztethetetlenek, így fel kell állítani egy prioritási sorrendet;
- a célok közötti kapcsolatok elemzése: a gazdaságpolitika figyelembe veszi azokat a kapcsolatokat, amelyeket a közgazdászok mutattak ki az egyes célváltozók között;
- az eszközök kiválasztása: a gazdaságpolitika feltételezi a célok elérését biztosító eszközök alkalmazását (monetáris vagy fiskális eszköztár stb.).⁸

A gazdaságpolitika és a kriminálpolitika közötti viszony a gazdasági bűnözés elleni küzdelem területén úgy jellemezhető, hogy inkább a kriminálpolitikának kell a gazdaságpolitika szempontjaira figyelemmel lennie, mintsem fordítva. A rosszul megválasztott kriminálpolitika nem feltétlenül segíti a gazdaság fejlődését, a gazdaságpolitika és a büntetőpolitika szempontjait gondosan össze kell hangolni. A kriminálpolitika természetesen a gazdaságpolitikai szempontokon kívül egyéb tényezőket is kénytelen figyelembe venni, de a gazdasági bűncselekmények kapcsán érvényesülő kriminálpolitikának messzemenően figyelembe kell vennie a közép- és hosszú távú gazdasági célkitűzéseket. A büntetőjognak ugyan viszonylagos állandóságot kell mutatnia, a gazdasági bűncselekmények szabályozása viszont gyakran változik, átalakulóban lévő gazdasági viszonyok között ez érthető is.

Nem célszerű súlyos büntetéseket kilátásba helyezni, de alapvető szempont a büntetőjog ultima ratio szerepének következetes biztosítása a gazdaságban. Erre még akkor is törekedni kell, ha ma még azzal szembe-sülünk, hogy a gazdasági élet szereplői kételkednek a gazdasági büntetőjog hatékonyságában – sokszor nem alaptalanul.

„Annak ellenére, hogy az alapvető gazdasági érdekek védelmére vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket a hagyományos értelemben felfogott büntetőjog részének lehet tekinteni, a modern kapitalizmus büntetőjog-tudománya felismerte azt a tényt, hogy a gazdasági tevékenységgel összefüggésben elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban nem érvényesülnek maradéktalanul a büntetőpolitika elvei. Töréseket mutattak ki mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás büntetőpolitikájának érvényesülésében a gazdasági tevékenységgel összefüggésben elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban. A fehérgalléros bűnözők kriminológiai kategóriájának kialakításához éppen az a felismerés vezetett, hogy létezik a bűnelkövetőknek egy olyan csoportja, amellyel szemben a büntetőpolitika általános célkitűzései nem jutnak érvényre.”⁹

A gazdaságpolitika és a kriminálpolitika közös jellemzője, hogy mindkettő szoros kapcsolatban áll a szociálpolitikával. A legjobb kriminálpolitika a jó szociálpolitika (ahogy ezt már Franz von Liszt is felismerte), azaz a bűnözés ellen elsősorban nem büntetőjogi eszközökkel lehet eredményesen küzdeni. A bűnözés társadalmi jelenség, a visszaszorítása tehát elsősorban társadalmi jellegű eszközökkel történhet hatékonyan. Ugyanakkor a gazdaságpolitika is elválaszthatatlan a szociálpolitikától, mivel minden gazdaságpolitika társadalmi következményekkel jár. Megfordítva ezt az állítást, a szociálpolitikai intézkedéseknek is szinte mindig vannak gazdasági következményei. A jó szociálpolitika és a sikeres gazdaságpolitika tehát együttesen hozzájárulhat a bűnözés csökkenéséhez, ezáltal képes fokozni a kriminálpolitika hatékonyságát. ■

⁸ Közgazdasági és Társadalomtudományi Kisenciklopédia, Napvilág Kiadó Budapest, 2005. 165–166. oldal

⁹ Wiener A. Imre: Gazdasági bűncselekmények, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1986. 42. oldal

DR. HÁGER TAMÁS*

A terhelti figyelmeztetés és joghatásai a vádlott kihallgatásakor az elsőfokú bírósági tárgyaláson az új büntetőeljárás törvény rendelkezései alapján (Eljárási szabálysértésből eredő részbeni megalapozatlanság)

„Accusare nemo se debet nisi coram Deo”
(Senki sem köteles magát vádolni, kivéve Isten színe előtt)¹

1. Bevezetés

A magyar büntető eljárásjog az évtized végéhez közeledve jelentős mérföldkőhöz érkezett. Az Országgyűlés 2017. június 13. napján fogadta el a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényt (továbbiakban: új Be.),² mely a 867. § rendelkezése szerint 2018. július 1-jén lép hatályba. Az új törvény döntően megtartja a magyar büntetőper kardinális jogintézményeit, hasonlóan az 1998. évi XIX. törvényhez (továbbiakban: hatályos Be.). Emellett azonban koncepcionális, érdemi változásokat is tapasztalhatunk. A reformok célja a törvény preambulumban is megfogalmazottak szerint többek között a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülésének biztosítása, a hatékony és észszerű határidőn belül lefolytatott büntetőeljárás megteremtése, szem előtt tartva az igazság megállapításának

igényét is. Az új Be. hangsúlyosabbá teszi a terhelti beismerésnek a konzekvenciáit és törekszik az eljárási feladatok (különösen a vádlói és ítélkezési funkciók) fokozottabb elválasztására.³ A büntetőeljárás egyik fontos bizonyítékforrása a terhelt vallomása, mely főszabályként a tárgyaláson válik a közvetlenség útján megismerhetővé a bíró számára. Tanulmányomban az elsőfokú bírósági tárgyaláson a vádlott kihallgatása során elsődlegesen a terhelti figyelmeztetést elemzem az új Be. rendelkezéseinek tükrében, vizsgálva e személyi bizonyítás szabályosságát és az eljárási szabálysértések hatását a tényállás megalapozottságára. A dogmatikai megközelítés mellett hangsúlyt kapnak a gyakorlati kérdések is, mert az új Be. alkalmazása a letisztult, koherens és jól nyomon követhető szabályozás ellenére felvet jogértelme-

zési kérdéseket. A perviteli, gyakorlati kérdések megvilágítására azért merek vállalkozni, mert másodfokú és harmadfokú bíróként munkámban folyamatosan találkozom olyan eljárásjogi problémákkal, melyek megoldást igényelnek, s várhatóan az új Be. alkalmazása során is találkozhatunk majd megoldásra váró eljárási helyzetekkel. A törvények ugyanis minden részletkérdést nem szabályozhatnak, és bár a büntetőeljárás szigorú, eltérést nem engedő szabályrendszer, a jogalkalmazásnak sokszor – a jogtudomány reflexiókat is szem előtt tartva – az alkalmazott norma mélyreható értelmezésével kell döntenie alaki kérdésekben is. A még a hatályba sem lépett új Be.-nek értelemszerűen nem lehet még gyakorlata s a jogtudomány sem vizsgálhatta részletesen az új jogintézményeket, de a hatályos Be. gyakorlatára és a korábbi jogirodalom eredményeire támaszkodva az új törvény normavilágát megismerve már megfogalmazhatók érdemi észrevételek.

A tanulmány célja egyrészt az új törvény perrendi változásainak bemutatása, másfelől azon *feltevés igazolása*, hogy a terhelti figyelmeztetéssel kapcsolatos súlyos eljárási szabálysértések bizonyos esetekben az ítéleti tényállást megalapozatlanná tehetik.

* A Debreceni Ítéltábla bírója, egyetemi óraadó (Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi Tanszék).

¹ Nótári Tamás: *Jogi regulák és szentenciák latinul és magyarul*, Lectum Kiadó, Szeged, 2013, 12.

² A törvényt 2017. június 26. napján hirdették ki.

³ Belovics Ervin – Tóth Mihály: *Büntető eljárásjog Harmadik, Aktualizált Kiadás, Az új, 2017. évi büntetőeljárás törvény tankönyve*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2017, 44.

2. A terhelt vallomása mint fontos bizonyítékforrás a büntetőperben

Amint utaltam rá, a terhelt vallomásából igen fontos bizonyíték származik, akár tagadó tartalmú a vallomás, feltételezve, hogy a terhelt nem elkövetője a bűncselekménynek, akár beismerő jellegű, feltéve, hogy a terhelt követte el a bűncselekményt.⁴ A terhelti vallomásból eredő bizonyíték különös súlya miatt az eljárási szabályok pontos betartása a nyomozás és a bírósági eljárás során is alapvető követelmény.⁵ A hallgatási jogra vonatkozó szabályok megsértése esetén – az új Be. 185. § (4) bekezdés a)–b) pontjában írt törvényi kivételektől eltekintve – a terhelt vallomása bizonyítékként nem vehető figyelembe. A terhelti jogok biztosítása ennek megfelelően nem csak az európai standardok által megkívánt, alkotmányos és garanciális követelmény, hanem a pervitel meghatározhatja esetleges súlyos eljárási szabálysértések esetén a tényállás megalapozottságát is. A terhelt vallomása rendszerint közvetlen bizonyíték, mely lehet mentő, avagy terhelő jellegű, akár az érintett terhelt, akár más terhelt viszonylatában. A terhelti vallomás tekintetében utalni kell a bizonyítás alapvetéseinek rendelkezései közül arra, hogy a vád bizonyítása a vádlót terheli, a terhelt pedig nem kötelezhető ártatlanságának bizonyítására.⁶ Az új Be. – amint Belovics Ervin és Tóth Mihály – rámutat, a hatályos szabályozáshoz képest nagyobb jelentőséget tulajdonít a terhelti együttműködésnek, közreműködésnek, s különösen a bűnösségre kiterjedő beismerő vallomásnak. Mindez jól nyomon követhető elsősorban a bűnösség beismerését deklaráló és a terheltnek fokozott kedvezmény nyújtására alkalmas egyezség jogintézményeinek szabályaiból.⁷ Emellett a tárgyalás előkészítése során is jelentőséggel bír a terhelt bűnösségre kiterjedő beismerő vallomása, ezen túlmenően a bírósági tárgyaláson hozott ítéletben változatlanul jelentős nyomatékú enyhítő körülmény a beismerő vallomás. A hatályos törvényhez képest az új Be.-ben megnő a terhelti beismerés súlya és jelentősebb jogkövetkezményeket is hordoz. A *Confessio est regina probationum* – a vallomás a bizonyítékok királynője elv – ugyan a bizonyítási eszközök és bizonyítékok egyenrangúsága, az erősrend hiánya folytán a modern eljárási törvényekben már nem érvényesül, nem vitatható azonban, hogy a bizonyítás során napjainkban is meghatározó a terhelti

vallomás,⁸ sőt az új Be. rendelkezései alapján jelentősége várhatóan nőni fog.

3. A terhelti figyelmeztetés a vádlott kihallgatása során az elsőfokú büntetőperben

Az elsőfokú bírósági tárgyaláson, hasonlóan a jelenleg hatályos büntetőeljárás törvényhez, a bizonyítási eljárás a vádlott kihallgatásával kezdődik az új Be. rendelkezései szerint is.⁹ Az új Be. követi az hatályos Be. szabályozását annyiban, hogy a vádlott kihallgatására vonatkozó részletszabályok egyrészt a bizonyítás általános szabályai,¹⁰ másrészt az elsőfokú bírósági tárgyalás normái¹¹ között kerültek elhelyezésre.

A helyes pervitel során ennek megfelelően az új Be. 184. §–186. § rendelkezéseinek az 522–525. § összevetésével és a törvény más-más fejezetében szereplő normák együttes alkalmazásával kell a vádlottat kihallgatni.

A terhelt és egyben a bírósági eljárásban a vádlott kihallgatása több szakaszból áll:

- a személyazonosság tisztázása,
- a figyelmeztetések alkalmazása,
- az érdemi vallomás megtétele.¹²

A terhelt kihallgatása az új Be. 184. § (1) bekezdés értelmében a terhelt személyazonosságának és elérhetőségének megállapításával és ellenőrzésével kezdődik. A Be. 117. § (1) bekezdésében írtak részben bővülnek. Egyrészt a személyazonosság megállapítása mellett külön rögzíti az új Be. az elérhetőség megállapítását és ellenőrzését is.

Az új Be. 184. § (2) bekezdése szerint a személyazonosság megállapítása során a terheltnek nyilatkoznia kell a személyét azonosító és a vele való kapcsolattartást biztosító következő adatokról:

- a) neve, születési neve,
- b) születési helye és ideje,
- c) anyja neve,
- d) állampolgársága,
- e) személyazonosító okmányának száma,
- f) lakcíme, értesítési címe, tényleges tartózkodási helye,
- g) kézbesítési címe, telefonos elérhetősége.

A vádlottnak ezen adatokról nyilatkoznia kell, ez eljárási kötelezettsége, ezen adatokra nézve nem illeti meg a vallomástétel megtagadásának joga, e körben változatlan a szabályozás a Be. rendelkezésével. Új sza-

⁴ Király Tibor: *Büntetőeljárás Jogi Osiris*, 2011, 268.

⁵ Tóth Andrea Noémi – Hágger Tamás: *A terhelti vallomása a büntetőeljárás bírósági szakaszában*, Miskolci Jogi Szemle, 2013/2, 78.

⁶ Új Be. 7. § (1), (2) bekezdés.

⁷ Az új Be. LXV. fejezete taglalja az egyezség a bűnösség beismeréséről jogintézmény szabályait, melynek részletes elemzésétől a tanulmány a területi korlátokra és arra tekintettel eltekint, hogy a vizsgálódás fő területe a terhelt elsőfokú bírósági kihallgatása.

⁸ Hágger Tamás: *A bizonyítás és a terhelti vallomás egyes kérdései*, In: *Tanulmányok a Debreceni Ítéltábla 10 éves évfordulójára* (szerk. Karsainé Szilágyi Andrea – Elek Balázs), Debrecen Ítéltábla, Debrecen, 2016, 160–168.

⁹ Új Be. 522. §

¹⁰ Új Be. XXVIII. Fejezet.

¹¹ Új Be. LXXVIII. Fejezet.

¹² Belovics – Tóth: *i. m.*: 167.

bály azonban, hogy az elérhetőség megállapítása és ellenőrzése során a vádlottnak a tényleges tartózkodási helyéről (és nem csak annak címéről), valamint telefonos elérhetőségéről is nyilatkoznia kell. Az új norma a technika fejlődését, különösen a mobil telefonok elterjedtségét is figyelembe véve kívánja biztosítani a vádlott legmegfelelőbb elérhetőségét, melynek egyik hatékony eszköze a telefonos kapcsolat. Napjaink felnőtt állampolgárai, de már a kiskorúak is egyre nagyobb számban rendelkeznek mobil telefontal, melyet a nap folyamán maguknál tartanak. Úgy gondolom, hogy a terhelt gyors és hatékony elérésének egyik fő biztosítója lehet a telefonos elérhetőség, ezért az új szabályozás e körben feltétlen támogatást érdemel.

Az új Be. bevezeti a *terhelti figyelmeztetés* fogalmát,¹³ mely a hatályos Be. rendelkezéseitől részben eltér és bővíti a kioktatás tartalmát.

Az új Be. 185. § (1) bekezdése előírja, hogy a személyazonossága ellenőrzése után a terhelttel ismeretelni kell a jogait és figyelmeztetni kell arra, hogy

a) nem köteles vallomást tenni, a vallomástételt, illetve az egyes kérdésekre történő válaszadást a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, de bármikor dönthet úgy, hogy vallomást tesz, akkor is, ha korábban a vallomástételt megtagadta;

b) a vallomás megtagadása az eljárás folytatását nem akadályozza, és nem érinti a terhelt kérdezési, észrevételezési és indítványtételi jogát;

c) ha vallomást tesz, bizonyítékként felhasználható, amit mond, illetve rendelkezésre bocsát;

d) más bűncselekmény elkövetésével hamisan nem vádolhat, kegyeleti jogot hamis tényállítással nem sérthet (a továbbiakban együtt: terhelti figyelmeztetés).

Az új Be. 185. § (1) bekezdése első mondatának első fordulata, miszerint „személyazonossága után a terhelttel ismertetni kell a jogait...” értelmezést igényelhet, hogy az általános terhelti jogokra vonatkozik, vagy kizárólag a négy fő elemből álló terhelti figyelmeztetésre. A terhelt jogait az új Be. a VII. Fejezetben, a 39. §-ban rögzíti a kötelezettségek mellett. Egyes jogosultságok a nyomozáshoz kötődnek, míg mások a bírósági eljáráshoz, de vannak olyan jogok, melyek az eljárás egészére nézve relevánsak, mint például a jogorvoslat, vagy a vallomástétel megtagadásának joga. Álláspontom szerint a nyomozással kapcsolatos jogok, mint a gyanúsítás tárgyának megismerése és változásai¹⁴ már értelemszerűen nem vonhatók a tárgyalási terhelti figyelmeztetés körébe. Nem lehet ezen túl figyelmen kívül hagyni, hogy az ügyész és a nyomozó hatóság mellett a bíróság is köteles a terheltet a büntetőeljárásban történő részvételének kezdetekor a jogairól tájékoztatni, ezentúl, ha a terhelt fogva van, akkor az eljáró bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság a terheltet a büntetőeljárásban történő rész-

vételének kezdetekor a jogairól írásban is tájékoztatja.¹⁵ Fel kell tennünk a kérdést: a bíróságnak valamilyeni, számos terhelti jogra ki kell-e oktatnia a vádlottat a terhelti figyelmeztetés során, vagy csak a figyelmeztetés négy fő tartalmi elemére, illetve a tárgyaláson gyakorolható perbeli jogaira. A terhelti figyelmeztetés a terheltnek a nyomozás valamint az elsőfokú és a másodfokú bírósági eljárás során történő első kihallgatásakor kell közölni.¹⁶ E szabály kifejezetten a terhelti figyelmeztetést nevesíti. Kérdés, hogy az általános terhelti jogokra kioktatás a terhelti figyelmeztetés részét képezi-e vagy sem, azaz a bíróságnak a tárgyaláson valamilyeni, a Be. statikus részében szabályozott terhelti jogot fel kell-e hívnia a terhelti figyelmeztetés törvényileg precízen szabályozott négy része mellett. A válasz úgy gondolom nemleges. A hatályos eljárási törvény is számos terhelti jogot rögzít, a bíróság ugyanakkor a tárgyaláson a hatályos Be. 117. § (2), (4) bekezdésében írt figyelmeztetés mellett a 289. § (2), (3) bekezdésében írt terhelti jogokra – kérdezési, indítványtételi, észrevételezési jog, valamint a tárgyalás alatt a védővel való értekezés joga – figyelmezteti a vádlottat és a törvény 43. § (2), (3) bekezdésében megfogalmazott jogosultságokat már nem közli. Mindezt jogtudományi reflexió is megerősíti, miszerint az egyesbíró vagy a tanács elnöke a személyazonosság ellenőrzése után a vádlottat az új Be. 185. § (1) bekezdés a)–d) pontjában foglaltakra figyelmezteti.¹⁷ Nem szükséges ezért az új Be. 39. §-ban szabályozott terhelti jogok részletezése és valamilyeni jogosultságra kioktatás a tárgyaláson, mert egyrészt a terheltet e jogokra már korábban kioktatták, másfelől a törvény célja nem lehetett a pervitel bonyolítása, és a vádlotti kihallgatás szabályainak olyan bővítése, mely önmagában hordozza a jogosultságok száma miatt az eljárási szabálysértés lehetőségét. Összegezve, véleményem szerint a személyazonosság megállapítása után – osztva Belovics és Tóth Mihály érveit – konkrétan a vallomás megtagadás jogára, és az azzal kapcsolatos jogokra, következményekre, valamint a hamis vád törvényi következményeire kell figyelmeztetni a vádlottat. Az új Be. 185. § (1) bekezdés a)–c) pontjában foglaltak megfelelnek a hatályos törvény szabályainak. Új elem a törvényszakasz d) pontjában, hogy a más bűncselekménnyel való hamis vádolásának tilalma mellett arra is ki kell oktatni a terheltet (egyben a tárgyaláson, mint vádlottat), hogy kegyeleti jogot nem sérthet hamis tényállítással. E pontban megfogalmazott tilalom a terhelti védekezés egyetlen korlátja, a vádlott tehát szabadon vallhat, akár valótlan tény állíthat, azonban más bűncselekmény elkövetésével hamisan nem vá-

¹³ A terhelti figyelmeztetés tartalmilag alapvetően megfelel a hatályos Be. 117. § (2) és (4) bekezdésében szabályozott figyelmeztetésnek, formailag azonban új jogintézményről van szó, mely a kardinális jogokra figyelmeztetés fő elemeit öleli fel.

¹⁴ Új Be. 39. § (1) bekezdés a) pont első része.

¹⁵ Új Be. 39. § (4), (5) bekezdés.

¹⁶ Új Be. 185. § (2) bekezdés. E törvényi rendelkezéstől függetlenül azonban, egyetértve Belovics és Tóth Mihály gondolataival, helyesnek látszik a gyakorlat, hogy a gyanú és a vád körének érdemi változásaikor – elsősorban bővülésekor – a hatóság a figyelmeztetést megismétli. I.d. *Belovics – Tóth Mihály i. m.*: 168.

¹⁷ *Belovics – Tóth i. m.*: 386.

dolhat, és hamis tényállítással kegyeleti jogot nem sérthet.

Nem a terhelti figyelmeztetés része, de a vádlott kihallgatása során ahhoz szorosan kapcsolódik, miszerint az új Be. 523. § (1) bekezdése értelmében az egyesbíró vagy a tanács elnöke a terhelti figyelmeztetésen kívül a vádlottat figyelmezteti arra, hogy a bizonyítási eljárási során a kihallgatottakhoz kérdéseket intézhet, indítványokat és észrevételeket tehet, ha pedig – élve a terhelti figyelmeztetés részeként felhívott hallgatás jogával – nem tesz vallomást, a terheltként tett korábbi vallomásának lényege ismertethető vagy felolvasható. Itt tehát a bírónak a bizonyítás általános szabályairól pillanatok alatt az elsőfokú bírósági tárgyalás dinamikus eljárási normáira kell átváltania, szem előtt tartva az eljárási törvény statikus részének szabályait is. Az új Be. normaszövegének megismerése előtt a hatályos Be.-vel kapcsolatos jogértelmezési problémák alapján az volt a véleményem, hogy a terhelt kihallgatását a törvényben egy helyen kellene szabályozni úgy, hogy valamennyi eljárási szakaszra alkalmazhatók legyenek az általános szabályok. Kétségtelen azonban, hogy a bírósági tárgyalásnak olyan speciális szabályai vannak, melyek nem helyezhetők el a bizonyítás általános rendelkezései között, ezért nem lehet elvárás az új Be.-vel szemben sem, hogy az általános és speciális előírásokat a törvény egy fejezetében rögzítse annak megjegyzésével, hogy az új Be. megítélésem szerint átláthatóbb, letisztultabb és jobban nyomon követhető szabályozásából eredően a bírónak könnyebb lesz a pervezetési feladata.

Amennyiben a vádlott a terhelti figyelmeztetést követően vallomást kíván tenni, az egyesbíró vagy a tanács elnöke kérdést intéz hozzá, hogy a bűnösségét beismeri-e.¹⁸ Az új eljárási törvény a Be.-hez képest álláspontom szerint egyszerűsíti, jobban áttekinthetővé és könnyebben alkalmazhatóvá teszi a vádlott kihallgatására vonatkozó szabályokat. Egyrészt nem különíti el, eltérő eljárásjogi sors kialakulásának lehetőségét is megteremtve a váddal kapcsolatos rövid álláspont kifejtését és e jog nem gyakorlása, vagy a nyilatkozat nem egyértelmű volta esetén a büntetőjogi felelősségre vonatkozó nyilatkozatot, mint a hatályos törvény.¹⁹ E szabályozás számos problémát vetett fel az évek során a gyakorlatban. Lehetséges olyan értelmezés, hogy a vádra való nyilatkozat nem a vallomás része, hanem egy önálló terhelti perjogi aktus, mely bizonyítékot nem szolgáltat és elválnak a bűnösség kérdésében tett nyilatkozattól, melyet feltétlen meg kell előznie a hallgatási jogra történő figyelmeztetésnek. A bírói gyakorlat a törvény alkalmazása során a két nyilatkozatot élesen nem különíti el és a vádlottat a bűnösség, a büntetőjogi felelősség kérdésében nyilatkoztatja a hallgatási jogra figyelmeztetés után.²⁰ E nyi-

latkozat már a vallomás érdemi része és tartalma bizonyítékként figyelembe vehető.

E körben indokolt kitérni a „*Silentium Videtur Confessio*”²¹ (a hallgatás beismerésnek minősül) elvével kapcsolatban arra, hogy a vallomás megtagadása, vagy a rendelkezésre álló bizonyítékok elhallgatása, avagy késedelmes előterjesztése a bizonyítékok értékelése során értékelhető-e a vádlott terhére. Az önvádra kötelezés tilalmának elvéből eredően, figyelemmel a hallgatás garanciális jogára is, önmagában a hatósággal való közreműködéstől való elzárkózás, a vallomástétel megtagadása a vádlott terhére nem szólhat.²² Ugyanakkor utalni kell a Strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban: EJEB) azon döntésére, mely szerint nem sérti a Római Egyezmény 6. Cikkének 1. és 2. pontját az, ha az eljáró bíróság a terhelt hallgatását egyéb bizonyítékok mellett a terhére értékeli.

A hallgatási jog nem lehet akadálya annak, hogy a terhelt hallgatását olyan körülmények fennállása esetén, amelyek egyértelműen az ő magyarázatát igénylik, a vád által szolgáltatott bizonyítékok megalapozottságának vizsgálata során figyelembe vegyék.²³

Hasonló következtetés vonható le a terhelt által késedelmesen szolgáltatott bizonyítékok esetében is. „A bizonyítékok szabad mérlegelését megengedő több országban a bíróságoknak lehetőségük van e mérlegelés során figyelembe venni minden releváns tény, ideértve a vádlott magatartását, vagy azt a módot, ahogyan védelmét folytatta”.²⁴ A hazai bírói gyakorlatból példaként hozható fel, amikor a hallgatási joggal kapcsolatos védői érvekre a másodfokú bíróság az EJEB döntéseire hivatkozva kifejtette, hogy nem sérti a védelmi jogokat oltalmazó eljárási szabályokat, ha az eljárás során nagyrészt hallgatással élő, és a javára szolgáló bizonyítékokat sokáig elhallgató, fel nem hozó, illetve késedelmesen előterjesztő vádlottnak a hosszabb ideig elhallgatott bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására irányuló bizonyítási indítványát az elsőfokú bíróság – értékelve e terhelti magatartást – elutasítja.²⁵

A hatályos Be. 288. § (3) bekezdésétől eltérően az új Be. a terhelt személyazonosságának megállapítása után a tárgyaláson a terhelti figyelmeztetés előtt nem írja elő, hogy a egyesbíró vagy a tanács elnöke megkérdezze a vádlottat, miszerint a vádat megértette-e. Ennek oka úgy gondolom az, hogy az új Be. 499. § (1), (2) bekezdése alapján kötelező erővel tartandó előkészítő ülésen a vád megértését már tisztázza a bíróság, erre utal, hogyha kétség merül fel a vád megértését illetően, a bíróság védőt rendel ki és az előkészítő ülést

²¹ Nótári Tamás: *A jognak asztalánál...1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul*, Budapest, Magyar Közlöny és Lapkiadó, 2008, 78.

²² Tóth Andrea Noémi – Hágai i. m.: 85.

²³ Averill Egyesült Királyság elleni ügye (36408/97). Ld. még Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: *Strasbourgi Ítéletek a magyar büntetőeljárásban*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2008, 217., valamint Tóth Andrea Noémi – Hágai i. m.: 85.

²⁴ John Murray Egyesült Királyság elleni ügye (18731/91).

²⁵ Debreceni Ítéletábra Bf.II.533/2017/7.

¹⁸ Új Be. 523. § (2) bekezdés.

¹⁹ Hatályos Be. 288. § (3), (4) bekezdés.

²⁰ Ld. Debreceni Ítéletábra Bf.II.216/2016., Bhr.676/2012., Bf. II.493/2012. sz., valamint Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 11.Bf.900/2004., Fővárosi Bíróság 37.Bf.9932/2008., Bf.9644/2008., 37.Bf.6975/2008. számú ügyei.

elnapolja, ha a vádlottnak nincs meghatalmazott védője. Az új Be. ezért már nem a tárgyaláson írja elő a vád megértésének tisztázását, hanem az, az előkészítő ülés feladata, melynek célja, hogy e tárgyalás előkészítése érdekében megtartott nyilvános ülésen a vádlott és védő a tárgyalást megelőzően kifejtse a váddal kapcsolatos álláspontját és közreműködhesen a büntetőeljárás további menetének alakításában. Ezen eljárási menetalakítás kulcspontra a Be. XXX. Fejezet szerinti kihallgatás során a terhelti figyelmeztetés után a bűnösség beismerése és a beismeréssel érintett körben a tárgyaláshoz való jogról lemondás, mely az új Be. 504. § (2) bekezdésébe a)-c) pontjában megjelölt törvényi feltételek fennállását és a beismerő nyilatkozat végzéssel történő elfogadását követően azt eredményezheti, hogy a bíróság a bünteteskiszabási körülményeket érintő kihallgatás után ítéletét az előkészítő ülésen, tárgyalás tartása nélkül hozza meg. Az új Be. LXXVI. Fejezetében szabályozott, az elsőfokú bírósági tárgyalás előkészítése során tartandó előkészítő ülés (499. §-508. §) mint a törvény egyik nagyon fontos újítása érdemben változtatja meg a hatályos Be. tárgyalás előkészítésére vonatkozó szabályait, mert eltérően azoktól általános jelleggel kötelezővé teszi az előkészítő ülés tartását, szemben a hatályos törvénnyel, ahol csak egyes itt most nem részletezett speciális esetekben volt kötelező ilyen eljárási cselekmény megtartása. Úgy gondolom a kodifikáció és a jogalkotás célja kettős: egyrészt a perbeli bizonyítás hatékony előkészítése, elősegítése, másfelől különösen a terhelt együttműködésének fokozása és terhelti beismerés esetén tárgyalás és a vád tárgyává tett cselekményt érintő perbeli bizonyítás nélkül az ítélet meghozatala, mely érdemi eljárásgyorsító szabály lehet, amennyiben a gyakorlatban a jogalkotói célok megvalósulnak, erre a törvény hatályba lépése után a konkrét ügyek által megszabott ítélkezési gyakorlat ad majd végleges választ. Úgy látom, hogy kisebb tárgyi súlyú, járásbírói hatáskörbe tartozó ügyekben nagyobb számban kerül majd sor a tárgyalás „elkerülésére”, első fokon törvényszéki hatáskörbe tartozó, súlyosabb megítélésű ügyekben ugyanakkor csekélyebb számban várható a bűnösség beismerése mellett a bizonyítás mellőzésével az előkészítő ülésen való érdemi elbírálás. Ennek oka lehet a bűncselekmény tárgyi súlya és a büntetés mértéke. Ahol a vádlott szabadságának hosszú, vagy akár végleges elvesztésével számolhat, ott kevéssé várható, hogy „lemond” ügyének részletes bizonyítással járó tárgyalásáról.

A hallgatási joggal kapcsolatos elvi és gyakorlati háttér megvilágítása után a jobb áttekinthetőség érdekében a következők szerint összegzem az álláspontom szerint helyes tárgyalási (vádlotti) kihallgatási menetrendet.

- Az egyesbíró vagy a tanács elnöke a személyazonosság megállapítása és az új Be. 184. § (2) bekezdésében írt személyi adatok megállapítása és jegyzőkönyvbe foglalása után a vádlottat figyelmezteti az új Be. 185. § (1) bekezdés a)-d) pontjában foglaltakra (a szorosán vett terhelti figyelmeztetés).

- A terhelti figyelmeztetést követően a kioktatás az új Be. 523. § (1) szerint arra tér ki, hogy a vádlott a bizonyítási eljárás során a kihallgatottakhoz kérdéseket intézhet, indítványokat és észrevételeket tehet.²⁶ A figyelmeztetés kiterjed arra is, hogyha a vádlott nem tesz vallomást, a terheltként tett korábbi vallomásának lényege ismertethető vagy felolvasható.
- A törvény külön nem írja elő, de megítélésem szerint az új Be. 522. § (4) bekezdésében deklaráltak alapján célszerű kioktatni arra is a vádlottat, hogy – a tárgyalás rendjének zavarása nélkül – a tárgyalás alatt is tanácskozhat védőjével, de kihallgatása közben ezt csak az egyesbíró vagy a tanács elnökének engedélyével teheti meg. E figyelmeztetéssel elkerülhetők a szükségtelen rendzavarások, a bizonyítás menetének megzavarása, egyben lehetőséget nyújt arra, hogy a vádlott szabadon gyakorolhassa eljárási jogosítványait.
- A terhelti figyelmeztetés és a tárgyaláson gyakorolható jogokra való kioktatás után – ha a vádlott gyakorolni kívánja vallomástételi jogát – nyilatkoztatja a bíróság a *bűnösség kérdésében*, majd sor kerül ezt követően az új Be. 186. § (1) bekezdésében írt személyi körülményekre, majd az új Be. 523. § (3) bekezdésében foglaltak alapján a vádra vonatkozó és a védekezést is magában foglaló vallomástételre.²⁷

A vádlott kihallgatásának további részletszabályait, a bűnösség elismerése esetén irányadó speciális rendelkezéseket a tanulmány nem vonja értékelés körébe, mert vizsgálódása konkrétan a terhelti figyelmeztetésre és annak perjogi hatásaira irányul, és nem képezi tárgyát a vádlotti kihallgatás teljes menetrendjének elemzése.

4. A terhelti figyelmeztetéssel kapcsolatos eljárási szabálysértések következményei (felderítetlenség – részleges megalapozatlanság)

Amint láthattuk új Be. az angolszász jogi kultúrából eredő és a kontinentális jogrendszerek büntető eljárásjogában, így hazánk eljárásában is meghonosodott, az Egyesült Államok Ötödik Alkotmány-kiegészítése

²⁶ Az indítványtételi, észrevételezési és emellett az utolsó szó jogán történő felszólalási jogot a Be. 39. § (1) bekezdés g) pontja is nevesíti, a Be. a dinamikus részében így lényegében megerősíti, ismételten felhívja a kardinális normát.

²⁷ A tárgyaláson a vádlott kihallgatása mellőzhető, ha az előkészítő ülésen vallomást tett [új Be. 522. § (1) bekezdés].

és a Legfelsőbb Bíróság Miranda döntése²⁸ nyomán kialakult hallgatási jogra vonatkozó és azok megsértésével járó szabályokat az európai és az alkotmányos normákkal összhangban fenntartja.

A terhelti figyelmeztetést, valamint a terheltnek a figyelmeztetésre adott válaszát jegyzőkönyvbe kell venni. A terhelti figyelmeztetés és a figyelmeztetésre adott válasz jegyzőkönyvezésének elmaradása esetén a terhelt vallomása a törvényi kivételektől eltekintve bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.²⁹ Főszabályként – egyezően a hatályos Be. 117. § (2) bekezdésében foglaltakkal – a terhelti figyelmeztetés kardinális részét képező hallgatási jogra kioktatás, vagy jegyzőkönyvezésének hiánya speciális bizonyítástilalmi klauzula³⁰ folytán a vallomásból származó bizonyíték értékelését akár a vádlott terhére, akár javára kizárja.

A Be.-től eltérve azonban az új Be. egy igen fontos új szabályt vezet be, mely szerint a terhelti figyelmeztetés vagy a figyelmeztetésre adott válasz jegyzőkönyvezésének elmaradása esetén a terhelt közlése vallo másként akkor vehető figyelembe, ha a terhelt az eljárás során korábban terhelti figyelmeztetésben már részesült és a folytatólagosa kihallgatása során védővel rendelkezik, vagy a terhelti figyelmeztetés után a közlését fenntartja.³¹ E szabály jelenti az új Be. 185. § (3) bekezdésében írt törvényi kivételt, mely részben az amerikai joggyakorlatban ismert „féloldalasan kizárt” bizonyíték fogalmának nyomait őrzi. Az ilyen bizonyítékkal kapcsolatos elvek és gyakorlat szerint a védelem sérelmével beszerzett bizonyítás eredménye a vád számára nem használható fel, a védelem azonban utólag elfogadva a sérelmet, a maga javára felhasználhatja azt.³² Ez a perjogi helyzet, ha a terhelt a pótolta terhelti figyelmeztetés után a közlését fenntartja, mert lényegében belenyugszik a sérelembe és saját nyilatkozatával közreműködik a hatóság hibájának kijavításában. Az idézett elvtől annyi az eltérés, hogy akár a vád által a vádlott terhére is figyelembe vehető az orvosolt vallomás, de várhatóan a terhelt ilyen nyilatkozatot a javára és nem a terhére fog megtenni, ezt garantálhatja a megfelelő szintű, hatékony anyagi védelem. Milyen esetben fordulhat ez elő az elsőfokú bírósági tárgyaláson? Ha a bíróság a vádlottat elmulasztja figyelmeztetni kihallgatásakor a tárgyaláson az új Be. 185. § (1) bekezdés a), b) és c) pontjában foglaltakra, akkor a vádlott a tárgyalás későbbi szakaszában az adott határnapon, vagy akár folytatólagos tárgyaláson a bizonyítási eljárás befejezéséig (új Be. 540. §) a hibának a bíróság által hivatalból, vagy indítványra észlelése után a vallomását fenntarthatja ismételt részletes kihallgatás nélkül, ha a bíróság a figyelmeztetést pótolja.

Az új Be. 185. § (4) bekezdés b) pontja alkalmazható abban az esetben is, ha a nyomozó hatóság mulasztja el a kioktatást és azt a tárgyaláson az elsőfokú bíróság pótolja. Ha a vádlott a figyelmeztetés után közlését fenntartja, akkor nincs akadálya az egyébként lényeges eljárási szabálysértéssel felvett nyomozási bizonyíték adatai értékelésének. Kérdésként vehető fel, hogyha az elsőfokú bíróság mulasztja el a kioktatást és nem észleli a hibát és ilyen helyzetben hoz ítéletet, akkor a másodfokú eljárásban a fellebbezési bíróság alkalmazhatja-e a hiba elhárításának e módját és miként. Megítélésem szerint ebben az esetben az új Be. 594. § (1) bekezdésének alkalmazásával az új Be. 600. § (1) bekezdés b) pontja szerint tartandó fellebbezési tárgyaláson bizonyítás felvételével, azaz a vádlott ismételt kihallgatásával hárítható csak el az eljárási szabálysértés, mert az elsőfokú perben vétett hiba kijavításának módja a másodfokú bizonyítás. Ugyanakkor, ha a másodfokú bíróság mulasztja el a figyelmeztetést a fellebbezési tárgyaláson, úgy e tárgyalás későbbi szakaszában – a bizonyítási eljárás befejezéséig – nem látom akadályát az új Be. 185. § (4) bekezdés b) pontjában foglaltak alkalmazásának.

Az új Be. 185. § (4) bekezdés a) pontja értelmében a vallomás akkor is felhasználható, ha ilyen terhelti nyilatkozat nincs, de az eljárás során korábban a terheltet a terhelti figyelmeztetésben már részesítették és a folytatólagos kihallgatása során védővel rendelkezik. E szabályok egy eljárási szakaszra értelmezhető véleményem szerint, mert a folytatólagosság különböző eljárási szakaszokra nem mondható ki, csak a nyomozásra, vagy az elsőfokú és másodfokú bírósági eljárásra.

Ha az elsőfokú bírósági eljárásban a törvényben írt módon a hiba orvoslására nem kerül sor, úgy a terhelti vallomásból származó információ bizonyítékként nem vehető figyelembe. A terhelt vallomása általában releváns, központi tényre szolgáltat bizonyítékot, ezért ilyen esetben az eljárási szabálysértés megalapozatlanságot is eredményez, mert egy adott tény tekintetében kiesik egy törvényes bizonyíték, és ha annak bizonyítására nem áll rendelkezésre más bizonyíték, akkor a tényállás felderítetlenség folytán az új Be. 592. § (2) bekezdés b) pontjában írt okból megalapozatlanná válik (részbeni megalapozatlanság). A bizonyítás ilyen esetben ugyan lefolytatásra került, de mégsem teljes, mert adatai a törvény megszegése folytán nem értékelhetők.³³ A terhelti vallomás „kiesése” rendszerint csak részleges megalapozatlanságnak minősül, s nem jelenti a tényállás teljes felderítetlenségét, azaz az új Be. 610. § (1) bekezdése értelmében kötelező módon kasszációhoz vezető teljes megalapozatlanságot. A részbeni megalapozatlanság orvosolható, és az új Be. 593. § rendelkezései értelmében az kötelező is, ezt a Kúria már a Be. hatálya alatt is kifejtette, miszerint a részleges megalapozatlanság kiküszöbölése nem csak joga, hanem kötelessége is a másodfokú

²⁸ Miranda vs. Arizona 384. U.S. 436 (1966).

²⁹ Új Be. 185. § (3) bekezdés.

³⁰ Gácsi Anett Erzsébet: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban*, Iusperitus Kiadó, Szeged, 2016, 124–129.

³¹ Új Be. 185. § (4) bekezdés a) és b) pont.

³² Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: *A büntető eljárásjog elmélete*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012, 147.

³³ BH 2005. 385., ÍH 2005. 53.

bíróságnak.³⁴ E kötelezettség alapján pedig az eljárás szabálysértés a másodfokú eljárásban bizonyítás felvételével, a vádlott kihallgatásával orvosolható, ha pedig erre nincs lehetőség, akkor az eljárási szabálysértéssel felvett bizonyítás eredményének figyelmen kívül hagyásával kell megállapítani a tényállást, az új Be. 7. § (4) bekezdés értelmében kétség esetén a vádlott javára döntve.

Az új Be. [185. § (1) bekezdése] a terhelti figyelmeztetés a vázoltak szerint a hatályos Be. 117. § (2) és (4) bekezdésétől eltérve egy paragrafusba, egy törvényhelybe vonta össze a Miranda figyelmeztetést és a hamis vád, valamint a kegyeleti jog megsértésének tilalmára történő kioktatást. A hatályos Be. rendelkezéseiből megalapozottan az vezethető le, hogy csak a hallgatási jog megsértése vezet a bizonyíték kizárásához, a hamis vád tilalmával összefüggő kioktatás azonban csak relatív hiba az adott bizonyítási eszköz tekintetében, és nem érinti a bizonyíték felhasználhatóságát. Ennek dogmatikai alapja az, hogy csak a hatályos Be. 117. § (2) bekezdése ír elő kizáró szabályt, a Be. 117. § (4) bekezdése ilyen különös bizonyítás-tilalmi előírást nem fogalmaz meg. A jogalkotó világosan elkülönítette a két figyelmeztetés jogintézményét, mert az eljárási szerepük eltér egymástól és a joghatásaik sem keverhetők össze.³⁵ Az új Be. azonban egységesen a terhelti figyelmeztetés – melynek része az új Be. 185. § (1) bekezdés d) pontja szerint a hamis vád és a kegyeleti jog megsértésének tilalma is – megsértéséhez fűzi a bizonyíték kirekesztésével járó már ismertetett következményeket. E részben viszont úgy gondolom, hogy az új törvény szigorúbb, mert a normaszöveget precízen követő értelmezés mellett a hamis vád és a kegyeleti jog megsértésének tilalmára történő figyelmeztetés elmulasztása is a bizonyíték kizárásához vezet, ha a törvényi kivétel, azaz az új Be. 185. § (4) bekezdés a) és b) pontjában írt eljárási hiba-orvoslásra nem kerül sor, vagy arra nincs lehetőség. Kérdés, hogy valóban ez volt-e jogalkotói szándék és lehetőség lesz-e arra, hogy a bírói gyakorlat „áttörje” e rendelkezést.

³⁴ Kúria Bt.III.1604/2015/4. 17. oldal 2–3. bekezdés.

³⁵ Ld. BH 2009. 171. A hamis vád törvényi következményeire történő figyelmeztetés elmaradása ezért a jelenlegi gyakorlat szerint csak a bizonyítási eszköz relatív hibája, mely nem zárja ki az abból származó bizonyíték értékelését (a szerző megjegyzése).

A törvény célja részben a pervitel könnyítése, ezért *de lege ferenda* indokolt lehet a törvény olyan irányú módosítása, mely szerint csak a Be. 185. § (1) bekezdés a) b) és c) pontjában írt, a hallgatási jogra vonatkozó szabályok megsértése esetén ne lehessen figyelembe venni a terhelt vallomását, és a hamis vád (kegyeleti jog megsértése) tilalmával kapcsolatos eljárási szabálysértéshez, hasonlóan a hatályos Be.-hez az új törvény ne fűzzön ilyen joghatást.

5. Záró gondolatok

A terhelt kihallgatásának szabályossága a bizonyítás törvényességének egyik fontos alapköve, s egyben záloga a törvényes bizonyíték-értékelésnek és a megalapozott tényállás megállapításának. A terhelti figyelmeztetés a terhelt s egyben a vádlott kihallgatásának „gerince”. Az új törvény jól nyomon követhető és értelmezhető, világosan áttekinthető szabályozásban alkotta meg a terhelti figyelmeztetést, melynek részletszabályait is pontosan be kell tartani az eljárás valamennyi szakaszában, mert a szabályok megsértése súlyos következményekkel, akár perdöntő bizonyíték elvesztésével járhat. Ugyanakkor a törvény a már részletezettek szerint nagyrészt oldja a hatályos szabályozás kötöttségét és kifejezetten megteremti az eljárási szabálysértés orvoslásának olyan – fellebbviteli revíziót nem igénylő – lehetőségeit, melyek a bizonyítási eszközökből származó bizonyíték felhasználását törvényessé teszik.³⁶ Ezen új szabályokat úgy gondolom, hogy csak üdvözölni lehet, mert a garanciális jogok sérelme nélkül biztosíthatja a megalapozott döntés meghozatalát az eljárás elhúzódásának elkerülésével. ■

A kézirat lezárva: 2017. december 11. napján

³⁶ A törvény szemben a híres latin axiómával, mely szerint „ami kezdetben érvénytelen volt, mindig érvénytelen marad” („Ab initio nullum – semper nullum”) a modern büntetőper szabályozási elveinek megfelelően egyre inkább elősegíti az eredetileg jogellenes, alaki okból érvénytelen eljárási cselekmények orvoslását, mely az időszerű büntetőeljárás biztosításának fontos eszköze.

DR. KELEMEN JÓZSEF*

A büntetendő cselekményből származó vagyon elvonásának célja, elmélete és elvei

I. Bevezetés

A XX. század második felétől kezdődően különösen fontos feladatként jelent meg a szervezett bűnözés elleni küzdelem. Ennek az eszközrendszerében kiemelt szerepe van a büntetendő cselekményből eredő vagyon elvonására irányuló szankcióknak. Ezek a joghátrányok más haszonszerzési célú, de nem szervezetten elkövetett bűncselekmények vonatkozásában is alkalmazhatók, a szervezett bűnözés elleni harcban azonban kiemelt jelentőségük van. Hollán Miklós szerint a szervezett bűntársaságok esetében ugyanis az egyes tagok kicserélhetők, a vezetők pedig lecserélődhetnek, így a személyre orientált büntetések kisebb sikerrel kecsegtetnek, mint a szervezetek céljára, a vagyonszerzésre tekintettel alkalmazott szankciók.¹ Miskolczi Barna szerint a bűncselekményből származó vagyon felderítése és biztosítása egyszerre két stratégiai jelentőségű célt is szolgál. Egyfelől értelmétől fosztja meg a bűncselekmény elkövetését, másfelől a vagyon visszaszerzése szolgáltatja azt a bázist, ami a sértett kárenyhítése alapjául szolgálhat. Bizonyos bűncselekménytípusok kivételével a bűnözés tulajdonképpen nem más, mint illegális jövedelemszerző tevékenység. A bűnözés ilyen jellege legmarkánsabban a szervezett bűnözésben mutatkozik meg. A jogalkotás célja annak az üzenetnek a közvetítése az elkövető felé, hogy nem éri meg bűncselekményeket elkövetni, hisz a bűnöző számára a legsúlyosabb következmény az, ha a büntető igazságszolgáltatás fellépése megfosztja őt a cselekvése értelmétől, vagyis a bűncselekmény konkrét, kézzelfogható nyereségétől.²

Kovács-Gaál Ildikó szerint a szervezett bűnözés leküzdéséhez annak gazdasági alapjait kell szétrombolni, mivel az elkövető felméri a „bevételi és kiadási oldal” tényezőit. A törvényalkotó kezdetben a kiadási oldal emelésével próbált gátat vetni az egyre súlyosabb problémává váló szervezett bűnözésnek (növelte a kiszabható büntetés mértékét, kriminalizálta a bűnszervezet létrehozását), azonban így csak az egyes bűncselekmények elkövetőjét képes elérni, akiket a szervezet gyorsan pótolni tud, és nem a szervezet magát. Kovács-Gaál Ildikó szerint ebből kifolyólag a bevételi oldal tényezőit kell csökkenteni, a megszerzett óriási összegek felhasználásának esélyeit kell minimálisra csökkenteni.³

A bűnözés elleni hatékony fellépés egyik lényeges eleme a bűncselekmények elkövetéséből eredő vagyongyarapodás megakadályozása.⁴ Ennek elmaradása újabb bűncselekmények megvalósításának a lehetőségeit növeli meg.

A bűncselekményből származó jövedelem elkobzását az Európai Unióban már régóta a szervezett bűnözés elleni küzdelem egyik legeredményesebb eszközének tekintik. A vagyonekobzás a bűnszervezetek létezésének fő okát, vagyis a haszon tiltott eszközökkel történő maximalizálását gátolja meg.

A vagyonekobzás kritikájaként elmondható, hogy az nem személyes jellegű, mivel a hátrány nem csupán az elkövetőt, hanem annak vétlen családját is éri; nem jól egyéniesíthető, így nincs javító-nevelő hatása sem.⁵

A büntetőjog-ellenes cselekményből származó vagyontárgyak elkobzásának szabályozása rendszertani szempontból történhet a büntetőjog keretén belül (például Magyarországon és Németországban), illetve azon kívül is (például Olaszországban és Angliában). A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon nem büntetőjogi elvonása elsősorban olyan államokban fordul elő, amelyekben jelentős jogi-kulturális hagyománya van a bűnözés elleni nem büntetőjogi fellépésnek. A vagyonekobzás magyar szabályozása ugyanakkor tartalmaz olyan elemeket is, amelyek más

veken. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/az-igazsag-igazsagossag-megjelenese-a-szabalyozasi-elveken>

³ Kovács-Gaál Ildikó: Bűncselekményből vagy büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elvonása, avagy milyen típusú szankció a vagyonekobzás? Ügyészek Lapja, 2012, 5–6. szám, 54. oldal

⁴ A legfőbb ügyész helyettesnek a bűnös úton szerzett vagyon elvonását célzó kényszerintézkedésekkel összefüggő ügyészi feladatokról szóló 2/2015. (VI. 30.) LÚ h. körlevele

⁵ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része, Korona Kiadó, 1998, 339. oldal

* PhD-hallgató PTE ÁJK

¹ Hollán Miklós: A bűncselekményből eredő vagyon elvonása: az angol megoldás jellegzetességei. Büntetőjogi Kodifikáció, 2003, 4. szám, 19. oldal

² Miskolczi Barna: Az igazság-igazságosság megjelenése a szabályozási el-

államokban éppen a büntetőjogon kívül szabályozott jogkövetkezmények sajátjai. Ilyen például, hogy bűnösségtől függetlenül (gyermekkor, kóros elmeállapot), illetve büntetőjog-ellenes cselekmény elkövetőinek nem minősülő személyekkel szemben (például gazdálkodó szervezet) is alkalmazható.⁶ A vagyonek Kobzás a magyar Büntető Törvénykönyvben a szankciórendszeren belül az intézkedések között található, és az akár önállóan, akár pedig büntetés vagy intézkedés mellett is alkalmazható.⁷

Tanulmányomban a vagyonek Kobzás célját, elméletét, jellemzőit, továbbá az alkalmazásának jogállami követelményeit, az alkalmazása alóli kivételeket, valamint az intézkedés elveit kívánom bemutatni.

II. A büntetendő cselekményből származó vagyon elvonásának célja és elméletei

A büntetendő cselekményből származó vagyon elvonásának egyértelmű indoka annak megakadályozása, hogy a büntetőjog-ellenes tevékenységből eredő vagyonnal az elkövető vagy más személy gazdagodjon, esetlegesen azt újabb bűncselekmény elkövetéséhez felhasználja.⁸ A vagyonek Kobzás további célja ez utóbbi révén a szervezett bűnözés elleni hatékony küzdelem is. A vagyonek Kobzás mint jogintézmény vonatkozásában három jellemzőt emelhetünk ki.

A vagyonek Kobzás egyrészt *preventív*, mivel az a vagyonszerzés céljából történő bűnelkövetés megelőzését szolgálja azáltal, hogy a bűncselekmény elkövetéséből eredő vagyont az elkövető nem tudja újabb bűncselekmény elkövetéséhez felhasználni, azaz nem lesz lehetősége a bűnös úton szerzett vagyont ismételt büntetőtörvénybe ütköző cselekmény elkövetéséhez felhasználni. A vagyonek Kobzás további megelőző funkciója, hogy preventíven hat a vagyonszerzési célú bűncselekmények elkövetésére mind a társadalom, mind az egyén szintjén, mivel ezen intézkedés alkalmazásával az ilyen jellegű bűncselekmények elkövetése kevésbé kifizetődő.⁹

A vagyonek Kobzás másrészt *restoratív*, mert a büntetőjogba ütköző cselekményt megelőző állapot helyreállítását szolgálja a polgári jogi igény intézményével együtt. A büntetendő cselekményből származó vagyon elvonásának célja, hogy egyrészt az elkövetőt vagy azt a személyt, aki az elkövetés révén gazdagodott meg-

fossa ettől a vagyonnövekménytől, másrészt pedig a bűncselekmény sértettje részére a cselekménnyel okozott kár megtérüljön. A jogellenes cselekményt megelőző állapot helyreállításának elmaradása tulajdonképpen a bűncselekmény elkövetése utáni állapot konzerválásához vezetne, azaz az elkövető vagy egy nem jóhiszemű harmadik személy a cselekmény révén gazdagodna, míg a sértett a sérelmére elkövetett bűncselekménnyel okozott kárt maga viselhetné, mely nyilvánvaló igazságtalanság lenne. A vagyonek Kobzás nyomatékositja, hogy a bűncselekmény elkövetése nem képez alapot semmilyen vagyonszerzésre.

A vagyonek Kobzás harmadrészt pedig *represszív*, mivel annak tárgya nem kizárólagosan a büntetendő cselekményből származó haszon, hanem a cselekménybe befektetett – akár törvényesen szerzett – vagyon is. Tehát például a kábítószer-kereskedő elkövetőnek azzal is számolnia kell, hogy nem csupán a kábítószer-kereskedelemből származó haszna, azaz az általa értékesített kábítószer vételi és eladási ára közötti különbség kerül elvonásra a vagyonek Kobzás által, hanem a cselekménybe fektetett vagyon is, azaz az elvonandó vagyon mértéke az általa szerzett teljes bevétel lesz. A Legfelsőbb Bíróság 1/2008. BJE. számú jogegységi határozata szerint a kábítószerrel visszaélés bűncselekményének elkövetőjével szemben a kábítószer értékesítésével összefüggő vagyonra vagyonek Kobzást kell elrendelni. A vagyonek Kobzás nem korlátozható az értékesítéssel elért nyereségre. Azt a bűncselekménnyel összefüggő teljes vagyonra el kell rendelni, függetlenül a kábítószer megszerzésére fordított vagyon mértékétől, illetve attól, hogy a kábítószer értékesítése az elkövető számára nyereséges vagy veszteséges volt-e; a vagyonek Kobzás mértéke nem csökkenthető a kábítószer megszerzésével összefüggő kiadásokkal.

III. A büntetendő cselekményből származó vagyon elvonásának jogállami követelményei

A vagyonek Kobzás a polgári jogi értelemben vett tulajdon (vagy más vagyoni jog) végleges és ellentételezés nélküli elvonása.¹⁰ Nagy Ferenc szerint a jogtörténeti és az összehasonlító tapasztalatok azt mutatják, hogy régebben és újabban is az állam javára történő vagyonek Kobzás a fiskális haszonszerzés és a politikai hatalmi visszaélés rendkívül nagy veszélyét teremtette meg, illetve teremti meg.¹¹ Nagy Ferenc szerint a parttalan,

⁶ Tahy-Kiss Karolina: Recenzió Hollán Miklós: *Vagyonek Kobzás. Bűncselekményből eredő vagyon elvonása* című művéről. *Iustum Aequum Salutare*, 2011, 3. szám, 165. oldal

⁷ 2012. évi C. törvény 63. § (4) bekezdés

⁸ Tahy-Kiss K.: i. m. 162. oldal

⁹ Mihóné Leitner Judit: *A bűncselekményből eredő vagyon elvonása – Vagyonek Kobzás*. *Magyar Jog*, 2013, 2. szám, 87. oldal

¹⁰ Hollán Miklós: *A tulajdon alapjogi védelme és az elkobzás (vagyonek Kobzás) a strasbourgi gyakorlatban*. *Rendészeti Szemle*, 2009, 9. szám, 68. oldal

¹¹ Nagy Ferenc: *A vagyonek Kobzásról*. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002, 4. szám, 15. oldal

korlátok nélküli büntetés-meghatározásról akkor beszélhetünk, ha a vagyonekobbzásnak sem az alsó, sem pedig a felső határát nem határozza meg a jogalkotó. Ilyen esetben sérül a törvényesség elve, a törvényi meghatározottság követelménye.¹² Álláspontom szerint megfelel a törvényesség elvének az a szabályozás, amelyik a vagyonekobbzást pontosan abban az összegben jelöli meg, amely összeget akár az elkövető, akár más személy a büntetendő cselekmény elkövetéséből eredően, annak elkövetése során vagy azzal összefüggésben szerzett. Másképpen megfogalmazva a vagyonekobbzás alsó és felső határának a konkrét büntetendő cselekmény elkövetéséből eredő vagyon összegével egyenlőnek kell lennie, mivel ha annál kevesebb, akkor nem érvényesül a restoráció. Abban az esetben pedig, ha a vagyonekobbzás összege meghaladja a büntetendő cselekmény elkövetéséből eredő vagyon összegét, akkor az elkövető tulajdonhoz fűződő joga sérül, hiszen a vagyonekobbzásnak nem lehet célja az olyan mértékű állami vagyonszerzés, amely meghaladja azt az összeget, amellyel az elkövető vagy más személy a bűncselekmény elkövetése révén gazdagodott.

Nagy Ferenc további követelményként határozza meg, hogy egy büntetésnek megfelelő arányban kell állnia a cselekmény súlyával, az elkövetői bűnösség fokával. Álláspontja szerint az arányosság elvével nem egyeztethető össze, hogy a vagyonekobbzás a haszon-szerzés céljából elkövetett enyhe és súlyosabb bűncselekmény megvalósításához egyaránt kapcsolódhat.¹³

A szankciónak a cselekmény súlyával és az elkövetői bűnösség fokával történő arányba állítása a vagyonekobbzás szempontjából ellentétes lehet egyrészt a prevenció, másrészt pedig a restoráció elvével. Álláspontom szerint a megelőzés elve sérülhet akkor, ha kisebb súlyú cselekmény esetén az elkövető mentesülhetne annak a vagyonnak az elvonásától, amelyet a büntetendő cselekmény elkövetése révén szerzett. Ez adott esetben az elkövetőket a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetésére ösztönözhetné, mivel a szabadságvesztésen túl nem kellene számolniuk azzal, hogy a cselekmény elkövetéséből eredő gazdagodást az állam elvonja. Álláspontom szerint a vagyonekobbzás ilyen szabályozása oda vezetne, hogy egyes elkövetők a saját és legfőképpen a családjuk egzisztenciája miatt kizárólag olyan bűncselekményeket követnének el, amelyek esetén vagyonekobbzást nem alkalmazhat a bíróság, és így a bűncselekmény elkövetéséből eredő vagyont törvényesen megtarthatnák. Lényegében ezzel az állam konzerválná a bűncselekmény utáni állapotot. Ebből következik a restoráció elvének a sérülése is. Egyes bűncselekményeknek a vagyonekobbzás alkalmazása alóli kivétele esetén az ilyen típusú bűncselekmények elkövetői a büntetőjog által törvényesen gazdagodnának, amely nyilvánvalóan sértené a társadalom igazságérzetét is. Álláspontom szerint az

arányosság követelményének a vagyonekobbzás azon szabályozása felel meg, amely az elvonás összegét pontosan a bűncselekmény elkövetése általi gazdagodásban jelöli meg. Így az, aki a büntetendő cselekmény elkövetése révén kétszer akkora vagyonra tesz szert egy másik elkövetőhöz képest, kétszer akkora mértékű vagyonekobbzásra is számíthat.

IV. A büntetendő cselekményből származó vagyon elvonása alóli kivételek

A vagyonekobbzás célja annak a vagyonnak az elvonása, amelyet az elkövető vagy más személy a büntetendő cselekmény elkövetéséből eredően, a büntetendő cselekmény elkövetése során vagy azzal összefüggésben szerzett. Nem gazdagodik azonban az elkövető, ha a magánfél által előterjesztett polgári jogi igénynek a bíróság helyt ad, és kötelezi az elkövetőt az általa okozott kár magánfél részére történő megtérítésére. Mivel a magánfélnek okozott kár az elkövető bűncselekmény általi vagyongyarapodását meghaladja, ezért a polgári jogi igénynek történő helyt adással, és annak önkéntes teljesítésével vagy végrehajtásával az elkövető a gazdagodástól megfosztásra kerül.

Ugyanez következik be akkor, ha a sértett mint károsult a büntetőeljárásán kívül érvényesíti eredményesen a kártérítési igényét, és annak a bíróság jogerősen helyt ad. Szintén elesik a bűncselekmény elkövetéséből eredő vagyontól az elkövető, ha a sértettnek okozott kárt önkéntesen megtéríti, vagy az elkövető által szerzett vagyon a sértetthez bármely okból – rendszerint a nyomozó hatóságnak köszönhetően – visszakérül. Ez utóbbira általában úgy kerül sor, hogy például a tettenért tolvajtól az intézkedő rendőrök a lopásból származó dolgot a helyszínen elveszik, és azt a sértettnek visszaadják, vagy egy későbbi felderítés során a nyomozó hatóság tagjai az elkövetőtől – például házkutatás során – azt lefoglalják, majd a kényszerintézkedést megszüntetik, és a lefoglalt dolgot a sértettnek kiadják. Nyilvánvaló, hogy ezekben az esetekben a vagyonekobbzásra azért nincs szükség, mert a büntetendő cselekményből eredő gazdagodástól az elkövető akár a nyomozó hatóság, akár a bíróság, vagy saját maga által megfosztásra kerül, és így a bűncselekmény előtti állapot helyreállításra kerül. A vagyonekobbzás ezekben az esetben történő alkalmazása a gazdagodás kétszeres elvonásához vezetne, mely egyrészt nem célja a jogintézménynek, másrészt pedig az elkövető – akár – törvényesen szerzett vagyonát érintve vagyoni jellegű represszív szankció lenne.

¹² Nagy Ferenc: i. m. 15. oldal

¹³ Nagy Ferenc: i. m. 15. oldal

V. A büntetendő cselekményből származó vagyon elvonásának elvei

A bűnös úton szerzett vagyon elvonásának mértéke alapján két elv alakult ki a vagyonekobbzást alkalmazó országokban. A vagyonekobbzás *nettó elvű*, ha a büntetendő cselekményből eredő vagyonnak kizárólag az a része kerül elvonásra, amellyel az elkövető vagy más személy ténylegesen gazdagodott, azaz amennyivel növekedett ezen személyeknek a vagyona a bűncselekmény elkövetése révén. A vagyonekobbzás ebben az esetben kizárólag a büntetendő cselekményből származó tiszta nyereségre kerül elrendelésre, így a vagyonekobbzás mértékének meghatározásakor az elkövetés során szerzett bevételt csökkenteni szükséges az elkövetéshez felhasznált összeggel.

A gyakorlatban a nettó elv alkalmazása oda vezet, hogy ha az eljárás során nem állapítható meg pontosan, a cselekmény elkövetéséhez az elkövető mekkora összeget használt fel, és így a büntetendő cselekmény „haszna” pontosan nem tisztázható, a vagyonekobbzás nem alkalmazható. Ugyancsak nem alkalmazható ez az intézkedés a nettó elv alapján akkor, ha a cselekmény elkövetése „veszteséggel” járt. Így például, ha a kábítószer-kereskedelem büntettét elkövető személy alacsonyabb összegért értékesítette a kábítószer, mint amennyiért beszerezte azt, az értékesítésből származó bevételre a nettó elv alapján vagyonekobbzás nem alkalmazható. A nettó elvű vagyonekobbzás alkalmazásának alapja az a gondolat, hogy a vagyonekobbzás célja nem más, mint az elkövetőnek a bűncselekmény elkövetése előtti vagyoni helyzetének a visszaállítása, ezért az intézkedés kizárólag az elkövető által elért „haszonra” alkalmazható.

A vagyonekobbzás *bruttó elvű*, ha a vagyonekobbzás mértékének meghatározásánál az elkövető vagy más személy által a büntetendő cselekménnyel összefüggésben szerzett vagyon, azaz a teljes bevétel kerül figyelembevételre, függetlenül attól, hogy az elkövetés ténylegesen „hasznot” eredményezett-e. Ennélfogva a vagyonekobbzás nem korlátozható csupán a büntetendő cselekménnyel összefüggésben szerzett „haszonra.”

A Legfelsőbb Bíróság szerint a Büntető Törvénykönyv nem azonosítja az intézkedés alá eső vagyon fogalmát a jövedelemmel vagy haszonnal. Ez nem csupán abból következik, hogy a jogalkotó eltérő elnevezést használt. Amennyiben a vagyonekobbzás tárgyát képező vagyonon csak a jövedelmet (hasznot) kellene érteni, elegendő lenne csupán annak elkobbzásáról rendelkezni, és az intézkedés nem terjedne ki a bűncselekményből eredő jövedelemen (hasznon) túl a bűncselekménnyel összefüggésben szerzett, illetve az elkövetés céljából szükséges feltételek biztosítására szolgáltatott vagyonra szánt vagyonra, valamint az adott

vagyoni előny tárgyára. Mindezek egybevetéséből a Legfelsőbb Bíróság szerint megállapítható, hogy a vagyonekobbzás hatálya alá tartozó vagyon magába foglalja a bűncselekményből eredő, illetve azzal összefüggő (pénzben kifejezhető értékkel bíró) javakat, és azok hasznát is.¹⁴

Mind a korábbi, mind pedig a jelenlegi Büntető Törvénykönyv szerint vagyonekobbzást kell elrendelni arra a vagyonra is, amit a bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő feltételek biztosítása végett szolgáltatott, vagy arra szántak.¹⁵ A Legfelsőbb Bíróság szerint, miután a kábítószer értékesítéséhez elengedhetetlenül szükséges annak megszerzése, a megszerzéssel összefüggő kiadás nem más, mint a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges feltétel biztosítására szolgáltatott vagyon, így az mindenképp elkobbzandó. Ezen túlmenően a kábítószer megszerzése önmagában is bűncselekményt valósít meg, így a vagyonekobbzás alkalmazása az arra fordított vagyonra ez okból sem mellőzhető. Mindezekből következően a vagyonekobbzás nem korlátozható az értékesítéssel elért nyereségre. Azt a bűncselekménnyel összefüggésben szerzett teljes vagyonra el kell rendelni, függetlenül a kábítószer megszerzésére fordított vagyon mértékétől, illetve attól, hogy a kábítószer értékesítése az elkövető számára nyereséges vagy veszteséges volt-e; a vagyonekobbzás mértéke nem csökkenthető a kábítószer megszerzésével összefüggő kiadásokkal. A Legfelsőbb Bíróság szerint bűncselekmény sem a gazdagodás, sem újabb bűncselekmény elkövetésének anyagi alapját nem képezheti. A kiadások, „ráfördítések” figyelembevétele pedig azok jogszerűségének elismerését jelentené. Így a vagyonekobbzás alkalmazása az értékesítésre szánt kábítószer megszerzésére fordított, vagy erre szánt vagyonra ugyanúgy kiterjed, mint a bűncselekmény elkövetéséből eredő haszonra.¹⁶

VI. Következtetések

A XX. század végétől kezdődően a szankciórendszeren belül a szabadságelvonó büntetések mellett egyre inkább hangsúlyosabbá vált a vagyoni jellegű joghátrányok alkalmazása. A fejlett országok büntetőpolitikájában megjelent az igény az igazságosabb, célszerűbb és mindezek mellett hatékonyabb szankciók alkalmazására. Nagy Ferenc szerint a büntetés kifejezésre juttatja a társadalom egészének, vagy legalábbis túlnyomó többségének morális rosszallását, negatív erkölcsi értékítéletét.¹⁷ Ennek a célnak álláspontom sze-

¹⁴ Legfelsőbb Bíróság 1/2008. BJE számú jogegységi határozata

¹⁵ 1978. évi IV. törvény 77/B. § (1) bekezdés d) pont és 2012. évi C. törvény 74. § (1) bekezdés e) pont

¹⁶ Legfelsőbb Bíróság 1/2008. BJE számú jogegységi határozata

¹⁷ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része, Korrónia Kiadó, 1998, 266. oldal

rint tökéletesen megfelel a vagyonelkobzás is, mivel a bűnös úton szerzett vagyon elvonásával helyreállításra kerül a társadalom igazságérzete is.

Magyarországon a vagyonelkobzás jelenlegi kötelező jellegét a Btk. 74. § (1) bekezdése szerinti „kell” szócska fejezi ki, amely kógenciát takar. Ebből eredően az intézkedés alkalmazása nem a hatóságok és a bíróságok mérlegelésén alapul, hanem azt a feltételek fennállása esetén kötelező elrendelni. Így nincs arra lehetőség, hogy méltánylásból vagy a cselekmény kisebb tárgyi súlya miatt a vagyonelkobzás mellőzésre kerüljön. Ennélfogva a szankció az elkövető bűnösségi fokától, illetve a személyi körülményeitől teljes mértékben független.

A szervezett bűnözői csoportok a bűncselekmények minél „eredményesebb” elkövetése céljából az azokhoz szükséges vagy az azokat könnyítő feltételek biztosítása érdekében egyre nagyobb összegeket „fektetnek be.” Az előbbi érdekeken túl ennek az investíciónak a további célja lehet egyrészt az elkövetőknek a bűncselekmények elkövetése után a hatóságok általi üldözés előli „sikeres” menekülése, másrészt a bűncselekményekből származó előnyök biztosítása is. Mivel azonban a bruttó elvű vagyonelkobzás alapján az ilyen célból történő „befektetés” is elvonásra kerül, ezért a szervezett bűnözés vonatkozásában az intézkedés represszív jellege egyre inkább dominánssá válik. ■

Felhasznált irodalom

1. Hollán Miklós: A bűncselekményből eredő vagyon elvonása: az angol megoldás jellegzetességei. Büntetőjogi Kodifikáció, 2003, 4. szám
2. Hollán Miklós: A tulajdon alapjogi védelme és az elkobzás (vagyonelkobzás) a strasbourgi gyakorlatban. Rendészeti Szemle, 2009, 9. szám
3. Kovács-Gaál Ildikó: Bűncselekményből vagy büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elvonása, avagy milyen típusú szankció a vagyonelkobzás? Ügyészek Lapja, 2012, 5–6. szám
4. Mihóné Leitner Judit: A bűncselekményből eredő vagyon elvonása – Vagyonelkobzás. Magyar Jog, 2013, 2. szám
5. Miskolczi Barna: Az igazság-igazságosság megjelenése a szabályozási elvekben. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/az-igazsag-igazsagossag-megjelenese-a-szabalyozasi-elvekben>
6. Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része, Korona Kiadó, 1998
7. Nagy Ferenc: A vagyonelkobzásról. Büntetőjogi Kodifikáció, 2002, 4. szám
8. Tahy-Kiss Karolina: Recenzió Hollán Miklós: Vagyonelkobzás. Bűncselekményből eredő vagyon elvonása című művéről. Iustum Aequum Salutare, 2011, 3. szám
9. 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
10. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
11. Legfelsőbb Bíróság 1/2008. BJE. számú jogegységi határozata
12. A legfőbb ügyész helyettesnek a bűnös úton szerzett vagyon elvonását célzó kényszerintézkedésekkel összefüggő ügyési feladatokról szóló 2/2015. (VI. 30.) LÜ h. körlevele

BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV

SZERKESZTŐ: **Szilner György**

A népszerű jogszabálygyűjtemény-sorozatot a jövőben a Novissima Kiadó és a HVG-ORAC Kiadó közösen jelentetik meg. A Büntető Törvénykönyvet tartalmazza a sorozatnak ez a kötete. Kis mérete és felhasználóbarát tördelése alkalmassá teszi, hogy a jogászok a mindennapi munkájuk során forgassák és magukkal vigyék a tárgyalóterembe is.

A szerkesztés lezárása: 2018. január 22.

Ára: 1590 Ft

WEBS VÁSÁRLÁS
-5%

DR. LÁSZLÓ BALÁZS*

Erőszak, erőszakos magatartás, személy elleni erőszakos cselekmény – értelmezési kérdések a csekély súlyú, tömegesen előforduló bűncselekmények körében¹

1. Alapvetés

A szervezett bűnözés, a számítógépes bűnözés vagy éppen a terrorcselekmények napjainkban – sajnos nem véletlenül – a jogászok, bűnüldözők és a hétköznapi emberek, laikusok figyelmét is könnyedén, szinte elkerülhetetlenül felkeltik. A jogi gondolkodásnak és a joggyakorlatnak azonban nem szabad megfeledkezniük a csekélyebb tárgyi súlyú, de nagyobb számban előforduló, a lakosságot a mindennapokban is közvetlenül érintő bűncselekményekről, az ezekhez kapcsolódó dogmatikai kérdésekről. A jogszabályok felgyorsult és/vagy jelentős változásának időszakában pedig figyelmet érdemelhetnek olyan jogi fogalmak és jogintézmények is, amelyekről első pillantásra azt gondolnánk, hogy hosszabb ideje kialakult és töretlen értelmezéssel bírnak, és alkalmazásuk a jogi gondolkodó és a jogalkalmazó számára nem tartogat kihívást vagy meglepetést.

Továbbá, a jogszabályokkal – és különösképpen az életviszonyokba erőteljesen beavatkozó büntetőtörvény-nyel – szemben elvárható a fogalmi rendszer letisztultsága. Szükséges egyfelől, hogy legalább az adott jogszabályon belül azonos kifejezés (fogalom) ugyanazt a jelenséget vagy intézményt jelölje, másfelől a különböző

fogalmak mögött különböző jelentéstartalomnak kell állnia. Az egy fogalomkörbe tartozó jogintézmények esetében ez a kettős követelmény kiegészíthető még a „*genus proximum – differentia specifica*” elemek viszonyával: a közös elem lényegi azonosságával és a megkülönböztető elemek elhatárolhatóságával.

Az „erőszak – erőszakos magatartás – személy elleni erőszakos cselekmény” fogalomkör vonatkozásában mindez azt jelenti, hogy azok *genus proximuma* az erőszak, valamennyi fogalomnak ebből kell kiindulnia, ugyanakkor mindhárom fogalomnak önálló létjogosultsággal (önálló jelentéstartalommal) kell rendelkeznie, egymástól elkülöníthetőnek, a különbségtételnek pedig indokoltnak kell lennie.

Jelen dolgozatban az erőszak-fogalommal kapcsolatos időszerű kérdéseket alapvetően két, csekély tárgyi súlyú, de tömegesen előforduló bűncselekménnyel – garázdaság és zaklatás – összefüggésben, a gyakorlatban felmerülő egy-egy problémát is bemutatva vizsgálom.

2. Az erőszak-fogalom differenciálódása az ezredforduló óta

Büntetőjogunkban törvényi erőszak-fogalmat nem találunk. A jogelmélet a Különös részi erőszakot (mint elkövetési módot) az Általános részi kényszerrel, a testre gyakorolt, vagyis fizikai kényszerítéssel kapcsolja össze, amely a kényszerítő és a kényszerített közötti, a kényszerítő akaratának a kényszerített magatartásában való megnyilvánulását eredményező viszony.² A Legfelsőbb Bíróság (ma: Kúria) gyakorlatában az erőszak valamely személyre közvetlenül ható olyan fizikai erő kifejtése, amely az ellenállást megtöri.³

A jogirodalom és a gyakorlat – a fenti fogalmi összefüggésből adódóan – a kényszer és az erőszak (és

* Ügyészségi fogalmazó (Fonyódi Járási Ügyészség; abszolváltnak tekintendő, (PTE AJK)

¹ A XXVIII. Ügyészségi Szakmai-tudományos Konferencia I/B. (büntetőjogi/büntető eljárásjogi) szekciójában kiemelt előadás anyaga.

² Balogh Ágnes – Tóth Mihály (szerk.): Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris Kiadó, Budapest 2010. 155. o.

³ 34/2007. BK vélemény III. 1.

egyébként a fenyegetés) esetében is különbséget tesz akaratot megtörő (*vis absoluta*) és akaratot hajlító (*vis compulsiva*) kényszer/erőszak között. A pécsi iskola megállapítása szerint a fizikai kényszerítésben megvalósuló *vis compulsiva* átmenet a fizikai erőszak és a fenyegetés között.⁴

Irányultságát tekintve az erőszak alapvetően, közvetlenül személy vagy dolog ellen irányulhat. Az erőszak közbenső formája a dologról személyre áttevődő, átháramló erőszak. E forma pontos dogmatikai elhelyezésének nehézségét mutatja (egyben önálló kategóriaként történő értékelését indokolja) az Új Btk. kommentár magyarázata is, amely a rablás kérdéskörénél a dologról személyre átháramló erőszakot közvetett személy elleni erőszakként nevesíti, jellegadó tényezőként azonban éppen azt emeli ki, hogy az erőszakos ráhatás – eredetileg – dologra irányul.⁵

A *vis absoluta* speciális formája a rablási erőszak, amely lenyűgöző erejű, a sértetti ellenállást bénító fizikai ráhatás, amely nem teszi lehetővé, hogy a megtámadott válasszon az ellenállás vagy engedelmesség között.⁶ Ez azonban mégsem zárja ki a rablás (kísérletének) sértett általi eredményes megakadályozását,⁷ vagyis nem jelenti az erőszak objektív elháríthatatlanságát. A rablási erőszak csak (közvetlen) személy elleni erőszak vagy dologról személyre áttevődő erőszak lehet. A rablás – és más, személy elleni erőszakos bűncselekmények – esetében tehát az átháramló erőszakot mint személy elleni erőszakot kell értékelni.

Az erőszak fogalmához kapcsolódik, de attól (az 1. pontban írtak szerint szükségszerűen) különbözik a garázdaság, a hatósági eljárás megzavarása és a kapcsolati erőszak tényállásaiban megjelenő erőszakos magatartás, amelynek értelmezési kérdéseire a 3. pontban térek ki. Ehelyütt azt érdemes rögzíteni, hogy a Btk. Különös Részében elkövetési módként megjelenő erőszakkal szemben az erőszakos magatartás ezeknek a bűncselekményeknek nem elkövetési módja, hanem elkövetési magatartása.

2003. március 1. napjáig az akkor hatályos büntetőtörvény⁸ csupán a kényszergyógykezelés feltételeként utalt – a tényállások taxatív felsorolása nélkül – a személy elleni erőszakos (vagy közveszélyt okozó) büntetendő cselekményekre. A 2003. évi II. törvény a terrorcselekmény tényállását 2003. március 1. napjától módosítva, kizárólag e bűncselekmény alkalmazásában taxatív felsorolta a személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményeket.

A 2007. évi CXII. törvény 2008. január 1. napjától

kezdődő hatállyal kriminalizálta a zaklatást, amelynek egyik megvalósulási formájaként a félelemkeltés céljából személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetésével való fenyegetést határozta meg.

A 2008. évi LXXIX. törvény 2009. február 1. napjától kezdődő hatállyal kiegészítette a garázdaság tényállását a „lex tojás”-ként is ismert (5) bekezdéssel, miszerint „e § alkalmazásában erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására”.⁹ Ugyanez az értelmezés jelent meg az ekkor kriminalizált hatóság eljárásának megzavarása bűncselekmény tényállásában.¹⁰

A 2009. évi LXXX. törvény 2009. augusztus 9. napjától bevezette a büntetőtörvénybe az erőszakos többszörös visszaeső fogalmát, és – a törvény szövege szerint kizárólag ezen elkövetői körre nézve – taxatív felsorolással meghatározta a személy elleni erőszakos bűncselekmények körét. Ez a bűncselekményi kör a terrorcselekménynél meghatározott személy elleni erőszakos közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekmények körénél értelemszerűen részben szűkebb, ugyanakkor részben bővebb is volt.

A Btk. hatálybalépésével 2013. július 1. napjától az előbbi fogalmi rendszer valamelyest átalakult. Az Általános Részben a kényszergyógykezelés feltételeként, illetve a Különös Részben a zaklatás tényállásában megmaradt a személy elleni erőszakos (vagy közveszélyt okozó) büntetendő cselekmény kategóriája. Továbbra is részleges átfedés van a terrorcselekmény tényállásán belül felsorolt személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekmények, valamint a Záró Részben meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekmények között. Utóbbi felsorolás jelenleg is a törvény értelmező rendelkezései között található meg,¹¹ azonban a rendelkezés – szemben az 1978. évi IV. törvény szabályozásával – már nem csupán az erőszakos többszörös visszaesés szempontjából, hanem a törvény egészére nézve irányadó.

A „lex tojás” a garázdaság és a hatósági eljárás megzavarása tényállásokból változatlan megfogalmazással ugyancsak átkerült a törvény Záró Részébe,¹² az értelmező rendelkezések közé, így annak tartalma is a büntetőtörvény egészére nézve irányadó. A Különös Rész tényállásai között pedig az erőszakos magatartás megjelenik a kapcsolati erőszak bűncselekményében is,¹³ amely tényállás a Btk. közlönyállapotában még nem szerepelt, azt az egyes büntető tárgyú törvények módosításáról szóló 2013. évi LXXVIII. törvény a Btk. hatályba lépéséhez igazodó hatállyal illesztette a büntetőtörvénybe.

⁴ Balogh–Tóth: i. m. 157. o.

⁵ Vaskuti András: A vagyoni elleni erőszakos bűncselekmény. 7–48. o. In: Polt Péter (főszerk.): Új Btk. kommentár. 7. kötet. Nemzeti Közszerzői Kiadó, Budapest 2013. 14. o.

⁶ BH 2010. 143.

⁷ Akác József: A vagyoni elleni erőszakos bűncselekmények. 1354–1377. o. In: Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. II. kötet. 3. kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2016. 1355. o.

⁸ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

⁹ 1978. évi IV. törvény 271. § (5) bek.

¹⁰ 1978. évi IV. törvény 242/B. § (4) bek.

¹¹ Btk. 459. § (1) bek. 26. pont

¹² Btk. 459. § (1) bek. 4. pont

¹³ Btk. 212/A. § (1) bek.

3. A garázda erőszak (erőszakos magatartás)

Amint arra a 2. pontban már utaltam, az erőszak mint elkövetési mód fogalmához kapcsolódik, de attól szükségszerűen különbözik a garázdaság (továbbá a hatósági eljárás megzavarása és a kapcsolati erőszak) tényállásában elkövetési magatartásként megjelenő erőszakos magatartás kategóriája. Az erőszakos magatartás értelmezésében fontos a már említett 2008. évi LXXIX. törvénnyel a büntető törvénybe bevezetett, majd a hatályos Btk. által a Záró Rész értelmező rendelkezései közé emelt, „lex tojás” néven elhíresült értelmező rendelkezés, miszerint erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására.

Fontos kiemelni e rendelkezés vonatkozásában, hogy a *lex tojás* nem az erőszakos magatartás(ok) kimerítő fogalmát határozza meg, csupán azt mondja ki, hogy a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás testi sértés okozása nélkül „is” kimeríti ezt a fogalmat. Felmerül a kérdés: mi minősül még erőszakos magatartásnak?

Elsőként rögzíthetjük, hogy a Btk. Különös Részének tényállásai közül azon bűncselekmények, amelyek elkövetési módja az erőszak – amely a korábbi gyakorlat szerint alaki halmazat esetén még magában foglalhatta (elnyelhetette) a legfeljebb könnyű testi sérülés okozását is¹⁴ – a garázdaság elkövetési magatartásként általában szóba sem jöhetnek, azok jellemzően a garázdaságnál súlyosabban minősülő bűncselekmények. E súlyosabb bűncselekményekbe az esetleges garázda, kihívóan közösségellenes elkövetés – a garázdaság szubszidiárius jellege folytán – beolvad, a garázdaság alaki halmazat esetén bármely súlyosabb bűncselekményhez képest háttérbe szorul (látszólagos alaki halmazat).¹⁵

Az erőszakos magatartás további elemei az erőszak irányultsága, a gyakorlat által kimunkált halmazati kérdések és a jogelmélet megállapításai alapján az alábbiak szerint azonosíthatók.

Míg a *lex tojás* csak a személy elleni erőszakos magatartásra utal, addig a garázda erőszak lehet dolog elleni erőszakos magatartás is, mi több, annak sincs akadálya, hogy a dologról személyre átvédődő erőszakos magatartás megalapozza a garázdaság megállapítását.

A személy elleni erőszakos magatartás körében a halmazati kérdések alapján megállapítható, hogy a következetes joggyakorlat szerint a garázda erőszak ma-

gában foglalhatja a tetteges becsületsértést, ezzel szemben a testi sértéssel – a büntetési tételektől függően – valóságos halmazatot képez vagy ahhoz képest háttérbe szorul. A dolog elleni erőszakos magatartás körében a garázdaság a rongáláshoz úgy viszonyul, mint a személy elleni erőszakos magatartás esetén a testi sértéshez. Ugyanakkor a gyakorlat számára egyöntetű az is, hogy a garázdaság mellett a rongálás szabálysértése nem állapítható meg.¹⁶

A jogelmélet szerint a személy elleni erőszakos magatartás általában más személy testének támadó szándékú megérintését jelenti, de ide tartozhat a mozgást zavaró, tolakodó, zaklató vagy az erőszak nyomomban bekövetkezésére utaló fenyegető fellépés is.¹⁷

Ezek alapján a *lex tojás* által meghatározott cselekménykör a tetteges becsületsértés és a (könnyű) testi sértés között helyezhető el. A tetteges becsületsértés lényegi eleme ugyanis nem a *lex tojás* által megkívánt támadó jelleg, hanem az ennél enyhébb „durva tapintatlanság”.¹⁸ A tetteges becsületsértés ezért nem elegendő a garázdaság megállapításához, mellette legalább testi sértéssel nem járó, de támadó jellegű érintés (vagy dolog elleni erőszak) szükséges, a tetteges becsületsértés pedig beleolvad az így megvalósuló garázdaságba. Ahogy a pécsi iskola tankönyve fogalmaz, a garázdaság szempontjából nem tekinthető erőszakos magatartásnak az emberi testnek nem támadó jellegű megérintése vagy megfogása.¹⁹

A dolog elleni erőszak értelmezéséhez érdemes még megemlíteni, hogy az 1978. évi IV. törvény 316. § (2) bekezdésének d) pontjában a lopás minősített eseteként megjelenő dolog elleni erőszakkal történő elkövetés – ami ehelyütt elkövetési módot jelent – a 2009. évi LXXX. törvény rendelkezése alapján kiegészült egy értelmező rendelkezéssel, miszerint dolog elleni erőszak alatt érteni kell azt is, ha a dolog eltulajdonításának megakadályozására szolgáló eszközt állagsérelem okozása nélkül eltávolítják, vagy a dolog eltulajdonításának megakadályozására alkalmatlanná teszik. Ez a rendelkezés a hatályos büntető törvény 370. § (2) bekezdése b) pontjának bc) alpontjában is megjelenik, jelentősége pedig az, hogy egyértelművé teszi, a dolog elleni erőszak (és ez igaz a garázdaság elkövetési magatartásaként megjelenő dolog elleni erőszakos magatartásra is) a dologra irányuló olyan rendeltetésellenes ráhatás, amely nem feltétlenül jár anyagi károkozással.

A dologról személyre átháruló erőszakos magatartás tekintetében pedig megállapítható, hogy annak tényállásszerűsége a rablásnál és más személy elleni

¹⁴ Erdős Emil – Földvári József – Tóth Mihály: Magyar büntetőjog. Különös rész. 4. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest 2007. 255. o.

¹⁵ Gellér Balázs József: A köznyugalom elleni bűncselekmények. 75–120. o. In: Pólt Péter (főszerk.): Új Btk. kommentár. 6. kötet. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest 2013. 112. o.

¹⁶ Belegi József: A köznyugalom elleni bűncselekmények. 1244–1277. o. In: Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. II. kötet. 3. kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2016. 1271. o.

¹⁷ Erdős–Földvári–Tóth: i. m. 349. o.

¹⁸ Kónya István: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. 822–899. o. In: Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. I. kötet. 3. kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2016. 886. o.

¹⁹ Erdős–Földvári–Tóth: i. m. 349. o.

erőszakos bűncselekményeknél megjelenő személyre átháruló erőszaktól eltérő szempontok szerint vizsgálható. Míg ugyanis e súlyosabb bűncselekmények elkövetési módjaként az átháruló erőszakot a személy elleni lenyűgöző erőszak szempontjai szerint kell vizsgálni, addig a garázdaság elkövetési magatartásaként az átháramló erőszakos magatartás tényállásszerű lehet, akár személy elleni, akár dolog elleni tekintetben eléri a büntetendőség alsó határát (vagyis támadó, illetve rendeltetésellenes jellegű).

4. Gyakorlati kérdés a dolog elleni erőszakos magatartással elkövetett garázdaság köréből

A 3. pontban leírt értelmezési és halmazati megoldások alapján a személy elleni erőszakos magatartással elkövetett garázdaság gyakorlati megítélése során – legalábbis a garázda erőszak mint tényállási elem szempontjából – különösebb akadályba nem ütközünk. Ugyanez a helyzet a dolog elleni erőszakos magatartással elkövetett garázdaság esetén akkor, amikor rongálási kár nem keletkezik, illetve amikor a rongálás – a büntetési tételek viszonya alapján – valóságos halmazatban áll a garázdasággal vagy a garázdaság beleolvad a rongálásba – ilyenkor ugyanis a rongálás tényállási elemeit és az ezekhez kapcsolódó bűnösséget szükségszerűen önállóan is vizsgálni kell. Ebben az esetben a vagyon elleni bűncselekményhez a sértetti státusz és jogok értelemszerűen kapcsolódnak.

A gyakorlati probléma olyan esetben merülhet (és merült²⁰) fel, amikor a garázda erőszak a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó kárt okoz, ilyen esetben ugyanis a rongálás szabálysértését nem lehet megállapítani, külön eljárásban sem.²¹ A károsult személy részéről azonban észszerűen merülhet fel az igény, hogy a károkozó cselekmény miatti büntetőjogi felelősségre vonás során a polgári jogi igényét is elbírálják. Ezzel szemben a gyakorlat, mivel a garázdaság jogi tárgyának következetesen a köznyugalmat tekinti, megállapítja, hogy a garázdaságnak természetes személy sértettje nincs, így a károsult a büntetőeljárásban – ugyanakkor szabálysértési eljárásban sem – a kár igényét nem érvényesítheti. Mitöbb, e logika alapján a polgári jogi igényt még egyéb törvényes útra utasítani sem lehet, hanem annak elbírálását sértetti – felperesi – legitimáció hiányában mellőzni kell. Ez a meg-

közelítés formálisan hibátlan, azonban kérdéses, hogy a sértetti jogokat is mindinkább szem előtt tartani kívánó igazságszolgáltatásban meddig tartható fenn.

Tovább árnyalhatja a képet az a kritikai szemlélet, amely szerint a köznyugalom – hasonlóan például a morálhoz, tisztelethez, jogkövetéshez – olyan (kollektív) érzés, amely egyéni lelkiállapotokon alapul, és mint ilyen nem érhető el a büntetőjog eszközeivel, ezért nem is alkalmas arra, hogy a büntetőjog által védendő jogi tárgy legyen, sérti a büntetőjog *ultima ratio* jellegét.²² Hornyák Szabolcs kísérletet tett arra is, hogy a köznyugalom elleni bűncselekményeket jogi tárgyuk alapján más bűncselekmény-csoportba sorolja, azokat pedig, amelyeket nem lehet besorolni – és ilyennek látja a garázdaságot is – szerinte a büntetőjog eszközeivel nem, csak szabálysértésként lehetne elbírálni és szankcionálni.²³ Ez a drasztikusnak látszó megoldás talán úgy volna kiküszöbölhető, ha a garázdaságot önálló tényállás helyett – az erőszakos magatartás irányultságától függően – csak a szóba jöhető személy elleni, illetve vagyon elleni bűncselekmények speciális elkövetési módjaként (esetleg minősített esetként) szabályozná a törvény.

Lehet azonban egy kevésbé formális magyarázata is annak, miért ne tekintsük sértettnek a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó kárt okozó dolog elleni erőszakos magatartással elkövetett garázdaság károsultját. E magyarázat pedig éppen a dolog elleni garázda erőszak mint elkövetési magatartás és a rongálás tényállási elemei közötti különbségen alapul. A rongálás – akár bűncselekmény, akár szabálysértés – idegen dolog megrongálásával vagy megsemmisítésével történő anyagi károkozás, amely minden tényállási elem, így a kár bekövetkezése tekintetében is az elkövető részéről egyenes vagy legalább eshetőleges szándékot követel meg (a gondatlanság legfeljebb a kárnak a bűncselekményt súlyosabban minősítő eredményként szabályozott mértéke tekintetében elegendő²⁴). Ezzel szemben a garázda erőszak irányulhat saját vagy uratlan dolog ellen is, nem feltétlenül jár anyagi károkozással, illetve az anyagi kár bekövetkezésére nem feltétlenül terjed ki az elkövető szándéka, ezek ugyanis a garázdaságnak nem tényállási elemei. Ez pedig azt is jelenti, hogy a büntetőeljárás során a garázdaság keretében – például ha a kár nyilvánvalóan nem haladja meg a szabálysértési értékhatárt – elvileg nem is kell tisztázni ezeket a körülményeket (bár a gyakorlatban ez általában megtörténik).

Még a fenti tényállási elemek megléte és bizonyítottága esetén is további ellenérv lehet a sértetti státusz elismerésével és a polgári jogi igény érvényesíthetőségével szemben az, hogy a garázdaságba beolvadó tulajdon elleni szabálysértés sértettje számára olyan sértetti

²⁰ A Somogy Megyei Főügyészség 2015-ben Nf.71/2015. számon vizsgálta a megyei gyakorlatot abban a kérdésben, hogy a dolog elleni erőszakos magatartással elkövetett garázdaság esetén a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó (anyagi) kárt szenvedő személynek a nyomozó hatóságok, az ügyészség és a bíróságok a sértetti jogokat – különösen a polgári jogi igény érvényesítését – biztosítják-e.

²¹ Belegi: i. m. 1271. o.

²² Hornyák Szabolcs: A köznyugalom, mint jogi tárgy. 305–317. o. In: Gál István László (szerk.): Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2011. 312–316. o.

²³ Hornyák: i. m. 316–317. o.

²⁴ Btk. 9. §

jogok is megnyílhatnak – így a pótmagánvád²⁵ – amelyek a büntetőeljáráshoz a garázdaság tekintetében egyébként nem illetik meg. Ez az ellenvetés azonban kevésbé megalapozott, mivel megfelelő jogalkotási vagy jogértelmezési-jogalkalmazási megoldással pontosan elérhető lenne, hogy e körben a károsult a sértetti jogok közül kizárólag a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatos jogokat élvezhesse, illetve meghatározott konkrét jogokat – például a pótmagánvád jogát – ne gyakorolhassa. Ugyancsak jogalkotási vagy jogértelmezési-jogalkalmazási megoldással megelőzhető az is, hogy a garázdasághoz hasonlóan más, elsősorban nem vagyoni elleni bűncselekmények esetén az anyagi kárt szenvedő személynek esetlegesen biztosítandó (korlátozott) sértetti jogok gyakorlása indokolatlanul kiterjedt, parttalaná váljon.

A polgári jogi igénynek a büntetőeljáráshoz történő elbírálása, amennyiben a rongálás (szabálysértési alaktétel) tényállási elemei egyébként megállapíthatók, a nyomozó hatóság, az ügyész és a bíróság feladatait, az eljárás tartamát vagy költségét az esetek többségében nem növelné meg aránytalanul, ugyanakkor bizonyosan javítaná a büntető igazságszolgáltatás társadalmi megítélését. Jelenleg ugyanis a garázdaság során ötvenezer forintot meg nem haladó kárt szenvedő károsultak joggal érezhetik úgy, hogy tőlük az igazságszolgáltatás csak kér (jellemzően kihallgatásukra kerül sor, túrják a szemlést stb.), a kárukat azonban – mivel az „nem elég nagy” – nem térítik meg, ennek érdekében maguk kénytelenek a megfelelő formájú polgári eljárást kezdeményezni (vagy éppen úgy érzik, hogy ennyit már nem ér meg az elszenvedett sérelem, és káruk megtérítésére külön eljárást nem kezdeményeznek).

5. A személy elleni erőszakos büntetendő cselekmény a kényszergyógykezelés tekintetében

Amint arról az erőszak-fogalom differenciálódása kapcsán szó esett, a személy elleni erőszakos büntetendő cselekmény kategóriáját a Btk. az Általános Részben a kényszergyógykezelés szabályainál, a Különös Részben pedig a zaklatás tényállásában alkalmazza. A személy elleni erőszakos jelző mellett mindkét esetben megjelenik vagylagosan a közveszélyt okozó jelző is.

A jogirodalom már az 1978. évi IV. törvény vonatkozásában is utalt arra, hogy a kényszergyógykezelés tekintetében a személy elleni erőszakos büntetendő cselekmények körét eredetileg az ítélkezési gyakorlat alakította ki, majd ahogy a törvényben megjelent a

személy elleni erőszakos bűncselekmények felsorolása, úgy ez a taxáció lett irányadó a kényszergyógykezelés tekintetében is.²⁶

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a 2013. július 1. napjáig hatályban volt büntetőtörvény értelmező rendelkezése a személy elleni erőszakos bűncselekményeket nem általános jelleggel, hanem kifejezetten az erőszakos többszörös visszaesőkre állapította meg. Valójában tehát nem a jogalkotó, hanem a jogtudomány és a joggyakorlat tett egyenlőséget a két fogalom közé (azzal a nyilvánvaló és indokolt különbséggel, hogy a kényszergyógykezelésnél a büntethetőséget kizáró kóros elmeállapot miatt nem bűncselekményről, hanem csak büntetendő – tényállásszerű – cselekményről szólhat a törvény). Erre a kényszerű, de a korábbi helyzethez képest mégis előrelépést jelentő értelmezési megoldásra már egy korabeli tankönyv is utalt, kritikai élel.²⁷

A hatályos Btk. ezt az aggályt kizárja azáltal, hogy a személy elleni erőszakos bűncselekmények körét a Záró Részben valóban általános, a törvény egészére kiterjedő szabályként állapítja meg. Egy eltérés továbbra is fennmarad: sem az értelmező rendelkezés, sem a Btk. más rendelkezése nem határozza meg a közveszélyt okozó bűncselekmények körét. Ennek ellenére egyértelműen elfogadható álláspont az, hogy a kényszergyógykezelés tekintetében a személy elleni erőszakos büntetendő cselekmények köre – a közveszélyt okozó cselekmények nélkül – megegyezik a Btk. 459. § (1) bekezdésének 26. pontjában található felsorolással.²⁸

6. A személy elleni erőszakos büntetendő cselekmény a zaklatás tényállásában

Az 5. pontban írtakkal szemben a zaklatás tényállásában a személy elleni erőszakos büntetendő cselekmény értelmezése felvethet kérdéseket már azon az alapon is, hogy míg az Általános Rész és a Záró Rész összhangja – hasonló jogszabályszerkezeti jellegük miatt (mindkettő *lex generalis*) – feltétlenül kívánatos, addig a Különös Rész (mint *lex specialis*) nyilvánvalóan könnyebben határozhat meg speciális szabályokat, értelmezési kereteket.

Az 5. pont logikája alapján tehát a személy elleni erőszakos cselekménnyel fenyegetve elkövetett zaklatás keretében a fenyegetés tárgya a 459. § (1) bekezdéséhez volna köthető. Ebben az esetben a személy

²⁶ Balogh-Tóth: i. m. 300. o.

²⁷ Busch Béla (szerk.): Büntetőjog. Általános Rész. 5. kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2010. 360. o.

²⁸ Szűcs András – Lajtár István: Az intézkedések. 71–116. o. In: Pótl Péter (főszerk.): Új Btk. kommentár. 2. kötet. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest 2013. 108. o.

²⁵ Somogyi Megyei Főügyészség NE.71/2015/1/I.

elleni erőszakos bűncselekmény helyett büntetendő cselekmény megjelölését az indokolhatja, hogy az elkövető által a fenyegetés során kilátásba helyezett magatartás esetén a bűncselekmény fogalmi elemei közül lényegében csak a tényállásszerűség megléte vizsgálható. A Btk. 459. § (1) bekezdésének 26. pontjára utaló értelmezés problémája az, hogy így a zaklatás csak meghatározott – súlyosabb – tényállásszerű cselekményekkel való fenyegetés esetén lenne megállapítható. Különösen fontos kiemelni, hogy ezen értelmezés mellett a könnyű testi sértéssel fenyegetés nem, a súlyos testi sértéssel fenyegetés viszont tényállásszerű.

Ezzel szemben a gyakorlatot segítő célú (ügynevezett „kapcsos”) kommentár még a 2016-os kiadásban is a zaklatásnál a személy elleni erőszakos büntetendő cselekmények körét nem a 459. § (1) bekezdésének 26. pontjára, hanem a terrorcselekmény tényállásában szereplő felsorolásra utalással határozza meg.²⁹ E felsorolás alapján például – szemben a Záró Rész értelmező rendelkezésével – a 164. § (2) bekezdése szerinti, alapeseti könnyű testi sértéssel fenyegetés is tényállásszerű. A zaklatás tényállásában szereplő személy elleni erőszakos büntetendő cselekményeket a terrorcselekmény értelmező rendelkezésével azonosítani azonban a szisztematikus jogszabály-értelmezés alapján elhibázottnak tűnik.

Az Új Btk. kommentár csupán „bűncselekmény” elkövetésével fenyegetést, illetve „személy elleni erőszakos cselekmény” elkövetésére irányuló fenyegetést említ, nem utal a személy elleni erőszakos bűncselekmények körét meghatározó egyik rendelkezésre sem.³⁰ A korábbi büntető törvényt magyarázó egyik tankönyv pedig a jelenlegivel már azonos zaklatás-tényállás mellett a személy elleni erőszakos büntetendő cselekmények meghatározásánál – törvényi taxációra nem utalva – azt rögzítette, hogy „olyan büntetendő cselekményeknek van relevanciája, amelyek esetében maga az erőszak a természetes személy élete vagy testi épsége, egészsége ellen irányulna”.³¹

A fenti megközelítéseket összegezve, a zaklatás tényállásában megjelenő személy elleni erőszakos büntetendő cselekménynek legalább négy különböző értelmezését találjuk a szakirodalomban, és valamennyi értelmezés helyessége mellett lehet – jogdogmatikai vagy éppen jogpolitikai – érveket felsorolni. Ugyanakkor valamennyi elméleti megközelítés esetén a gyakorlati alkalmazás során problémákba ütközhetünk.

E megoldások lényegében kétféle megoldáson alapulnak. A személy elleni erőszakos büntetendő cselekmények fogalmát – akár a Btk. 459. § (1) bekezdésének 26. pontja, akár a 314. § (4) bekezdése szerinti – törvényi taxációhoz kapcsoló megoldások legfőbb problémája az, hogy a zaklatás tényállásszerűségének

megállapításához azt kellene vizsgálni, hogy a fenyegető által kilátásba helyezett cselekmény, amennyiben megvalósulna, meghatározott bűncselekmények valamelyikének tényállását kimerítené-e. A testi sértés példájánál pedig, mivel a Btk. 459. § (1) bekezdésének 26. pontjára utaló értelmezésnél a könnyű testi sértéssel fenyegetés a zaklatás tényállásának kimerítésére nem elegendő, a fenyegetés alapján a jogalkalmazónak el kellene döntenie, hogy a fenyegető által kilátásba helyezett cselekmény a megvalósulása esetén a testi sértés melyik alakzataként minősülne. Ehhez adott esetben olyan körülményt – a gyógytartamot – is vizsgálnia kellene, ami a testi épség elleni materiális bűncselekmény esetén szakértői kompetencia lenne. A kilátásba helyezett erőszakos cselekmény esetleges következményeinek vizsgálatára azonban igazságügyi orvos szakértő nyilvánvalóan nem rendelhető ki.

A gyakorlatban továbbá a könnyebben minősíthető „megöllek”, „eltöröm a kezedet” fenyegetések mellett gyakran előfordulnak a vélelmezhető gyógytartam szempontjából nehezebben minősíthető, de nyilvánvalóan a zaklatás kriminalizálása által védeni kívánt értékeket, érdekeket támadó fenyegetések („kicsinálak”, „elintézek”, „elrendezem a sorsodat” stb.). Ugyancsak gyakoriak az olyan fenyegetések, amelyek nem a Btk. szerinti tényállásszerűség követelményének megfelelő aktív cselekvést helyeznek kilátásba, de az elkövető szándéka nyilvánvalóan félelemkeltést célzó fenyegetés („meghalsz”, „megdöglesz”, „sírba teszek”, „véged van”). A magyar nyelv sokszínűségéből adódóan azonban ennél is érdekesebb fenyegetésekkel találkozhatunk a gyakorlatban, a Fonyódi járásbírószág például konkrét ügyben azt állapította meg, hogy a „kifordítalak a bundádból” fenyegetés nem alkalmas a személy elleni erőszakos cselekménnyel fenyegetve elkövetett zaklatás tényállásának megvalósítására.

A törvényi taxációra nem utaló értelmezések esetén a személy elleni erőszakos büntetendő cselekmény fogalmát a személy elleni erőszakos bűncselekmények helyett e fogalom egyes kifejezéseinek értelmezése adhatja meg. A zaklatás ezen alakzata tehát olyan cselekmény kilátásba helyezésével követhető el, amely büntetendő, és jellegét tekintve személy elleni erőszakos (vagy közveszélyt okozó). E fogalmi elemek közül a cselekmény tudatos és akaratlagos, azaz pszichikai mozgáson alapuló testmozgás: tevékenység vagy mulasztás.³² A gyakorlat szerint azonban erőszak (illetve erőszakos magatartás) aligha valósítható meg mulasztással, az aktív cselekvést igényel.³³

A cselekmény büntetendősége aligha értelmezhető másként, mint a Btk. általi büntetendőséget, vagyis a tényállásszerűséget. E tényállások körét szűkíti, hogy olyan cselekmény jöhet szóba, amely személy elleni erőszakos jellegű. Ha pedig ezt a fogalmat nem a személy elleni erőszakos bűncselekmények (valamelyik)

²⁹ Kónya: i. m. 858. o.

³⁰ Békés Ádám: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. 91–139. o. In: Polt Péter (főszerk.): Új Btk. kommentár. 4. kötet. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest 2013. 120. o.

³¹ Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog. Különös Rész. 8. kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2009. 167. o.

³² Földvári József: Magyar büntetőjog. Általános rész. 8. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest 2006. 98–101. o.

³³ Erdősy–Földvári–Tóth: i. m. 349. o.

felsorolásával azonosítjuk, akkor – ezek mellett – leginkább a személy elleni erőszakos magatartással elkövethető bűncselekményekre gondolhatunk. E vonatkozásban tehát a könnyű testi sértéssel fenyegetés, mitöbb, és az ennél enyhébb, testi sérülést nem okozó, de támadó jellegű erőszakos magatartás (lex tojás) is tényállásszerű lehet. Ilyenkor sem lenne azonban tényállásszerű a tetteges becsületsértéssel való fenyegetés, mert az önmagában nem meríti ki az erőszakos magatartás fogalmát.³⁴ Lényegében azonban, a büntetendőség kritériuma miatt itt is abba a problémába ütközünk, hogy egy csupán kilátásba helyezett cselekmény (hipotetikus) tényállásszerűségét kellene vizsgálni, csak éppen tágabb lenne a tényállásszerűségnek megfelelő magatartások köre.

Mindezek alapján, a személy elleni erőszakos büntetendő cselekmény bármely értelmezését is választanánk az ismertettek közül, a zaklatás e fordulata szerinti elkövetési magatartásának (a fenyegetésnek) a tárgya nem egyértelműen behatárolható. Az értelmezést az egyes konkrét esetekben nyilvánvalóan segítheti, de nem feltétlenül zárja ki az aggályokat az a követelmény sem, hogy a fenyegetésnek – a Btk. 459. § (1) bekezdésének 7. pontjában szereplő értelmezés alapján – a megfenyegetettben komoly félelem keltésére alkalmasnak kell lennie. Ez a határozatlanság pedig a *nullum crimen sine lege certa* alapelv határait látszik feszegetni.³⁵

Álláspontom szerint a fentiek alapján átgondolásra

³⁴ Vö. Kónya: i. m. 886. o., Erdősy–Földvári–Tóth: i. m. 349. o.

³⁵ Balogh–Tóth: i. m. 34. o.

szorul, hogy a személy elleni erőszakos cselekménnyel fenyegetve elkövetett zaklatás a jelenlegi formájában (a jelenlegi törvényi megfogalmazásban) alkalmas-e arra, hogy a Btk. Különös Részének egyik tényállása maradjon.

7. Záró gondolatok

Az erőszak – erőszakos magatartás – személy elleni erőszakos (büntetendő) cselekmény fogalomkörének értelmezése, illetőleg a garázdaság és a személy elleni erőszakos cselekménnyel fenyegetve elkövetett zaklatás mint csekély tárgyi súlyú, de tömegesen előforduló bűncselekmények megítélése a gyakorlat számára első pillantásra nem tűnik problémásnak, ezek a kategóriák a magyar büntetőjogban többéves vagy évtizedes múltra tekintenek vissza. Ugyanakkor a büntetőjogi alapfogalmak alkalmazása és a kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények elbírálása során sem válhat a jogalkalmazás kényelmessé, rutinszerűvé. A szervezett bűnözés, a számítógépes bűnözés vagy éppen a terrorcselekmények mind nagyobb méreteket öltő és jelentős médiavisszhangot nyerő terjedésének korában, illetve a jogszabályok felgyorsult és/vagy jelentős változásának időszakában is érdemes a büntetőjogi alapfogalmak és a kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények értelmezési kérdéseit szem előtt tartani mind a jogelméletben, mind a jogalkalmazásban. ■

ÚJ BÜNTETŐELJÁRÁS

A népszerű jogszabálygyűjtemény-sorozatot a jövőben a Novissima Kiadó és a HVG-ORAC Kiadó közösen jelentetik meg. Az új büntetőeljárás törvényt (a 2017. évi XC. törvényt) tartalmazza a sorozatnak ez a kötete. Kis mérete és felhasználóbarát tördelése alkalmassá teszi, hogy a jogászok a mindennapi munkájuk során forgassák és magukkal vigyék a tárgyalótermekbe is.

A szerkesztés lezárása: 2018. január 8.

Hatályba lép: 2018. július 1. napján

Ára: 1900 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%

DR. NAGY ALEXANDRA* –
NAGYNÉ DR. GÁL MÓNIKA**

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás sajátosságai

Bevezetés

Solt Ágnes kutatásai alapján megállapítható, hogy minél korábbi életkorban követ el valaki bűncselekményt, annál hosszabb és intenzívebb kriminális karrier várható.¹ Ha azonban a gyermekvédelmi és büntető igazságszolgáltatási rendszer megfelelően be tud avatkozni ebbe a folyamatba, akkor megelőzhető az ismételt bűnelkövetés. Tekintettel arra, hogy a fiatalkorúak személyiségfejlődése, morális, testi és szellemi érettsége jelentős eltérést mutat a felnőttekéhez képest, a fiatalkorú elkövetőkkel szemben speciális büntető anyagi jogi, büntető eljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogi szabályok szükségesek, melyek elősegítik a fiatalkorú elkövető helyes irányú fejlődését és társadalomba való reintegrációját. Ezen célok elérésében jelentős szerepet foglal el a büntetőeljárás.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) jogalkotója felismerve azt, hogy a fiatalkorúak különleges bánásmódot igényelnek, a XXI. fejezetében az általános eljárási szabályokhoz képest speciális szabályokat állapít meg arra az esetre, ha a bűncselekményt fiatalkorú követte el. Ezen speciális szabályok hivatottak biztosítani azt, hogy a büntetőeljárás során a fiatalkorú ne csupán „terhelt” legyen, de – a nemzetközi követelményeknek való megfelelés érdekében – gyermek is maradhasson; hogy az eljáró hatóságok úgy folytassák le a büntetőeljárást, hogy figyelembe vegyék a fiatalkorú sajátos személyiségét, speciális igényeit és szükségleteit, és ezáltal erősítsék a fiatalkorú törvények iránti tiszteletét és helyes irányú fejlődését. Ha ugyanis nem fordítunk kellő hangsúlyt arra, hogy a fiatalkorú elkövető egy garanciális szabályokkal körülbástyázott, „gyermekbarát” eljárás részese lehessen, akkor a büntetőeljárás

csak tovább erősíti a fiatalkorú és környezete között a bűncselekmény elkövetése miatt kialakult konfliktust, a fiatalkorú nem érti meg az eljárást, nem tud és nem akar majd együttműködni a hatóságokkal.

A tanulmányban a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás iránt támasztott nemzetközi követelmények bemutatását követően a hatályos Be., illetve a 2018. július 1. napján hatályba lépő új Be.² fiatalkorúakra vonatkozó sajátos

szabályai kerülnek bemutatásra. A téma komplexitására és a tanulmány terjedelmi korlátaira tekintettel nem tárgyalunk minden sajátos szabályt részleteiben, ehelyett a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás legfontosabb kérdéseire, az esetleges problémákra, a gyermekközpontú igazságszolgáltatás releváns elemeire és a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás új tendenciájára helyezük a hangsúlyt.

1. A fiatalkorúak elleni büntetőeljárással szemben megfogalmazott nemzetközi elvárások

A huszadik század második fele a gyermeki jogok felvirágoztatásának időszaka. Ekkor kerültek ugyanis elfogadásra a gyermeki jogokra vonatkozó legfontosabb nemzetközi és regionális dokumentumok, amelyek garanciális szabályokat tartalmaznak a gyermekek³ jogainak biztosítására, érintik a büntető anyagi jog, eljárásjog és végrehajtási jog területét egyaránt. A későbbi ajánlások és iránymutatások azon túl, hogy a gyermeki jogokat hivatottak biztosítani, alapvető követelményként fogalmazzák meg a gyermekközpontú igazságszolgáltatást, és ennek garanciális feltételeit is deklarálják.

A nemzetközi dokumentumok legfőbb elvárásai között szerepel – többek között –, hogy az eljáró hatóságok a fiatalkorúakkal szemben folytatott eljárást késedelem nélkül fejezzék be, a fiatalkorúak fogva tartását lehetőség szerint kerüljék el, az államok hozzanak létre az igazságszolgáltatás szervezetrendszerén

* II. évfolyamos PhD-hallgató, Miskolci Egyetem

** A Függesabonyi Járásbíróság büntető ügyszakos bírója

¹ Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2012. 28. o. http://tatk.elte.hu/file/dissz_2013_SoltAgnes.pdf (Megtekintés ideje: 2017. március 24.)

² T/13972. törvényjavaslat a büntetőeljárásról. A továbbiakban: új Be. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=00003972.TVJ

³ A nemzetközi dokumentumok gyermeknek a 18 év alatti személyeket tekintik.

belül szakosított intézményeket, biztosítsák a hatóságok fiatalokval kapcsolatba kerülő tagjainak speciális képzését és a fiatalok magánéletének védelmét az eljárás minden szakaszában. Tekintettel arra, hogy a terhelt az eljárásban is gyermek marad, az államoknak biztosítani kell a gyermekbarát nyelvhasználatot és környezetet is, e garanciákkal pedig elő kell mozdítaniuk, hogy a gyermek a büntetőeljárás tényleges szereplője legyen.

Az Európai Parlament és Tanács a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról címet viselő 2016/800 (EU) irányelve⁴ célul tűzte ki, hogy olyan eljárási biztosítékokat hoz létre, amelyek garantálják, hogy a 18 éven aluli bűncselekmény elkövetésével vádlott gyermekek képesek legyenek a velük szemben folyó büntetőeljárások megértésére és követésére, valamint a tisztességes eljáráshoz való joguk gyakorlására, továbbá hogy megelőzhető legyen a gyermekek bűnisméltése és elősegíthető legyen társadalmi beilleszkedésük.⁵ Az irányelvet a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekekre kell alkalmazni. Az irányelv értelmében gyermek a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy, azonban az irányelv rendelkezései azokkal szemben is alkalmazhatóak, akik az eljárás megindulásakor még gyermekek voltak, de azóta betöltötték a tizennyolcadik életévüket, valamint a tagállamok dönthetnek úgy is, hogy az irányelvet az érintett személyre a huszonegyedik életévének betöltéséig alkalmazzák.⁶ Ez a rendelkezés figyelembe veszi, hogy a fiatalok esetében egyre inkább kitolódik a felnőtté válás időpontja, ezért lehet indokolt még egy húszéves elkövető esetében is a fiatalokra vonatkozó kedvezőbb eljárási szabályok alkalmazása.

Az irányelv alapvető követelményként határozza meg a fiatalok megfelelő időben történő tájékoztatásához való jogot és a szülői felelősség gyakorlásának tájékoztatását. A tájékoztatásnak – legyen szó szóbeli vagy írásbeli tájékoztatásról – egyszerű és közérthető nyelven kell történnie, ki kell terjednie többek között az ügyvédi támogatáshoz való jogra, a magánélet védelmére, az egyéni értékeléshez való jogra, az alternatív intézkedések alkalmazásához való jogra, a tárgyaláson való részvételi jogra és a szülői felelősség gyakorlása általi kíséretre való jogra.⁷

Az ügyvédi támogatáshoz való jog értelmében a tagállamok kötelesek gondoskodni arról, hogy a gyermekek indokolatlan késedelem nélkül ügyvédi támogatást kapjanak. Kérdésként merülhet fel, hogy mit jelent az indokolatlan késedelem? Ezt az irányelv meg is válaszolja amikor rögzíti, hogy a gyermekek számára ügyvédi támogatást kell biztosítani már a rendőrség

általi kihallgatást és a nyomozó hatóság általi bizonyításvétel cselekmény lefolytatását megelőzően.⁸

Az irányelv alapvető követelményként rögzíti, hogy a gyanúsított vagy vádlott gyermeket a büntetőeljárás során egyénileg kell értékelni. Az egyéni értékelés többek között kiterjed a gyermek személyiségére, érettségére, társadalmi és családi hátterére, célja hogy feltérképezésre kerüljenek azok az információk, amelyek hasznosak lehetnek a gyermekkel szembeni büntetés vagy intézkedés megválasztása során.⁹

A nemzetközi dokumentumokban általában, így az irányelvben is rögzítésre kerül, hogy a gyermek szabadságának elvonása az eljárás valamennyi szakaszában ultima ratio jelleggel kerüljön alkalmazásra, és lehetőleg a legrövidebb ideig tartson. A szabadságelvonás kérdésében való döntés esetén megfelelően figyelembe kell venni a gyermek életkorát és sajátos helyzetét, valamint az ügy sajátos körülményeit. Az irányelv kimondja továbbá a szeparáció elvét, miszerint a tagállamok biztosítják, hogy a gyermekeket a felnőtt korúaktól elkülönítve tartják fogva. E főszabály alól azonban az EU dokumentum kivételt is enged, amennyiben a szeparáció ellentétes a gyermek mindenképp főlött álló érdekével.¹⁰

Az irányelv hangsúlyozza, hogy a tagállamoknak a gyermekeket érintő büntetőeljárásokat sürgősséggel és kellő gondossággal kell kezelni, továbbá biztosítani kell számukra, hogy minden esetben olyan bánásmódban részesüljenek, amely védi a méltóságukat, valamint megfelel az életkoruknak, érettségüknek és értelmi szintjüknek, továbbá figyelembe veszi sajátos szükségleteiket, ideértve az esetleges kommunikációs nehézségeket is.

A fiatalok méltósága védelmének integráns részét képezi a gyermek magánéletének a büntetőeljárás teljes tartama alatt történő védelme. Ennek érdekében az irányelv szerint a tagállamok alapvető feladatai közé tartozik, hogy a gyermekeket érintő bírósági meghallgatásokat általában a nyilvánosság kizárásával folytassák le, a tárgyalásról készült felvételeket és jegyzőkönyveket ne tegyék közzé, valamint önszabályozására ösztönözzék a médiát.¹¹

Ugyancsak garanciális szabály, hogy a tagállamok biztosítani kötelesek azt, hogy gyermek az őt érintő bírósági meghallgatásokon a szülői felelősség gyakorlásának kíséretében hatékonyan részt vehessen, meghallgassák és véleményt nyilváníthasson.¹²

A további jogok biztosítása, mint a diverzió alkalmazásának előmozdítása, a jogorvoslati jog és a költségmentességhez való jog biztosítása mellett kiemelt figyelmet érdemel az irányelvnek az a rendelkezése, amely a büntetőeljárás során a gyermekkel kapcsolatba kerülő személyek képzésének követelményét deklarálja. Az irányelv rendelkezései értelmében alap-

⁴ Az irányelvnek való megfelelési határidő: 2019. június 11.

⁵ Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2016/800 irányelve (2016. május 11.) a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról, preambulum (1) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0800> (Megtekintés ideje: 2017. március 25.) A továbbiakban: EU irányelv.

⁶ EU irányelv 2. cikk (1) és (3) bekezdés

⁷ EU irányelv 4. cikk (1) bekezdés a), b), c) pont és (2) bekezdés

⁸ Lásd részletesebben: EU irányelv 6. cikk (3) és (4) bekezdés

⁹ EU irányelv 7. cikk (2) és (4) bekezdés

¹⁰ EU irányelv 10. cikk és 12. cikk (1), (2) bekezdés a) és b) pont

¹¹ EU irányelv 13. cikk, 14. cikk

¹² EU irányelv 15. cikk, 16. cikk

vető követelmény, hogy a bűnüldöző hatóságok, valamint a fogvatartási intézmények gyermekeket érintő ügyeket kezelő személyzete, továbbá a bírák, az ügyészek és ügyvédek a gyermekekkel való kapcsolatuk szintjéhez igazított speciális, a gyermekek jogaira, a megfelelő kihallgatási technikákra, a gyermekpszichológiára és nyelvi szempontból a gyermekhez igazított kommunikációra vonatkozó képésben részesüljenek.¹³

2. Fiatalkorúak a büntetőeljárásban – speciális szabályok, gyakorlati problémák, új tendenciák

Egységes eljárásjogi szabályozás – speciális eljárási szabályok

Szemben az önálló szabályozás európai modelljével Magyarországon egységes büntetőjogi és eljárásjogi szabályozás érvényesül, ami azt jelenti, hogy az általános büntető törvényben és büntetőeljárási törvényben foglalt szabályok néhány, jellemzően privilegizáló eltéréssel a fiatalkorúakra is érvényesek, továbbá hiányzik a fiatalkorúak ügyészsége és bírósága is.¹⁴ A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás tehát a hatályos Be.-ben kap helyet, de a külön eljárások között kerül szabályozásra. A fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárások során a XXI. fejezetben meghatározott eltérésekkel a büntetőeljárási törvény általános rendelkezéseit kell alkalmazni, továbbá a fiatalkorúak ügyeiben is a felnőttek ügyében eljáró bíróságok ítélik meg, bár az eljáró tanácsok összetétele speciális.

Mind az önálló, mind pedig az egységes szabályozás mellett lehet érvelni. A fiatalkorúak igazságszolgáltatási kódexének megalkotása mellett érvek lehetnek a nemzetközi normák elvárásainak való megfelelés, néhány európai ország¹⁵ és több magyar jogtudós álláspontjának¹⁶ követése, illetve az, hogy a fiatalkorú-

aknak készülő törvényt a fiatalkorúak számára érthető nyelven lehetne megfogalmazni,¹⁷ ami az egységes szabályozáshoz képest jobban illeszkedhetne a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelményéhez. Ellenben a magyarországi hagyományok és a jogbiztonság melletti érvek a fiatalkorúak igazságszolgáltatási kódexének megalkotása ellen szólnak.

Hogy szükség van-e Magyarországon is a fiatalkorúak önálló büntető igazságszolgáltatási rendszerének megteremtésére vagy elegendő a büntető anyagi, illetve eljárásjogi kódexekben megjelenő speciális szabályok megléte, az új Be. kodifikációja során is felmerült. Hivatkozva az átláthatóság, az egységesség és a jogbiztonság követelményeire, a jogtörténeti hagyományokra,¹⁸ illetve arra, hogy a fiatalkorúak elkülönült igazságszolgáltatási kódexe nem tekinthető általánosnak az európai országokban,¹⁹ az új Be. megalkotói is elvetették az önálló törvény gondolatát és továbbra is az általános eljárásjogi kódexben, annak XCV. fejezetében, a külön eljárások között helyezték el a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályokat.

A fiatalkorú fogalma, a büntetőeljárás speciális célja

A 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) értelmében „Nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, a testi sértés, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.”²⁰ Büntetőjogi szempontból tehát – főszabályként – gyermekkorú az, aki a cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be. A 105. § (1) bekezdése szerint pedig fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem.

A hatályos Be. nem határozza meg explicit módon a fiatalkorú fogalmát, hanem visszautal a Btk. 105. § (1) bekezdésére. A fiatalkorúakra vonatkozó speciális rendelkezések tehát csak akkor alkalmazhatóak, ha az elkövető a tizennegyedik – a meghatározott bűncselekmények esetében a tizenkettedik – születésnapjának betöltése után, és, ha legfeljebb a tizennyolcadik születésnapján valósítja meg a bűncselekmény törvényi tényállását.²¹ Gyermekkorú elkövetővel szemben

¹³ EU irányelv 11. cikk, 18. cikk, 19. cikk, 20. cikk

¹⁴ Lásd erről részletesebben: Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. Büntetőjogi Kodifikáció, 2006. 2. szám 22. o. és Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának reformja hazánkban. Rendészeti Szemle, 2008. 7–8. szám 6–7. o.

¹⁵ Például Németország, ahol a „Jugendgerichtsgesetz” mint a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvénye tartalmazza a fiatalkorúakra vonatkozó büntető anyagi és eljárásjogi szabályokat. <http://www.gesetze-im-internet.de/jgg/> (Megtekintés ideje: 2017. március 27.)

¹⁶ Például Csemáné Váradi Erika és Lévy Miklós a fiatalkorúak büntetőjogának fejlesztése és önállósága mellett érveltek. Csemáné Váradi Erika – Lévy Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. Büntetőjogi Kodifikáció, 2002. 1. szám 12–27. o. Ligeti Katalin pedig el is készítette a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének tervezetét, amelyben kitért a büntető anyagi jogi és eljárási szabályokra egyaránt. (2006-os kodifikációs folyamat) Lásd továbbá:

Vaskuti András: Az életkor és a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések az új Btk.-ban. Jogtudományi Közlöny, 2015. 4. szám. 173. o.

¹⁷ Vaskuti András: Nemzetközi dokumentumok. Előadás. Miskolc, 2016.11. 25.

¹⁸ Miszerint az 1951 és 1962 közötti időszak kivételével a fiatalkorúakra vonatkozó eljárásjogi szabályok a büntető eljárásjogi törvény integráns részét képezték.

¹⁹ Vass Péter: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás. Ügyészek Lapja, 2016. 3–4. szám 89. o.

²⁰ Btk. 16. §

²¹ Bognár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskorúak a büntető

kizárólag a gyermekvédelmi gondoskodás körében szabályozott intézkedések elrendelésére kerülhet sor, míg ha a vádlott a tizennegyedik – meghatározott bűncselekmények esetén a tizenkettedik – illetve a tizenharmadik életévét nem sokkal haladta meg a bűncselekmény elkövetésekor, akkor ezt enyhítő körülményként kell értékelni.²² A büntethetőségi korhatár „szektorális leszállításával” érintett hat bűncselekmény esetén a terhelt beszámítási és belátási képességének vizsgálata céljából a megalapozott gyanú közlése után haladéktalanul egyesített igazságügyi elmerős szakértői és pszichológus szakértői véleményt kell beszerezni. A vizsgálatba gyermekpszichiáter szakkonzulensként történő bevonása indokolt.²³ Folytatólagosság, tartós és állapot-bűncselekmények és bűnhalmazat esetén, amennyiben bármely bűncselekményt vagy annak mozzanatát a tizenharmadik születésnapja után valósítja meg a terhelt, az eljárás során az általános szabályokat, és nem a külön eljárás rendelkezéseit kell alkalmazni.²⁴

A Be. értelmében a fiatalkorúval szemben az eljárást az életkori sajátosságainak figyelembevételével, és úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét. A törvény tehát hangsúlyozza az életkori sajátosságok figyelembevételének szükségességét, és kiemelkedő céljának tekinti a fiatalkorúak bűnelkövetésének megelőzését.

A hatályos Be. visszautaló rendelkezésével ellentétben az új Be. az eljárás hatálya címszó alatt expressis verbis rögzíti, hogy a fiatalkorú elleni büntetőeljárásnak azzal szemben van helye, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizenharmadikat nem.²⁵ Az új Be. már törvényi szinten rögzíti azt is, hogy ha a fiatalkorúval szemben több bűncselekmény miatt folyik eljárás, és azok között a tizennegyedik életévének betöltése előtt és a tizenharmadik életévének betöltése után elkövetett bűncselekmény is szerepel, a fiatalkorú elleni büntetőeljárásban a tizennegyedik életévét betöltött fiatalkorúra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Deklarálja továbbá, hogy nincs helye fiatalkorú elleni büntetőeljárásnak, ha a terhelttel szemben több bűncselekmény miatt folyik eljárás, és azok közül legalább egyet a tizenharmadik életévének betöltése után követett el.²⁶

Az új Be. karakteresen jeleníti meg a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás célját,²⁷ amikor rögzíti, hogy a

fiatalkorú elleni büntetőeljárást úgy kell lefolytatni, hogy az a fiatalkorú nevelésének, illetve testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődésének az előmozdításával biztosítsa a fiatalkorú társadalmi beilleszkedését, és azt, hogy a fiatalkorú ne kövessen el újabb bűncselekményt.²⁸ A fiatalkorú elleni büntetőeljárás törvényben meghatározott céljának kiterjesztése indokolt, hiszen így hangsúlyosabbá válik a fiatalkorú szükségleteinek figyelembevétele és a „más elbánás” nemzetközi dokumentumokban meghatározott követelménye. Ez a megfogalmazás továbbá azt is egyértelművé teszi, hogy a büntetőeljárás célja egybeesik a Btk. által megfogalmazott célokkal, és a két törvényben így – azok céljára figyelemmel sem lehet „diszkrépancia”.²⁹ Az viszont már kérdéses, hogy mennyiben lesz képes a büntetőeljárás elérni az elé tűzött célokat.

„A fiatalkorúak bírósága”

Magyarországon nincs szervezetileg önálló fiatalkorúak bírósága, és nem érvényesül kizárólagos illetékességi szabály sem, ehelyett a fiatalkorúak ügyeiben általános illetékességű, de speciális összetételű bíróságok járnak el.

2011. szeptember 1-jéig a fiatalkorúak büntetőügyében kizárólagos illetékességgel járt el a helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyekben a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, a Fővárosi Törvényszék területén pedig a Pesti Központi Kerületi Bíróság. A bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló egyes törvények módosításáról szóló javaslat azonban megszüntette a kizárólagos illetékességi szabályt, hivatkozva arra, hogy a speciális követelmények, amelyekre figyelemmel a korábbi szabályozás kizárólagos illetékességet állapított meg a fiatalkorú terhelték ügyeiben, valamennyi helyi bíróság előtt biztosíthatóak.³⁰ A módosítás célja az igazságszolgáltatás érintettekhez való közelebb vitele, költségkímélőbbé tétele, az ügyteher egyenletesebb elosztása, és az eljárások gyorsítása volt.

A hatályos szabályok értelmében a fiatalkorúak elleni bírósági eljárásban első fokon a tanács elnöke (egyesbíró), másodfokon és – a Kúriát kivéve – harmadfokon a tanács egyik tagja az Országos Bírósági Hivatal (a továbbiakban: OBH) elnöke által kijelölt bíró. Első fokon a tanács egyik ülnöke pedagógus.³¹ A pedagógus ülnök részvételének kötelezettsége a speciális nevelési cél megvalósulását hivatott szolgálni.³² Minden esetben tanácsban jár el a bíróság, ha a bűncselekményre a törvény nyolcévi vagy ennél sú-

igazságszolgáltatásban. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2005. 65. o.

²² 56/2007. BK vélemény

²³ 5/2013. (VII. 31.) LÜ helyettesi körlevél a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizenharmadik életévét be nem töltött fiatalkorú terhelték büntetőjogi belátási képességének a megítéléséről. 2. pont

²⁴ BH 1981. 272., BH 1986. 397., 23/2003 (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet. 144. § Nem alkalmazhatók a Be. XXI. Fejezetének rendelkezései azzal a gyanúsítottal szemben, aki az eljárás alapjául szolgáló bűncselekményt (bűncselekményeket) részben a tizenharmadik életévének betöltése előtt, részben azt követően követte el. Lásd részletesebben: Bognár Péter – Margitán Éva – Vaskúti András: i. m. 65–66. o.

²⁵ Új Be. 678. § (1) bekezdés

²⁶ Új Be. 678. § (2) és (3) bekezdés

²⁷ Máttyás Ferenc: Jogorvoslatok és külön eljárások az új Be.-ben. [\[jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/jogorvoslatok-es-kulon-eljarasok-az-uj-be-ben\]\(http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/jogorvoslatok-es-kulon-eljarasok-az-uj-be-ben\) \(Megtekintés ideje: 2017. március 27.\)](http://</p>
</div>
<div data-bbox=)

²⁸ Új Be. 677. §

²⁹ Vass Péter: i. m. 91. o.

³⁰ 2010. évi CLXXXIII. törvény egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról 165. § (2) bekezdés f) pont

³¹ Be. 448. § (2) és (3) bekezdés

³² Schwarzenberger Hanna: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása. Belügyi Szemle, 2011. 11. szám 18. o.

lyosabb szabadságvesztést rendel.³³ Ezenkívül a bíróság tanácsban jár el akkor is, ha az egyesbíró az ügyet a bíróság tanácsa elé utalta.³⁴ A bíróság összetételére vonatkozó rendelkezés megsértése abszolút hatályon kívül helyezési ok.³⁵

Az új illetékességi szabályokat számos kritika érte. Az OBH elnöke által 2013-ban létrehozott Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoportjának álláspontja szerint az új illetékességi szabályok miatt „elvezett a gyakorlat útján megszerzett tapasztalat.”³⁶ Problémaként merült fel tehát, hogy az ideáig kizárólag felnőttek ügyeiben eljáró bírák hogyan fogják biztosítani a Be. által fiatalkorúak vonatkozásban meghatározott speciális célokat. További problémaként merült fel, hogy a büntetéskezes gyakorlat mennyiben módosul majd annak fényében, hogy egy nem kizárólag fiatalkorúakkal foglalkozó bíró addigi tapasztalatait és saját mércéjét alkalmazva szab ki büntetést.³⁷ A szkeptikusok véleményét erősíti az a felvetés is, hogy meg kellene vizsgálni, hogy az eljárások valóban gyorsabbak és olcsóbbak lettek-e a kizárólagos illetékesség megszüntetésével,³⁸ tekintettel arra, hogy a decentralizáció mellett ezek voltak a legerősebb érvek.

A kizárólagos illetékességi szabályok megszüntetése, illetve a különbíróságok hiánya nem vezet szükségszerűen ahhoz, hogy az eljárások szakszerűlebbé vagy szigorúbbá válnának. Megállapítható azonban, hogy ténylegesen jelentkező probléma, hogy a most már fiatalkorúak ügyeiben is eljáró bírák számára nem biztosított egy olyan átfogó képzés, amely a nemzetközi követelményeknek megfelelően felkészítené az igazságszolgáltatás fiatalkorúakkal kapcsolatba kerülő tagjait a fiatalkorúakkal való speciális kommunikációra, a gyermekek igényeihez igazodó eljárási követelményekre és ellátná őket a gyermekek meghallgatásához szükséges egyéb speciális kompetenciákkal. Csatlakozva ugyanis Vaskuti András bíró úr megállapításához, a fiatalkorúak bíraskodása egyfajta sajátos, komplex szemléletet igényel.³⁹ Ehhez véleményünk szerint nem kellene különbíróságok, nem szükséges kizárólagos illetékességi szabály megállapítása, de a megfelelő szakértelem mindenképpen elengedhetetlen.

Az új Be. kodifikációja során felmerült, hogy a fiatalkorúak ügyeiben kizárólag speciális szakképzettséggel rendelkező bírák járhatnak el. Ennek ellenére ezt a javaslatot elvetették és az új Be. ennek megfelelően megmarad az általános illetékességű bíróságok szervezeti rendszerénél, azonban a szakszerűség és a

fiatalkorúak sajátos szükségleteinek fokozottabb érvényre juttatása érdekében rögzíti, hogy a fiatalkorú elleni büntetőeljárásban ülnökként kizárólag pedagógus, pszichológus, vagy a család-, gyermek- és ifjúságvédelmi szolgáltatás, gyámügyi igazgatás keretében az ellátottak gyógyítását, ápolását, foglalkoztatását, fejlesztését, ellátását, nevelését, gondozását vagy szociális segítségét, a gyermek sorsának rendezését közvetlenül szolgáló, egyetemi vagy főiskolai végzettséghez kötött munkakörben dolgozó vagy korábban dolgozó személy vehet részt.⁴⁰ Tehát az új Be. a bíró munkáját a gyermekek terén sajátos tapasztalatokkal rendelkező gyermekvédelmi szakember bevonásával kívánja támogatni. Véleményünk szerint az új rendelkezés mindenképpen előremutató, de ez sem pótolja a bíró számára szükséges speciális szakértelmet.

„A fiatalkorúak ügyésze”

A Be. értelmében a fiatalkorúak ügyeiben a felettes ügyész által kijelölt ügyész, vagyis a fiatalkorúak ügyésze jár el. Speciális szabály az is, hogy a tárgyaláson az ügyész részvétele kötelező, alügyész, illetve ügyészségi fogalmazó nem képviselheti a vádat a fiatalkorúak ügyeiben.⁴¹ Fiatalkorúval szemben büntetőeljárásnak csak közvadra van helye. Fiatalkorúval szemben pótmagánvádnak sincs helye, a magánvádra üldözendő bűncselekmények esetében is az ügyész jár el.⁴² Ezek indoka az életkori sajátosságok és a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás speciális célja figyelembevételének szükségessége, amely egy magánszemély közreműködőtől értelemszerűen nem várható el. A törvény a fiatalkorúak ügyésze vonatkozásában más speciális rendelkezést nem tartalmaz. A meglehetősen szűkre szabott szabályozást egy Legfőbb Ügyészi utasítás⁴³ egészíti ki, amely részletesen meghatározza a fiatalkorúak ügyészenek feladatait. Ezek közé tartoznak a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos feladatok éppúgy, mint a büntetőbírói eljárásban való közreműködés stb. Ezek részletes bemutatását mellőzve csupán annyit emelnénk ki, hogy a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban az ügyésznek is kiemelkedő feladata van, ugyanis az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló iránymutatása szerint a tagállamokban az ügyészeknek – amennyiben erre megbízatásuk kiterjed – biztosítaniuk kell a gyermekbarát megközelítés érvényesülését az egész nyomozati szakaszban.⁴⁴

³³ Be. 14. § (1) bekezdés a) pont

³⁴ Be. 14. § (3) bekezdés

³⁵ Be. 373. § (1) bekezdés II./a) pont

³⁶ Szász Gabriella: Anomáliák a gyermekbarát büntetőeljárásban? *Ügyészek Lapja*, 2014. 6. szám 50. o.

³⁷ Halász Beáta: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás specialitásai. *Belügyi Szemle*, 2014. 12. szám 63. o.

³⁸ Büntetőeljárások fiatalkorúak ellen – Vaskuti: Időszerű lenne ismét felállítani a fiatalkorúak törvényszékeit. *Jogi Fórum / MTI*. 2014.04.25. <http://www.jogiforum.hu/hirek/31687> (Megtekintés ideje: 2017. 04. 04.)

³⁹ Vaskuti András: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának aktuális kérdései. *OKRI Szemle*, 2012. 2. szám 169. o.

⁴⁰ Új Be. 680. § (5) bekezdés

⁴¹ Be. 460. § (3) bekezdés

⁴² Be. 449. § (1) és (2) bekezdés

⁴³ A gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekkel összefüggő ügyészi szakfeladatok ellátásáról szóló 21/2013. (X. 31.) LÜ utasítás

⁴⁴ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló iránymutatása 33. pont

A nyomozó hatóság

A BRFK Bűnügyi Főosztályán belül Gyermek- és Ifjúságvédelmi Osztály működik. A rendőrség ezen szervezeti egysége speciális hatáskörben jár el többek között a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények esetén, amikor is a kerületi rendőrkapitányságokon egy erre a célra kijelölt nyomozó folytatja le a fiatalkorúak kihallgatását.⁴⁵ Ez a gyakorlat megfelel a specializáció nemzetközi elvárásának és mindenképpen követendő, a probléma viszont az, hogy az alacsonyabb szintű nyomozó szerveknél nincs külön fiatalkorúakkal foglalkozó szervezeti egység, pedig erre álláspontunk szerint szükség volna. A nyomozás eredményességének alapvető feltétele ugyanis a fiatalkorúval való hatékony kommunikáció, mely jelentős mértékben eltér a felnőttektől. Ennek érdekében pedig fontos, hogy a kihallgatást végző a fiatalkorú számára érthetően, és egyértelműen fogalmazzon,⁴⁶ rendelkezzen a fiatalkorúak kihallgatásához szükséges speciális kompetenciákkal, ne vádolja a fiatalkorút, ne minősítse elkövetőnek, mert így maga ellen fordítja, a fiatalkorú pedig nem fog együttműködni, ezáltal pedig a kihallgatás sem éri el célját. Tehát a fiatalkorúak kihallgatásához megfelelő jogi, pszichológiai és kommunikációs ismeretek együttes meglétére lenne szükség, ami a gyakorlatban viszont kevésbé kivitelezhető.

Az érthető, egyértelmű, hatékony kommunikáció azért is rendkívül fontos, mert a büntethetőségi korlátár leszállításával egyidejűleg nem került sor a Be. módosítására a kihallgatás szabályai tekintetében. A tizenkettedik életévét betöltött büntethető fiatalkorúra tehát a nyomozás során a tizennegyedik életévét betöltött fiatalkorú gyanúsítottokra vonatkozó eljárási szabályok az irányadóak. Az egyetlen eljárási jogi garancia a tizennegyedik életévüket betöltött gyanúsítottakhoz képest az, hogy a kihallgatásukról készült jegyzőkönyv ismertetésénél, valamint a törvényben felsorolt egyéb eljárási cselekményeknél a hatósági tanú jelenléte kötelező.⁴⁷ Az ő esetükben tehát még nehezebb dolga van a nyomozó hatóságok tagjainak, a kihallgatásukat fokozottabb körültekintéssel kell végzni.

A védő

A „speciális terhelti alanya”⁴⁸ tekintettel a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban a védő részvétele kötelező.⁴⁹ Ha a fiatalkorú gyanúsítottnak nincs meghatalmazott védője, a nyomozó hatóság köteles védőt kirendelni. A védő kirendeléséről a megalapozott gyanú

közlésével egyidejűleg kell gondoskodni.⁵⁰ Ennek célja, hogy a fiatalkorú gyanúsított meghallgatásán a védő jelenléte biztosított legyen. A gyakorlatban azonban rendszeresen jelentkező probléma, hogy a védő a nyomozó hatóság tagjai igyekezete ellenére nem megfelelő időben értesül a fiatalkorú gyanúsítottként történő kihallgatásáról. Gyakran előfordul ugyanis, hogy a fiatalkorút például ünnepnapon vagy hétvégén fogják el, és a nyomozó hatóság bár intézkedést tesz a védő rövid időközrel való kirendelésére és például fax útján történő idézésére, az értesítés azonban nem érkezik meg időben a védőhöz, és így a fiatalkorú gyanúsított magára marad a kihallgatáson.⁵¹ Ennek ellenére nem tekinthető a bizonyítás törvényessége megsértésének, ha az elsőfokú bíróság a fiatalkorú terheltnek a nyomozás során tett azon vallomását is az értékelés körébe vonja, amelynek a megtétele során a védő nem volt jelen.⁵² Ennek indoka az, hogy meg kell különböztetnünk a védő nyomozás során és tárgyalási szakban való részvételének szükségességét.⁵³ A védő számára ugyanis a nyomozati szakra vonatkozóan – szemben a tárgyalási szakkal – a törvény nem ír elő jelenléti kötelezettséget, csupán lehetőséget ad arra. Ennek megfelelően elegendő a védő értesítésének szabályszerű megtörténte. Ebben az esetben a távollétben felvett bizonyítás eredménye felhasználható. A nyomozás során csak egyetlen esetben kötelező a védő részvétele, ugyanis a vádemelés előtt a kényszerintézkedéssel kapcsolatos eljárásban az ülés a védő távollétében nem tartható meg.⁵⁴ A védő tárgyalási szakban való részvétele viszont már tényleges részvételi kötelezettséget jelent, az e szabályok megsértése abszolút hatályon kívül helyezési oknak minősül.⁵⁵

Az új Be. kodifikátorai felismerve a részletezett problémát és azt, hogy a fiatalkorú védelemhez való joga a gyakorlatban akkor érvényesülhet teljeskörűen, ha a védő a nyomozási szakban is ténylegesen jelen van a fiatalkorú részvételével megtartott eljárási cselekményen, rögzíti, hogy a védő jelenléte kötelező a vádemelés előtt a fiatalkorú részvételével tartott gyanúsított kihallgatáson, szembesítésen, felismerésre bemutatáson, helyszíni kihallgatáson, bizonyítási kísérleten, valamint a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedéssel kapcsolatos eljárásban tartott ülésen.⁵⁶ Ez a garanciális szabály szintén üdvözlendő és illeszkedik a nemzetközi elvárásokhoz, hiszen a korábbi szabályozással ellentétben nem pusztán formálisan teszi kötelezővé a védő részvételét az eljárásban, hanem a fiatalkorú számára

⁴⁵ Halász Beáta: i. m. 64. o.

⁴⁶ Medve Judit: Rendőri kommunikáció a gyermekkorúakkal. Bűnügyi Szemle, 2014. 12. szám. 27–43. o.

⁴⁷ Szász Gabriella: Gyerekcipőben a gyermekbarát igazságszolgáltatás? Ügyészek Lapja, 2013. 6. szám 61. o.

⁴⁸ Fenyvesi Csaba: A védő a fiatalkorúak elleni külön eljárásban. Család, Gyermek, Ifjúság, 2001. 6. szám 22. o.

⁴⁹ Be. 450. §

⁵⁰ 3/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól. 145. § (1) bekezdés

⁵¹ Püspök Gábor. c.r. alezredes. PMRFK Bűnügyi Igazgatóság Vizsgálati Osztály, Különleges Ügyek Alosztálya. Előadás. Miskolc, 2017. 03. 17.

⁵² BH 1999. 495.

⁵³ Schwarzenberger Hanna: i. m. 20. o.

⁵⁴ Be. 456. § (1) bekezdés

⁵⁵ Be. 373. § (1) bekezdés II. d) pont

⁵⁶ Új Be. 682. § (2) bekezdés a)–f) pontok

már a nyomozati szakban is fokozott védelmet biztosít. Egyetértünk a szakirodalomban olvasható azon álláspontokkal, miszerint erre ténylegesen szükség is van, tekintettel arra, hogy míg a tárgyalás általában a nyilvánosság előtt zajlik, addig a nyomozás során a terheltnek jellemzően négy fal és négy szem között kell beszélgetni az őt kihallgató személlyel.⁵⁷

A gyakorlatban felmerült olyan álláspont is, hogy fokozottabban biztosíthatná a fiatalkorúak érdekeinek védelmét, ha a védők körén belül külön a fiatalkorúak ügyeire szakosodott védők jelennének meg, és abban az esetben, ha a fiatalkorú gyanúsított nem hatalmaz meg védőt, akkor számára ezek közül a szakosodott védők közül rendelnének ki ügyvédet. Ennek indoka, hogy érdemibb kirendelői munkát eredményezne az, ha a fiatalkorúakat arra felkészült, a fiatalkorúak sajátos személyiségjegyeit ismerők védenék.⁵⁸ Ez az álláspontunk szerint is támogatandó, bár a gyakorlati megvalósítása problémákba ütközhet, különösen kisebb településeken, ahol csak egy-két ügyvéd tevékenykedik.

A törvényes képviselő

A Be. a fiatalkorú törvényes képviselője, mint „másodvédő”⁵⁹ számára is lehetővé teszi a jelenléte, azonban azt nem teszi kötelezővé, így az értesítése elmaradása miatt a tárgyalás távollétében történő megtartása ugyan eljárási szabálysértésnek minősül, de nem jár az így meghozott határozat feltétlen hatályon kívül helyezésével.⁶⁰

A törvényes képviselő az ügy iratait a nyomozás befejezése után megtekintheti. A nyomozás során is megtekintheti az olyan eljárási cselekményekről készült iratokat, amelyeknél jelen lehetett. Egyébként a törvényes képviselő jelenléti, észrevételezési, felvilágosításkérési, indítványtételi, valamint jogorvoslati jogára a védő jogai irányadók,⁶¹ ezért is mondhatjuk, hogy az eljárás során, mint „másodvédő” jár el. A védőtől eltérően azonban a törvényes képviselő nem tehet fel közvetlenül kérdéseket a bizonyítási eljárás során a terheltre, tanúhoz, szakértőhöz, és nem tarthat perbeszédet, de többletjogosítványa, hogy önállóan adhat a fiatalkorú érdekében védői meghatalmazást.⁶²

Az új Be. nívója, hogy kiterjeszti a fiatalkorú törvényes képviselőjének jogosítványait, de egyúttal ezeket a jogosítványokat beleolvasztja a törvényes képviselőre vonatkozó általános szabályokba.⁶³

Speciális bizonyítási eszközök

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban az általános bizonyítási eszközök mellett sajátos bizonyítási eszkö-

zök is felhasználásra kerülnek. Ezeket a törvény, mint a kötelezően felhasználandó bizonyítási eszközöket nevezi meg. Ez a kötelezettség ugyan áttöri a szabad bizonyítás elvét, de azt a fiatalkorú érdekében teszi.⁶⁴ Ugyancsak a fiatalkorú érdekében kerül megfogalmazásra a poligráf használatának tilalma, még akkor is, ha abba a fiatalkorú beleegyezett,⁶⁵ tekintettel arra, hogy a fiatalkorú terhelt még nem képes mérlegelni döntésének következményeit.⁶⁶

A hatályos Be. a poligráf alkalmazása tilalmának deklarálása mellett három bizonyítási eszközről rendelkezik, mégpedig a közokiratról,⁶⁷ a környezettanulmányról és az összefoglaló pártfogó felügyelői véleményről. Ezen bizonyítási eszközök arra szolgálnak, hogy a bíróság megismerhesse a fiatalkorú személyiségét, értelmi fejlettségét, közvetlen környezetét, feltárja a bűncselekmény elkövetéséhez vezető okokat, ezáltal pedig a fiatalkorúak eljárásának Be.-ben meghatározott *céljaihoz leginkább igazodó, megfelelő büntetést vagy intézkedést alkalmazhasson.*

A Be. rendelkezése szerint a gyanúsított kihallgatását követően haladéktalanul be kell szerezni a környezettanulmányt, amely tartalmazza a fiatalkorúnak a köznevelési intézmény által nyilvántartott és kezelt adatait, vagy a munkahely által adott tájékoztatást is, továbbá a fiatalkorú bűnmegelőzési szempontú kockázatértékelését.⁶⁸ A környezettanulmányt a pártfogó felügyelő készíti el.⁶⁹ A pártfogó felügyelő a környezettanulmányban átfogó képet nyújt a fiatalkorú életviteléről, egyéniségéről, értelmi és érzelmi fejlettségéről, családi és baráti kapcsolatairól stb., és bemutatja a feltárt tények, körülmények és a bűncselekmény elkövetése között fennálló kapcsolatot.

A környezettanulmányokból az állapítható meg, hogy leginkább azok a fiatalok követnek el bűncselekményeket, és tanúsítanak deviáns magatartásokat, akiknél hiányzott a nyugodt, kiegyensúlyozott, anyagi és érzelmi biztonságot nyújtó, az alapvető erkölcsi értékeket közvetítő családi háttér. Több környezettanulmány súlyos rizikófaktorként emeli ki a nem megfelelő családi körülményeket, a rendezetlen családi hátteret, az elhanyagolást. További problémaként jelentkezik, hogy gyakoriak a fiatalkorú következetlen gondozására utaló jelek, és nem egyértelmű a határok kijelölése a fiatalkorú nevelésében. Gyakran jelenik meg a pedagógiai véleményekben, hogy a bűnelkövető fiatal iskolai teljesítménye rossz, több tárgyból is bukásra áll, tanulási nehézséggel küzd, magatartásával komoly problémák vannak, a közösség szabályait nem

⁶⁴ Herke Csongor: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás. Jura, 1997. 1. szám 31–32. o.

⁶⁵ Be. 453. § (7) bekezdés

⁶⁶ Ha mégis sor kerülne poligráf alkalmazására, annak eredménye nem értékelhető bizonyítékként.

⁶⁷ Be. 453. § (1) bekezdés: A fiatalkorú életkorát közokirattal kell bizonyítani.

⁶⁸ Be. 453. § (2) bekezdés. A környezettanulmány részletes tartalmi elemeit a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet 7–10. §-a tartalmazza.

⁶⁹ Be. 453. § (3) bekezdés

⁵⁷ Vass Péter: i. m. 95. o.

⁵⁸ Fenyvesi Csaba: i. m. 23. o.

⁵⁹ Fenyvesi Csaba: i. m. 24. o.

⁶⁰ BH 2014. 43.

⁶¹ Be. 451. §

⁶² Be. 47. § (1) bekezdés

⁶³ Új Be. 72. § (1)–(3) bekezdés

tartja be, a tanítási órákat zavarja, gyakran hiányzik az iskolából, éppen ezért még a nyolc osztályt sem fejezi be. A jövőjét illetően terve nincsen. Jellemző továbbá a tanuláshoz, munkához való negatív hozzáállás. Ezen problémákon a család vagy nem akar vagy nem is tud segíteni, tekintettel arra, hogy jellemzően az ilyen fiatal családjában szinte senki sem képzett, iskolázott. A rossz szociális háttér is gyakori rizikófaktorként szerepel. Jellemző, hogy a bűnelkövető fiatalok családjának megélhetését a szociális juttatások biztosítják, a lakhatási körülmények nem megfelelőek. A pártfogó felügyelő véleményében gyakran olvasható továbbá, hogy a fiatalok elkövető baráti, kisközösségi kapcsolatai, szabadidő-eltöltési szokásainak jellemzői magas fokban összefüggésben állnak a gyanú szerinti bűncselekménnyel. Ez nem meglepő, hiszen a fiatalok elkövetők szabadidejüket gyakran a hozzájuk hasonló kortársakkal töltik, és bűncselekményeket is gyakran csoportosan követik el. Megfelelő szülői kontrollal és fellépéssel azonban ez a rizikófaktor is semlegesíthető, vagy legalábbis mérsékelhető lenne. A környezettanulmányokban gyakran olvashatóak azok a megállapítások is, hogy a bűnelkövető fiataloknál impulzivitás, lobbanékonyosság, az indulatok alacsony szintű kezelési készsége jellemzi, illetve, hogy nem tanúsít megbánást a bűncselekmény elkövetése miatt. Emellett gyakori volt a családban előforduló kriminalizálódás, a nem megfelelő szabadidő eltöltési szokásokra, a kialakulatlan szabály és kötelességtudatra, a befolyásolható személyiségre, mint a bűncselekmény elkövetése kapcsán releváns tényezőre hivatkozás is.

A környezettanulmány mellett pártfogó felügyelői vélemény beszerzésére is sor kerülhet. Erre a bizonyítási eszköz beszerzésére, általában ügyési utasításra kerül sor, mégpedig akkor, ha a fiatalok védelembe vétele körében vele szemben megelőző pártfogás elrendelését alkalmazták.⁷⁰

Az új Be. – összhangban a korábban hivatkozott EU irányelvvel – a fiatalok egyéni értékelésének átfogó rendszerét teremti meg,⁷¹ amelybe olyan bizonyítási eszközök tartoznak, mint a környezettanulmány, a pártfogó felügyelői és összefoglaló pártfogó felügyelői vélemény, egyes a fiatalok személyiségét vizsgáló igazságügyi szakvélemények, a pártfogó felügyelő, a fiatalok törvényes képviselőjének vagy a fiatalok gondozását ellátó más személynek a tanúvallomása.⁷² Az új Be. rendelkezései a hatályos szabályozáshoz képest még inkább biztosítják a fiatalok személyiségének megismerését, illetve a megfelelő jogkövetkezmény megválasztásához szükséges tények, körülmények feltárását. Az új törvény figyelemmel van arra is, hogy a fiatalok személyisége rövid idő alatt is változhat, sőt az eljárások elhúzódása miatt a bűncselekmény elkövetése és a felelősségre vonás között eltelt

idő alatt jellemzően változik is. Ennek indokán az új Be. rögzíti azt is, hogy legkésőbb az ügydöntő határozat meghozatala előtt intézkedni kell a fiatalok egyéni értékelésének ismételt elvégzése iránt, ha az eljárás során adat merül fel arra, hogy a fiatalok egyéni értékelésének alapjául szolgáló körülmények jelentős mértékben megváltoztak, illetve ha a fiatalok egyéni értékelése érdekében két évnél régebben került sor bizonyítási eszköz beszerzésére.⁷³

Az új Kódex további, a bizonyítás tárgy körébe tartozó novuma a belátási képesség vizsgálata. Az új Be. a tizenkettedik életévüket betöltött, de a tizennegyedik életévüket be nem töltött fiatalok esetében kötelezővé teszi a beszámítási képesség és bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási képesség vizsgálatát.⁷⁴ Az új Be. – a tizenkettedik életévüket betöltött, de a tizennegyedik életévüket be nem töltött fiatalok terheltek büntetőjogi belátási képességének a megítéléséről szóló 5/2013. (VII. 31.) LÜ helyettesi körlevélhez hasonlóan – a belátási képesség vizsgálatára megfelelő kompetenciával rendelkező igazságügyi szakértők egyesített szakvéleményének beszerzését írja elő.⁷⁵

E rendelkezés törvényi szintű deklarálása véleményünk szerint szükséges, tekintettel arra, hogy a büntethetőségi korhatár szektorális leszállítását követően – tehát az anyagi jogi szabályok változása után – a belátási képesség vizsgálatának kérdése a hatályos Be. alapján törvényi szinten nem szabályozott. E hiányosságot a kialakult ügyési gyakorlat pótolja.⁷⁶

A megelőző pártfogás intézménye

Az Országos Bírósági Hivatal elnöke 2012-ben meghirdette a „Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Évét.” Ennek egyik eredménye a megelőző pártfogás intézményének a bevezetése.⁷⁷ A megelőző pártfogás alapvető célja a szocializáció elősegítése, és a bűnismétlés megelőzése az eljárás minél korábbi szakaszában.⁷⁸

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény (a továbbiakban: Gyvt.) értelmében a gyámhatóság a bűncselekmény vagy az elzárással is sújtható szabálysértés elkövetése miatt indult védelembe vétel iránti eljárásban, vagy a már fennálló védelembe vétel mellett a bűnismétlés megelőzése érdekében a gyermek bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettségének magas foka esetén elrendeli a gyermek megelőző pártfogását. Emellett kötelezi a gyer-

⁷³ Új Be. 683. § (4) bekezdés

⁷⁴ Új Be. 686. §

⁷⁵ Vass Péter: i. m. 93. o.

⁷⁶ 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. körlevél a tizenkettedik életévüket betöltött, de a tizennegyedik életévüket be nem töltött fiatalok terheltek büntetőjogi belátási képességének a megítéléséről.

⁷⁷ Az intézmény bevezetésére az egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról szóló 2013. évi CCXLV. törvénnyel került sor.

⁷⁸ 2013. évi CCXLV. törvény indokolása az egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról. A 9–19. §-hoz.

⁷⁰ Be. 453. § (5) bekezdés

⁷¹ Vass Péter: i. m. 92. o.

⁷² Új Be. 683. § (1) bekezdés a)–e) pontok

meket és a szülőt vagy más törvényes képviselőt a megelőző pártfogó felügyelővel való együttműködésre, meghatározott időközönként történő személyes találkozásra, és a megállapított magatartási szabályok betartására. A magatartási szabályok körében például meghatározásra kerülhet, hogy a megelőző pártfogás alatt álló gyermek kivel tarthat kapcsolatot, hol és milyen tevékenységgel töltheti a szabadidejét és, hogy az életvezetése szempontjából milyen változtatások indokoltak, ezek megvalósulásához pedig milyen feladatokat kell kitűzni.⁷⁹

A fiatalkorú bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettségi foka magas lehet akkor, ha a fiatalkorú egyik vagy másik szülője hosszabb-rövidebb megszakítással szabadságvesztés büntetés hatálya alatt állt, a fiatalkorúnak emiatt a szüleivel vagy egyáltalán nem volt, vagy nem volt jó a kapcsolata. Veszélyeztető tényező lehet továbbá a fiatalkorú negatív hatású kortársi kapcsolatai, illetve a kábító-, bódító hatású anyagok használata is. Ezek mindenképpen indokai lehetnek a megelőző pártfogás alkalmazásának.

De miért is volt szükség a megelőző pártfogás bevezetésére?

Ennek indoka, hogy az elhúzódó büntetőeljárások során a fiatalkorú terheltek nem kapták/kapják meg a szükséges segítséget és támogatást a visszaesés megakadályozására és a társadalomba való beilleszkedés elősegítésére.⁸⁰ Gyakran előfordul ugyanis, hogy a fiatalkorú terhelt gyanúsítottkénti kihallgatását követően évek telnek el a bírósági tárgyalásig, illetve a jogerős határozat meghozataláig. Ezen idő alatt a fiatalkorú általában kikerül az igazságszolgáltatási szervek „látóköréből”, jellemzően a pártfogó felügyelővel sem kerül kapcsolatba,⁸¹ így nem tudatosodik benne az elene megindult büntetőeljárás és a cselekménye helytelensége, ez pedig növeli a fiatalkorú bűnismétlésének veszélyét. A szakirodalom általunk is helyesnek ítélt álláspontja szerint a megelőző pártfogás intézményének bevezetésével már az eljárás korai szakaszába bekapcsolódhat egy olyan felelős személy – vagyis a megelőző pártfogó – aki segítséget nyújt a fiatalkorúnak,⁸² ezáltal csökkenthető a bűnismétlés kockázata, előmozdítható a fiatalkorú nevelése, helyes irányba fejlődése.

További problémaként merült fel a megelőző pártfogás intézményének bevezetése előtt, hogy az ügyészség vagy bíróság megkeresése esetén elkészült *pártfogó felügyelői vélemény csak egy aktuális „pillanatfelvétel” volt a terheltről, a terhelt körülményeiről és környezetéről. Főleg egy fiatalkorú életében azonban*

igen gyorsan releváns változások – legyen szó akár negatív, akár pozitív változásról – következnek be. Szükségesnek mutatkozott tehát, hogy a pártfogói vélemény ne csupán egy aktuális képet mutasson a fiatalkorúról, de mutassa be a bűncselekmény elkövetése és az eljárás befejezése között eltelt idő során bekövetkező változásokat, kövesse nyomon ezt a folyamatot.

A megelőző pártfogás intézménye az ismertett problémákra kíván reagálni, tehát az eljárás minél korábbi szakaszában segítséget akar nyújtani a fiatalkorú elkövetőnek, a bíróság munkáját pedig egy átfogó, a fiatalkorút érintő változásokat is bemutató, összefoglaló pártfogó felügyelői véleménnyel kívánja segíteni. A megelőző pártfogásnak sajnos még nincs releváns gyakorlata, de ez feltehetően a jogintézmény újszerűségével magyarázható.

Az eljárás időszerűsége

A fiatalkorú elkövetők esetében kiemelkedően fontos a büntetőeljárások megfelelő időn belül való lefolytatása. Ennek indoka, hogy a fiatalkorúak másképpen érzékelik az idő múlását, mint a felnőttek.⁸³ Ha a bűncselekmény elkövetését csak hosszabb idő eltelte után követi a szankció, akkor annál valószínűbb, hogy az ítélet elveszti a kívánt pozitív pedagógiai hatását és megbélyegzi a gyermeket. A bűncselekmény elkövetését követően hónapokkal, esetleg évekkel később kiszabott büntetés, alkalmazott intézkedés tehát soha nem lehet megfelelő válasz az elkövetett cselekményre, mert az értelmét, hatékonyságát veszti, a fiatalkorú már azt sem fogja tudni, hogy miért vonták felelősségre.⁸⁴

Számos nemzetközi dokumentum minimumkövetelményként határozza meg a gyermekekkel/fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás időszerűségét. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága 10. számú átfogó Kommentárja értelmében: „A gyerekekre vonatkozó eljárási határidőknek sokkal rövidebbnek kell lennie, mint a felnőttek esetében, ugyanakkor a késedelem nélküli döntés olyan folyamat eredményeképpen szülessen meg, amely teljes mértékben tiszteletben tartja a gyermek emberi jogait és a jogi biztosítékokat.”

Tekintettel arra, hogy a hatályos Be. a fiatalkorúak büntetőeljárása kapcsán nem határoz meg speciális eljárási határidőket, a fiatalkorúak esetében is az általános szabályok irányadóak. Mind a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás speciális célja, mind pedig a nemzetközi követelményeknek való megfelelés azonban az eljárás során kívüli lefolytatását, vagy legalábbis rövidebb

⁷⁹ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 68/D. §

⁸⁰ 2013. évi CCXLV. törvény indokolása az egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról. A 9–19. §-hoz.

⁸¹ Kivéve, ha mérlegelési jogkörben az ügyész, illetve a bíró a Be. 114/A. §-a alapján indokoltnak látja pártfogói vélemény beszerzését, és/vagy a bíró szükségesnek tartja a pártfogó meghallgatását.

⁸² Büntetőeljárások fiatalkorúak ellen – Vaskuti: Időszerű lenne ismét felállítani a fiatalkorúak törvényszékeit. Jogi Fórum / MTI. 2014. 04. 25. <http://www.jogiforum.hu/hirek/31687> (Megtekintés ideje: 2017. 04. 04.)

⁸³ Mikó Tünde, a Heves Megyei Pedagógiai Szakszolgálat gyógypedagógusa. Kommunikációs tréning. Miskolc, 2017. 04. 01.

⁸⁴ Herczog Mária: Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához. UNICEF-CSAGYI, Budapest, 2007. 432. o. és Lajtár István: A fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárások időszerűségének vizsgálatáról. Ügyészek Lapja, 2008. 4. szám 5. o. és B. Aczél Anna: Előzetes letartóztatás javítóintézeti körülmények között. Kriminológiai Közlemények. 58. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000. 27. o.

határidők törvényi meghatározását kívánják meg. Függetlenül attól, hogy a Be. ilyen sajátos szabályokat nem állapít meg, a hatályos szabályozás nem felel meg maradéktalanul a nemzetközi dokumentumok által megfogalmazott, az eljárás időszerűségét hangsúlyozó minimumkövetelménynek. Soron kívüli eljárásra kizárólag akkor van lehetőség, ha a fiatalkorú terhelt előzetes letartóztatásban van. Aggályos azonban, hogy ekkor sem jár semmilyen jogkövetkezménnyel, ha a kötelezettség megsértésre kerül. A gyakorlatban előfordult ugyanis, hogy a nyomozási bíró végzésében jelezte, hogy a nyomozó hatóság nem tartotta be a soron kívüli követelményét és indokolatlanul késlekedett egyes nyomozati cselekmények foganatosításával, az előzetes letartóztatást mégis meghosszabbították, hivatkozva arra, hogy az általános és különös okok fennálltak.⁸⁵

Az új Be. felismerve a fennálló problémát és a nemzetközi követelményeknek való megfelelés szükségességét, az eljárások időszerűségének biztosítása érdekében egyrészt a különleges bánásmódot igénylő sértek és terheltek vonatkozásában soron kívüli eljárást ír elő,⁸⁶ másrészt rögzíti, hogy ha a fiatalkorúval szemben öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt van folyamatban eljárás, akkor a nyomozást a fiatalkorú gyanúsítottkénti kihallgatásától számított egy éven belül be kell fejezni.⁸⁷ Ha a fiatalkorúval szemben öt évnél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt van folyamatban nyomozás, annak határideje a gyanúsított kihallgatásától számított két éven túl nem hosszabbítható meg.⁸⁸ Az új Be. ezen módosítása – a korábban hivatkozottak mellett – szintén előremutató. A soron kívüli eljárás követelményének és a nyomozás határidejének rögzítése gyakorló szakemberek szerint igazi változást hozhat a fiatalkorúakkal kapcsolatos ítélezésben, hatékonyabbá teheti a bíróság által alkalmazott intézkedést vagy kiszabott büntetést,⁸⁹ illetve segíthet realizálni a büntetőeljárás fiatalkorúakra irányadó speciális céljait.

A kényszerintézkedések fiatalkorúval szembeni alkalmazásának speciális szabályai

A nemzetközi dokumentumok, így többek között a Pekingi Szabályok, az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye, és a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról cí-

met viselő EU irányelv is hangsúlyozza, hogy a fiatalkorú gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása csak végső eszközként, a lehető legrövidebb időtartamban alkalmazható. Ennek érvényesülését a hatályos Be. több, a fiatalkorúak előzetes letartóztatására vonatkozó garanciális jellegű szabállyal igyekszik elősegíteni. Az egyéb kényszerintézkedések terén csak az őrizetbe vételnél és a házi őrizetnél találunk a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályt, miszerint a fiatalkorú őrizetbe vételéről a védőt, a törvényes képviselőt (eseti gyámot) és a gondozót is késedelem nélkül értesíteni kell,⁹⁰ valamint a fiatalkorú házi őrizetének indítványozása csak olyan korlátozásokkal indokolt, amelyek az iskolai tanulmányok folytatását, illetve a rendszeres munkavégzést nem akadályozzák.⁹¹

Az előzetes letartóztatás felnőttek esetén irányadó konjunktív feltételei a fiatalkorúak esetén egy további feltétellel egészülnek ki. Ez alapján előzetes letartóztatásnak fiatalkorúak esetén csak akkor van helye, ha az a bűncselekmény különös tárgyi súlya folytán szükséges.⁹² Azt, hogy mit jelent a különös tárgyi súly sem a Be., sem pedig más jogszabály nem határozza meg. A bírói gyakorlat szerint – mivel erre nincsen általános szabály –, vizsgálni kell mind a tárgyi, mind pedig az alanyi oldal ismérveit, és ezeket összefüggésükben kell értékelni. Jellemzően a kiemelkedő súlyú élet elleni cselekmények, az emberrablás, az üzletszerűen, bűnszövetségben, sorozatban elkövetett betöréses lopások, rablások, és az erőszakos nemi bűncselekmények alapozhatják meg a különös tárgyi súlyt.⁹³ A különös tárgyi súly megítélésénél egyébként nehéz helyzetben van a letartóztató bíró, tekintettel arra, hogy például különbözőképpen értelmezhetőek az önmagukban nem súlyos, de sorozatjellegű, többszöri elkövetések, és a zseblopások.⁹⁴

A fiatalkorúak előzetes letartóztatását javítóintézetben vagy büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani. A fiatalkorú előzetes letartóztatását javítóintézetben kell végrehajtani, ha az előzetes letartóztatás elrendelésekor az elkövető a tizenegyedik életévét nem töltötte be. Főszabályként javítóintézetben, kivételesen büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani az előzetes letartóztatást, ha az előzetes letartóztatás elrendelésekor a fiatalkorú a tizenegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadik életévét nem. Büntetés-végrehajtási intézetben, kivételesen javítóintézetben történik a végrehajtás, ha a fiatalkorú az előzetes letartóztatás elrendelésekor a tizennyolcadik

⁸⁵ Szűts Veronika: A fiatalkorúak előzetes letartóztatása, gyakorlatának vizsgálata az Egri Törvényszék nyomozási bírói gyakorlatában. Budapest, 2015. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/szuts_veronika__fiatalkoruk_elozetes_letartoztatasa_egri_torvenyszek\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/szuts_veronika__fiatalkoruk_elozetes_letartoztatasa_egri_torvenyszek[jogi_forum].pdf) (Megtekintés ideje: 2017. 04. 04.)

⁸⁶ Új Be. 79. § (1) bekezdés b) pont

⁸⁷ Új Be. 687. § (1) bekezdés

⁸⁸ Új Be. 687. § (2) bekezdés

⁸⁹ Frech Ágnes: A fiatalkorúak bűnelkövetési tendenciái az 1990-es évek második felében. Kriminológiai Közlemények. 58. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000. 10. o.

⁹⁰ 21/2013. (X. 31.) LÜ utasítás a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekkel összefüggő ügyészi szakfeladatok ellátásáról. 6. § (1) bekezdés

⁹¹ 21/2013. (X. 31.) LÜ utasítás a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekkel összefüggő ügyészi szakfeladatok ellátásáról. 8. § (3) bekezdés

⁹² Be. 454. § (1) bekezdés

⁹³ Lásd többek között: Schwarzenberger Hanna: i. m. 24. o.; Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 153–154. o., Berkes Károlyné: A fiatalkorú bűnözés új jellegzetességei és a fiatalkorúak előzetes letartóztatása. Kriminológiai Közlemények. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000. 18. o.

⁹⁴ Frech Ágnes: i. m. 9. o.

életét betöltötte, de a huszadik életét nem, végezetül büntetés-végrehajtási intézetben hajtják végre az előzetes letartóztatást, ha az előzetes letartóztatás elrendelésekor a huszadik életét betöltötte.⁹⁵ A második és harmadik esetben az előzetes letartóztatás foganatosítási helyének megválasztása bírói mérlegelést igényel.⁹⁶ A végrehajtás helyének megválasztásánál a bíróságnak vizsgálnia kell az elkövető személyiségét és a terhére rótt bűncselekmény jellegét.⁹⁷ A bíróság a döntését az ügyész, a terhelt vagy a védő indítványára az előzetes letartóztatás tartama alatt megváltoztathatja.⁹⁸ Az előzetes letartóztatásban lévő fiatalkorú ügyészi, illetve bírói rendelkezés alapján – kivételesen – 72 órára, illetve legfeljebb öt napra akkor is elhelyezhető rendőrségi fogdán vagy büntetés-végrehajtási intézetben, ha az előzetes letartóztatást javítóintézetben hajtják végre.

A fiatalkorúak számára a javítóintézetben foganatosított végrehajtás egyértelműen kedvezőbb, mert az csökkentheti a más elkövetők általi káros befolyásolás veszélyét, valamint a fiatalkorú a javítóintézetben iskolai tanulmányait is folytatni tudja. A javítóintézetben történő végrehajtást általában akkor alkalmazzák, ha a fiatalkorú első esetben áll a büntetőeljárás hatálya alatt, míg a büntetés-végrehajtási intézetben történő végrehajtás olyan terheltek esetében mutatkozhat indokoltnak, akik már korábban is töltöttek szabadságvesztést. A nagyon súlyos erőszakos, közrendre, közbiztonságra fokozottabb veszélyt jelentő cselekmények elkövetőinél is indokolt lehet a büntetés-végrehajtási intézet végrehajtási helyként történő meghatározása.⁹⁹

A nemzetközi dokumentumokkal, köztük például a Gyermekjogi Egyezmény 37. cikk c) pontjával és a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról címet viselő EU irányelv 12. cikk 1. pontjával összhangban a hatályos Be. is kimondja a szeparáció elvét, vagyis azt, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtása során a fiatalkorúakat a felnőttkorúaktól el kell különíteni.¹⁰⁰ A nemzetközi dokumentumok a Be.-vel ellentétben azonban biztosítják a kivétel lehetőségét akkor, ha a gyermek mindenképp felett álló érdekében ennek ellenkezője tűnik ajánlatosabbnak. Tekintettel tehát arra, hogy a magyar szabályozás kivételt nem tűr, nem felel meg maradéktalanul a nemzetközi elvárásoknak.

A gyakorlatban egyébként szinte minden ország kö-

veti az elkülönült intézetben történő elhelyezést. Egyes államok¹⁰¹ szabályozása azonban bizonyos feltételek fennállása esetén – igazodva a nemzetközi elvárásokhoz – eltérést enged a szeparációt kimondó követelmény alól, azaz a bíróság dönthet az együttes elhelyezés mellett, ha a negatív hatás kizárható, illetve a fiatalkorúak számára a felnőttekkel közös elhelyezés pozitívumokat eredményezhet.¹⁰²

A Be. az előzetes letartóztatás tartamára is sajátos szabályokat rögzít. Ennek értelmében a bűncselekmény elkövetésekor a 14. életét betöltött fiatalkorúnál elrendelt előzetes letartóztatás 2 évig, a 14. életét betöltött fiatalkorú esetében 1 évig tarthat.¹⁰³

Az új Be. a fiatalkorúval szembeni előzetes letartóztatás elrendelésének feltételeként továbbra is anélkül tartja fenn a bűncselekmény különös tárgyi súlyát, hogy magát a különös tárgyi súly pontos tartalmát meghatározná.¹⁰⁴ Tekintettel arra, hogy ez a gyakorlatban problémákhoz, nehézségekhez vezet, célszerű volna e kérdésnek törvényi szinten való rendezése, vagyis a korábbi gyakorlatnak egy, az elkövetők számára is érthető objektív szabályrendszerrel történő felváltása. Meghatározásra kerülhetne, hogy a fiatalkorúak esetén például az öt évnél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményt elkövető fiatalkorúakkal szemben lehetséges az előzetes letartóztatás alkalmazása, vagy például akkor, ha a fiatalkorú a bűncselekményt üzletszerűen, bünszervezetben vagy visszaesőként követte el. Azért tartjuk indokoltnak az öt évnél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény esetében meghúzni a határvonalat, mert például a vádemelés elhalasztása és a közvetítői eljárás esetében is a jogalkotó ehhez a mértékhez köti a vádemelés elhalasztásának, illetve a közvetítői eljárásnak a lehetőségét. Ez tehát amellett, hogy biztosítaná a Be. szabályainak egységességét, a jogalkalmazó számára is objektív zsinórmértékül szolgálhatna.

Az új Be. az előzetes letartóztatás maximális időtartamát is a hatályos rendelkezésekkel azonos módon szabályozza.¹⁰⁵ Az előzetes letartóztatás végrehajtási helyének meghatározása keretében azonban mellőzi a korábbi differenciált rendszer fenntartását, miszerint meghatározott életkor alatt, illetve felett csak javítóintézetben, illetve csak büntetés-végrehajtási intézetben történhet a végrehajtás. Az új törvény tehát visszatér a 2017. január 1-je előtt hatályos szabályozáshoz és rögzíti, hogy a bíróság a fiatalkorú személyisé-

⁹⁵ Be. 454. § (2) bekezdés a)–d) pontok

⁹⁶ 2017. január 1-je előtt a Be. a bíróságok számára nagyobb mérlegelési lehetőséget biztosított. Véleményem szerint a hatályos szabályozás egyértelműbb és jobban megfelel a nemzetközi követelményeknek.

⁹⁷ Be. 454. § (3) bekezdés

⁹⁸ Be. 454. § (4) bekezdés

⁹⁹ Kocsár Szilárd bíró, Gyulai Városi Bíróság: A fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó büntetőeljárás eltérő szabályai. Előadás – Írott előadásanyag. Magyar Bíröképző Akadémia. 2012. április 26–27. Bár a hatályos törvény a végrehajtás helyét határozottan kijelöli és az előadás még a Be. korábbi – 2017. január 1-je előtti – szabályaira épül, véleményem szerint a hivatkozott megközelítés ma is irányadó akkor, amikor a törvény a végrehajtás helyének meghatározása tekintetében mérlegelést enged.

¹⁰⁰ Be. 454. § (6) bekezdés

¹⁰¹ Például Horvátország, Szerbia, Szlovénia, Ukrajna. Ukrajnában, ha az előzetes letartóztatásban lévő felnőttkorú kis tárgyi súlyú bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják, nincs akadálya a fiatalkorú előzetessel közös cellában való elhelyezésnek. Lásd részletesebben: Dünkel – Dorenburg – Grzywa: Juvenile justice systems in Europe: Current situation and reform developments. Mönchengladbach, 2010. 1741. o. és Juhász Zsuzsanna: A fiatalkorúak előzetes letartóztatásának egyes végrehajtási kérdései. Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, 2012. 74. Tom. 245. o.

¹⁰² Juhász Zsuzsanna: i. m. 247. o.

¹⁰³ Be. 455. § a)–b) pont. Természetesen, ha a felnőtt korúnál 1 év a maximum, akkor ez a fiatalkorúra is irányadó.

¹⁰⁴ Új Be. 688. § (1) bekezdés

¹⁰⁵ Új Be. 688. § (2) bekezdés a)–b) pontok

gére és a terhére rótt bűncselekmény jellegére tekintettel törvényben meghatározottak szerint dönt a letartóztatás végrehajtási helyéről, továbbá, hogy a tizenegyedik életévét be nem töltött fiatakorú rendőrségi fogdában nem helyezhető el.¹⁰⁶

Fontos kiemelni azt is, hogy az új Be. a hatályos szabályozással ellentétben már nem rögzíti a szeparáció követelményét. Ennek indoka feltehetőleg az, hogy a Bv. Kódex deklarálja, hogy az előzetesen letartóztatott fiatakorúakat a felnőttektől el kell különíteni.¹⁰⁷ Figyelemmel arra, hogy a szeparáció alól a Bv. Kódex sem enged kivételt, az előzetes letartóztatás végrehajtása során a fiatakorúakat a felnőttektől el kell különíteni, még akkor is, ha a fiatakorú érdeke éppen ennek ellenkezőjét indokolja.

A közvetítői eljárás és a vádemelés elhalasztása

A vádemelés elhalasztása és a közvetítői eljárás jogintézményeinek háttérét a nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott azon követelmény képezi, hogy minden lehetséges és kívánatos intézkedést meg kell tenni a gyermekek ügyeinek bírósági eljárás mellőzésével való kezelésére.¹⁰⁸

Bizonyos esetekben a fiatal számára az alternatív megoldások sokkal célravezetőbbek lehetnek. Ilyen alternatív megoldást kínál a vádemelés elhalasztása és a közvetítői eljárás.

A vádemelés elhalasztását közvetítői eljárás előzheti meg, amely esetében a fiatakorúakra kedvezőbb szabályok irányadóak, mint a felnőttekre. A közvetítői eljárásra akkor kerülhet sor, ha a fiatakorú a meghatározott személy elleni, közlekedési és vagyoni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni vétség vagy ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetendő bűntett esetében, annak elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében – vagy azt megelőzően, de a közvetítői eljárás keretében született megállapodásban jóváhagyva – a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette.¹⁰⁹ A közvetítői eljárásra utalásról a fiatakorúak ügyésze dönt. Garanciális szabály, hogy a közvetítői eljárásban a fiatakorú törvényes képviselőjének részvétele kötelező.¹¹⁰ Amennyiben a közvetítői eljárás eredményes, a terhelt ellen az eljárást meg kell szüntetni. Ha a fiatakorú a megállapodás teljesítését megkezdte, de még nem teljesítette maradéktalanul, az ügyész az öt évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a vádemelését egy évtől két évig terjedő időre elhalaszthatja.¹¹¹

A vádemelés elhalasztása 1995 óta alkalmazható a fiatakorúakkal szemben.¹¹² A hatályos Be. e diverziós lehetőség alkalmazására a felnőtt korúakhoz képest szélesebb körben ad lehetőséget, hiszen az ügyész a fiatakorú helyes irányú fejlődése érdekében a vádemelés feltételeinek fennállása esetén az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény esetén is élhet a vádemelés elhalasztásának lehetőségével.¹¹³ Tehát az ügyész széles mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy bírósági szakaszba juttatja-e az ügyet.¹¹⁴ Ugyancsak széles körű mérlegelésre ad lehetőséget a „fiatakorú helyes irányú fejlődése érdekében” kitétel, amelynek tényleges tartalma nem kerül meghatározásra a törvényben. A bírói gyakorlat alapján e körben értékelni kell mind a cselekmény társadalomra veszélyességét, mind a fiatakorú személyiségét, mind pedig az adott ügy konkrét körülményeit. Az ügyész döntése meghozatala előtt elrendeli a pártfogó felügyelői vélemény beszerzését. Fontos szabály, hogy a vádemelés elhalasztásáról szóló határozatában a fiatakorút magatartási szabályok megtartására vagy más kötelezettségek teljesítésére kötelezheti, a fiatakorú számára azonban nem írható elő, hogy meghatározott célra anyagi juttatást teljesítsen, vagy a köz számára munkát végezzen.¹¹⁵ A magatartási szabályok előírása elősegíti a fiatakorú helyes irányú fejlődését, az addig gyakran kontroll nélkül maradt fiatakorú életét a helyes irányba törekszik terelni, amellett, hogy a vádemelés elhalasztásának köszönhetően a fiatakorúnak nem kell megküzdenie a bírósági tárgyalás és az esetleges elítélés miatti stigmatizációval. Az előírható kötelezettségek körében az anyagi juttatás teljesítésének kivételként való kezelése szintén indokolt. Figyelemmel arra, hogy a fiatakorúaknak jellemzően nincsen saját jövedelme, így elég életszerű, hogy a fiatakorú helyett a szülő fizetné meg a vagyoni juttatást, aminek viszont semmilyen nevelő hatása nincsen a fiatakorúra. A vádemelés elhalasztásának tartamára a fiatakorú pártfogó felügyelet alatt áll.¹¹⁶

Az új Be. a vádemelés elhalasztása helyett a feltételes ügyészi felfüggesztés jogintézményét szabályozza. A megnevezés módosítása mellett az új Be. érdemi változásokat is deklaráál azáltal, hogy kiszélesíti a vádemelés elhalasztásának alkalmazási lehetőségét, valamint a hatályos szabályozással ellentétben már konkrét iránymutatást ad arra, hogy milyen tényezőket kell vizsgálni az ügyészi mérlegelés során. Fiatakorúval szemben ügyészi felfüggesztés ugyanis akkor lesz alkalmazható, ha a nyomozás nyolcévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt van folyamatban, és a bűncselekmény

¹⁰⁶ Új Be. 688. § (3) és (4) bekezdés

¹⁰⁷ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (Bv. Kódex) 391. § (2) bekezdés

¹⁰⁸ Bognár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 159. o.

¹⁰⁹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 29. § és 107. §

¹¹⁰ Be. 459. § (3) bekezdés

¹¹¹ Be. 459. § (4) bekezdés. Lásd még: Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Könyvkiadó, Budapest, 2012. 424. o.

¹¹² Dénes Attila: Elterelés a fiatakorú elkövetőknél, különös tekintettel a magatartási szabályokra. Ügyészek Lapja, Különszám, 2008. 29. o.

¹¹³ Be. 459. § (1) bekezdés

¹¹⁴ Schwarzenberger Hanna: i. m. 26. o.

¹¹⁵ Be. 459. § (2) bekezdés

¹¹⁶ Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Könyvkiadó, Budapest, 2012. 424. o.

jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a feltételes felfüggesztéstől a fiatalok helyes irányú fejlődése várható.¹¹⁷ Szintén újdonság, hogy törvényi szinten kerül szabályozásra annak vizsgálati követelménye, hogy a terhelt a kilátásba helyezett magatartási szabályok vagy kötelezettségek teljesítését vállalja-e, képes-e azokat teljesíteni. További új szabály, hogy meghatározott célra történő anyagi juttatás teljesítése, vagy a köz számára történő munkavégzés már fiatalok elkövető számára is elérhető, azonban – összhangban a Btk. közérdekű munkára és jóvátételi munkára vonatkozó rendelkezéseivel – csak a feltételes ügyészi felfüggesztésről szóló döntés meghozatalakor tizenhatodik életévét betöltött fiatalok számára.¹¹⁸

A tárgyalás

Nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott alapvető követelmény a fiatalok magánéletének védelme. Ennek biztosítására szolgál többek között a tárgyalás nyilvánosságának korlátozására vonatkozó rendelkezés. Fiatalok esetében ugyanis garanciális szabály, hogy a tárgyalásról a nyilvánosságot az általános eseteken túl akkor is ki lehet zárni, ha ez a fiatalok érdekében szükséges.¹¹⁹ A törvény itt sem határozza meg konkrétan, hogy mit jelent a „fiatalok érdekében szükséges” kitétel, az ítélezési gyakorlat szerint minden esetben zárt tárgyalást kell tartani, amikor a nyilvános tárgyalás veszélyeztetné a fiatalok helyes irányú fejlődését.¹²⁰ A fiatalok társadalmi beilleszkedését veszélyeztetheti, ha a büntetőeljárás részleteiről a közvetlenül nem érintettek is tudomást szereznek.¹²¹ Ez megvédelemmel a fiatalokat, ami egész jövőbeli életére hatással lehet.

A bíróság azonban magát a fiatalokat is „kizárhatja” a tárgyalásról, ugyanis elrendelheti, hogy a tárgyalásnak azt a részét, amely a fiatalok helyes irányú fejlődését károsan befolyásolhatja, a fiatalok távollétében tartsák meg. Az így lefolytatott tárgyalás lényegét a tanács elnöke a fiatalokkal ismerteti.¹²²

A tárgyaláson az ügyész és a védő részvétele kötelező, ügyészségi fogalmazó és alügyész a vádat nem képviselheti.¹²³

A fiatalokkal szemben az eljárást az életkori sajátosságainak figyelembevételével kell lefolytatni. Ez azt jelenti, hogy a fiatalokkal történő írásbeli (például idézés) és szóbeli kommunikáció során a bíróságnak egyszerű és közérthető módon kell fogalmaznia. Ennek megfelelően a fiatalok jogairól való tájékoztatást és a vádlotti figyelmeztetéseket a fiatalok személy számára érthető módon, személyes jellem-

zőire, vagyis korára és érettségére figyelemmel kell megfogalmazni. Meg kell magyarázni a fiataloknál a figyelmeztetések lényegét és a vallomástételről való döntés következményét. Nagyon fontos a bíróságnak meggyőződnie arról is, hogy az elmondottakat a fiatalok vádlott megértette-e, ennek hiányában ugyanis a tájékoztatást, illetve a figyelmeztetést meg kell magyaráznia a fiataloknak.¹²⁴ Fiatalok esetében a bíró a jogokról való tájékoztatás és a figyelmeztetések során egyaránt nehéz helyzetben van. Ennek oka az, hogy a fiatalok esetén a bírónak ismerni kell többek között az életkornak, illetve az adott szubkultúrának megfelelő szokásokat, továbbá a biológiai tényezőket. Sok esetben az is problémát jelent, hogy a fiataloknál sajátos szókinca van, amit a bíró vagy nem is ismer, vagy ismer ugyan, de más jelentéstartalommal.¹²⁵

Alapvető követelmény az is, hogy a fiataloknál – amennyiben úgy dönt, hogy vallomást tesz – meg kell adni a lehetőséget arra, hogy összefüggően elmondja azt, amit szeretne, ezt követően pedig a bíró lehetőleg rövid, egyértelmű, a fiatalok értelmi szintjéhez igazodó kérdéseket tegyen fel. A fiatalok esetében – de gyakorlati tapasztalatok szerint egyébként is – célszerű a nyitott kérdések használata. A fiatalok vádlott elleni ügyben tartott tárgyaláson a vádlott és a tanú kihallgatását a tanács elnöke (egyéb bíró) végzi.¹²⁶ Nincs lehetőség tehát a felek általi ügynevezett „keresztkérdéses” meghallgatásra.¹²⁷ Ennek indoka a fiatalokkal szembeni büntetőeljárás speciális célja, vagyis a nevelő hatás, valamint a megfelelő szakértelem biztosítása. Fontos az is, hogy amennyiben a bíró azt látja, hogy a fiatalok számára nem egyértelmű a kérdés, azt lehetőleg másképpen megfogalmazva ismétlje meg. Nagyon fontos tehát a kérdés-technika. Emellett elvárás az is, hogy a fiatalok ne érezzék azt, hogy a bíró meg van bizonyosodva arról, hogy bűnös. Ilyenkor ugyanis nem lesz hajlandó az együttműködésre. Elengedhetetlen a megfelelő légkör megteremtése, a fiatalok bizalmának elnyerése is.

A tárgyalási szakban fontos követelmény az is, hogy a gyermeknek el kell magyarázni a meghozott határozat tartalmát, segíteni kell neki, hogy megértse az abban foglaltakat.

További, a fiatalokra vonatkozó speciális szabály szerint a fiatalok vádlott távollétében a tárgyalás nem tartható meg.¹²⁸ A korlátozás indoka, hogy az így lefolytatott eljárás nem biztosítaná a speciális célt, vagyis a fiatalok nevelését, a törvények iránti tiszteletét.

Fiatalok esetében a tárgyalásról lemondás jogintézménye sem alkalmazható.¹²⁹ Ennek oka, hogy a tárgyalásról lemondás a terheltől olyan alapos megfon-

¹¹⁷ Új Be. 690. § (1) bekezdés a)–b) pontok

¹¹⁸ Új Be. 690. § (5) bekezdés

¹¹⁹ Be. 460. § (1) bekezdés

¹²⁰ Bognár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 170. o.

¹²¹ Farkas Ákos – Róth Erika: i. m. 425. o.

¹²² Be. 460. § (2) bekezdés

¹²³ Be. 460. § (3) bekezdés

¹²⁴ Be. 62/A. § (1), (2) és (3) bekezdés a) pont

¹²⁵ Halász Beáta: i. m. 68–69. o.

¹²⁶ Be. 462. § (1) bekezdés

¹²⁷ Be. 295. §

¹²⁸ Be. 461. § (1) bekezdés

¹²⁹ Be. 463. §

tolást igényelne, amely a fiatalkorú esetében nem áll fenn. További indoka, hogy a fiatalkorúakra irányadó enyhébb szankciórendszerre figyelemmel a tárgyalásról lemondás esetükben nem is járna olyan jelentős előnyökkel, mint a felnőtt korú elkövetőknél.¹³⁰

A tárgyalás mellőzésével folytatott külön eljárás fiatalkorúval szemben is alkalmazható, azzal a speciális szabállyal, hogy a tárgyalás tartását a törvényes képviselő is kérheti, mégpedig a fiatalkorú hozzájárulása nélkül is.¹³¹

Az új Be. a tárgyalási szak tekintetében is hoz néhány érdemleges változást. A hatályos Be. szabályaival ellentétben az új törvény szerint a bíróság előtt a fiatalkorú védelmében ügyvédjelölt nem járhat el ügyvéd helyetteseként.¹³² Ez is egyértelműen a fiatalkorúak hatékonyabb védelmét és a szakértelmet hivatott biztosítani. Új szabályként jelentkezik, hogy a fiatalkorú jelenléte a maitól eltérő funkciót betöltő előkészítő ülésen és a tárgyaláson kötelező.¹³³ Az új Be. már a fiatalkorú elleni büntetőeljárás fejezetben tartalmazza azt a rendelkezést is, miszerint ha a bíróság első fokon tanácsban jár el, a szavazást megelőzően a tanács elnöke felvilágosítást ad az ülnököknek arról, hogy milyen határozat hozható, tájékoztatást ad a döntéshez szükséges törvényhelyekről, a büntetési nemekről és azok mértékéről, valamint az intézkedésekről.¹³⁴ Ennek indoka, hogy az új Be. az ülnökrendszert már csak a fiatalkorúak és a katonák elleni büntetőeljárás esetében tartja fenn. Ez a rendelkezés a nemzetközi követelményeknek megfelelően a gyermek legfőbb érdekét szolgálja, figyelemmel arra, hogy a pedagógus és gyermekvédelmi szakember ülnököknek is fokozottabb közreműködést biztosít a gyermekkel kapcsolatos döntés meghozatalában. A pedagógus és a gyermekvédelmi szakember ugyanis jobban ismeri/ismerheti a fiatalkorú személyiségét, és bár a törvényi rendelkezésekkel nincsen tisztában, a bíró számára egyértelműen segítő kezet nyújthat speciális kompetenciái révén.

Összegzés

A tanulmányban a fiatalkorúakra vonatkozó speciális büntető eljárásjogi rendelkezéseket vizsgáltuk, kitérve az új Be. novumaira. Megállapítható, hogy a hatályos szabályozás speciális rendelkezései figyelembe veszik azt, hogy a fiatalkorú terheltet nem lehet „kicsi felnőttként” kezelni, hanem biztosítani kell számára, hogy az eljárás során gyermek is maradjon. A hatályos szabályozás ehhez olyan garanciákat biztosít – például a védelemre, törvényes képviselőre, a bíróság összetételére vonatkozó speciális szabályok – amelyek bár nem

mindig felelnek meg maradéktalanul a nemzetközi követelményeknek – például a szeparáció alóli kivétel, a gyermekkel kapcsolatba kerülők speciális képzése, az eljárás időszerűségének biztosítása – azonban mindenképpen törekszenek arra. Az új Be. pedig olyan új szabályokat irányoz elő, amelyek ... *a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékekről* címet viselő EU irányelvvel összhangban vannak. Gondolunk itt például a gyermekvédelmi szakember eljárásba való bevonására, a nyomozás eljárási határidejének büntetési tételtől függően differenciált rögzítésére, a fiatalkorú egyéni értékeléshez való jogának biztosítására. Az EU irányelvvel konform szabályozásra szükség is van, tekintettel arra, hogy a tagállamoknak – így Magyarországnak is – 2019. június 11-ig át kell ültetniük az irányelv rendelkezéseit a hazai jogba.

Úgy gondoljuk tehát, hogy az új Be. fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései egyértelműen a nemzetközi követelményeknek való megfelelésre és a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósítására törekszenek. Véleményünk szerint bizonyos hiányosságok ellenére alapvetően a hatályos szabályozás is alkalmas a fiatalkorúak sajátos szükségleteinek figyelembevételére, ami probléma, az az, hogy a törvény betűinek betartása nem elég a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához, ha hiányzik a fiatalkorúakkal kapcsolatba kerülő nyomozók, ügyészek és bírák speciális, komplex képzése és az eljárások akár évekig is elhúzódnak. E problémák megoldására a jövőben nagyobb hangsúlyt kellene fordítani, figyelemmel arra, hogy a fiatalkorúval szembeni más elbánást nem az biztosítja, hogy különbíróságokat állítunk fel, esetleg megteremtjük a fiatalkorúak önálló igazságszolgáltatási rendszerét, hanem az, ha a fiatalkorúakat megfelelő szakértelemmel rendelkező, felkészült nyomozók, ügyészek és bírák hallgatják ki.

A jogalkalmazók is tisztában vannak azzal, hogy mivel gyermekekkel foglalkoznak, speciális kompetenciákra, ismeretekre van szükségük. Manapság egyre inkább népszerűek mind a bírósági szervezeten belüli, mind az attól független fiatalkorúakkal kapcsolatos szakmai képzések. Öröndetes, hogy sok bíró és ügyész időt és energiát fordít arra, hogy a fiatalkorúakkal szembeni más elbánás realizálásához szükséges sajátos kompetenciák birtokába jusson. Fontosnak tartjuk azonban azt is, hogy a fiatalkorúakkal foglalkozó nyomozók, ügyészek, bírák és ügyvédek számára kötelezővé tegyék a szakképzést, ami viszont azt is jelenti, hogy a munkáltatóknak támogatniuk kell a szakképzésben résztvevőket a szükséges ismeretek elsajátításában. ■

¹³⁰ Farkas Ákos – Róth Erika: i. m. 430. o.

¹³¹ Be. 464. §

¹³² Új Be. 692. § (2) bekezdés

¹³³ Új Be. 693. § (1) bekezdés

¹³⁴ Új Be. 693. § (4) bekezdés

DR. PÁLVÖLGYI ÁKOS*

Hogyan hajtsunk végre büntetést, ha nem értünk szót az elítélttel? avagy a nyelvhasználatból eredő súlyos eljárásjogi és végrehajtási jogi gondok

Az ügyészség egy hollandiai születésű, de török származású elkövető esetében a vádemelést elhalasztotta, és ezzel egyidejűleg a pártfogó felügyeletet elrendelte, és a terhelt számára megelőző-felvilágosító szolgáltatáson való részvételi kötelezettséget írt elő. A határozat szerint a terhelt megjelent az Igazságügyi Szolgálatnál, azonban a végrehajtás megkezdése akadályba ütközött: A terhelt kizárólag csak törökül beszél. Mi a gond ezzel? Hiszen a büntetőeljárás során van mód tolmács kirendelésére.¹

Ha közelebbről megvizsgáljuk az esetet, feltűnhet egy olyan körülmény, amely bizonyos szempontból érdekessé teszi a probléma értékelését, sőt zavart is okozott.²

Miután a vádemelés elhalasztásával egyidejűleg az ügyészség a pártfogó felügyeletet is elrendelte, azt gondolhatjuk, hogy az ügyre irányadó jogszabályok köre bővült, hiszen a pártfogó felügyelettel megjelent a pártfogó felügyelő tevékenységére irányadó Bv. tvr., és a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet.

Ott tartunk tehát, hogy a terhelt, illetőleg pártfogolt megjelenik az illetékes igazságügyi szolgálatnál, és a továbbiakban az eljárás megakad, a végrehajtás meg-

kezdése akadályba ütközik, tekintettel arra, hogy a terhelt kizárólag törökül beszél. Tehát mi a gond ezzel? A büntetés-végrehajtásának szabályai talán nem rendelkeznek az anyanyelv használatáról?³

Amit az anyagi jog előír, tilt vagy megenged, azt – amennyiben nem ún. ex lege szabályozásról van szó – az eljárási szabályok tömege váltja valóra, ezek hozzák tehát a nyelvhasználatot olyan helyzetbe, hogy jogát, érdekét, köteletségét ténylegesen érvényesíteni, védeni, teljesíteni tudja. Ahhoz, hogy a döntés és az azt megelőző eljárás, a bánásmód az érintettek számára elfogadható legyen, alapvető követelmény a kompetens kommunikáció

³ Bvtvr. 2. § (1) Az elítélttel szemben csak az ítéletben és a törvényben meghatározott joghátrányok alkalmazhatók.

(2) Az elítélt jogosult

a) az anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni a jogaira és a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket; a magyar nyelv nem tudása miatt nem érheti hátrány;

b) a büntetés végrehajtása során anyanyelvének használatára;

A szabadságvesztés és előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 224. § (1) A szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatban a külföldi elítélt jogainak és kötelezettségeinek a gyakorlatával összefüggő tolmácsolási és fordítási költségek (a továbbiakban: tolmácsoltségek) az intézetet terhelik.

(2) Ha a külföldi elítélt a szabadságvesztés végrehajtásával nem összefüggő ügyben kéri tolmács közreműködését, az intézet azt a külföldi elítélt költségére biztosítja.

Bv. tvr. 12. § (1) A magyar nyelv nem tudása miatt az elítéltet, illetve az egyéb jogcímen fogvatartottat nem érheti hátrány. A végrehajtás során az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott mind szóban, mind írásban anyanyelvét, törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben regionális vagy nemzetiségi nyelvét, vagy – ha a magyar nyelvet nem ismeri – az általa ismert más nyelvet használhatja.

(2) A végrehajtásért felelős szervnek az elítélt, illetve az egyéb jogcímen fogvatartott részére az anyanyelvén, törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben regionális vagy nemzetiségi nyelven, vagy az általa ismert másnyelven a végrehajtásrendjére, a végrehajtással összefüggő jogaira és kötelezettségeire vonatkozó jogszabályi rendelkezések lényegi elemeiről, valamint a fogvatartást foganatosító szerv házirendjéről tájékoztatást kell adnia.

210. § (1) A szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatban a külföldi elítélt jogainak és kötelezettségeinek a gyakorlatával összefüggő tolmácsolási és fordítási költségek (a továbbiakban: tolmácsoltségek) a bv. intézetet terhelik.

(2) Ha a külföldi elítélt a szabadságvesztés végrehajtásával nem összefüggő ügyben kéri tolmács közreműködését, az intézet azt a külföldi elítélt költségére biztosítja.

Kóshalmi László: De lege lata az elítéltti kulturális jogokról – A börtön kultúrája, kultúra a börtönben, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és jogtudományi Kar 2010., 104. oldal: A büntetés-végrehajtás által nem érintett jogok (...) A Bv. Kódex 2. § (2) bekezdés kimondja, hogy az elítélt jogosult „az anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni a jogaira és a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket; a magyar nyelv nem tudása miatt nem érheti hátrány.” (...) az Alkotmány 70/A. § rögzíti, hogy „a Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen... nyelv, nemzeti vagy társadalmi származás... egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

* PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

¹ 114. § (1) Ha nem magyar anyanyelvű személy az eljárás során az anyanyelvét, – törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben – regionális vagy nemzetiségi nyelvét kívánja használni, tolmácsot kell igénybe venni. Ha az anyanyelv használata aránytalan nehézségekbe ütközne, a magyar nyelvet nem ismerő személy által ismertként megjelölt más nyelv használatát kell tolmács útján biztosítani.

² Meg kell jegyezni, hogy az ügy annyira érdekes, hogy nemcsak az ügyészségnek, de a jogalkotónak is le kellene vonnia bizonyos következtetéseket.

az eljáró hatóságokkal. Mindenfajta jogkövetés alapja a jogszerűnek tekintett követelmények megértése, belátása, ideértve a szabályozás célját, célszerűségét, morális tartalmát, a jogorvoslati eszközök igénybevétele, az önkéntes teljesítést. Ez nemcsak az érdemi határozatra, hanem az eljárás egészére igaz, hiszen menet közben számos alkalommal kommunikálnak a felek, legyen szó az űrlap kitöltéséről, hiánypótlási felhívásról, az ügyféli jogokra történő kioktatásról, a tanúvallomás vagy a szakértői vélemény lényegének megértéséről, az eljárási rend fenntartásáról, indítványok elbírálásáról.⁴

Egy kis kitérőt követően visszatérek az esetünk elemzéséhez, ugyanis még nem jutottam el addig sem, hogy választ adjak a feltett kérdésre.

Véleményem szerint megnyugodhatunk a felől, hogy a büntetés-végrehajtási szabályok az elítélt jogainak érvényesülése érdekében, legalábbis a végrehajtandó szabadságvesztés büntetésre ítétek esetében, biztosítják az anyanyelv használatának alapvető feltételeit, még akkor is, ha ennek költségei meghatározott esetben az elítéltet terhelik.

Az illetékes igazságügyi szolgálat osztályvezetője, tekintettel arra, hogy a végrehajtást nem tudta megkezdeni, megkereste az elrendelő ügyészséget, és jelezte az akadályt. Megkérdezhetnénk, hogy az osztályvezető miért nem intézkedett saját hatáskörében. Erre is kitérek majd.

Az eljáró ügyészség, tekintettel arra, hogy a terhelt esetében a vádemelés elhalasztásával egyidejűleg a pártfogó felügyeletet is elrendelte, némiképp érthetetlen módon visszakérdezett, és újfent megkereste az igazságügyi szolgálatot annak érdekében, hogy megkérdezze, a pártfogó felügyelet végrehajtása során ki rendeli ki a magyar nyelvet nem ismerő, vagy saját anyanyelvét használni kívánó pártfogolt esetében a tolmácsot. Az igazságügyi szolgálat megkeresett másik osztályvezetője azt felelte, hogy a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal, vagy a kormányhivatal.

Ennek ismeretében, az ügyészség az akadály közléseivel összefüggésben leírta, hogy a tolmácsot a végrehajtás során biztosítsa – a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatalon, vagy a kormányhivatalon keresztül – az eljáró igazságügyi szolgálat.

Azt gondolnánk, hogy az eset így megoldódott, de sajnos nem ez történt. Sőt. Az eredeti problémából kiindulva, ahogyan az már lenni szokott, további hiányosságokra leltem.

Tehát az ügyészség választ adott, azonban az eset összes körülményét tekintve, álláspontom szerint helytelen. Tény ugyanis, hogy pártfogó felügyeletet rendelt el, azonban ne felejtjük el, hogy erre vádemelés elhalasztása során került sor, tehát olyan eljárásban, amely a Be. hatálya alá tartozik. Ebben az esetben tehát a Be. szabályait kell követni.⁵ Ebből az követke-

zik, hogy ilyen esetben az ügyészség álláspontjával ellentétben nem a végrehajtásért felelős szervnek, hanem az elrendelőnek kell a tolmácsról gondoskodnia.

Az eset azonban egyéb problémára is rávilágított, ahogyan azt az előbbiekben jeleztem.

Felteszem a költői kérdést, hogy abban az esetben, ha az ügyész és a végrehajtásért felelős szerv megegyezik abban, hogy a tolmácsról kinek kell gondoskodnia, tehát, amennyiben rendelkezésre áll a tolmács, végrehajtható-e a pártfogó felügyelet keretében elrendelt elterelés? A válasz sajnos igen kategorikus: nem.

A megelőző-felvilágosító szolgáltatás – más néven elterelés – ugyanis, egy rendkívül személyes jelleget is öltő, sok esetben nem is csoport-foglalkozás keretében, hanem személyes beszélgetés formájában zajló foglalkozás. Amennyiben a végrehajtás során tolmács is közreműködne, éppen a lényege veszne el. Nem is szólva arról, hogy azok a szakemberek, akik az eltereléseket vezetik, nem vállalják a tolmács közreműködését.

Előállt tehát egy érdekes helyzet, amely abból fakadt, hogy az elkövető nem beszél magyarul, és egyéb olyan nyelven sem, amely környezetünkben elterjedtebb lenne. Ez a körülmény egyrészt gondot okoz az eljárás zökkenőmentes lefolytatása, másrészt az arányos jogkövetkezmény sikeres alkalmazása során.

Mi lesz az ügyvel? Kérdés, amelyre izgatottan várom a választ, tekintettel arra, hogy az eset még nem nyert megoldást, az ügyészség a felvetésre, miszerint a Be. alapján neki kell gondoskodnia abban az esetben is a tolmácsról, ha az eljárás az igazságügyi szolgálatnál folytatódik tovább, még nem foglalt állást. Az ügy tehát áll.

Az eset másik aspektusa az, hogy a magyar nyelv nem tudása előidézheti azt a helyzetet, hogy a magyar nyelv különböző szintű ismerete, vagy éppen annak hiánya azt eredményezi, hogy ugyanazon tárgyi súlyú bűncselekmény (visszaélés kábítószerral) társtettes elkövetői – egymáshoz képest – eltérő jogkövetkezményekkel nézhetnek szembe. Mert míg az, amelyik magyarul beszél, részt vehet a példának okáért elterelésen, amelyik azonban nem beszél a magyar nyelvet, figyelemmel arra, hogy azt tolmács közbejöttével azt már nem hajtják végre, és arra, hogy a cselekmény nem maradhat következmények nélkül, azzal szemben szükségképpen súlyosabb jogkövetkezme-

határozott körben – regionális vagy nemzetiségi nyelvét kívánja használni, tolmácsot kell igénybe venni. Ha az anyanyelv használata aránytalan nehézségbe ütközne, a magyar nyelvet nem ismerő személy által ismertként megjelölt más nyelv használatát kell tolmács útján biztosítani.

(3) E törvénynek a szakértőre vonatkozó rendelkezései a tolmácsra is irányadók azzal, hogy a külön jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő személy vehető igénybe tolmácsként; ha ez nem lehetséges, a kellő nyelvismerettel rendelkező más személy (eseti tolmács) is kirendelhető. Tolmácson a szakfordító is érteni kell.

102. § (1) A bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság a szakértői névjegyzékben szereplő igazságügyi szakértőt, illetőleg szakvélemény adására feljogosított gazdasági társaságot (a továbbiakban: gazdasági társaság), szakértői intézményt, vagy külön jogszabályban meghatározott állami szervet, intézményt, szervezetet (a továbbiakban: szervezet), ha ez nem lehetséges, kellő szakértelemmel rendelkező személyt vagy intézményt (a továbbiakban: eseti szakértő) rendelhet ki szakértőként.

⁴ Kántás Péter – Tóth Judit: Nyelvhasználati jogok a hatósági eljárásban, www.hhrf.org/kisebbségkutatas 2005.

⁵ 114. § (1) Ha nem magyar anyanyelvű személy az eljárás során az anyanyelvét, – törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meg-

nyeket kell alkalmazni, vagy az ügyet bünyügyi segély keretében – ha a feltételek adottak – külföldi államnak átadni.

Konkrét esetben ez jelentheti azt, hogy drogot csak fogyasztó, több nemzetiségű elkövetői kör esetében, ugyanolyan tárgyi súlyú bűncselekmény esetén belső aránytalanság alakul ki, amely a büntetés, mint jogkövetkezmény aránytalanságát is magával hozhatja.

Mindenképpen elgondolkodtatónak tartottam, hogy egy egyszerű megítélésű kérdés milyen elakadást jelentethet a büntetőeljárás során. Éppen ezért a kérdést továbbgondoltam, és kivetítettem a végrehajtásra.

Ez elsöre talán feleslegesnek tűnhet figyelemmel arra a jogszabályi környezetre, amelyre fentebb már többször is hivatkoztam, jelesül a Bv. tvr. és a Bv. tv. rendelkezéseire.

A végrehajtás vonatkozásában a pártfogó felügyelet is érintve a szabadságvesztés büntetés, illetőleg a közérdekű munka büntetés végrehajtására kell figyelmet szentelnünk. Mindkét jogintézmény a hatályos jogszabályi környezetben a Bv. tvr., 2015. január 1. napjától azonban már a Bv. tv. hatálya alá tartozik. A végrehajtás részletszabályait a törvényi szint mellett, rendeleti szinten is szabályozza a jogalkotó.

Megvizsgálva a vonatkozó – *nemcsak a jelenleg hatályos* – rendelkezéseket fel kell ismernünk egyrészt azt, hogy a szabályozás hiányos, ugyanakkor azt is, hogy a jogszabály a végrehajtásért felelős szervre olyan általános kötelezettséget telepített, amelynek megfelelő eljárás a hiányos szabályozási környezet miatt lehetetlenülhet.⁶

Konkrét példán keresztül megvilágítva azt, ami a szabályozási környezetből kiolvasható:

Példának okáért a bíróság a Magyarországon jogszereűen tartózkodó, és az ország területét elhagyni nem kívánó, a magyar nyelvet nem beszélő külföldi állampolgárt közérdekű munkára ítéli, mert az eset összes körülményeit mérlegelve úgy találja, hogy ez a büntetés az arányos és a prevenció célokra, és ráadásul a helyreállító igazságszolgáltatásnak is megfelelő büntetési nem.

Ebben az esetben a Bv. tv. által szabályozott végrehajtásért felelős szerv a területileg illetékes igazságügyi szolgálat. Erre figyelemmel, az elítéltet a végrehajtással összefüggő jogaira és kötelezettségeire vo-

natkozó jogszabályi rendelkezések lényegi elemeiről, a végrehajtás egyéb szabályairól az illetékes igazságügyi szolgálatnak kell tájékoztatnia.

Mi történik abban az esetben, ha az elítélt nem beszél a magyar nyelvet, és nem tud sem angolul, sem németül, sem franciául? (bár hozzáteszem, hogy a jogszabályszerű eljárás tekintetében a felsorolás ott megáll, hogy nem tud magyarul, vagy kisebbségi nyelvet kívánja használni).

A logikus válasz természetesen az, hogy a tájékoztatás az igazságügyi szolgálat által alkalmazott tolmács segítségével történik.

Adódik a kérdés, hogy hogyan kerül sor a tolmács kirendelésére? A válasz már nem ilyen egyszerű.

Azt gondolhatnánk, ahogyan többen így is gondolják, hogy az igazságügyi szolgálat rendeli ki a tolmácsot, amelynek költségeit a kormányhivatal viseli, mint a közigazgatási eljárásokban általában. De ezzel az erővel – tekintettel a jogszabályi környezetre – gondolhatnánk azt is, hogy a kirendelő lehet a bv. bíró, az ügyész, de akár a bv. intézet is.

Mielőtt a saját észrevételeimre térnék, érdemes röviden a jogszabályi környezettel foglalkozni, főleg, ha már hivatkoztam rá.

A büntetés-végrehajtás vonatkozó jogszabályai közül a Be. a Bv. tvr. vagy Bv. tv., illetőleg a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet tartalmaz rendelkezéseket a tolmácsra vonatkozóan. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalokról, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalok kialakításával, és a területi integrációval összefüggő törvénymódosításokról szóló 2010. évi CXXVI. törvény nem.

A Be. a büntetőeljárásban, illetőleg a bv. bíró eljárásában teszi lehetővé a tolmács kirendelését, a Be. szerint meghatározott kirendelőknek.

A Bv. tvr., illetőleg a Bv. tv. kizárólag a büntetés-végrehajtási intézetnek, és ugyancsak kizárólag a szabadságvesztésre ítéltet esetében biztosítja a tolmács kirendelésének lehetőségét, külön szabályozva a költségviselés kérdését.

Az igazságügyi szolgálat nem tartozik egyik körbe sem.

A közérdekű munka végrehajtását a Bv. tvr. illetőleg a Bv. tv., valamint a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet szabályozza.

A közérdekű munka végrehajtásán belül külön kell kezelni a munkahely kijelölésével szemben benyújtott jogorvoslati kérelem és a közérdekű munka átválttatása iránti indítvány alapján indult, a bv. bíró előtt folyamatban lévő eljárásokat. Ezekre a Bv. tvr. és a Bv. tv. szerint is a Be. az irányadó, vagyis a tolmács kirendeléséről a bv. bíró gondoskodik.

A közérdekű munka⁷ általános szabályai szerint a

⁶ Bv. tv. 3. § E törvény alkalmazásában: 14. végrehajtásért felelős szerv: a büntetés-végrehajtási szervezet, a javítóintézet, a pártfogó felügyelői szolgálatként a Kormány által kijelölt szerv (a továbbiakban: pártfogó felügyelői szolgálat).

12. § (2) A végrehajtásért felelős szervnek az elítélt, illetve az egyéb jogcímen fogvatartott részére az anyanyelvén, törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben regionális vagy nemzetiségi nyelven, vagy az általa ismert más nyelven a végrehajtás rendjére, a végrehajtással összefüggő jogaira és kötelezettségeire vonatkozó jogszabályi rendelkezések lényegi elemeiről, valamint a fogvatartást foganatosító szerv háziarendjéről tájékoztatást kell adnia.

A szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatban a külföldi elítélt jogainak és kötelezettségeinek a gyakorlásával összefüggő tolmácsolási és fordítási költségek (a továbbiakban: tolmácsköltségek) az intézetet terhelik.

Ha a külföldi elítélt a szabadságvesztés végrehajtásával nem összefüggő ügyben kéri tolmács közreműködését, az intézet azt a külföldi elítélt költségére biztosítja.

⁷ Ld. Gál István László: A közérdekű munka (In: A büntetések Új Btk. Kommentár, Társzerző: Szűcs András, Szerkesztette: Polt Péter, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. 2. kötet, 9–69. oldal).

büntetést az illetékes igazságügyi szolgálat pártfogó felügyelője hajtja végre, a Bv. tvr., későbbiekben Bv. tv. és a KIM rendelet rendelkezései szerint, azok hatálya alatt. Ebből viszont az következik, hogy a pártfogó felügyelő már nem tud megbirkózni azzal az akadályllyal, amit egy idegen nyelv használata jelent, tekintettel arra, hogy ő nem tud tolmácsot kirendelni, jogszábályi felhatalmazás hiányában.

Ugyanez mondható el a pártfogó felügyelet végrehajtásáról is.⁸

⁸ Vókó György: Bűnelkövetők jogkorlátozása a jogállamban, MTA Doktori Értekezés 2010. 6. oldal: Nagyon időszzerű és megalapozott tudományos törekvést tükröz, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás megszűnéséig tartó folyamatot, mint egységes egészet vizsgáljuk, mint olyant, amely a társadalommal összeütközésbe került személyt hivatott a társadalomba újra visszavezetni, ott elismertetni éppen a társadalom védelme érdekében. A jogállamiság követelményeinek teljesítésével az új viszonyokhoz kellett és továbbra is kell alakítani a büntető felelősségre vonás egészét, benne a büntetés-végrehajtást is. A jövőben a gyakorlatnak jobban figyelembe kell vennie a tudomány jelzéseit, és fordítva szintén. Jobb együttműködésre van szükség a

Fentiek szerint tehát súlyosan sérülhetnek az elítéltek, illetőleg pártfogoltak jogai olyan esetekben is, amikor a jogalkotó kifejezetten biztosítani akarta azokat, legalább az anyanyelv használatának jogát.

A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy nemcsak a legalapvetőbbek, például az anyanyelvhez való jog, de ezen keresztül más elv is sérülhet, mint például az arányosság elve, ezen belül az alkalmasság elve, a szükségesség elve, valamint a szűkebb értelemben vett arányosság elve. De továbbmegyek, ellehetetlenülhet a végrehajtás is. ■

büntető felelősségre vonás egyes szakaszaiban működő szervek és más szakaszokban feladatukat teljesítő szervek között. „Hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha minden elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson” – fogalmazta meg az 1800-as évek első felében Deák Ferenc tiszti ügyészi tapasztalatait rögzítve, a büntetés-végrehajtás jelentőségét.

BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG

Második, aktualizált kiadás

SZERZŐK:

Belovics Ervin, Tóth Mihály

A 2018 nyarán hatályba lépő új büntetőeljárás törvény nem annyira koncepcionális újdonságaival tűnik ki (bár ilyenek is vannak), inkább a korábbitól eltérő felfogásával, hangsúlyával, megközelítésmódjával. Arra vállalkozik, hogy kellően differenciált, ezáltal gyorsabb és hatékonyabb rendszer feltételeinek megteremtése mellett megőrizze a tisztességes eljárás alapvető elveit és intézményeit, segítse a különleges bánásmódot igénylő alanyok helyzetét, valódi mozgásteret teremtsen a felek számára rendelkezési joguk szélesítésével, a konszenzuális elemek erősítésével.

Ennek megvalósítása bírák, ügyészek, nyomozók, védők, szakértők és más eljárási résztvevők számára is merőben új szemléletet igényel, aminek alapjait minél előbb meg kell teremteni.

Ilyen ambícióval készült ez az egyetemi tankönyv is, amely a törvény elfogadása óta az első olyan összefoglaló munka, ami igyekszik az anyagi jog érvényesülését biztosítani hivatott legfontosabb rendelkezéseket, valamint azok hátterét az új kódex szellemében magyarázni, megértetni és elfogadtatni.

A szerzők remélik, hogy munkájuk az egyetemi hallgatók felkészülésének segítése mellett a szakma érdeklődését is felkelti, s hogy a könyv nem csak úttörő volta, hanem tartalma okán is hasznosnak bizonyulhat.

Ára: 7900 Ft

SIDLOVICSNÉ TÓTH ILDIKÓ*

Takarékszövetkezetek a büntetőeljáráásban

A takarékszövetkezetek bemutatása

A takarékszövetkezetek, mint pénzügyi tevékenységet folytató szervezetek, számottevő sajátosságot mutatnak mind a más tevékenységet végző szervezetekhez, mind a pénzügyi intézetekhez viszonyítva.

A takarékszövetkezetek működését, tevékenységi körét a törvényi előírásokon felül szigorú bankfelügyeleti előírások is szabályozzák, a megtakarítások ösztönzése, a betétesek bizalmának növelése, a takarékszövetkezetek működőképességének, megbízhatóságának, az elhelyezett betétek biztonságának fokozása érdekében az állam szigorú irányítást és ellenőrzést gyakorol, egyrészt a jegybank (MNB) másrészt Állami Bankfelügyelet (ÁBF) útján. Az ÁBF egyidejűleg ellátja a pénzügyi intézetek és a pénzügyi tevékenységek versenyfelügyeletét is.

A többi szervezeteti formához képest takarékszövetkezeti sajátosság, hogy nemcsak jogszabályok, hanem jegybanki és bankfelügyeleti rendelkezésekben adott kötelező előírásokkal is befolyásolható működésük. Hosszú évtizedeken keresztül a takarékszövetkezeteket nem tekintették a bankrendszer egyenrangú tagjának.¹

A szervezetekről szóló 1992. évi I. törvény hatályba lépésekor (1992. január 20.) az összesen 5%-os piaci részesedéssel rendelkező 260 takarékszövetkezet 1752 fiókban nyújtott egyre szélesebb körű szolgáltatásokat. Tagjainak száma elérte az 1 780 000 főt. Bár a takarékszövetkezetek által kezelt betét- és hitelállományok intenzíven növekedtek, a piacgazdaság által teremtett új feltételek mellett a kibővült ügyfélkörrel működő takarékszövetkezetek nem tudták maradéktalanul kezelni a lehetőségeket.

A versenyre figyelemmel a takarékszövetkezetek a

feladatok egy részének központosítására, közös termékfejlesztésre, az egységes arculat kialakítására, informatikai beruházásokra, tőkeallokációra, a nemzetközi és hazai elszámolási és pénzforgalmi feladatok bonyolítására, az intézményvédelemre.

A szervezetek szellemiségét a rochdale-i alapelvek nyomán a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (International Co-operative Alliance, ICA) hét alapelvben fogalmazta meg. Az ICA

által 1995-ben újrafogalmazott szervezeteti alapelvek, amelyek ma érvényben vannak, többé-kevésbé tükröződnek a törvényi hátterekben és belső szabályzatok formájában. Ezek a következők:

1. Önkéntes és nyílt tagság
 - Mindenki számára, aki képes a szervezetet szolgáltatásainak igénybevételére;
2. A tagok által végzett demokratikus kontroll
 - az „egy tag-egy szavazat”-elv alapján;
3. A tagok gazdasági szerepvállalása
 - a tagok hozzájárulása a közös tőkéhez. Ez alapján korlátozott mértékben kaphatnak díjazást. A tagok egyúttal a többlétekből keletkezett feloszthatatlan tartalékokat a szervezetek céljára fordítják.
4. Autonómia és függetlenség
 - mivel a kontroll a tagok kezében nyugszik, megállapodások külső felekkel, beleértve a kormányt is, nem sérthetik a szervezet demokratikus felépítését és függetlenségét;
5. Oktatás, tréningek és információ nyújtása
 - a tagok, a munkavállalók és ügyvezetők számára valamint, a közélet informálása a kooperáció működéséről és előnyeiről;
6. Kooperáció a kooperatívok között
 - helyi, nemzeti és nemzetközi szinten;
7. A közösség szem előtt tartása
 - a közösségek fenntartható fejlesztése a tagok döntései alapján.

A hitelszövetkezet egy olyan speciális pénzügyi intézet, amely elsősorban a tagjai számára nyújt különféle pénzügyi szolgáltatásokat, a szervezeteti alapelvek, valamint a pénzügyi szabályok betartásával. A szervezetelmélet művelőinek általánosan elfogadott nézete, a szervezeteti integráció kategóriájának a gazdasági, társadalmi integráció és vegyes szerinti megkülönböztetése. Az integráció alapfogalmából kiindulva a csoportosítás különbségét az teremti meg, hogy milyen érdek motiválja az integrálódást. A gazdasági és

* PhD-hallgató, Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

¹ Szép Gy. (Szerk.) (1992): Szövetkezeti törvény magyarázatokkal, „Jogtanácsadó” Jogi kiadványok szerkesztősége, Budapest (93–99. p.)

társadalmi integrációk a szövetkezeti mozgalomban határozottan elkülönültek.² Az integráció általános értelemben beilleszkedést, részek összekapcsolását, egyesülését jelenti.³ Az integrációtól megkülönböztethetőek az integrációs kapcsolatok, amelyek elkülönült szervezet nélküli, állandó együttműködés egyéb formáiban öltenek testet, ahol az állandó együttműködés lényeges és tartós változásokat idéznek elő a részt vevő szervezetek működésében. „Gazdasági integráció: gazdasági szervezet egyesülési folyamata, egységes rendszerbe tömörülés a nagyobb gazdasági egység előnyeinek kihasználása érdekében.”⁴

Vállalkozások és magánszemélyek részére pénzügyi szolgáltatást döntően pénzügyi intézmények végezhetnek, amelyek két csoportra oszthatók. Hitelintézetekre és pénzügyi vállalkozásokra. A Hitelintézeti törvény meghatározza, hogy mi minősül pénzügyi intézménynek, ezen a rendszeren belül pedig hol helyezkednek el szövetkezeti hitelintézetek. Ez alapján pénzügyi intézmény a hitelintézet és a pénzügyi vállalkozás. Pénzügyi szolgáltatást kizárólag pénzügyi intézet végezhet. Hitelintézet az a pénzügyi intézmény, amely a törvényben meghatározott pénzügyi szolgáltatások közül legalább betétet gyűjt, vagy más visszafizetendő pénzeszközt fogad el a nyilvánosságtól, valamint hitelt és pénzkölcsönt nyújt. Bank és szakosított hitelintézet részvénytársaságként vagy fióktelepként, szövetkezeti hitelintézet pedig szövetkezetként, valamint részvénytársaságként, a pénzügyi vállalkozás részvénytársaságként, szövetkezetként, alapítványként vagy fióktelepként működhet.

A szövetkezeti hitelintézet esetében a legkisebb induló tőke összege legalább háromszázmillió forint. Az induló tőkét kizárólag pénzbeli hozzájárulással lehet teljesíteni. A szövetkezetek működésének megkezdéséhez a Magyar Nemzeti Bank tevékenységi engedélye is szükséges. A tevékenységi engedély megadási iránti kérelemhez csatolni kell az Integrációs Szervezethez benyújtott, csatlakozásról szóló nyilatkozatot. A szövetkezeti hitelintézet széles körben folytathat pénzügyi szolgáltatási tevékenységet. Szemben a takarékszövetkezetekkel a hitelszövetkezetek tevékenységüket kizárólag saját tagjai körében végezheti.

Megállapíthatjuk, hogy a szövetkezeti hitelintézetek szabályozásának megreformálásának már itt volt az ideje. Ezt sürgetővé tette az is, hogy 2014. március 15-én hatályba lépett a Ptk., majd 2014. július 1-jén pedig az új Hpt. törvény. A kormányzati munkálatok már 2012 decemberében megkezdődtek a takarékszövetkezetek átalakítására vonatkozóan, főként annak érdekében, hogy egy tőkeerős és biztonságosan működő szektor jöjjön létre.

A korábbi integrációval kapcsolatos kezdeménye-

² Bak J. (1979): A takarékszövetkezetekről, Szövetkezeti Kutatóintézet, Budapest, 61. p.

³ Várnai Gy. (Szerk.) (1993–2004): Magyar Nagylexikon 8. kötet 514. p., 9. kötet 890. p.

⁴ Várnai Gy. (Szerk.) (1993–2004): Magyar Nagylexikon 8. kötet 514. p., 9. kötet 890. p.

zések részleges kudarca miatt 2013-ban a jogalkotó a szektor egységesítése és így versenyképességének növelése érdekében szigorúbb, kötelező intézményvédelmi tagságot, közös kockázatvállalást írt elő annak érdekében, hogy így erősítse a szektor pénzügyi stabilitását és a hatékony működését.⁵ A takarékszövetkezet az egyetlen olyan pénzügyi intézet hazánkban, ami 100 százalékos hazai tulajdonban van. Tagjai magyar állampolgárok. Ugyan pénzügyi részesedésük öt-hat százalék körül mozog, ami messze elmarad az uniós átlagtól, korántsem optimális, de a takarékszövetkezetek fontossága ennél azért jóval nagyobb.

A 2008-ban kezdődött válság nyomán egész Európában felértékelődtek a helyi, regionális kötődésű pénzügyi struktúrák. Ezeknek tőkehelyzete túlnyomórészt stabil, hitelezési tevékenységük helyben gyűjtött forrásokból tudják finanszírozni, így kevésbé vannak a pénzügyi centrumokban elérhető drága és volatilis bankközi forrásokra ráutalva.⁶ A szövetkezeti bankrendszer decentralizáltsága hatalmas versenyelőnyt jelenthet a lokális bankpiacokon.

A takarékszövetkezetek sérelmére elkövetett egyes büntetőügyek tapasztalatai

Kutatásaim során olyan büntetőügyeket vizsgáltam, melyekben a takarékszövetkezetek sérelmére valósult meg vagyon elleni vagy gazdasági bűncselekményt. A takarékszövetkezetek különösen érzékenyek lehetnek a gazdasági visszaélésekkel szemben, így a jogerősen befejeződött büntetőügyek tanulságait is érdemesnek tartom levonni.

A rendszerváltás időszaka

A takarékszövetkezetek sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények jellemzően már a rendszerváltást követő években jelentek meg. Az elkövetési mód azonban sokszor napjainkban is visszaköszön.

A megyei bíróság 1993. február 26-án kelt ítéletével a vádlottat csalás büntette, jelentős kárt okozó csalás büntette, folytatólagosan, különösen nagy kárt okozó csalás büntette, 2 rb. magánokirat-hamisítás vétsége miatt halmozati büntetésül 3 év 8 hónapi börtönbüntetésre, 4 évi közügyektől eltiltásra ítélte. A másodfokú bíróságként eljáró Legfelsőbb Bíróság a megyei bíróság ítéletét annyiban változtatta meg, hogy a csalás büntettként és jelentős kárt okozó csalás büntettként minősített cselekményeket 1 rb. csalás vétségének, és 1 rb. csalás büntettként minősítette, míg az 1 rb. magánokirat-hamisítás vétségében való bűnösség

⁵ Bodnár L., (et. al.) (2015): Takarékszövetkezetek + integráció = hatékonyabb pénzforgalom?, Hitelintézeti Szemle, 14. évfolyam (3. szám), 123. p., 127. p.

⁶ Gál Z.: Pénzügyi piacok a globális térben: A válság szabdalta pénzügyi tér. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010. 780. p. (Pénzügy és számvitel)

megállapítása tekintetében az ítélet hatályon kívül helyezte, és a vádlottal szemben a büntetőeljárást megszüntette. A vádlottal szemben halmazati büntetésül kiszabott főbüntetést kettő évi és hat hónapi börtönbüntetésre, mellékbüntetést kettő évi közügyektől eltiltásra enyhítette.⁷

A megállapított tényállás szerint az ügyvezető igazgatói tevékenysége teljes tartama alatt jogszabályellenesen működött, figyelmen kívül hagyta, mind a társasági törvényt, mind pedig a kft.-k működését szabályozó a bizonylati fegyelmelet rögzítő pénzügyminiszeri rendeleteket. A több százezer forint adóssággal rendelkező vádlott az alapító tagok közül két sértettől nyomban rövid visszafizetési határidejű kölcsönöket vett fel, megtévesztve őket anyagi és jövedelmi viszonyairól, holott tudta, hogy a visszafizetés reális lehetősége nem csupán az általa megjelölt 1990. december 30-i határidőre, de a későbbiekben sem áll fenn. Többirányú nagy értékű beruházásai irreális munkavállalásai, további fizetési kötelezettségeket rótt a kft.-re, amelyek a büntetőeljárás megindítása és annak egész ideje alatt és később is fennálltak. Valótlan tények közlésével, valamint a biztosíték értékének téves beállításával megtévesztette a közös ismerős révén bemutatott Takarékszövetkezet elnökét és 9 850 000 Ft hitelt vett fel, és okozott a takarékszövetkezetnek tőke és kamattartozásában 10 000 000 Ft-ot jelentősen meghaladó kárt.

A vádlotti magatartás csalás büntetteként minősül, és nem hűtlen kezelés büntettének. Az elkövetéskor és elbíráláskor hatályos 1978. évi IV. törvény 319. §-ában rögzített hűtlen kezelés vagyoni hátrányt okozó visszaélés a vagyonkezelési megbízatással. Az e bűncselekményt elkövető személyek idegen vagyon kezelésével megbízottak, és a vagyonkezelési megbízatásból reájuk háruló köteleiséget szándékosan szegik meg, és ezzel összefüggésben a kezelt vagyonban vagyoni hátrányt okoznak. Jelen bűnygyben a vádlott tevékenységére nem az volt jellemző, hogy a kft. tagjai által befizetett vagyoni hozzájárulást, tehát a reá bízott pénzt felelőtlen gazdálkodással kezelte, és ekként okozott a kft.-nek vagyoni hátrányt. Tevékenységének lényege, hogy saját anyagi helyzetét oly módon kívánta megváltoztatni, megoldani, hogy kft.-t alapított, s mint a kft. ügyvezető igazgatója kért és kapott nagy összegű kölcsönt. Eladósodott voltát fizetéseképtelenségét elhallgatta a pénzek felvételénél, tisztában volt azzal, hogy a megjelölt határidőre nem képes visszafizetni, ily módon a kölcsönadó sértetteket megtévesztette. Megtévesztő magatartása eredményeként két magánszemélyeknek és a takarékszövetkezet sértetteknek kárt okozott. A vádlotti magatartás tehát mindhárom sértett vonatkozásában a csalás tényállási elemeit valószínűsítette meg. A kölcsönök, illetve a hitel megszerzésénél a valótlan tények feltüntetésével, illetve valós tények elferdítésével járt el.

Ez a tévedésbe ejtő magatartás tette lehetővé valamennyi esetben a pénzszerzést.⁸

Hasonló elkövetési móddal napjainkban is találkozhatunk, melynek kiszűrése az ügyfelek minél alaposabb megismerése mellett a takarékszövetkezetek hiteles szabályzatainak maradéktalan megtartásával valósulhat meg.

A szabálytalan hitelezés egyben bűncselekmény

Az ügyben első fokon eljáró kerületi bíróság 1996. július 11. napján kelt ítéletével a terheltet az ellene 1 rendbeli különösen nagy vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés büntette és 6 rendbeli folytatólagosan elkövetett magánokirat-hamisítás vétsége miatt emelt vád alól bűncselekmény hiányában felmentette.⁹ A másodfokú bíróság azonban a terheltet bűnösnek találta folytatólagosan elkövetett különösen nagy vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés büntetésében. Ezért öt évi, végrehajtásában kétévi próbaidőre felfüggesztett börtönbüntetésre és 100 000 forint pénzmellékbüntetésre ítélte. A magánokirat-hamisításra vonatkozó felmentő rendelkezést nem érintette.¹⁰

Az ügyben megállapított tényállás lényege szerint a Vállalkozói Takarékszövetkezet tíz magánszemély alapításával jött létre, és az Állami Bankfelügyelet engedélyével pénzügyi tevékenységet is folytatott. Ügyvezető-igazgatóhelyettese 1991 májusától a terhelt volt; ténylegesen ő tartozott felelősséggel az igazgatóság ülésén hozott határozatok előkészítéséért, végrehajtásáért. A takarékszövetkezet 1991. október 15-én részvénytársasággá alakult át, de cégbírósági bejegyzésére utóbb nem került sor.

A részvénytársaság alapító tagjai a takarékszövetkezet alapító tagjain kívül olyan kft.-k voltak, amelyek egy cégcsoporthoz tartoztak.

A takarékszövetkezetben, illetve később a részvénytársaságban is az igazgatóság által kialakított üzletpolitika lényege az volt, hogy a hitelezés során elsősorban a cégcsoporthoz tartozó cégeket kell támogatni. A terhelt a cégcsoporthoz tartozó három cég előregedett hitelét átvette hat cégcsoporton kívüli gazdasági társasággal, tudva, hogy azok azt visszafizetni nem képesek. Ezen hat gazdasági társaság számottevő saját vagyonnal nem rendelkezett, tényleges gazdasági tevékenységet ügyszólván nem folytattak, már további jelentős kölcsöneik is voltak. A 150 millió forintot ténylegesen felhasználó három cégcsoporthoz tartozó cég a lejáratkor – 1992. március 16-án – nem kívánta a hitelt pénzben kiegyenlíteni. Az 1992. március 13-i keltezéssel készült kölcsön és zálogszerződések a

⁷ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság B. 1064/1993/32. szám, Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 1149/1993/6. szám

⁸ Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 1149/1993/6. szám

⁹ Pesti Központi Kerületi Bíróság az 1.B.4414/1994/25. szám

¹⁰ Fővárosi Bíróság 25.Bf. 8349/1996/5. szám

részvénytársaság nevében a terhelt írta alá, azokon a kölcsönvevők aláírása nem szerepel. A hat kis cég által felvett hitel a későbbiekben visszafizetésre került, a hitel biztosítékául a részvénytársaság által adott bankgarancia nem került érvényesítésre. Tartalmazta még a tényállás, hogy a hitelek fedezetül – zálogszerződéseken kívül – az 1992. március 13-án kelt készfizető kezesi jótállások szolgáltak. Tényként rögzítették még az eljáró bíróságok, hogy a hitelek folyósításakor két kft.-nek más bank felé is volt, le nem járt, 50 millió forintot meghaladó tartozása; továbbá, hogy éves forgalmuk 10, illetve 20 millió forint között volt; jelentősebb vagyonnal sem rendelkeztek. Tartozásukat a takarékszövetkezet 1992. június 25-én mondta fel azt követően, hogy az Állami Bankfelügyelet előzően június 22-én már felügyeleti biztost rendelt ki a terhelt mellé. 1992. július 28-án – miután a bankfelügyelet már a pénzügyi tevékenységtől is eltiltotta a Takarékszövetkezetet, sor került ellene a felszámolási eljárás kezdeményezésére is. A takarékszövetkezet ténylegesen 1992. december 1. napjáig működött, amikor pénzügyi engedélyét visszavonták; eddig az ideig a kölcsönöket nem fizették vissza. Végül a két kft. kölcsönének kiegyenlítése csak 1993. december 10-én történt meg. A fedezetként felajánlott további részvények 1994. áprilisában kerültek lefoglalásra.

Az elsőfokú bíróság jogi álláspontjának lényege szerint bár a terhelt a pénzügyi törvénynek a hitelnyújtásra vonatkozó szabályait megszegte akkor, amikor a hat kft.-nek anélkül, hogy adós minősítésükre sor került volna, bankgaranciát biztosított, illetve hitelt nyújtott. A kezdettől meglévő általános fedezetre, illetve a hitel nyújtásakor keletkezett fedezetekre figyelemmel, nem kellett azonban attól tartania, hogy a pénzügyi vagyonában hátrány keletkezik és ez nem is következett be; e tényállási elem hiányában pedig a vád tárgyát képező vagyon elleni bűncselekmény sem valósult meg.

A másodfokú bíróság ezzel szemben azt fejtette ki, hogy a terheltnek, mint a pénzügyi vagyonkezelésre jogosult ügyvezetőjének jogi kötelezettsége a pénzügyi érdekeinek előmozdítása volt; így a hitelek tekintetében az, hogy kamat révén haszonra teygenek szert, a pénzügyi vagyon gyarapodjék. A terhelt azzal, hogy a cégcsoporthoz tartozó három cég előregedett hitelét átvette a hat kis céggel, tudva, hogy azok azt visszafizetni nem képesek, a kötelezettségét megvalósította.

Ez a ténykedése kizárólag a cégcsoport érdekét szolgálta, a Takarékszövetkezet számára kedvezőtlen volt. A 150 millió forint megfelelő kihelyezése esetén kamatbevételre tett volna szert, ami elmaradt; de még a kamatterheket is a terhelt által vezetett pénzügyi vállalta. A bankgarancia kiadása, annak garancia díj nélküli vállalása, a cégcsoport cégeinek hitelképessége vizsgálatának elmulasztása egyaránt a takarékszövetkezet érdekeivel ellentétes volt. Amikor pedig e hitelképtelen, illetve kétes hitelképességű vállalkozásoknak nyújtott hitelt, amely a lejáratú időben tény-

legesen visszafizetésre nem került, a rövid lejáratú hitel hosszú lejáratúvá forgatódott át. Így a pénzügyi kamatbevételről, további hitelkihelyezés lehetőségéről és újabb kamatbevételről esett el; ezzel pedig a vagyoni hátrány bekövetkezett; a cselekmény ezért befejezett, miután a hátrány fogalma a kár fogalmánál szélesebb, magában foglalja azt is, amellyel a károsult vagyona gyarapodott volna. A későbbi visszafizetés már csak a kár megtérüléseként értékelhető.

A terhelt a kötelezettségét egyenes szándékkal követte el; az eredményt illetően eventuais szándéka állt fenn.

A Legfelsőbb Bíróság megállapítása szerint a hitelszerződésekben az adós a kölcsönnek határidőben, kamatokkal együtt történő megfizetésére vállal kötelezettséget. A fedezet a megkötött szerződések jóhiszemű, s időben történő teljesítéséhez kapcsolódik. Feltételezi, hogy az adós kötelezettségének határidőben eleget tesz, s csak a nem várt esetben, másodlagosan kerül sor a biztosítékból történő kiegyenlítésre. Ezzel szemben a védői álláspont a kettőt alternatívaként kezelte, holott az utóbbi általában mindig idővesztéssel – különösen az ingatlanra bejegyzett zálogjog esetén – jár együtt, amely idővesztés gátolja a hitelezőt a rendelkezési jogában, s a közben elmulasztott gazdasági lehetőséget – elmaradt vagyoni előnyt – a bruttó követelés későbbi teljes kifizetése nem feltétlenül kompenzálja.

A jelen ügyben is – a szerződések felmondását követően mintegy másfél évvel később nyertek a hitelek a fedezetből kielégítést, s a közben eltelt időben a pénzügyi befagyott követelésével a rendeltetészerű pénzügyi tevékenységét nem folytathatta. Ezért a fedezetből történt kielégítés csak a már előtte ténylegesen bekövetkezett kár megtérüléseként értékelhető csupán.

Az irányadó tényállás szerint a már többször prolongált, banki hitelt a fizetőképtelen, gazdasági tevékenységet lényegében nem folytató hat kis kft. – másik banktól történt – újabb hitel felvételével egyenlítették ki. Ezen újabb hitel kamatterheit annak a kft.-nek nyújtott több millió forintos hitellel fedezték, amely már a folyamatot elindító banki hitelt sem fizette vissza, s e hitelszerződéshez a garanciát is – váltók formájában – ugyancsak a kft. adta.

A 150 millió forintos tőketartozást ugyanekkor a már amúgy is eladósodott két másik cégcsoporthoz tartozó cégnek nyújtott újabb hitelekkel próbálták meg kiegyenlíteni, mely szerződések kezesi biztosítékát legalábbis 100 millió forint erejéig ugyanaz a gazdasági társaság szolgáltatta, amelyik már a banki hitelt is többször prolongáltatta.

Ily módon a részvénytársaság a terhelt ügyvezetésével olyan hitelállományt görgetett maga előtt, amely tényleg a vagyoni hátrány bekövetkezése előre látható volt.

Mindezt kétségtelenül a vádlott is felismerte, hiszen már a banki hitel más hitelre történő átváltásában is, de a későbbi pénzügyi manőverekben is közreműkö-

dött. Az eljárás ilyen adatai mellett pedig az eredményért is – legalább eshetőlegesen – felelősséggel tartozik.

A Legfelsőbb Bíróság a fentebb kifejtettekre is figyelemmel a Fővárosi Bíróság jogi álláspontjával egyetértett. A terhelt büntetőjogi felelősségének megállapítására tehát anyagi jogi szabály megsértése nélkül került sor. Ezért a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati indítványnak nem adott helyt, s a megtámadott határozatot hatályában fenntartotta.¹¹

Az ezredforduló időszaka

Az ezredforduló időszakát jellemző bűncselekmény tényállása szerint az I. rendű terhelt 2000. évtől kezdődően volt a Takarékszövetkezet sértettnél ügyvezető. 2005. évtől kezdődően emellett a takarékszövetkezet elnöki tisztségét is betöltötte. Az I. rendű terheltet az ügyvezető elnöki tisztsége alól a Takarékszövetkezet küldöttgyűlése 2006. október 27. napján mentette fel. Az I. rendű terhelt 2004 tavaszán elhatározta, hogy a takarékszövetkezethez tartozó központi épületet, valamint egyes kirendeltségek épületeit felújítja.

A beruházások koordinálását és felügyeletét csak az I. rendű terhelt végezte. Az I. rendű terhelt tevékenysége magában foglalta többek között a felújítandó épületek kiválasztását, az azokon elvégzendő munkák meghatározását, a vállalkozóktól történő ajánlatok bekérését, majd a kivitelezővel történő megállapodás megkötését, valamint a munkálatok elvégzésének ellenőrzését, valamint a teljesítésről kiállított számlák befogadásának és utalványozásának elrendelését is.

A felújítással egy kft.-t bízott meg, amelynek az ügyvezetője a II. rendű terhelt volt. A felújítással kapcsolatban az I. rendű és a II. rendű terhelt írásbeli szerződést nem kötöttek. Az I. rendű terhelt által szóban megjelölt munkákra a II. rendű terhelt adott árajánlatot, amit szerződésnek tekintettek. A II. rendű terhelt által kiállított számlákon egyrészt fiktív munkák árai, másrészt az irányadó áraknál magasabb árak is feltüntetésre kerültek. Műszaki ellenőrt az I. rendű terhelt nem alkalmazott. A munkálatokat a megfelelő szakmai jártasság hiánya ellenére ő ellenőrizte. Nem vizsgálta a II. rendű terhelt által megjelölt munka-, illetve anyagdíjak mértékét és nem hiányolta az elvégzett munkákról kiállítandó teljesítésigazolást. Nem ellenőrizte a II. rendű terhelt által benyújtott számlákat, hanem anélkül aláírta és utasítást adott azok kifizetésére. A kirendeltség esetében pontosan tudta, hogy a II. rendű terhelt által kiállított számlák mögött tényleges teljesítés nincs. Az ezeken szereplő összegeket azért utaltatta el a II. rendű terheltnek előre, hogy az éppen aktuálisan fennálló likviditási gondjait megoldja.

Az I. rendű terhelt a felújítási-, beruházási munkák vonatkozásában nem képviselte a lehető leghatékonyabban a Takarékszövetkezet vagyoni érdekeit. Működése során a rendes gazdálkodás követelményeit nem tartotta szem előtt. A rábízott idegen vagyont nem a tőle elvárható gondossággal kezelte, és nem tett meg minden tőle elvárható a károk elkerülése érdekében. A tényállás szerint a vagyoni hátrány összege mindösszesen: 10 302 489 Ft volt.

A Kúria felülvizsgálati eljárásban azt állapította meg, hogy I. rendű terhelt első ügyvezetőként a takarékszövetkezet idegen vagyon kezelésével megbízott vezető tisztségviselője volt. A vezetői tisztség elnyerésével az I. rendű terhelt tiszttában volt azzal is, hogy ezáltal vagyongazdálkodási tevékenységre jogosult, illetve vagyongazdálkodási kötelezettség terheli. Az I. rendű terhelt az észszerű vagyongazdálkodási szabályokat a tényállásban rögzített felújítási munkálatok során sorozatszerűen megszegte, azokkal ellentétesen járt el, ezért felismerhette és felismerte, hogy ezáltal a sértettnél vagyoni hátrány keletkezhet, illetve keletkezik. Mindezek folytán a vezető tisztségviselőként a takarékszövetkezet rendelkezése alatt álló épületek (kirendeltségek) felújítását a saját hatáskörében önállóan végző I. rendű terhelt olyan idegen vagyon kezelésével megbízott személyként járt el, aki a hűtlen kezelés büntettének tettese lehet.

A Kúria egyetértett a másodfokú bírósággal abban, hogy az I. rendű terhelt eshetőlegesen szándékkal követte el a bűncselekményt. Az ún. tudatos gondatlanság esetében az elkövető tiszttában van magatartása lehetséges következményeivel, de könnyelműen bízik azok elmaradásában. E könnyelmű bizakodás nem azonos a megalapozatlan vágyakozással. A bizakodásnak valamilyen realitáson, ténybeli alapon kell nyugodnia. A vagyongazdálkodó bízhat a saját képességeiben, bizonyos tapasztalati tényekben vagy valamilyen megfontolás tárgyává tett esetleges intézkedésben.

Az I. rendű terhelt minden alapot nélkülözően bizakodott abban, hogy a legalapvetőbb intézkedések, ellenőrzések elmulasztása nem okoz vagyoni hátrányt az általa képviselt takarékszövetkezetnek. Az ilyen alaptalan vágyakozás a belenyugvással egyenértékű, vagyis eshetőlegesen szándékosságnak felel meg.

Miután az I. rendű terhelt vagyongazdálkodási kötelezettség megszegéseként értékelt cselekménye és a bekövetkezett vagyoni hátrány között okozati összefüggés áll fenn, I. rendű terhelt cselekménye maradéktalanul kimerítette az 1978. évi IV. törvény 319. §-ának (1) bekezdésében meghatározott, a (3) bekezdésének b) pontja szerint minősülő és büntetendő, jelentős vagyoni hátrányt okozó, folytatólagosan elkövetett hűtlen kezelés büntettének törvényi tényállását.¹²

¹¹ Legfelsőbb Bíróság Bfv. IV.2.286/1998/8. szám

¹² Legfelsőbb Bíróság Bfv. II.620/2015/7. szám

Gazdasági vesztegetés a takarékszövetkezet sérelmére

A törvényszék a VIII. rendű vádlottat bűnösnek mondta ki 2 rendbeli, az 1978. évi IV. törvény (korábbi Btk.) 252. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés szerint minősülő vesztegetés büntetében, és ezért őt 1 év 8 hónapi börtönbüntetésre ítélte, amelynek végrehajtását 2 évi próbaidőre felfüggesztette.¹³

Az elsőfokú ítélet szerint az ügy VII. rendű vádlottja, aki egy kft. részéről hitelközvetítőként járt el, 2008. évben a II. és III. rendű terhelttől egyszer 800 000 forintot, majd 500–500 000 forintot kért azért, hogy azokat a takarékszövetkezet dolgozói között szétossza, illetve részükre eljuttassa. Az ítélet szerint a pénzeszegek II. rendű és III. rendű vádlottak irányából VII. rendű vádlott részére történt átadására azért került sor, hogy a VII. rendű vádlott azokat VIII. rendű vádlottnak juttassa vissza utólag, arra a köteleességszegő magatartására tekintettel, amely az érintett kft.-nek a cenzúrabizottsági előterjesztésekben a ténylegesnél kedvezőbb színben történő feltüntetését eredményezte.

A VIII. rendű vádlottnak a Takarékszövetkezet hitelezési üzletág vezetőjeként feladatát képezte az ügyvezetés döntési hatáskörébe tartozó kölcsön- és hitelkérelmek befogadása, ellenőrzése, minősítése, a döntési javaslatok előkészítése. Ennek megfelelően VIII. rendű vádlott átvizsgálta a kft. hitelkérelmeit, majd azok alapján előterjesztéseit a Cenzúrabizottság irányába megtette. A kft., mivel D osztályú minősítést kapott, hitelkérelmének fokozott óvatossággal történő elbírálása lett volna indokolt.

Ezzel szemben VIII. rendű vádlott a két hitelkérelem vonatkozásában olyan előterjesztéseket készített az arról ténylegesen döntési jogosultsággal rendelkező Cenzúrabizottság részére, amelynek teljes egészében a kft. által benyújtott üzleti terven alapultak, azok felülbírálat nélküli átvételét jelentették. A költségvetési számokkal kapcsolatos szakmai számításokat nem kért, a terveket, a költségvetést a döntés, előkészítés szakaszában független szakember nem vizsgálta felül, különös tekintettel arra, hogy más ingatlanfedezetű hitelek esetében ingatlanszakértő a takarékszövetkezetnél közre szokott működni. A VIII. rendű vádlott a kft. mindkét hitele esetében megsértette a fedezettség számítás szabályait, amikor a megfizetendő kamat összegével növelte a fedezettség értékét, amely ilyen módon nem tükrözte a valóságot. Egyetlen esetben sem vizsgálta, hogy a beruházási ráfordítások könyvelt összege legalább nagyságrendeket tekintve összhangban van-e a készülségi fokok szerinti teljesítménnyel, illetve a teljesítésigazolás céljából benyújtott számlák értékével.

A VIII. rendű vádlott munkaszerződésben meghatározott feladatát képezte a hatáskörrel rendelkező személy, vagy testület döntése alapján engedélyezett kölcsön, vagy hitel folyósítása, vagy folyósítás előkészítése, a kockázatvállalási szabályzatban foglalt előírások egységes megvalósulásának ellenőrzése, kapcsolattartás a hitelügyintézőkkel, szakmai tanácsadás. Munkaköréből adódóan rálátása volt a hitelezés teljes folyamatára, s a rendelkezésre álló információkból észlelnie, tudnia kellett, hogy a fenti projekthitelekkel érintett vállalkozások – köztük az érintett kft. – a szürkegazdaságban mozognak. A munkaszerződéséből eredő azon elvárásokat, miszerint munkakörét képességei szerint, a munkáltató érdekeinek messzemenő figyelembevételével köteles ellátni, a kft. hitel kérelmeinek ellenőrzése és értékelése során nem teljesítette, ennek oka az volt, hogy anyagi előnye származott, maximum 1 800 000 forint, mely összeget köteleességének megszegésére tekintettel II. és III. rendű vádlottaktól kapott.

A vagyonkezelő minden esetben valamilyen döntési jogosultsággal rendelkezik a rábízott idegen dolog, anyagi javak felett.

A jelenleg hatályos Ptk. 6:318. §-a a vagyonkezelő rendelkezési jogával kapcsolatosan a következőket rögzíti:

(1) A vagyon kezelése magában foglalja a vagyonkezelőre átruházott tulajdonjogból, más jogokból és követelésekből fakadó jogosultságok gyakorlását és az azokból fakadó kötelezettségek teljesítését.

(2) A vagyonkezelő a szerződésben foglalt feltételek szerint és korlátok között rendelkezhet a kezelt vagyonba tartozó vagyontárgyakkal.

A VIII. rendű vádlott a munkaszerződése szerint sem felelt meg a fenti törvényi feltételeknek, ugyanis döntési jogosultsága nem volt, mindössze – mint a hitelezési üzletág vezetője – a hitelbírálatok előkészítését, majd a Cenzúrabizottság által odaítélt hitelek folyósítását végezte, magában a döntésben – egy kivétellel – nem vett részt.

Az első- és a másodfokú ítélet is igen részletesen elemezte, hogy a VIII. rendű vádlott milyen kötelezettségszegéseket követett el, azonban ezek nem a vagyonkezelői, hanem a munkaköri kötelezettségek megszegését jelentették. Kétségtelen, hogy a munkaköri kötelezettségek egyben vagyonkezelői kötelezettséget is jelenthetnek, azonban jelen ügyben ez nem állapítható meg. Ennek megfelelően az ítéletben rögzített kötelezettségszegések a hűtlen kezelés büntetének ténybeli alapját nem képezhették. Annál is inkább, mert a kár, vagy a vagyoni hátrány nem ennek következtében merült fel, hanem annak okán, hogy – az irányadó tényállás szerint is – a vállalkozó adósok a folyósított hiteleket nem a beruházásra fordították, hanem elikkasztották, amelyről viszont a VIII. rendű vádlottnak nem volt tudomása, ugyanis az ítéleti tényállás szerint a vállalkozók minden vádtárgyává tett esetben folyamatosan hamis adatokat

¹³ Veszprémi Törvényszék a 2014. február 26. napján kelt 2.B.325/2012/108. számú ítélet

szolgáltattak. Ekként a Kúria harmadfokú eljárásban a másodfokú bíróság ítéletét helybenhagyta.¹⁴

Napjaink csalássorozata

Az összesen huszonhat vádlott ellen indult büntetőügyben sértettként érintett takarékszövetkezetet 1958-ban alapították. Az I. r. vádlott édesapja is alapító tag volt. Az I. r. vádlott 1988-ban létesített munkaviszonyt a takarékszövetkezet egyik kirendeltségénél. 1994-től 2009-ig kirendeltség vezető volt. Munkaköri leírása szerint közvetlenül a takarékszövetkezet ügyvezető igazgatójának irányítása mellett vezette a központi kirendeltséget, személyileg felelt a kirendeltség ügyeinek viteléért, a jogszabályokban és más belső szabályzatokban foglaltak betartásáért, a kirendeltség belső rendjéért. A takarékszövetkezet igazgatósága és a felsőbb vezetők határozatait, utasításait figyelembe véve irányította az egyéb gazdasági és pénzügyi tevékenységet, szervezte, irányította és ellenőrizte a beosztott dolgozók munkáját. Kiemelt feladatai körébe tartozott a hatáskörébe tartozó kölcsönök elbírálása, illetve részt vett az első- és másodfokú cenzúrabizottság munkájában. Az igazgatóság által engedélyezett hatáskört betartva bírálta el és engedélyezte a hiteleket. A testületi döntést igénylő kölcsönöket a cenzúrabizottság elé kellett terjesztenie, amely bizottság munkájában ugyancsak részt vett. Vezetői feladatai körébe tartozott a bizonylatok megletének, alaki és tartalmi követelményeinek betartása, mellékletének, a kétszemélyes ügyintézés betartása ellenőrzése.

A takarékszövetkezet Hitelezési Szabályzata tartalmazta a hitelezési eljárás rendjét, melynek része volt a Hiteligénylő lap tartalmi és formai követelményeinek történő megfelelés. A hitelügyintézők a hitel és kölcsönkérelmeket csak a takarékszövetkezet hivatalos helyiségében vehették át, szigorú szabályok voltak a személyazonosság ellenőrzésére. A takarékszövetkezettel korábban kapcsolatban nem álló ügyfelek hitelkérelmét csak meghatározott türelmi idő után javasolták a szabályzatok befogadni. Munkáltatói igazolást is csak cégszerű aláírással lehetett befogadni. A takarékszövetkezet szabályzata szerint is arra törekedett, hogy hitelt elsősorban a székhelye (telephelyei) szerinti körzetben lakó és dolgozó ügyfeleknek nyújtsa. A Takarékszövetkezetnél külön igazgatósági határozat is volt az ún. fogyasztási hitelekre, amely szerint például nem kaphat kölcsönt a korábban rossz minőségű hitellel rendelkező adós, illetve az az adós, akinek bármilyen korábbi hitele kapcsán a takarékszövetkezetnek hitelezési vesztesége keletkezett, vagy akivel szemben nem fizetés miatt végrehajtási eljárás van folyamatban, akinek bármilyen korábbi hitelét a takarékszövetkezet felmondta. Egyes esetekben pedig

testületi döntés kellett a kölcsön nyújtásához, így a korábban kétes hitellel rendelkező adós hitelezéséhez.

Az I. r. vádlott a takarékszövetkezet Szervezeti és Működési Szabályzatában, a munkaköri leírásában, a Hitelezési Szabályzatában előírt kötelességeit megszegve, a kölcsönkérelmek befogadása, a kölcsönkérők által szolgáltatott adatok ellenőrzése, a kölcsönkérők által bejelentett adatok ellenőrzése, a kölcsönkérők és a kezesek által szolgáltatott munkahelyi igazolások valóságtartalma ellenőrzésekor nem kellő körültekintéssel járt el vagy a szolgáltatott adatokat egyáltalán nem ellenőrizte. A cenzúrabizottságot csak formálisan működtette, annak döntéseit csak utólag íratta alá a tagokkal. Vezetői tekintélyét felhasználva és vezetői pozíciójával visszaélve a hitelügyintézőknek, a pénztárosnak a munkaköri leírásukkal ellentétes, a hitelezési szabályzattal ellentétes utasításokat adott, amit a beosztottjai kritika nélkül elfogadtak és végrehajtottak. A kölcsönadás feltételeit nem kellő alaposággal ellenőrizte. A munkanélküliek, a BAR listán lévők is kaphattak hitelt.

A II. és III. és r. vádlottak 2007-ben felkeresték az I. r. vádlottat, és abban egyeztek meg, hogy nagyobb összegű hitelt vesznek fel, de nem a saját nevükben, mert nem megfelelőek a hitelkondícióik. Ezért barátaik nevében vesznek fel hitelt, és ebből fogják vállalkozásukat finanszírozni. Közölték I. r. vádlottal, hogy a barátaik dolgoznak, ezért munkaidőben a takarékszövetkezetben nem tudnak megjelenni. 2007–2008. években az I. r. vádlott így több mint 66 millió forint hitelt engedélyezett úgy, hogy a II. és III. r. vádlottak részére üres kölcsönigénylő lapokat adott át, amelyeket a II. és III. r. vádlottak kitöltve és aláírva juttattak vissza hozzá. Az I. r. vádlott iktatta a kérelmeket, utasította a pénztárost a kiadási pénztárbizonylatok elkészítésére, majd a szerződésekben szereplő összeget magához véve, azt kivitte a takarékszövetkezetből, és átadta II. és III. r. vádlottaknak. Összesen 51 szerződésben 51 hitelfelvevő adata fiktív, míg a 110 kezes adata közül 109 fiktív.

Annak ellenére, hogy a II. és a III. rendű vádlottak a kamatokat nem fizették, az I. r. vádlott továbbra is folytatta hitelezésüket. A takarékszövetkezet belső ellenőrzésének megindulásakor az I. r. vádlott egy hajnali időpontban megjelent, és az összes szerződési dokumentációt kijuttatta az épületből, és a II. és III. r. vádlottaknak adta át.

A jogerős bírósági ítélet az I. r. vádlottat folytatólagosan elkövetett hűtlen kezelés büntetében [Btk. 376. § (1), (5) bekezdés a) pont] és 5. rb. vesztegetés elfogadása büntetében [Btk. 291. § (1) bekezdés, (2) bekezdés a) és b) pont, (3) bekezdés c) pont] mondta ki bűnösnek. Ezért őt halmazati büntetésül 7 év szabadságvesztésre és 7 év közügyektől eltiltásra ítélte.

A II. és III. r. vádlottakat 2 rb. csalás büntette [Btk. 373. § (6) bekezdés b) pont] és nagyszámú hamis magánokirat felhasználásának vétsége miatt hat év és hat hónap, illetve hat év szabadságvesztésre ítélte jogerős

¹⁴ BH 2016/2/B4, Kúria Bhar.III.1.061/2015/5. szám

ítéletében a bíróság, és mellékbüntetésül hét, illetve hat év közügyektől eltiltásra.¹⁵

Záró gondolatok

Áttekintve a Takarékszövetkezetekkel kapcsolatos egyes büntetőügyeket, megállapítható, hogy ezen pénzüzetek sem kerülhetik el azt, hogy vagyon el-

leni, esetleg gazdasági bűncselekmények sértettjeivé váljanak. A bűncselekmény esélyét azonban hatásosan csökkenti az, ha a takarékszövetkezet munkavállalói maradéktalanul betartják a munkaköri leírásaikban, hitelezési szabályzatokban, igazgatósági utasításokban foglaltakat. Megfigyelhető, hogy a takarékszövetkezet sérelmére a bűncselekmények elkövetését esetenként az teszi lehetővé, hogy belső munkavállaló is közreműködik abban. A hitelezéssel kapcsolatos belső ellenőrzés hatékonyságának növelése így meghatározó lehet újabb bűncselekmények megelőzésében. ■

¹⁵ Egeri Törvényszék B. 607/2012/421. szám, Debreceni Ítélőtábla Bf. III.74562014/34. szám.

A BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNY MAGYARÁZATA

Az új, 2017. évi büntetőeljárás törvény magyarázata a kodifikációs bizottság korábbi tagjaitól

SZERZŐK: Bánáti János, Belovics Ervin, Erdei Árpád, Farkas Ákos, Kónya István

SZERKESZTŐK: Belovics Ervin, Erdei Árpád

A büntető anyagi jog és a büntetés-végrehajtási jog megújítását követően az azokat összekötő láncszem, a büntetőeljárás jog új alapokra helyezése is szükségessé vált. Az eljárások időszerű befejezése, valamint a büntető igazságszolgáltatás hatékony működése iránti társadalmi igény mellett az újrakodifikálást az is indokolta, hogy az elfogadása óta több mint száz módosításon átesett jelenlegi Be. időközben jelentős mértékben inkoherenssé vált.

A 2017. június 13-án elfogadott új büntetőeljárás törvény magyarázatára vállalkoztak a kodifikáció indulásakor meghatározó szerepet betöltő Kodifikációs Bizottság elnöke és tagjai: Bánáti János büntetőügyvéd, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke; Belovics Ervin, a legfőbb ügyész büntetőjogi helyettese, tanszékvezető egyetemi tanár; Erdei Árpád professor emeritus; Farkas Ákos intézetigazgató egyetemi tanár; valamint Kónya István büntetőbíró, a Kúria elnökhelyettese.

Az új kódex a büntetőeljárás minden szakaszában, valamint számos jogintézménye vonatkozásában lényeges, több esetben koncepcionális újdonságokat vezet be. A kézikönyv gyakorlati útmutatást nyújt a jövőbeni szabályozásról a tárgyalótermekben megforduló valamennyi jogász hivatásrend tagjai számára, ugyanakkor szerzői kiemelt hangsúlyt fektetnek a magyarázatok tudományos megalapozottságára is.

Ára: 15 000 Ft

Megjelenés:

2018. első negyedéve

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%

DR. SZABÓ JUDIT*

Eljárás a külföldön tartózkodó terhelt távollétében

A terhelt távollétében folytatott eljárások egyik kiemelkedő sajátossága, hogy hiányzik a tisztességes eljárás (fair trial) egyik részjogosítványának, a védelemhez való jognak egy eleme, a terhelt személyes joggyakorlásának (védekezésének) lehetősége. A távollétes eljárásokkal – különösen az utóbbi időben – nagyon sok tanulmány foglalkozott¹, azonban egyik altípusáról, a külföldön tartózkodó terhelttel szembeni eljárásról kevés szó esik a szakirodalomban², annak ellenére, hogy a bírói gyakorlat egyre nagyobb szeletet teszi ki. Sőt, ezt elismerve, a jogalkotó az eddigi, a távollévő terhelttel szembeni külön eljárás rendelkezései között megtalálható jogintézményt „önálló rangra” emeli, önálló külön eljárásaként szabályozza a büntetőeljárásról szóló, 2018. július 1-jétől hatályos 2017. évi XC. törvényben (a továbbiakban: új Be.). Minderre figyelemmel e tanulmányban megkísérlem bemutatni e jogintézményt, a 2018. január 1-jétől hatályos rendelkezéseket, kitérve az új Be.-ben foglaltakra is.

A jogintézmény kialakulása

A külföldön (ismert helyen) tartózkodó terhelttel szembeni eljárás jelenlegi szabályozással hasonló formája először az 1973. évi I. törvény (a továbbiakban:

* Beosztott bíró, Országos Bírósági Hivatal; az európai jogi szaktanácsadói hálózat büntető ügyszakos koordinátor-bélyegese

¹ Például Csák Zsolt: „A terhelt távollétében lefolytatható egyes eljárások megítélése az eljárási szabálysértések és a tisztességes eljárás tükrében” doktori értekezés, Pécs 2016., <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/csak-zsolt/csak-zsolt-vedes-ertekezés.pdf>; Tarr Ágnes: „A távollévő terhelttel szemben lefolytatott eljárás egyes kérdései” Colléga 2005/2. szám; Fantoly Zsanett: „A büntetőeljárás gyorsító, de alkotmányos garanciákkal fedett jogintézmények gyakorlati alkalmazhatóságáról” Acta Juridica Et Politica II. évf. 1. szám 2012.; Szentjóbi Zoltán: „A távollétes eljárás jövője a magyar büntetőeljárásban” Büntetőjogi Szemle 2017/2. szám 116–124. o.

² Például Czikkajló Ádám: „A külföldön, ismert helyen tartózkodó terhelttel szembeni eljárás” Jogászvilág, 2016.06.30., <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/a-kulfoldon-ismert-helyen-tartozkodo-terhelttel-szembeni-eljaras>; Szabó Judit: „A nemzetközi érintettségű büntetőügyek változásai” Ügyvédek Lapja LVI. évf. 1. szám, 2017. január–február

1973. évi Be.) 355/H. §-ában jelent meg³. E jogszabályhelyet az Országos Ítéltábla székhelyének és illetékeségi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról szóló 1999. évi CX. törvény 112. §-a iktatta be, 2000. március 1. napjától volt hatályos.

Ezt megelőzően – egészen a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény (a továbbiakban: Nbjt.) hatályba lépéséig, 1996. július hó 15.

napjáig – az 1973. évi Be. az egyes különleges eljárások között szabályozta a nemzetközi vonatkozású büntetőeljárásokat, így a kiadást, a büntetőeljárás felajánlását, a biztosítékot, a bűnügyi jogsegélyt, a külföldi ítélet érvényének elismerését és a büntetés végrehajtásának átvételét. Emellett a 2000. március 1. napjától hatályon kívül helyezett 1973. évi Be. 192. § (3) bekezdés a) pontja arra tartalmazott rendelkezést, miszerint a tárgyalás a vádlott távollétében akkor megtartható az ügyész indítványára, ha a vádlott jogszabály megszegésével külföldön tartózkodott, és kiadatasának nem volt helye, illetőleg azt megtagadták.

A 2003. július 1. napjával hatályba lépett 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 532. §-a szó szerint megegyezett az 1973. évi Be. fentebb hivatkozott §-ában írtakkal. Újabb jelentős módosításra 2004. március 1. napjával került sor: az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2003. évi CXXX. törvény 93. §-a kiegészítette az eljárásjogi rendelkezést az európai elfogatóparancs jogintézményével⁴.

³ 355/H. § (1) Ha a terhelt külföldön tartózkodik, és a kiadatasának nincs helye, illetőleg a kiadatasát megtagadták, és a büntetőeljárás átadására sem került sor, az ügyész a vádiratban indítványozhatja, hogy a tárgyalást a vádlott távollétében tartsák meg. (2) Ha a bírósági eljárásban állapítják meg, hogy a külföldön tartózkodó vádlott kiadatasának nincs helye, vagy a kiadatasát megtagadták, és a bíróság a büntetőeljárás átadását nem tartja indokoltnak, felhívhatja az ügyészt, hogy kívánja-e indítványozni a tárgyalásnak a vádlott távollétében történő folytatását. (3) Ha az ismeretlen helyen tartózkodó vádlott távollétében megkezdett tárgyalás során állapítják meg, hogy a külföldön tartózkodó vádlott kiadatasának nincs helye, vagy a kiadatasát megtagadták, és a bíróság a büntetőeljárás átadását nem tartja indokoltnak, a bíróság az ügyész felhívása nélkül folytatja a tárgyalást. (4) Ha az eljárást a külföldön tartózkodó terhelttel szemben folytatják, illetőleg ha a terhelt hazatért, a 355/C–355/G. § rendelkezéseit értelemszerűen kell alkalmazni.

⁴ 532. § (1) Ha a terhelt külföldön tartózkodik, és kiadatasának, vagy az európai elfogatóparancs alapján történő átadásának nincs helye, illetőleg kiadatasát vagy az európai elfogatóparancs alapján történő átadását megtagadták, és a büntetőeljárás átadására sem került sor, az ügyész a vádiratban indítványozhatja, hogy a tárgyalást a vádlott távollétében tartsák meg. (2) Ha a bírósági eljárásban állapítják meg, hogy a külföldön tartózkodó vádlott kiadatasának vagy az európai elfogatóparancs alapján történő átadásának nincs helye, illetőleg kiadatasát vagy az európai elfogatóparancs alapján történő átadását megtagadták, és a bíróság a büntetőeljárás felajánlását nem tartja indokoltnak, felhívhatja az ügyészt, hogy kívánja-e indítványozni a tárgyalásnak a vádlott távollétében történő folytatását. (3) Ha az ismeretlen helyen tartózkodó vádlott távollétében megkezdett tárgyalás so-

A következő módosítás 2011. július 13. napjával lépett hatályba: a Be. 532. §-át az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi LXXXIX. törvény szabályozta újra, a módosító törvény részletes indokolása szerint „a külföldön ismert helyen tartózkodó terhelttel szembeni eljárás racionalizálása végett”.⁵ A hatályos törvénysszöveg ekkortól nem tartalmazta a terhelt kiadatására/átadására, a büntetőeljárás felajánlására vonatkozó előfeltételeket, ugyanakkor rögzítette, hogy elfogatóparancs kibocsátásának nincs helye, ha a vádiratban az ügyész szabadságvesztés büntetés kiszabására nem tett indítványt.⁶

Az újabb módosítás, az egyes törvények Alaptörvény-nyel összefüggő módosításáról szóló 2011. évi CCI. törvény, 2012. január 1. napjával ismételtén visszahozta a terhelt kiadatására/átadására, a büntetőeljárás felajánlására vonatkozó előfeltételeket⁷ – külön részletes indokolás nélkül.

Ezt követően került kihirdetésre a 2016. évi CIII. törvény, amelynek 43., 49–50. §-ai 2017. január 1-jei hatállyal jelentősen módosították a jogintézmény releváns szabályait, így a Be. 73–73/A. §-ait, a Be. 266. § (3)–(4) bekezdéseit, valamint a Be. 532. §-át: (1) Ha a terhelt külföldön ismert helyen tartózkodik, és

a) európai vagy nemzetközi elfogatóparancs kibocsátásának nincs helye, vagy arra azért nem kerül sor, mert a vádiratban az ügyész végrehajtandó szabadság-

rán állapítják meg, hogy a külföldön tartózkodó vádlott kiadatásának vagy az európai elfogatóparancs alapján történő átadásának nincs helye, illetőleg a kiadatását vagy az európai elfogatóparancs alapján történő átadását megtagadták, és a bíróság a büntetőeljárás átadását nem tartja indokoltnak, a bíróság az ügyész felhívása nélkül folytatja a tárgyalást. (4) Ha az eljárást a külföldön tartózkodó terhelttel szemben folytatják, illetve, ha a terhelt hazatért, az 527–531. § rendelkezéseit értelemszerűen kell alkalmazni.

⁵ 532. § (1) Ha a terhelt külföldön ismert helyen tartózkodik, az ügyész a vádiratban indítványozhatja, hogy a tárgyalást a vádlott távollétében tartsák meg. (2) Ha a bírósági eljárásban állapítják meg, hogy a vádlott külföldön ismert helyen tartózkodik, a bíróság felhívhatja az ügyészt, hogy kívánja-e indítványozni a tárgyalásnak a vádlott távollétében történő folytatását. (3) Ha az ismeretlen helyen tartózkodó vádlott távollétében megkezdett tárgyalás során állapítják meg, hogy a terhelt külföldön ismert helyen tartózkodik a bíróság az ügyész felhívása nélkül folytatja a tárgyalást. (4) Külföldön ismert helyen tartózkodó terhelttel szemben elfogatóparancs kibocsátásának nincs helye, ha a vádiratban az ügyész szabadságvesztés büntetés kiszabására nem tett indítványt. (5) Ha az eljárást a külföldön tartózkodó terhelttel szemben folytatják, illetve, ha a terhelt hazatért, az 527–531. § rendelkezéseit értelemszerűen kell alkalmazni.

⁶ Ezen rendelkezés felelt meg a Tanács 2002. június 13-i, az európai elfogatóparancsról és a tagállamok közötti átadási eljárásokról szóló 2002/584/IB kerethatározata 2. cikk (1) bekezdésének [vö. az Európai Unió tagállamaival folytatott büntügyi együttműködésről szóló 2003. évi CXXX. törvény 25. § (2) bekezdése].

⁷ 532. § (1) Ha a terhelt külföldön tartózkodik, és kiadatásának vagy az európai elfogatóparancs alapján történő átadásának nincs helye, illetve kiadatását vagy az európai elfogatóparancs alapján történő átadását megtagadták, és a büntetőeljárás átadására sem került sor, az ügyész a vádiratban indítványozhatja, hogy a tárgyalást a vádlott távollétében tartsák meg. (2) Ha a bírósági eljárásban állapítják meg, hogy a vádlott külföldön ismert helyen tartózkodik, a bíróság felhívhatja az ügyészt, hogy kívánja-e indítványozni a tárgyalásnak a vádlott távollétében történő folytatását. (3) Ha az ismeretlen helyen tartózkodó vádlott távollétében megkezdett tárgyalás során állapítják meg, hogy a terhelt külföldön ismert helyen tartózkodik a bíróság az ügyész felhívása nélkül folytatja a tárgyalást. (4) Külföldön ismert helyen tartózkodó terhelttel szemben elfogatóparancs kibocsátásának nincs helye, ha a vádiratban az ügyész szabadságvesztés büntetés kiszabására nem tett indítványt. (5) Ha az eljárást a külföldön tartózkodó terhelttel szemben folytatják, illetve, ha a terhelt hazatért, az 527–531. § rendelkezéseit értelemszerűen kell alkalmazni.

vesztés büntetés kiszabására vagy javítóintézeti nevelés alkalmazására nem tesz indítványt, és

aa) a terhelt szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg, vagy

ab) a terhelt külföldön fogvatartásban van,

b) európai vagy nemzetközi elfogatóparancsot bocsátottak ki, de a terhelt elfogását követően a terhelt átadására vagy kiadatására tizenkét hónapon belül nem került sor, és a büntetőeljárás átadására sem került sor,

c) európai vagy nemzetközi elfogatóparancsot bocsátottak ki, de a terhelt átadását vagy kiadatását megtagadták, és a büntetőeljárás átadására sem került sor,

d) európai vagy nemzetközi elfogatóparancsot bocsátottak ki, és a terhelt halasztott átadását vagy kiadatását rendelték el, az ügyész a vádiratban indítványozhatja, hogy a tárgyalást a terhelt távollétében tartsák meg.

(2) Ha a bírósági eljárásban állapítják meg, hogy a terhelt külföldön ismert helyen tartózkodik, és a) a terhelt szabályszerű idézés ellenére nem jelenik meg, vagy b) külföldön fogvatartásban van, az (1) bekezdésben meghatározottak megfelelő alkalmazásával a bíróság felhívhatja az ügyészt, hogy az (1) bekezdés alapján kívánja-e indítványozni a tárgyalásnak a terhelt távollétében történő folytatását.

(3) Ha a terhelt külföldön fogvatartásban van, az (1) és (2) bekezdés alapján az eljárás terhelt távollétében történő folytatásának csak a terhelt hozzájárulásával van helye. Ha terhelt az eljárás folytatásához nem járul hozzá, a bíróság az eljárást felfüggeszti.

(4) Ha az ismeretlen helyen tartózkodó vádlott távollétében megkezdett tárgyalás során állapítják meg, hogy a terhelt külföldön ismert helyen tartózkodik, a bíróság az (1)–(3) bekezdés alkalmazásával az ügyész felhívása nélkül folytatja a tárgyalást.

(5) Ha az eljárást a külföldön tartózkodó terhelttel szemben folytatják, illetve, ha a terhelt hazatért, az 527–531. § rendelkezéseit értelemszerűen kell alkalmazni.

A módosítások célja az volt, hogy a külföldi (európai vagy nemzetközi) elfogatóparancs kibocsátása ne legyen szükségszerű kelléke a távollétes eljárásnak, illetve megoldja azon, gyakorlatban felmerült problémákat, amikor a terheltet elfogták, de kiadatására, illetve átadására valamilyen okból nem kerülhet sor (indokolatlanul húzódik az eljárás, vagy halasztott átadásról születik döntés).

A legutolsó módosítást az európai uniós és a nemzetközi büntetőjogi együttműködést szabályozó törvények, és ehhez kapcsolódóan más törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló a 2017. évi XXXIX. törvény 31. §-a tartalmazza az európai nyomozási határozat bevezetésére figyelemmel: 2018. január 1-jei hatályba lépéssel kiegészítette a Be. 532. §-át a (2a) bekezdéssel: a külföldön fogvatartásban lévő terhelt távollétében az eljárás lefolytatásának az (1) és (2) bekezdésben meghatározott feltételek esetén is csak akkor van helye, ha a terhelt részvétele az eljárásban,

illetve jelenléte az eljárási cselekményen eljárási jogsegélykérelem előterjesztésével nem biztosítható, vagy ezek alkalmazását a bűncselekmény tárgyi súlya, illetve az ügy megítélése nem indokolja.

Az új Be. 2018. július 1-jei hatállyal alapvetően – az alábbi kivételekkel – átvette a hatályos rendelkezéseket, bár önálló külön eljárásnéven új fejezetbe került át, és a fejezet elején rögtön összefoglalta a jogalkotó azon általános szabályokat, előfeltételeket, amelyek mind a bíróság, mind az ügyészség, nyomozó hatóság eljárására vonatkoznak. Ugyanakkor e fejezet első rendelkezése nem az általános, hanem a távollévő terhelttel szembeni eljárás szabályaira utal vissza. Az új Be. nem szakított azon szemlélettel sem, miszerint a külföldön tartózkodó terhelt távollétében történő eljárás szabályaiban is – az elérhetetlenné vált terhelttel szembeni eljáráshoz hasonlóan – a kivételesség és az arányosság követelményeinek kell érvényesülniük: ezt a jogalkotói akaratot fejezik ki azon újonnan bevezetett általános, objektív és együttes feltételek is, amelyet a 755. § (2) bekezdése tartalmaz: a külföldön tartózkodó terhelt távollétében az eljárás lefolytatásának az (1) bekezdésben meghatározott feltételek esetén is csak akkor van helye, ha a) azt a bűncselekmény tárgyi súlya vagy az ügy megítélése indokolja, és b) a terhelt részvétele az eljárásban, illetve jelenléte az eljárási cselekményen nemzetközi bűnügyi jogsegélykérelem előterjesztésével, illetve telekommunikációs eszköz alkalmazása útján nem biztosítható, vagy ezek alkalmazását a bűncselekmény tárgyi súlya vagy az ügy megítélése nem indokolja. E bekezdés b) pontjában írtak annyiban jelentenek újdonságot, hogy eddig ennek a feltételnek kizárólag a külföldön fogvatartásban lévő terhelt tekintetében kellett fennállnia, az új Be. azonban kiterjesztette minden terheltre. Egyéb változás a 2018. január 1-jei jogszabályi állapothoz képest sincsen.

A terhelt távollétében történő eljárás – többek között az Európai Unió „határok nélkülsége” okán – a nemzetközi jogban is egyre inkább fókuszban van:

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés szerint az Unióban a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködésnek az ítéletek és egyéb igazságügyi határozatok kölcsönös elismerésének alapelve⁸ kell alapulnia, amely az együttműködés sarokköve. A kölcsönös elismerés elve azt jelenti, hogy a „jog valamely intézményét az alkotó vagy alkalmazó entitástól független másik elfogadja, úgy és ahogyan az az alkotó vagy alkalmazó entitástól származik”⁹. Ezen alapelv érvényesítése azon az elven alapszik, hogy a tagállamok megbíznak egymás büntető igazságszolgáltatási rendszerében. Ugyanakkor a kölcsönös elismerés alapelveinek terjedelme számos tényezőtől függ, így a gyanúsítottak és a vádlottak jogait garantáló mechanizmusoktól és az említett alapelv alkalmazásának megkönnyítéséhez szükséges közös minimumszabályok

tól. Erre figyelemmel a Tanács 2009. november 30-án elfogadta a büntetőeljárásokban a gyanúsítottak vagy vádlottak eljárási jogainak megerősítését célzó ütemtervről szóló állásfoglalást, amely az alábbi területen hív fel intézkedéseket elfogadására: fordításhoz és tolmácsoláshoz való jog, a jogokról és a vádról való tájékoztatáshoz való jog, a jogi tanácsadáshoz és a költségmentességhez való jog, a családtagokkal, munkaadókkal és konzuli hatóságokkal való kapcsolattartáshoz való jog, valamint a kiszolgáltatott gyanúsítottakra vagy vádlottakra vonatkozó különleges biztosítékok. 2009. december 11-én az Európai Tanács az ütemtervet „A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa” címet viselő stockholmi program részévé tette. Az ütemterv alapján került sor a büntetőeljárás során az ártatlanság vélelme egyes vonatkozásainak és a tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2016/343. (2016. március 9.) Irányelvének (a továbbiakban: Irányelv)¹⁰ meghozatalára és kihirdetésére.

Az Irányelv már a preambulumban rögzíti, miszerint a terhelt tárgyaláson való jelenlétének joga nem abszolút: bizonyos feltételek esetén a gyanúsítottak és a vádlottak kifejezetten vagy hallgatólagosan, ugyanakkor egyértelműen lemondhatnak erről a jogról. Ekként bizonyos körülmények között lehetővé kell tenni, hogy a vádlott bűnösségét vagy ártatlanságát megállapító határozatot akkor is meghozhassák, ha az érintett személy nincs jelen a tárgyaláson. Ilyen eset lehet például, amikor a vádlottat kellő időben tájékoztatták a tárgyalásról és a megjelenés elmaradásának jogkövetkezményeiről, ennek ellenére nem jelent meg. Azt, hogy a vádlottat értesítették a tárgyalásról, úgy kell érteni, hogy személyesen idézték, vagy pedig az említett személy más úton hivatalos tájékoztatást kapott a tárgyalás helyéről és időpontjáról olyan módon, amely lehetővé tette az említett személy számára, hogy tudomást szerezzen a tárgyalásról. Azt pedig, hogy a vádlottat tájékoztatták a megjelenés elmaradásának jogkövetkezményeiről, úgy kell érteni, hogy az érintett személyt tájékoztatják arról, hogy a tárgyaláson való meg nem jelenése esetén is sor kerülhet határozathozatalra. Így lehetővé kell tenni olyan tárgyalás megtartását, amelynek eredményeként a vádlott távollétében bűnösséget vagy ártatlanságot megállapító határozat születik, amennyiben e személyt tájékoztatták a tárgyalásról, és a tárgyaláson való képviselével meghatalmazott egy általa választott vagy az állam által kirendelt védőt, aki képviselte a vádlottat a tárgyaláson. Annak megítélésekor, hogy a tájékoztatás módja kielégítő-e annak biztosításához, hogy a személy tudomást szerezzen a tárgyalásról, különös figyelmet kell fordítani adott esetben egyrészt arra, hogy a hatóságok milyen gondosságot tanúsítottak annak érdekében, hogy az érintett személyt tájékoztassák, másrészt arra, hogy az érintett személy milyen

⁸ A kifejezés „Cassis de Dijon” ügyben (120/78.) fogalmazódott meg először.

⁹ „Az Európai büntetőjog kézikönyve” – szerk.: Kondorosi Ferenc és Ligeti Katalin, Közlönykiadó, Budapest, 2008. 149. o. [7-03]

¹⁰ Az átültetés határideje: 2018. április 1. Az Irányelv Írországra és Dániára nem kötelező és nem alkalmazandó.

gondosságot tanúsított annak érdekében, hogy a neki címzett információt megkapja. Ha a tagállamok lehetővé teszik a tárgyalásnak a vádlottak távollétében történő megtartását, azonban az adott terhelt távollétében történő határozathozatal feltételei nem teljesültek, mert a vádlott észszerű erőfeszítések megtétele ellenére sem volt fellelhető – például azért, mert elmenekült vagy megszökött –, lehetővé kell tenni, hogy ennek ellenére a gyanúsított vagy a vádlott távollétében határozatot hozzanak és az ilyen határozatot végrehajtsák. Ebben az esetben a tagállamoknak biztosítaniuk kell azt, hogy a terheltet a határozatról való tájékoztatáskor, különösen elfogásukkor, tájékoztatásuk a határozat megtámadásának lehetőségéről és az új tárgyaláshoz való jogról, vagy valamely más jogorvoslatról is, az ilyen tájékoztatást írásban kell megadni. A tájékoztatás szóban is megadható, ha a tájékoztatás megadásának tényét a nemzeti jog szerinti jegyzőkönyvezési eljárással összhangban rögzítik.¹¹

A szabályozással az Európai Unió célja a büntetőeljárásban a tisztességes eljáráshoz való jog erősítése volt azáltal, hogy az ártatlanság vélelmének egyes vonatkozásaira és a tárgyaláson való jelenlét jogára vonatkozó közös minimumszabályokat rögzített, ekként erősítve a tagállamok egymás büntető igazságszolgáltatási rendszereibe vetett bizalmát, egyben a büntetőügyekben hozott határozatok kölcsönös elismerésének megkönnyítését célozza. Az Irányelv kizárólag a büntetőeljárásokra alkalmazandó, az Európai Unió Bírósága értelmezésének megfelelően, az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) ítélezési gyakorlatának sérelme nélkül.¹² Ezt azt jelenti, hogy a nemzeti szabályalkotás, illetve utóbb a jogalkalmazás során figyelemmel kell lenni az EJEB gyakorlatára is.¹³

Az előzőeken túl, ki kell emelni az Európa Tanács szerepét is: a büntetőeljárás egyszerűsítéséről szóló, az Európa Tanács Miniszteri Bizottság R(87) 18. számú ajánlása „lényegét Bárd Károly akként foglalja össze, hogy annak szövege nem tiltja, hogy a tagállamok a súlyosabb büntettek esetében is eltekintsenek a terhelt jelenlététől, ha ezt ő maga kéri. Az Ajánlás utal ugyan a bűncselekmény kisebb súlyára (és a kiszabható büntetésre), de pusztán azt javasolja: a tagállamok legalább ilyenkor engedélyezzék az in absentia eljárást; az Ajánlás nem zárja ki, hogy a tagállamok ezt szélesebb körben megtegyék.”¹⁴

Az Európa Tanács másik dokumentuma, a Miniszteri Bizottság R(75) 11. számú Határozata lényegében

azon követelményeket foglalja magában, amelyek elengedhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy az in absentia eljárás tisztességes legyen. A Határozat bevezető része tartalmazza, hogy a vádlott tárgyalási jelenléte kiemelkedően fontos abból a szempontból, hogy a bíróság megfelelő ítéletet tudjon hozni, ezért a jelenlététől csak kivételesen lehet eltekinteni. Az is alapvető követelmény, hogy senki nem fogható perbe anélkül, hogy előzőleg megfelelő módon és a megjelenéséhez, valamint a védelemre való felkészüléshez szükséges időben ne idézzék, ha csak nem állapítható meg, hogy szándékosan kivonja magát az igazságszolgáltatás alól. A bíróságnak ugyanakkor az eljárás felfüggesztéséről kell rendelkeznie, amennyiben elengedhetetlennek tartja a vádlott személyes megjelenését, vagy okkal feltételezi, hogy a vádlott akadályoztatva van a megjelenésben. A vádlott távollétében hozott ítélet elleni fellebbezési határidő pedig nem kezdődik meg addig, amíg a vádlott nem szerez tudomást arról, ha csak nem állapítható meg, hogy szándékosan vont ki magát az igazságszolgáltatás alól.¹⁵

Fontos hangsúlyozni, hogy a nemzetközi jogi dokumentumokban mást jelent az in absentia, a távollétes eljárás: tágabb, mint a magyar eljárásjogi kódex terminológiája, mivel ide értik a jelenleg a Be. 279. § (3) bekezdésében foglalt, a tárgyalásról való lemondás folytán a terhelt távollétében folytatott eljárást is. A Be. in absentia eljárás alatt kizárólag a XXV. fejezetben szabályozott külön eljárást érti, a tárgyalásról lemondás a jelenlét jogához kapcsolódik.

A (2018. január 1-jétől) hatályos jogi szabályozás

A Be. XXV. fejezete szabályozza azokat az eseteket, amikor a terhelt külföldön tartózkodik. Ennek keretén belül nem határozza meg a perrendtartási törvény a terhelt állampolgárságát, azaz külföldön, ismert helyen tartózkodó külföldi állampolgár esetén is helye van ezeknek a külön eljárási szabályoknak az alkalmazására. Ennek alapja a magyar bíróság joghatósága¹⁶.

Az Európai Unió „határok nélkülsége” azonban e téren is kihívások elé állítja a jogalkalmazót, hiszen a magyar állampolgár terhelték egy része életvitelszerűen külföldön él. Ugyanakkor önmagában annak ismerete – ennél pontosabb információ nélkül –, hogy a terhelt külföldön dolgozik, a bíróság számára az ismeretlen helyen tartózkodó terheltre vonatkozó szabályok alkalmazását teszi lehetővé a különbséggel, hogy az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. törvény (a továbbiakban: Eutv.) 25. § (1) bekezdése sze-

¹¹ Irányelv 35–39. preambulumbekendések, 8. Cikk

¹² Irányelv 9–11. preambulumbekendések

¹³ Az ismeretlen helyen tartózkodó terhelttel szembeni eljárásokkal kapcsolatos, már hivatkozott tanulmányok nagyon részletesen foglalkoznak az EJEB joggyakorlatának, jogértelmezésének ismertetésével. Ezen ügyek – különösen a Krombach kontra Franciaország (29731/96 sz. kérelem, 2001. február 13.) és a Sejdic kontra Olaszország (56581/00 sz. kérelem, 2006. március 1.) – irányadóak a jelen tanulmányban taglalt eljárás értelmezésénél is, ezért ezen ügyek ismételt ismertetésétől eltekinttem.

¹⁴ Csák Zsolt: „A terhelt távollétében lefolytatható egyes eljárások megítélése az eljárási szabálysértések és a tisztességes eljárás tükrében” doktori értekezés, Pécs 2016., 315. o. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/csak-zsolt/csak-zsolt-vedes-ertekezés.pdf>

¹⁵ Csák Zsolt: i. m. 317. o.; az Európa Tanács hivatkozott határozatának elérhetősége (angol nyelven): <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstranetServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=591160&SecMode=1&DocId=651212&Usage=2>

¹⁶ Ld. Btk. 3. §

rinti európai elfogatóparancsot, míg az Uniót kívül tartózkodó terhelt esetében az Nbjt. 32. § (1) bekezdése szerinti nemzetközi elfogatóparancsot kell kibocsátani¹⁷.

Más a helyzet akkor, ha a terhelt külföldön, de a bíróság (ügyészség) előtt ismert helyen tartózkodik. Ez esetben ugyanis a távollétes eljárásnak csak a Be. 532. § (1) bekezdésében rögzített (elő)feltételei fennállása esetén van helye.

A legutolsó törvényi módosítással alapvetés lett, miszerint ha a terhelt külföldön fogva van, az eljárás távollétében (függetlenül bármelyik elfogatóparancs kibocsátásától) nem folytatható le hozzájárulása hiányában, akkor sem, ha valamennyi törvényi előfeltétel fennáll. Ti. ilyen esetben a terhelt akkor sem vehet részt a tárgyaláson, ha egyébként szeretne, vagyis nem feltétlenül neki róható fel az eljárástól távolléte, eképpen sértene a tisztességes eljáráshoz való jogot, ha ilyen esetben hozzájárulása nélkül járna el a bíróság. Megjegyzem, éppen ezen követelményre figyelemmel alakult ki, e rendelkezés hatálybalépése előtt, a bírósági szakban olyan joggyakorlat, amely külföldön fogvatartott terhelt esetében felfüggesztette az eljárást.

A jogalkotó ezen túl előtérbe helyezte a fokozatos elvének figyelembevételét, időszerűségi és költséghatékonysági szempontok alapján: az egyéb feltételek fennállta esetén is, a terhelt eljárásban részvételét elsődlegesen más eljárási jogsegély vagy videokonferencia útján indokolt biztosítani, és csak ezen jogsegély intézmények sikertelensége, akadályba ütközése esetén jöhet szóba e speciális távollétes eljárás. Az EU tagállamok vonatkozásában e jogsegély jelenlegi formája kizárólag az európai nyomozási határozat¹⁸.

Az új Be. további előfeltételként határozta meg az ügy megítélése (bonyolultsága) mértékének vizsgálatát, amelyet majd a bírói gyakorlatnak kell kialakítania. Megjegyzendő, hogy a jogalkotó ezen külön eljárás alkalmazhatóságának lehetőségét nem szűkítette le az egyszerű megítélésű ügyekre, így akár a legsúlyosabb joghátránnyal járó bűncselekmények esetében is lehetőség van a lefolytatására. Ugyanakkor – mint fentebb már említettem – az Európa Tanács az in absentia eljárásokat inkább a csekély súlyú bűncselekmények esetén ajánlja, figyelemmel a kiszabható büntetésre¹⁹.

A fentiekben túl hangsúlyozandó, hogy törvényi rendelkezés folytán a távollétes külön eljárás szabályait sem a magánvádas, sem a pótmagánvádas, valamint a fiatalokú vádlottal szembeni eljárásban nem lehet alkalmazni, ekként ezen eljárásokban a terhelt távollétére figyelemmel az eljárást fel kell függeszteni.

Az Irányelv – az EJEB következetes gyakorlatára fi-

gyelemmel – kifejezetten rögzíti a távollétes eljárásban az új tárgyaláshoz való jogot: az érintett személynek joga van egy új tárgyaláshoz, vagy más olyan jogorvoslatához, amely lehetővé teszi az ügy érdemi részének új elbírálását, ideértve új bizonyíték megvizsgálását, és amely az eredeti határozat megváltoztatásához vezethet. E tekintetben a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy az érintett vádlottnak jogában áll jelen lenni, ténylegesen részt venni, a nemzeti jog szerinti eljárásoknak megfelelően, továbbá a védelemhez való jogokat gyakorolni.²⁰ Nemzeti jogunk ezen elvárásnak a kötelező perújítási ok²¹ bevezetésével felelt meg, amelyet az új Be. is fenntart²².

A külföldön ismert helyen tartózkodó terhelttel szembeni eljárásra a távollévő terhelt elleni eljárás szabályait kell alkalmazni²³ azzal, hogy az Alkotmánybíróság 166/2011. (XII. 20.) számú határozata rögzíti, miszerint az eljárásjogi törvény a külföldön ismert helyen tartózkodó terhelt esetében is előírja a hatóságok számára, hogy minden intézkedést tegyenek meg a terhelt felkutatására: a Be. e helyzetre vonatkozó korábbi szabályait a 166/2001. (XII. 20.) AB határozatában az Alkotmánybíróság alkotmányellenessége és egyben nemzetközi szerződésbe ütközése miatt megsemmisítette; emellett e határozata III/5. pontjában megerősítette a 14/2004. (V. 7.) AB határozatban kifejtett véleményét: „Az Alkotmánybíróság a jelen ügyben megállapította, hogy a Be. támadott rendelkezése csak abban az esetben egyeztethető össze az (Emberi Jogok Európai) Egyezményével, ha a külföldön ismert helyen tartózkodó terhelt szökésben van, azaz tudatosan vonja ki magát az igazságszolgáltatás alól, illetve, ha egyértelműen lemondott a tárgyaláson való részvételi jogáról, és ha a szökésben lévő terhelt ellen távollétében kimondott ítélettel szemben perújításnak van helye, elfogatása esetén.”

A teljesség igénye végett megjegyzem, hogy ezen alkotmánybírósági határozathoz dr. Szívós Mária különvéleményt csatolt: „Már önmagában abból a tényből, hogy a terhelt a szabályszerű idézés ellenére nem jelenik meg a nyomozó hatóság előtt, véleményem szerint csakis az a következtetés vonható le, hogy az eljárásban nem kíván részt venni, azaz ki akarja vonni magát a büntetőeljárás hatálya, illetőleg a felelősségre vonás alól. Magatartása tehát rosszhiszemű. Fontos megjegyezni, hogy a vádiratot a bíróság kézbesíteni köteles a külföldön tartózkodó terhelt részére is, így a terhelt tudomást szerez a vádemelés tényéről, illetőleg a tárgyalás időpontjáról is. Lehetősége van arra – ha számára nem megfelelő a tárgyalás időpontja, de meg akar jelenni a tárgyaláson – hogy kérje a bíróságot, hogy más időpontra tűzze ki a tárgyalást. Arra is lehetőség van, hogy kérje, a bíróság távollétében foly-

¹⁷ Megjegyzendő, hogy e két típusú elfogatóparancs kibocsátásának további feltételeit jelenleg a Be. 2017. január 1. napjától hatályos 73–73/A. §-ai is rögzítik; ugyanakkor az új Be. mind a nemzetközi, mind az európai elfogatóparancsot „kiszervezte”, azokat kizárólag a vonatkozó törvények, az Nbjt. és az EÜtv. tartalmazzák.

¹⁸ Lásd EÜtv. IV. Fejezet

¹⁹ Lásd az Európa Tanács Miniszteri Bizottság R(87) 18. számú ajánlása a büntetőeljárás egyszerűsítéséről (1987. szeptember 17.) III.b.3. pontja

²⁰ Irányelv 10. Cikk

²¹ Lásd Be. 408. § (1) bekezdés e) pont

²² Lásd új Be. 637. § (1) bekezdés g) pont

²³ Lásd ÍH 2005. 60. számú eseti döntés: „A külföldön tartózkodó terhelt távollétében lefolytatott büntetőeljárásra értelemszerűen a távollévő terhelttel szembeni eljárás szabályait kell alkalmazni.”

tassa le a tárgyalást. (Ha ezen lehetőségek közül a terhelt egyikkel sem él, véleményem szerint rosszhiszeműsége kétségtelen. A terhelt ezen rosszhiszemű magatartása nem eredményezheti azt, hogy a vele szemben indult büntetőeljárás meghiúsul, azaz az állam büntetőjogi igénye csorbul.) A megsemmisített rendelkezés alapján – figyelemmel a Be. egyéb előírásaira is – külföldön, ismert helyen tartózkodó terhelt esetén az eljárás az ő távollétében csak akkor lett volna lefolytatható, ha egyértelműen nem akar részt venni a Magyarországon folyamatban lévő büntetőeljárásban (azaz rosszhiszemű). Az irányadó garanciális szabályok szerint pedig, ha még az eljárás folyamán hazatér, úgy az eljárás a rendes szabályok szerint, az ő részvételével (szükség esetén a bizonyítás ismételt megnyitása mellett) folytatandó. A jogerős befejezést követő hazatérés esetén pedig a perújítás lehetősége ad megnyugtató garanciát a terhelt számára.”

A 14/2004. (V. 7.) AB határozat III. pontja rögzítette, hogy „A büntető igazságszolgáltatás állami monopóliumból következően a büntető igény érvényesítése az állam feladata. E körben súlyosan jogkorlátozó eszközöket is kaphatnak az ezen igény érvényesítése során eljáró hatóságok. ... A büntető igény érvényesítésének alapvető feltétele, ezért a büntető hatalmat gyakorló szerveknek alkotmányos kötelezettsége a terhelt személyének megállapítása és hollétének felkutatása. ... Nem tilalmazható az eljárás lefolytatása az eljárástól távol tartózkodó gyanúsítottal szemben sem. ... Ez azonban nem jelentheti azt, hogy megszűnne a büntető hatalmat gyakorló hatóságok azon alkotmányos kötelezettsége, hogy felkutassák a terhelt hollétét. ... Éppen ezért a hatóságok csak abban az esetben fordulhatnak e jogkorlátozó eszközökhöz, ha megállapítható, hogy a gyanúsított tudatosan vonja ki magát az igazságszolgáltatás alól, vagy egyértelműen lemondott az eljárásban való részvételi jogáról.... Mindazonáltal ahhoz, hogy az eljárás tisztességes minősége megmaradjon, továbbá a védelem jogának szükségképpen – a büntető igény érvényesítésének alkotmányos kötelezettsége által indokolt – korlátozása pedig arányos legyen, a terhelt távollétében történő eljárás szabályaiban a kivételesség és az átmenetiség követelményeinek kell érvényesülniük.”

Az AB megállapításainak megfelelően tehát minden esetben (előzetesen) meg kell kísérelni a nemzetközi jogsegély intézményeinek alkalmazását, és csak abban az esetben lehet a terhelt távollétében lefolytatni az eljárást, ha ezek az intézkedések nem vezettek eredményre. Mindezen követelmények levezethetőek a hivatkozott AB határozaton túl a BH 2001.162. számú eseti döntésből is: „Egymagában az a körülmény, hogy a külföldi állampolgárságú terhelt részére a tárgyalásra szóló idézés nem kereste jelzéssel érkezett vissza, továbbá a vádlott védőjének az a bejelentése, hogy a vádlott visszautazott a külföldi lakóhelyére, nem nyújt alapot a büntetőeljárás felfüggesztésére. Ilyen esetben a bíróságnak hivatalból, a hatóságok megkeresése útján kell tisztáznia, hogy a vádlott az ország területét valóban

elhagyta-e, mert kizárólag ez alapozza meg az állásfoglalást abban a kérdésben, hogy a távollévő terhelttel szemben a büntetőeljárás lefolytatásra alap van-e.”, valamint a 11/2003. (ÜK 7.) LÜ utasítás is mindezzel egyező rendelkezéseket tartalmaz²⁴.

A hatályos szabályozás is ennek megfelelő feltételrendszerrel állít fel – két esetkörre építve: a kiindulópont az előfeltételek vizsgálatánál, hogy európai elfogatóparancs (a továbbiakban: EEP) kibocsátásának van-e vagy nincsen helye.

Európai elfogatóparancs kibocsátásának van helye

Az európai elfogatóparancs (a továbbiakban: EEP) kibocsátásának együttes feltételei:

- legalább 1 évi szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény és a bűncselekmény tárgyi súlya indokolja;
- az ügyész végrehajtandó szabadságvesztés büntetés kiszabására tett indítványt a vádiratban;
- a terhelt bíróság elé állítása / külföldi fogvatartásban lévő személy átadása, kiadása indokolt; és
- az eljárás adatai alapján feltehető, hogy a terhelt nem tartózkodik Magyarországon.

A 2. feltétel kapcsán megjegyzendő, miszerint a 2017. január 1-je előtt hatályos szabályozásnál kérdésként merült fel (ekként gyakorlat is megosztott volt), hogy a felfüggesztett szabadságvesztés büntetésre tett indítvány megalapozza-e az EEP kibocsátását [a Be. 532. § (4) bekezdésére figyelemmel]. A bírói kar megosztott volt: az egyik álláspont a törvény szövegéből indult ki, a másik az EEP arányossági vizsgálata követelményéből. Korábban az is kérdés volt, hogy a vádirati indítványozást szűken és szó szerint kell-e értelmezni: a vád módosítása, kiterjesztése megalapozza-e az EEP kibocsátását. A jogalkotó ez esetben is megnyugtató választ adott, eszerint a vádirat mellett a vád módosítását/kiterjesztését is figyelembe kell venni.²⁵

A fenti feltételek fennállta mellett is a vádemelést követően a bíró mérlegelési jogkörébe tartozik az EEP kibocsátása (lásd „a bűncselekmény tárgyi súlya” kitételt, amely fordulat fenntartása okán az arányosság / szükségyszerűség továbbra is vizsgálandó), azonban kötelező az EEP kibocsátása, ha a terhelt ellen más ügyben EEP-t bocsátottak ki. Utóbbi lényegében az eddigi bírósági gyakorlat törvényi szintre emelése a specialitás szabályaira figyelemmel.²⁶ Az arányosság vizsgálata pedig – a tárgyi súly „értékelése” mellett – alapvetően ott jelenik meg, hogy egyáltalán ténylegesen szükség van-e az elfogatóparancs kibocsátásra,

²⁴ 68. §, 73–86. §

²⁵ Lásd EUtv. 25. § (3) bekezdése

²⁶ Ha ezt az intézkedést az eljáró hatóság elmulasztja, a másik eljárásban kibocsátott elfogatóparancs alapján történő átadás vagy kiadás folytán kizárólag az abban foglalt bűncselekmény miatt lehet Magyarországon lefolytatni a büntetőeljárást (specialitás szabálya).

annak minden idő- és költségvonzatával együtt, vagyis a terhelt jelenléte másképp nem biztosítható-e (pl. videokonferencia útján). A feltételeket vizsgálva így az a következtetés vonható le, hogy ezen – mind az ügyészt, mind a bíróságot megillető – mérlegelési jog biztosítja az EEP kibocsátása során az automatizmus elkerülését.

Amennyiben nem történik meg a terhelt átadása/kiadatása a magyar hatóságok számára tizenkettő hónapon belül vagy azt megtagadták, illetve a terhelt halasztott átadását/kiadását rendelték el, még lehetőség van a büntetőeljárás átadására annak a külföldi államnak, amely területén a terhelt lakik/tartózkodik²⁷. A nemzetközi jogsegély keretében a büntetőeljárás átadását a vádirat benyújtásáig a legfőbb ügyésznél az ügyész, a bírói szakban pedig az igazságügyi miniszternél a bíróság kezdeményezi, akik döntenek e kérelem alaposságáról²⁸. Ha az eljárás átadása megtörtént, akkor a magyar bíróság előtt folyó büntetőeljárást meg kell szüntetni²⁹.

Amennyiben egyik – a fentiekben rögzített – feltétel sem teljesül, akkor van helye csak annak, hogy a magyar bíróság az eljárást a vádlott távollétében, a Be. XXV. fejezet szerinti eljárási rendben folytassa le. Ennek előfeltétele az ügyész erre irányuló indítványa, adott esetben a vádiratban.

Új rendelkezés a fair trial jegyében, hogy ha a terhelt külföldön fogva van, az eljárás távollétében ebben az esetkörben sem nem folytatható le hozzájárulása hiányában. Ekkor az eljárást fel kell függeszteni a Be. 266. § (3) bekezdés a) pontja alapján.

Európai elfogatóparancs kibocsátásának nincsen helye

Ekkor két esetkör merül fel attól függően, hogy a terhelt szabadlábon vagy fogvatartásban van-e.

A távollétes eljárás feltétele szabadlábon tartózkodás esetén, hogy a terhelt idézése szabályszerű volt. Mivel e tekintetben a Be. XXV. fejezete nem tartalmaz eltérő szabályt, a Be. 528. § (3) bekezdése folytán alkalmazandó Be. 279. § (1) bekezdése alapján az ismert helyen terheltet idézni, és nem értesíteni kell a tárgyalásra. Ezt erősítik a Be. 532. § (1) bekezdés aa) pontban írtak is.

A Be. 527. § (5) bekezdése alapján a terheltnek hirdetményi úton [70. § (5)-(6) bekezdés] kézbesített hivatalos iratot a védőjének is kézbesíteni kell. A Be. 70. § (5) bekezdése értelmében az ismeretlen helyen tartózkodó terhelt részére a hivatalos iratot hirdetményi úton kell kézbesíteni. E két jogszabályhely egybevetéséből az következik, hogy a külföldi ismert lak-

címmel rendelkező terheltnek mind a vádiratot, mind az idézést postai úton kell kiadni, mivel a hirdetményi kézbesítés általános szabályi előfeltétele, az ismeretlen helyen tartózkodás nem állapítható meg. Ez összefügg azzal is, hogy a Be. XXV. fejezete szerinti külön eljárásnak nem lehet célja a terheltet megillető védekezéshez való jog sértése, az elfogatóparancs, mint előfeltétel is azt célozza, hogy a terhelt (előbb-utóbb) megjelenjen az eljárásban. Ezért valamennyi hivatalos iratot a terhelt részére postai úton meg kell küldeni (az EUTv. 48. §-a alapján) az Európai Unió tagállamaiban, míg az EUn kívüli, ún. harmadik államok tekintetében a nemzetközi szerződés vagy viszonyosság irányadó, valamint adott esetben diplomáciai kézbesítésnek van helye.

Hangsúlyozandó, hogy az Nbjt. 75. §-a alapján, ha a külföldön tartózkodó személy a magyar bíróság idézésére nem jelenik meg, a Be.-nek az idézéssel szembeni mulasztásra vonatkozó rendelkezései³⁰ nem alkalmazhatók – ezen rendelkezés pedig az EUTv. 2. §-a folytán alkalmazandó Nbjt. 75. §-a alapján, eltérő rendelkezés hiányában a tagállamok közötti viszonylatban is alkalmazandó). Megjegyzendő, hogy a távollétes eljárás lefolytatásának lehetőségét ilyen esetben alapvetően az indokolja, hogy a külföldön tartózkodó terhelt idézéssel szembeni mulasztása nem szankcionálható, és Magyarországra történő szállítására kizárólag külföldi elfogatóparancs alapján, kiadási vagy átadási eljárás keretében lenne lehetőség. Így külföldi elfogatóparancs kibocsátásának, vagy más következmények alkalmazhatóságának hiányában a távollétes eljárás lehetősége tekinthető a szabályszerű idézéssel szembeni mulasztás jogkövetkezményének.

Ha a tértivevény „elköltözött” vagy „ismeretlen” postai jelzéssel érkezik vissza a bíróságra, meg kell kísérelni a terhelt tartózkodási helyének felkutatását. Csak a terhelt más módon való felkutatása eredménytelensége esetén kell (lehet) európai és/vagy nemzetközi elfogatóparancsot kibocsátani. Hangsúlyozandó, hogy ha a tértivevény „nem kereste” postai jelzéssel érkezik vissza a bíróságra, azt nem tekinthető szabályszerű idézésnek, mert a külföldre történő kézbesítésnél a Be. 70. § (7) bekezdése³¹ értelmezhetetlen.

Ha a terhelt fogva van, az idézés szabályszerűsége szóba sem jöhet, hiszen külföldi bv. intézet esetében a Be. 70. § (9) bekezdése³² nem értelmezhető. Ugyanakkor hiába tesz adott esetben az ügyész indítványt a távollétes eljárásra, a terhelt kifejezett hozzájárulása nélkül az eljárás nem folytatható le távollétében, azt fel kell függeszteni a Be. 266. § (3) bekezdés a) pontja alapján. Ha az idézés szabályszerű volt, vagy a

³⁰ Lásd Be. 69. § (8) bekezdés, de – a „kiszervezés”, az ismétlés mellőzése okán – ezen rendelkezés kikerült az új Be.-ből.

³¹ Be. 70. § (7) A kézbesítési bizonyítvánnyal (tértivevény) feladott hivatalos iratot a kézbesítés második megkísérlésének napját követő ötödik munkanapon kézbesítettnek kell tekinteni, ha a kézbesítés azért volt eredménytelen, mert a címzett az iratot nem vette át.

³² Ha a címzett fogva van, a neki kézbesítendő iratot – idézés és értesítés esetén az intézetnek szóló, az előállításra vonatkozó megkereséssel egyidejűleg – a fogvatartást végrehajtó intézet parancsnoka útján kell kézbesíteni.

²⁷ Az eljárásra lásd Nbjt. 37. § (1) bekezdése.

²⁸ Lásd Nbjt. 38. §

²⁹ Lásd Be. 267. § (1) bekezdés m) pontja, Nbjt. 39. §

fogvalévő terhelt hozzájárult az eljárás távollétében történő lefolytatásához, akkor van helye csak annak, hogy a magyar bíróság az eljárást a vádlott távollétében, a Be. XXV. fejezet szerinti eljárási rendben folytassa le. Ennek további előfeltétele az ügyész erre irányuló indítványa, adott esetben a vádiratban³³.

A korábbi gyakorlat megosztott volt abban a kérdésben, hogy ha a külföldi, pontos címen tartózkodás a bírósági szakban derül ki, milyen kötelezettségei vannak a perbíróknak, meg kell kísérelnie azon intézkedéseket, amely a Be. 532. § (1) bekezdéséből következnek (terhelt/eljárás átadásának megkísérlése, EEP kibocsátása stb.). A jogalkotó 2017. január 1-jétől erre választ adott: a bíróság mérlegelhet, hogy

- az eljárást felfüggeszti [Be. 266. § (3) bekezdés a) és d) pontok];
- megkísérli a fogvalévő terhelt átadását/kiadását [a Be. 266. § (3) bekezdés d) pontjából következően];
- kezdeményezi az eljárás átadását [Be. 266. § (4) bekezdés első fordulata];
- a Be. 532. § (1) bekezdésben írt esetek fennállta esetén tájékoztatja az ügyészt a távollétes eljárás lehetőségéről [Be. 266. § (4) bekezdés második fordulat és Be. 532. § (2) bekezdés].

Amennyiben a bíróság egyébként is a terhelt ismeretlen helyen tartózkodása okán távollétes eljárásban tárgyal, és ennek során jut a tudomására, hogy a terhelt külföldön, pontosan ismert címen tartózkodik, akkor a - a Be. 532. § (1)-(3) bekezdései szerinti korlátozással - az ügyész felhívása nélkül folytathatja az eljárást.

Már itt jelzem, hogy a jogalkalmazás során továbbra is problémaként merül fel a külön eljárás viszonya a Be. 279. § (3) bekezdésével, és erre a jogalkotó nem adott választ.

Az ügyész indítványtételi joga

Ha a bírósági eljárásban állapítják meg, hogy a terhelt külföldön ismert helyen tartózkodik, a bíróság felhívhatja az ügyészt, hogy kívánja-e indítványozni a terhelt távollétében történő eljárás lefolytatását. Természetesen a felhívás kibocsátása az ügy összes releváns körülményétől is függ, az időszerűség követelményére is tekintettel. Az ügyészi nyilatkozat határideje a Be. 532. § (5) bekezdése folytán alkalmazandó Be. 529. § (2) bekezdése alapján 15 nap.

³³ A jogalkalmazásban kérdésként merül fel, hogy az ügyész vádiratban előterjesztett, a távollétes eljárás alkalmazására tett indítványa tekintetében elegendő-e a kiadásra/átadásra, a büntetőeljárás átadásának megkísérlésére, megtagadására utalás, vagy szükséges-e ezen előfeltételek tételes igazolása. Álláspontom szerint az ügyész is mérlegelhet célszerűségi, arányossági szempontokat, így erre tekintettel elegendő utalni az előfeltételek fennálltára, igazolni nem kell. Természetesen amennyiben azt megkísérelték, vagyis valamilyen levelezést folytatott az eljáró ügyész, az a nyomozás anyagát kell, hogy képezze, ezt pedig az eljáró bíró a Be. 268. §-a alapján is beszerezheti.

E körben azonban figyelemmel kell lenni a Kúria 1/2013. Büntető Jogegységi Határozatára is, amely szerint a bíróság a Be. 529. § (4) bekezdésére figyelemmel köteles az eljárást felfüggeszteni, ha az ügyész a Be. 529. § (2) bekezdésében számára meghatározott tizenöt napos határidőben akként nyilatkozik, hogy nem indítványozza az eljárásnak a vádlott távollétében történő folytatását, vagy e határidőt elmulasztva nem nyilatkozik. A felfüggesztés oka ilyenkor az, hogy az ismeretlen (jelen esetben külföldön ismert) helyen tartózkodó terhelttel szemben távollétében az eljárás ügyészi indítvány hiányában nem folytatható. Nincs azonban akadálya annak, hogy a felfüggesztést követően az ügyész utóbb indítványt tegyen az eljárás folytatására a vádlott távollétében a Be. XXV. Fejezete szerinti külön eljárás szabályainak alkalmazásával. Miután az eljárás folytatásának akadálya, az ügyész erre vonatkozó indítványának hiánya így elhárul, az eljárás felfüggesztésének egyik feltétele, és ezzel a felfüggesztés oka megszűnik. Ezért a bíróságnak - az ügyészi indítvány alapján, ha nincsen más ok - a Be. 266. § (5) bekezdésére figyelemmel az eljárást folytatnia kell.

A Kúria ezen döntését az Alkotmánybíróság a 3231/2013. (XII. 21.) AB határozatával megerősítette. A határozat indokolásában az Alkotmánybíróság rögzítette, hogy a Jogegységi határozat (egyéb feltételek fennállása mellett) az ügyészi indítványnak az eljárás megindítását, illetve folytatását kiváltó joghatását alapítja meg, ugyanakkor semmilyen rendelkezést nem tartalmaz arra vonatkozóan, hogy az ügyész indítványa tudatosan megalapozatlan érdemi döntést „kényszerítene ki” a bíróságoktól, ebből következően a jogegységi határozat a hatályos Be. rendelkezéseit sem „írja felül”. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a bizonyítási eljárás lefolytatását követően az eljárás olyan új szakaszba lép, amikor ismét a bíróság az, akinek vizsgálnia kell, hogy a távollétes eljárás folytatásának, az érdemi befejezésének fennállnak-e a feltételei³⁴. Vagyis nincsen akadálya a bizonyítási eljárás lefolytatását követően az eljárás felfüggesztésének egyéb körülmény miatt, mivel ekkor az eljárás folytatásának nem a terhelt személyes jelenlétének és joggyakorlásának a hiánya az akadálya, hanem más, az eljárás felfüggesztésére okot adó körülmény. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy amennyiben a bíróság szerint a távollétes eljárásban lefolytatott bizonyítási eljárás eredményére figyelemmel bármely okból nem hozható megalapozott érdemi döntés, a kiváltó ok függvényében a Be. 266. §-ában felsorolt bármely okból lehetősége van az eljárás felfüggesztésére.

Ezzel párhuzamosan, továbbra is figyelembe veendő

³⁴ Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint mindez logikusan következik a tisztességes eljáráshoz való jog rendelkezéseiből, különösen a funkciómegosztás elvéből, illetve a Be. alapvető rendelkezései között rögzített alapelvből, mely szerint bárkinek a büntetőjogi felelősségét megállapítani és vele szemben büntetést kiszabni kizárólag a bíróság jogosult [Be. 3. § (2) bekezdés]. A bíróság a távollétes eljárás során is a Be. általános, a bíróságnak a tényállás feldeleltetésére és tisztázására irányuló kötelezettségét előíró (Be. 75. §), illetve a bizonyítékok értékeléséről rendelkező szabályai (Be. 78. §) alkalmazásával dönt arról, hogy hogyan fejezi be az eljárást.

a BH 2001.162. számú eseti döntés, amely ugyan az 1973. évi I. törvényre utalva, de változatlan érvénnyel kimondja, hogy egymagában az a körülmény, hogy a külföldi állampolgárságú terhelt részére a tárgyalásra szóló idézés „nem kereste” postai jelzéssel érkezett vissza, továbbá a vádlott védőjének az a bejelentése, hogy a vádlott visszautazott a külföldi lakóhelyére, nem nyújt alapot a büntetőeljárás felfüggesztésére. Ilyen esetben a bíróságnak hivatalból, a hatóságok, akár a külföldi igazságügyi hatóságok közvetlen megkeresése útján kell tisztáznia, hogy a vádlott az ország területét valóban elhagyta-e, mert kizárólag ez alapozza meg az állásfoglalást abban a kérdésben, hogy a távollévő terhelttel szemben a büntetőeljárás lefolytatásra alap van-e.

Ugyanakkor álláspontom szerint az új Be. 755. § (2) bekezdése – szemben az ismeretlen helyen tartózkodó terhelttel szembeni eljárás szabályaival – egyértelműen a bíróság mérlegelésévé tette, hogy akár ügyési indítvány esetén is csak akkor van helye a külföldi távollétes eljárásnak, ha az indokolt a 755. § (2) bekezdés a) pontja alapján (vagyis az ügy tárgyi súlyát, megítélését mindig vizsgálni kell). Természetesen mindez nem jelentheti a büntetőeljárások indokolatlan felfüggesztését sem, meg sem kísérelve jogsegély útján (személyesen vagy videokonferencia által) biztosítani a terhelt jelenlétét.

Az eljárás felfüggesztése

A (külföldön) fogvatartott terhelttel szembeni eljárásban a felfüggesztés jogalapja a Be. 266. § (3) bekezdés a) pontja^{35, 36}.

Kiemelendő, hogy a felfüggesztés jogcímeit a jogalkotó 2017. január 1-jétől hatályosan kiegészítette: a bíróság felfüggesztheti az eljárást, ha ... az eljárás azért nem folytatható, mert a külföldi igazságügyi hatóság a vádlott kiadatásának vagy átadásának a végrehajtását a külföldön folyamatban lévő büntetőeljárás lefolytatására vagy a külföldön kiszabott szabadságvesztés, illetve szabadságelvonással járó intézkedés végrehajtására tekintettel elhalasztotta, és az eljárás a vádlott távollétében nem folytatható.³⁷

Egyebekben, ha a felfüggesztést nem tartja indokoltnak, a bíróság a büntetőeljárás átadását kezdeményezheti, vagy az ügyészt tájékoztatja a XXV. Fejezet

rendelkezései alapján az eljárás külföldön tartózkodó terhelt távollétében történő lefolytatásának lehetőségéről.³⁸

Az elévülés

Az eljárás felfüggesztéséhez szorosan kapcsolódik az elévülés jogintézménye. A 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) e tanulmány írásakor hatályos 28. § (2) bekezdése akként rendelkezik, hogy ha a büntetőeljárást felfüggesztik, a felfüggesztés tartama az elévülés határidejébe nem számít be; ez a rendelkezés nem alkalmazható, ha a büntetőeljárást azért függesztik fel, mert az elkövető kiléte a nyomozásban nem volt megállapítható, ismeretlen helyen tartózkodik, vagy kóros elmeállapotú lett. Vagyis ebből következően, amennyiben a büntetőeljárás arra figyelemmel került felfüggesztésre, hogy huzamosabb ideig külföldön tartózkodik, a felfüggesztés tartama az elévülés határidejébe nem számít bele, így akár évtizedekig is „életben tartva” egy büntetőügyet. Ez főként abban az esetben méltánytalan a terheltre nézve, ha a felfüggesztés oka nem neki felróható.

Ezt a „csapdahelyzetet” felismerve, a jogalkotó akként módosítja – várhatóan³⁹ – a Btk. hivatkozott rendelkezését, miszerint ha a büntetőeljárást felfüggesztik, a felfüggesztés tartama az elévülés határidejébe továbbra sem nem számít be. Ez a rendelkezés azonban nem csak akkor nem lesz alkalmazható, ha a büntetőeljárást azért függesztik fel, mert az elkövető kiléte a nyomozásban nem volt megállapítható, ismeretlen helyen tartózkodik, vagy kóros elmeállapotú lett, hanem akkor is, ha a szabadlábon lévő terhelt külföldön ismert helyen tartózkodik és a büntetőeljárás a távollétében (objektív okokból) nem folytatható le.

A távollétes eljárás terhelt általi indítványozása

Az általános szabályok, a Be. 279. § (3) bekezdése értelmében ezen távollétes eljárás nem alanyi joga a vádlottnak, és ha külön, erre vonatkozó felhívás nélkül így nyilatkozik, a bíróság hozzájáruló nyilatkozata folytán van csak lehetőség a tárgyalásnak a vádlott távollétében való megtartására⁴⁰. Amennyiben hozzájárul, erről pervezető, nem fellebbezhető végzéssel tájékoztatja a terheltet, és a továbbiakban az általános szabályok szerint jár el. De természetesen az eljáró bíró maga is dönthet erről a vádirat kiadásakor, az ügy kitűzésekor, ekkor az erre vonatkozó felhívását külön

³⁵ A bíróság az eljárást felfüggesztheti, ha a vádlott huzamosabb ideig külföldön tartózkodik.

³⁶ Kétségtelen, hogy a bírósági szakban a Be. 266. § (1) bekezdés a) pontja visszautal a 188. § (1) bekezdés a) pontjára, miszerint az ügyész határozattal felfüggeszti a nyomozást, ha a gyanúsított ... külföldön tartózkodik, és az eljárás a távollétében nem folytatható. Ugyanakkor az ügyész legfeljebb egyéves határidőt állapíthat meg a külföldön tartózkodónak a visszatérésre, és ha az ügyész által megállapított határidő eredménytelenül telt el, az eljárást folytatni kell. Ilyen előírás a bírósági szakra vonatkozó rendelkezések között nincsen, és a Be. 188. § (1) a) pontja, valamint a Be. 266. § (3) bekezdés a) pontja lényegében azonos rendelkezést tartalmaz.

³⁷ Be. 266. § (3) bekezdés d) pont [az új Be. e rendelkezést átvette – lásd 488. § (1) bekezdés i) pont]

³⁸ Be. 266. § (4) bekezdése

³⁹ Lásd a közigazgatási eljárás alatt álló, az Igazságügyi Minisztérium XX-BJFHÁI/274/2017. számú, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény hatálybalépésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló törvény előterjesztése, 295. § (1) bekezdés.

⁴⁰ Lásd Kúria Bkv.92.

indítvány nélkül is megküldheti a terheltnek (különösen akkor érdemes ezt megfontolni, ha a terhelt külföldön fogva van). A bírák többsége ezen az állásponton van.⁴¹

Van azonban egy ezzel ellentétes álláspont is: a Be. 279. § (3) bekezdése e körben alapvetően az általános szabályok szerint érvényesül, azzal, hogy a rendelkezés a bíróság által történt szabályszerű idézést feltételez. Ez utóbbi kitétel alapján a Be. 279. § (3) bekezdésének alkalmazására nem kerülhet sor, ha az ügyészség a vádiratban külföldön tartózkodó terhelt távollétében történő eljárás lefolytatására tesz indítványt. A Be. 279. § (3) bekezdésében meghatározott szabályszerű idézés, a vádlott tárgyaláson részvétellel kapcsolatos bejelentését kizárja továbbá a külföldön fogvatartásban lévő terhelt vonatkozásában is, hiszen a Be. 70. § (9) bekezdése külföldi fogvatartást végrehajtó intézet vonatkozásában értelmezhetetlen. A bíróság tehát az általános szabályok szerint kezdi meg az eljárást, és idézi a szabadlábban lévő vádlottat, amely alatt a külföldön tartózkodó vádlott is érthető. Ha a külföldön szabadlábban lévő vádlott a szabályszerű idézés alapján bejelenti, hogy nem kíván részt venni a tárgyaláson, úgy a tárgyalás – a terhelt külföldi, vagy belöldi tartózkodási helyétől függetlenül – a terhelt részvétele nélkül megtartható, és az eljárás befejezhető. Ebben az esetben az eljárás felfüggesztése, az eljárás átadása, nemzetközi elfogatóparancs kibocsátása csak az esetben merül fel, ha a bíróság a vádlott távollétében az eljárást nem tudja lefolytatni. Ha a bíróság szerint a terhelt távollétében az eljárás nem folytatható le, a terhelt hozzájárulása súlytalanná válik, és a Be. 266. § (3)–(4) bekezdése érvényesül.

A kérdésnek azért van jelentősége, mivel a Be. 279. § (3) bekezdése szerinti lemondás a tárgyalásról való

jelenlétről nem azonos a távollévő terhelttel szembeni eljárással: a Be. 279. § (3) bekezdése szerinti eljárásban nem alkalmazhatóak a Be. XXV. fejezetében foglalt rendelkezések (pl. nincsen minden tárgyalási határnapra – akár hirdetményi – idézésnek helye), valamint az első esetben a terhelt „előkerülése” nem kötelező perújítás ok⁴².

Záró gondolatok

Összegezve megállapítható, hogy mind a hatályos, mind az új Be. rendelkezései megfelelnek a hivatkozott nemzetközi jogi dokumentumoknak – annak ellenére, hogy a Be. e tanulmány írásakor hatályos 608. §-a (az ún. megfelelési záradék) az elemzett Irányelvet nem hivatkozta, ellentétben – az e körben azonos rendelkezéseket tartalmazó – új Be. 878. § 31. pontjával. Ami még a jelenleg hatályos jogszabályok alapján nyitott kérdés, a távollétes eljárás terhelt általi indítványozásának esetköre, azt megnyugtatóan várhatóan az új büntetőeljárási törvény rendezi, akként, hogy jelentős változásokat vezet be a jelenlét jogának a vádlott általi lemondásának szabályaiban, arra hivatkozással, hogy a terhelt tárgyalási jelenléte elsősorban a terhelt joga és nem kötelezettsége⁴³.

A jogintézmény fejlődését áttekintve pedig kijelenthető, hogy immár a jogalkotó is elismerte e külön eljárás jelentőségét – mivel, bár alkalmazásakor a kivételesség és az átmenetiség követelményeinek kell(ene) érvényesülniük, az ilyen típusú ügyek egyre nagyobb arányban fordulnak elő a jogalkalmazói mindennapokban. ■

⁴¹ Lásd a Magyar Igazságügyi Akadémián 2016. október 10-én a „nemzetközi érintettségű büntetőeljárások” tárgyban szervezett képzés (workshop).

⁴² Lásd Be. 408. §, különösen az (1) bekezdés e) pontja

⁴³ Lásd az új Be.-hez fűzött Általános indokolás IV. rész „A bírósági eljárás általános szabályai” c) bekezdés

DR. TRAN DÁNIEL*

Beszámoló az Amerikai Kriminológiai Társaság 72. találkozójáról

Az Amerikai Kriminológiai Társaság (ASC) egy 1941-ben alapult nemzetközi szervezet, amelynek tagjai szakmai és tudományos tudás megszerzésére törekednek a bűnözés és bűnelkövetés mérése, etiológiája, következményei, megelőzése, kontrollja és kezelése terén („About ASC”, 2006). A Társaság 2016. november 16. és 19. napjai között „*The Many Colors of Crime and Justice*” címmel idén 72. alkalommal rendezte meg éves konferenciáját – ezúttal a new orleans-i Hilton Riverside hotelban –, amelyen e beszámoló írója az ELTE Tehetséggondozási Tanácsának támogatásának köszönhetően végig részt tudott venni.

A konferencia hivatalos kezdetét megelőzően számos „pre-meeting” workshopkal készült az ASC, amelyek közül november 15-én a szerző a „*Qualitative Research Using In-Depth Interviews*” című műhelyen vett részt. A workshopot Dr. Jennifer Cobbina, a Michigan State University oktatója, illetve Dr. Sharon S. Oselin, a University of California oktatója vezették. Oselin számos korábbi empirikus kutatást követően most transz- és ciszgender női prostitúcióról folytat kutatást, míg Cobbina jelenleg egy nemzeti kitüntetésben részesült kutatócsoportot vezet az Egyesült Államokban. A workshop haszna nem csupán a mélyinterjúk készítése módszertanának jobb megismerésében merült ki: a világ minden tájáról érkezett szakemberek több feladaton keresztül osztották és vitatták meg korábbi tapasztalataikat, amely érdekes betekintést adott a résztvevők kutatási területeinek sokszínűségébe.

A konferencia ezt követően, 2016. november 16-án, szerdán kezdődött el. Rendkívül nehéz, talán lehetetlen átfogó képet adni az egész rendezvényről.

A konferencián több mint kétezer szakmabeli előadóként vett részt; a szakmai előadások több tucat párhuzamos szekcióban reggel 8 órától délután fél 7-ig tartottak. A szakmai előadásokkal párhuzamosan

az Amerikai Kriminológiai Társaság tíz aktív szekciója is a konferencia keretében tartotta operatív üléseit, illetve külön tudományos üléseit is. Este fél 7-től 11 óráig különböző díjátadók, fogadások és szekciókhoz, egyetemekhez vagy kutatóintézetekhez köthető szociális események kerültek megrendezésre. E programok mellett a résztvevők több, egyenként is több száz darabos poszterkiállításokat tekinthettek meg, amelyek különböző aktuális témák szigorúan csak vizuális feldolgozását kí-

nálták a szemlélődőknek. Mindemellert, egyetemek, független kutatóhelyek, könyvkiadók és a Társaság különféle szekciói az érdeklődőket várva a konferencia alatt folyamatosan, végig önálló standokat működtettek.

Ennyi résztvevőnél és benyomásnál nehéz tendenciákat felfedezni a témák rengetegében, de a szerzőnek mint előszöri résztvevőnek szembevető volt a szigorúan kvantitatív és alkalmazott kriminológiai szemlélet, amely szinte kivétel nélkül kitűnt az amerikai kollegák előadásából. Ezenfelül elmondható, hogy a tankönyvekből és a hazai, ill. európai tudományos életből is jól ismert összes jelenkorban létező kriminológiai irányzat jelen volt legalább egy-két tematikus ülés erejéig az Amerikai Kriminológiai Társaság éves ülésén. A szerzőnek újdonság volt az „élelmiszer és agráripár kriminológiája” szekció kutatási témája, amely az idei társasági ülésen – a szerző mint tag részvételével – kezdeményezte az Amerikai Kriminológiai Társaság önálló szekciójaként való jóváhagyását.

A konferencián számos kiváló előadás elhangzott, amelyeknek bemutatására egy hosszabb tanulmány sem lenne elég. Az ismertető kereteit nem túllépve meg kell jegyezni, hogy a kriminológia tudományának számos jeles képviselője tiszteletét tette a rendezvényen. Robert Sampson, a Harvard oktatója és az ASC korábbi elnöke *Crime and Inequality* c. műve „*Toward a Theory of Race, Crime and Urban Inequality*” c. második fejezetét revideálta Ruth Peterson, a Társaság leköszönő vezetőjének elnöklése mellett. A fehérgalléros bűnözés és vállalati bűncselekmények témaköreiben Henry Pontell (John Jay University) több kerekasztal-beszélgetésen is megosztotta a felvetett kérdésekkel kapcsolatos gondolatait, míg David O. Friedrichs a Edwin H. Sutherland örökségét értékelte a hatalmasok bűncselekményeinek megértése vonatkozásában. A kulturális és kritikai kriminológia köreiből több ülésen is előadóként részt vett még Jeff Ferrel, illetve Keith Hayward, aki a

*PhD-hallgató ELTE ÁJK

„deviant leisure”, ellenállás, konzumerizmus és kulturális kriminológiai kapcsolódásairól és elhatárolásairól is beszélt a new orleans-i konferencián. *Tim Newburn* a nemzetközi politikai gazdaságtanról és a globális bűnözéskontroll mobilitásának irányairól tartott érdekes előadást egy, a globális kriminológia jövőbeli irányairól szóló tematikus ülésen.

Említésre méltó még, hogy több ülés levezető elnöként jelen volt a találkozón *Vinzenzo Ruggiero* is a middlesex-i egyetemről, továbbá hogy *Klaus von Lampe* új, *Organized Crime: Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures and Extra-legal Governance* c. munkája – amelyet az Európai Kriminológiai Társaság szeptemberi münsteri ülésén tartott könyvbemutatóján már prezentált – az Amerikai Kriminológiai Társaság ülésén is bemutatták, ahol szintén kiváló fogadtatásra talált.

Bár az előadások és párhuzamos tudományos események tekintélyes száma miatt szinte lehetetlen alapos beszámolót készíteni az eseményről, e cikk írója

megkísérelt átfogó képet adni a rendezvényen történetekről. Összességében elmondható, hogy az Amerikai Kriminológiai Társaság 72. éves ülése számos tekintetben inspiráló volt. Érdekes kerekasztal-beszélgetések, viták, könyvismertető és előadások meghallgatása mellett a konferencia lehetőséget adott arra, hogy a résztvevők valamelyest betekintést nyerhessenek azokba a témákba, amelyek jelenleg a nemzetközi tudományos közösséget foglalkoztatják. Ezenfelül az ASC new orleans-i konferenciája lehetővé tette a kriminológia tudományának nemzetközileg is ismert és elismert művelőinek meghallgatását, nem is beszélve azokról a sokrétű szakmai kapcsolatokról, amelyeknek megkötésére a rendezvény kiváló teret adott. ■

Irodalomjegyzék

About ASC (2006). Letöltve: <http://www.asc41.com/about.htm>

BÜNTETŐJOG I. – ÁLTALÁNOS RÉSZ

2017. októberi kiadás

SZERZŐ: **Belovics Ervin**

LEKTOR: **Vókó György**

A Büntető Törvénykönyv Általános Részének a jogalkalmazói gyakorlatot is szem előtt tartó tudományos feldolgozására vállalkozott Belovics Ervin tanszékvezető egyetemi tanár, a legfőbb ügyész büntetőjogi helyettese. A szerző részletesen áttekinti a büntetőjog kialakulásának történetét, bemutatja a büntetőjogi iskolákat, valamint a jogállami büntetőjog és a büntetőpolitika legfőbb sajátosságait. A jogszabálytanról szóló részben kerül sor a jogforrások és az értelmezési fajták részletes értékelésére. A bűncselekménytan körében a szerző a bűncselekmény fogalmának a jogtudomány által kidolgozott tételei mellett részletesen elemzi a legális fogalom alkotóelemeit. A törvényi tényállás tanáról szóló rész, valamint a büntetőjogi felelősségre vonás akadályait bemutató fejezet mindenre kiterjedően dolgozza fel a jogirodalmi álláspontokat és a történeti előzményeket. A szerző a büntetőjogi jogkövetkezmények teljes körű bemutatása során szól a büntetés céljával kapcsolatos teóriákról, valamint a hatályos törvényi rendelkezésekről. Elemzi továbbá a Kúria jogegységi határozatait, a Büntető Kollégium véleményeit, valamint a jogalkalmazói gyakorlat releváns eseti döntéseit is.

Ára: 12 000 Ft

Büntetőjog I. – Általános Rész és II. – Különös Rész együttesen: 20 000 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%

ZSIROS BETTINA*

Valóságos-e, ami igazságos? – Gondolatok a perbeli egyezségkötés új Be.-ben szabályozott intézményéről¹

Bevezetés

2018 júliusában hatályba lép új büntetőeljárás törvényünk, amely alapjaiban reformálja meg a büntetőeljárást. A törvény alapvető célja a reformokkal az eljárási garanciák megőrzésével az, hogy minél hatékonyabbá és költségtakarékosabbá tegye a büntetőeljárást. E dolgozatban azt teszem elemzés tárgyává, hogy e célkitűzéshez igazodva a törvény a tárgyalásról lemondás eljárás alkalmazási nehézségeit hogyan igyekszik kiküszöbölni az annak utódjaként megvalósítani kívánt bűnösség beismerésére irányuló egyezség jogintézményének megteremtése által. A tárgyalásról lemondás eljárás múltját tekintve ugyanis azt mondhatjuk el, hogy – a többszöri módosítás ellenére – ezen eljárás egyáltalán nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, hiszen az eljárásra vonatkozó kedvezőbb rendelkezések ellenére szinte jelentéktelen számban került sor ilyen eljárás lefolytatására.²

Elvi alapok – igazság kontra igazságosság

Míg az inkvizitórius elveken nyugvó kontinentális eljárási rendszerben a büntetőeljárás célja az anyagi igazság kiderítése, majd ezt követően az igazság „szolgáltatása,” addig az angolszász eljárási rendszer elsődlegesen az igazságnak jogi keretek között – főszabály

szerint – a tárgyalóteremben történő megállapítására törekszik. Az akkuzatórius eljárás célja a jogvita eldöntése, a jogvita igazságának megállapítása. Az eljárás során a formális igazságot keresik, a felek vitájának eldöntéséhez szükséges mértékben.³ A bíróságok tehát nem pusztán az igazság keresői⁴, – hanem, ennek megfelelően azt is mondhatnánk, hogy inkább az igazság kreálói – az eljárás elsődleges célja inkább az, hogy erkölcsi értelemben igazságos ítélet születessen, ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy az eljárás során megállapított tények egybeesnek a valóságban történt eseményekkel.

A kontinentális jogrendszerek sajátja az a törekvés, hogy ismeretelméleti megközelítésben kiderüljön, pontosan mi is történt – ez volna a címben is említett *valóság*. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy valóban ez szavatolná majd azt, hogy az eljárás eredménye egy mindenki számára igazságos ítélet lesz? Vagy a formális értelemben vett igazság megállapíthatósága lenne képes erre?

A kizárólag beismerésre alapozott marasztaló ítélet eredetileg idegen a kontinentális büntetőeljárás rendszertől, mert összeegyeztethetetlen az anyagi igazság feltárására irányuló eljárási céllal. Ezekben a jogrendszerekben a terhelt beismerő vallomása is csak egy a bizonyítékok közül és a bíróságnak ugyanúgy be kell szereznie a többi terhelő és mentő bizonyítékot is. Az igazság ugyan egy objektív fogalom, azonban az minden részletében – több ok miatt – soha nem megismerhető: „anyagi igazságról akkor beszélhetünk, ha a bíró által megállapított tények egybeesnek a valósággal. (...) Ma már egyértelmű, hogy az anyagi igazság maradéktalan érvényesítése – annak tiszta formájában – nem lehetséges.”⁵ Sőt, már az anyagi igazság felderítésének kötelezettsége sem korlátlan a kontinentális eljárási rendszerekben, hiszen az eljárási törvény maga tartalmaz erre vonatkozó korlátokat, így az erre irányuló törekvés ellenére sem lehetséges az igazságnak „bármilyen áron” és teljes egészében történő felkutatása. Kijelölik e kötelezettség külső határait a bizonyítási tilalmak, a bizonyítási indítványok elutasításának

³ Erdei Árpád: Mi az igazság? A büntetőítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 13. oldal.

⁴ Suzann R. Thomas Buckle, Leonard G. Buckle: Bargaining for Justice, Praeger Publishers, New York, 1977. 8. oldal.

⁵ Miskolczi Barna: Az igazság – igazságosság megjelenése a szabályozási elvekben, Ügyvéd Világ, 2015/6, 22. oldal.

* Joghallgató, DE-ÁJK, Praetor Szakkollegium Büntető Eljárásjogi Műhely

¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-2. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² Ez az arány a vádemelések számához képest 0,01%.

lehetősége, de egyes szerzők szerint a Miranda-szabály és a tanúvallomás megtagadásának joga is azt mutatja, hogy a törvény e kötelezettséget korlátozza.⁶ Tremmel Flórián szerint olyan esetek is előfordulhatnak, ahol – egyébként az összes eljárási kötelezettség betartásával – egyáltalán nem érhető el az igazság gyakorlati nehézségek, akadályok miatt.⁷ A bizonyítékok bizonyítóereje – különösen a személyi bizonyítékok esetében – is relatív, hiszen a valóságban megtörtént eseményeknek csak az emberi tudatban való leképeződését ismerhetjük meg a büntetőeljárás anyagi igazságként.⁸ Torzító tényező továbbá az is, hogy emberek és nem gépek ítéleznek, így a bírói szubjektív meggyőződés szintén befolyásolja a büntetőeljárás eredményeként megállapított igazságot.

Herke Csongor szerint éppen ezért objektív igazság nem létezik, sőt kifejezetten káros a bűnügyekben elérhető igazság elé bármilyen jelzőt is tenni, hiszen az igazság a megismerés minőségi tulajdonsága, ehhez pedig mindig szükséges a megismerő alany, azaz a szubjektum, így az igazságnak mindig van több-kevesebb szubjektív oldala.⁹

Az igazságosság mindenképp szubjektív, így minden eljárási szereplőnek és a társadalomnak is mást jelent, és nem biztos az sem, hogy „ha a büntetőeljárás végén a bíróság az abszolút, objektív igazság szellemében szolgáltat igazságot, azt az eljárás szereplői és a társadalom igazságosnak is fogja tartani.”¹⁰ Így tehát az eljárásnak minden esetben abszolút értelemben vett igazságos ítélettel történő lezárását sem a kontinentális sem az angolszász megoldás nem is lehet képes garantálni.

Unásig ismételt problémát jelent a büntetőügyek elhúzódása, az igazságszolgáltatás akadozó, nem elég hatékony működése. Nem szabad azt gondolnunk, hogy az időszerűség minden más szempontnál fontosabb, és nyomatékosan hangsúlyozandó, hogy az nem célja a büntetőeljárásnak, hanem követelménye. Hiába küzdenek azonban az ügyteherrel a hatóságok addig, amíg a törvényben nincsenek a hatékonyságot növelő megoldások, éppen ezért sokat hangsúlyozta a büntető eljárásjog tudománya, hogy az egyszerűsítés kapcsolódhat a terhelt együttműködéséhez, beismeréséhez vagy a cselekmény kisebb tárgyi súlyához, vagy egyszerűbb bizonyításához kapcsolódó eljárási szabályokhoz.¹¹ Ha nem is létezhet a kontinentális jogrendszerekben a szó szoros értelmében vett vádalku, akkor

is lennie kell más olyan jogintézménynek, amely egyértelmű esetekben biztosítja az ügy gyorsabb elintézését. Számos jogász úgy tartja, hogy mind a vádalku, mind a csökkentett büntetés összeférhetetlen az igazsággal. Napjainkra azonban már az opportunitás elvének előtérbe kerülése miatt a kontinentális eljárási rendszerektől sem teljesen idegen a vádalku intézménye¹² – nyilvánvalóan a kontinentális hagyományoknak megfelelően, a garanciális elemek megőrzésével kerülnek be az eljárási törvényekbe ezen eljárás elemei, így az új büntetőeljárási törvényünknek sem célja az ettől való eltérés.¹³

A szabályozás kialakítása szempontjából fontosnak tartom, hogy az új törvény kerülte a szélsőséges megoldások alkalmazását, hiszen ellenkező esetben az mindenképp anomáliákat eredményez. Így nem szerencsés, ha olyan mértékben adjuk fel az igazság keresésének igényét, hogy az eljárás során alku tárgyát képezheti akár a tényállás is, mert annak eredményeként a büntetőjog a társadalmi harmónia megteremtésére vonatkozó célkitűzését véleményem szerint nem képes megteremteni, hiszen egyértelműen megbontaná a társadalom állami hatalomba vetett bizalmát, így feladnánk a büntetőjog gyakorlatának lényegét.

Ugyanakkor az sem feltétlenül célravezető, ha minden esetben ragaszkodnunk kell az anyagi igazság teljes körű feltárásához, ez ugyanis az ügyek jelentős elhúzódását eredményezi, amely a társadalmi harmónia megteremtésének szempontjából szintén nem kívánatos.

A fentiekben kifejtetteknek megfelelően az új törvény az arany középutat választja, a Preambulum rögzíti, hogy – összhangban a törvény szellemével – szem előtt tartja az igazság megállapításának igényét, ugyanakkor a megvalósítani kívánt szabályozással lehetőséget biztosít arra, hogy egyes esetekben az anyagi igazság teljes mértékű felkutatását mellőzzük. Mikor képzelhető el mindez? Előre bocsátva a következőkben kifejtetteket, a terhelttel való egyezségkötés abban az esetben lehet megfelelő módszere az eljárásnak, ha a terhelt a bűncselekmény elkövetését beismeri, egy – az ügyek egyébként jelentős hányadát kitevő – egyszerű megítélésű esetről van szó, amely kiterjedt bizonyítást nem igényel.

Egyezség a bűnösség beismeréséről – az új szabályozás

Az európai államok többsége felismerte azt, hogy érdemes eltérően kezelni azokat az ügyeket, amelyek

⁶ Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben, Monográfia Kiadó, Pécs, 2008, 88. oldal <http://digitalia.lib.pte.hu/books/herke-csongor-megallapodasok-a-buntetoperben-pecs-2008/web/index.php?page=b098&wpid=3173> (2017. 11. 10.)

⁷ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Budapest–Pécs, 2001. 37. oldal.

⁸ Pápai-Tarr Ágnes: Vádalku – az amerikai és magyar valóság. http://jesz.ajk.elte.hu/papai45.html#_ftnref78 (2017.11.12.)

⁹ Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben, Monográfia Kiadó, Pécs, 2008, 88. oldal <http://digitalia.lib.pte.hu/books/herke-csongor-megallapodasok-a-buntetoperben-pecs-2008/web/index.php?page=b098&wpid=3173> (2017. 11. 10.)

¹⁰ Miskolczi Barna: i. m. 22. oldal.

¹¹ Elek Balázs: Költség és időtartalmak a büntetőeljárásban. http://ujbtk.hu/dr-elek-balazs-koltseg-es-idotartalmak-a-buntetoeljarasban/#_ftn2 (2017.11.01.)

¹² Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012. 146. oldal.

¹³ A törvény indokolása így fogalmaz: A Javaslát megőrzi a kontinentális jogrendszeren alapuló magyar eljárási jogi hagyományokat, ám elismerve a bűnözés elleni hatékony fellépés igényeit, az eljárási jogi hagyományoktól el nem távolodó, de a jogi evolúció vívmányait megteremtő korszerűsítést céloz.

ben a terhelt beismeri bűnösségét, azokhoz az ügyekhez képest, ahol a terhelt bűnösségét kell bizonyítani.¹⁴ E lehetőségben rejlő előnyöket felismerve már a korábbi törvényünk is megteremtette ennek jogi kereteit – többek között a tárgyalásról lemondás jogintézményével – ez azonban az elsősorban az ügyészi munkára vonatkozó túlságosan bonyolult szabályozás miatt¹⁵ nem járt sikerrel a gyakorlatban. E tekintetben egyetértek Láng László véleményével, aki szerint „amíg az általános szabályok szerinti eljárás – adott esetben a vádemelés – az azt folytatóknak egyszerűbb, mint az egyszerűnek kikiáltott eljárás (jelen esetben a lemondás a tárgyalásról külön eljárás), addig aligha várható, hogy az egyszerűsített eljárás legyen az általános és az általános a kivétel. A jogalkotónak, amikor a büntetőeljárást gyorsító, egyszerűsítő megoldásokat iktat a törvénybe, el kellene gondolkodnia azon is, hogy az eljárás valódi egyszerűsödése akkor várható reálisan, ha az eljárást folytató személyek mindegyikének legalább kis mértékben egyszerűsödik a munkája.”¹⁶ A tárgyalásról lemondás eljárás tehát a többszöri módosítások ellenére sem működött, ugyanakkor az ezen eljárás átformálásával elérhető előnyök mégis arra ösztönözték a jogalkotót, hogy ne vesse el, épp ellenkezőleg, tegye alkalmassá a minél szélesebb körű alkalmazásra. Ennek megfelelően az új eljárási törvény már egy sokkal pragmatikusabb és informálisabb lehetőséget biztosít az ilyen ügyek elintézésére.

A másik fontos tényező a szabályozás egyszerűsítésén túl az, hogy immár az eljáró ügyész is megjelenhet kezdeményezőként, sőt ez – a terhelt motiválása érdekében – lehetséges már a nyomozás legelső szakaszában. Így akár a gyanúsított kihallgatáson is közölheti a terhelttel azt, hogy milyen lehetőségei állnak rendelkezésre a beismerés esetén. Ehhez képest a tárgyalásról lemondás eljárás eredeti szabályai szerint az általános szabályoknak megfelelően nyomozást kellett lefolytatni, éppen az igazság kiderítésének hódolva. Az ügyész az iratismertetéskor hozta meg az eljárás kezdeményezésének elfogadására vagy elutasítására vonatkozó döntését, ugyanakkor az eljárás igénybevétele nem népszerűsíthette.

Az új megoldás a hatóságok oldalán jelentős idő, energia és pénz megtakarítását jelent, illetve a nyomozás esetleges sikertelensége is kizárható. További előny, hogy kizárja egy nehéz, bonyolult nyomozás során intenzíven tagadó terhelt lehetőségét arra vonatkozóan, hogy megállapodást köthessen a vádemelést követően, ellentétben a jelenleg hatályos törvény rendelkezéseivel, amely még lehetővé teszi, hogy leg-

később a vádirat kézbesítésétől számított 15 napon belül a terhelt kezdeményezze az ügyésznél az ügy nyilvános ülésen való elbírálását.

A bűnösség beismerésére irányuló egyezség szabályozása a korábbi rendelkezésekhez képest alapvető szemléletváltást tükröz, hiszen a korábbi törvény szerint kivételes eljárás most főszabállyá válik, az az eljárás általános szabályai között kerül elhelyezésre. Jóllehet a törvény nem tartalmaz az alkalmazásra vonatkozóan korlátozást, azonban a megvalósítani kívánt szabályozás jellegéből kitűnik, hogy az mégsem alkalmas minden ügy elintézésére. Az egyezség megkötésével az egyszerű megítélésű ügyek gyorsabban befejezhetők, így komolyabb erőforrásokat lehet összpontosítani a bonyolultabb, kiterjedt bizonyítást igénylő ügyekre. Olyan esetekről van tehát szó, amelyek tekintetében indokolatlannak tűnik a teljes körű bizonyítás felvétele, így a törvény egy sokkal egyszerűbb és rugalmasabb eljárás lefolytatását teszi lehetővé. Ennek elvi alapja, hogy a terheltnek joga van a tárgyaláshoz, ugyanakkor ahhoz is, hogy arról lemondjon,¹⁷ ennek megfelelően az egyezség megkötésekor és a bíróság előtti kihallgatásakor is le kell mondania e jogáról.

A szabályozás jellege alapján az eljárás szereplői közül elsősorban az eljáró ügyész feladata lesz saját belátása szerint dönteni az ügyben való megállapodás megkötésének helyénvalósága tekintetében. Amennyiben ugyanis meggyőződése az, hogy szükséges a tárgyalás lefolytatása, úgy minden további nélkül lehetősége van a megállapodás megkötésének visszautasítására. Ugyanígy adott a lehetőség a megállapodás megkötésének visszautasítása tekintetében a terhelti oldalon is, hiszen dönthet úgy, hogy élni kíván a törvény által biztosított jogával. További „szűrőt” jelent az eljáró bírósági is, lehetősége van ugyanis arra, hogy – amennyiben nem ért vele egyet – a megállapodás jóváhagyását megtagadja és az eljárást az általános szabályok szerint folytassa tovább. Ami tehát legitímálja a megállapodás megkötését az valamennyi eljárási szereplő kölcsönös beleegyezése.

Kitekintés – „plea bargaining”

A tárgyalásról lemondás, és annak utódjaként megvalósítani kívánt egyezség megkötésére irányuló szabályozás alapját jelentő, az angolszász jogi kultúrából ismert eljárás igen nagy sikerrel működik, az amerikai vagy angol büntetőeljárás rendszernek egy folyamatosan jelenlévő eleme. Heumann így ír róla: „egy a vádalkutól mentes büntetőeljárás rendszer csak a képzeletünk világában működtethető.”¹⁸ A vádalku eredményességét igazolja annak széles körű alkalm-

¹⁴ A vádalkunak nevezett jogintézményhez hasonló megoldás fedezhető fel az angolszász jogrendszerű országok mellett több európai állam büntetőeljárás szabályai között. Ilyen például a német büntetőeljárásban a „Verständigung”, a spanyol büntetőeljárásában a „conformidad”, az olasz büntetőeljárásában a „patteggiamento” intézménye. (Forrás: Elek Balázs: i. m.)

¹⁵ Erről részletesen: <http://www.parlament.hu/irom39/01498/adatok/fejezetek/08.pdf>

¹⁶ Láng László előadása az EUROJUSTICE Konferencián. <https://jogaszvilag.hu/rovatok/életmod/gorogorszag-helyett-budapest> (letöltés: 2017. november 28.)

¹⁷ Lippke, L. Richard: The ethics of plea bargaining, Oxford University Press, New York, 2011. 39–43. oldal.

¹⁸ Savitsky, Douglas Ronald: The problem with plea bargaining: differential subjective decision making as an engine of racial disparity in the United States

zása, hiszen az USA-ban az ügyek kb. 98%-a zárul le ebben a megoldási formában, Angliában kicsit kisebb jelentőséggel bír e jogintézmény, azonban itt is az ügyek alig 2–4 százalékát tárgyalja esküdszék.¹⁹ Annak ellenére, hogy egyes nézetek szembenállásukat fejezik ki ezen eljárással kapcsolatban, a vádalkunak nevezett jogintézményhez hasonló megoldás mégis felfedezhető több európai állam büntetőeljárásai szabályai között is.²⁰

Amerikában a plea bargainingot, vagy vádalkut a következőképpen definiálják: egy olyan eljárásról van szó, ahol a terhelt lemond a tárgyaláshoz való jogáról, cserébe a vád, illetve az ítélet csökkentéséért.²¹ A terhelt így „elcserél” valami bizonytalant – a tárgyaláson való felmentést – valami biztosabbra – a szankció csökkentésére. Mint minden megállapodás esetén, itt is fontos erkölcsi kérdés, hogy a felek – különösen a terhelt – szabad akaratukból kötötték-e meg a megállapodást, illetve, hogy azt teljesen megértették-e.²² A plea bargaining tehát egy olyan eszköz, amely lényegesen megkönnyíti az eljárás lefolytatását, így mint olyan, kapcsolatba hozható a terheltnek a hatékony és gyors eljáráshoz való jogával is.

A plea bargaining azonban egy gyűjtőkategóriát jelent, amely több – egyes szerzők szerint három, más szerzők szerint négy – alktípust foglal magában. Amennyiben a vádlott beismeri a bűnösséget, vagy nem vitatja a vádat (nolo contendere), úgy az alku tekintetében Newman szerint 4 típus között tehetünk különbséget.

Az első típus – bargains over the charge – az a fajta alku, mely esetében a terhelt egy kevésbé súlyos bűncselekményben ismeri el a bűnösségét, és az ügyész is egy kevésbé súlyos bűncselekmény miatt emel vádat, mint ami az eredeti vád lett volna.

Egy másik alktípus – bargains over the sentence – kedvezőbb büntetést ígér a terheltnek a tárgyalásról való lemondása esetén. (Pl. próbára bocsátást, vagy alacsonyabb büntetési tétel alkalmazását teszi lehetővé az ügyész²³) Ami ezzel a típussal kapcsolatban a bizonytalansági tényezőt jelenti az az, hogy ebben az esetben nem garantált, hogy a bíró is el fogja fogadni a megegyezést.

Newman elismeri továbbá, hogy egyes – súlyos társadalmi megbélyegzést jelentő – bűncselekmények esetén a terhelt megragadná az alkalmat arra vonatkozóan, hogy egy kapcsolódó, ugyanakkor kevésbé stigmatizáló bűncselekmény miatt emeljenek vele szemben vádat a bűnössége beismeréséért. Különö-

sen olyan esetekben fordulhat ez elő, mint például prostitúció, kábítószerrel visszaélés.²⁴

Szintén egy önálló alktípust jelent az az eset, amely során az egyes vádpontoktól tekint el az ügyész. (Pl. A terheltet három különböző betöréses lopással vádolják, és egyik tekintetében beismerő vallomást tesz, míg a másik két vádponttól az ügyész eltekint.)²⁵

A tárgyalásról lemondás eljárásról azonban elmondhatjuk, hogy „...a magyar megoldás lényegesen különbözik a vádalkutól.” A megegyezés tárgyat eddig sem és ezután sem képezheti a tényállás, illetve a minősítés. Ennek meghatározása – a terhelt akaratától függetlenül – az ügyész joga. (...) A leglényegesebb különbség az amerikai vádalkuhoz képest ugyanakkor az, hogy „az alku tehát nem a vádról folyik, hanem enyhébb büntetés kiszabását eredményező eljárás megindításáról.”²⁶ E garanciális jelentőségű rendelkezéseken az új törvény sem változtat az egyezség szabályozása tekintetében.

Záró gondolatok

A terhelttel való egyezségkötés vitathatatlan előnye tehát a bíróság tehermentesítése, ebben az esetben pedig az igazság hatósági kutatását a bíró, a vádló, a védő és a terhelt együttműködésével pótolja.²⁷ Ha pedig elfogadjuk, hogy a büntetőeljárás során az objektív igazság nem ismerhető meg teljes egészében – nem beszélve az eljárás eredményeként meghozott ítélettel kapcsolatban az igazságosság kérdéséről – akkor úgy gondolom, hogy inkább nyer, sem mint veszít az igazságszolgáltatás a tárgyalásról lemondás eljárás újragondolásával. Már csak azért is, mert jelen esetben egy olyan pragmatikus és pergazdaságos megoldásról van szó, amely az eljáró hatóságoknak egy hatékonyabb, egyszerűbb és költséghatékonyabb eljárást tesz lehetővé, a terheltnek kedvezőbb büntetést ígér, a sértett és a társadalom számára pedig azt közvetíti, hogy a terhelt felelősségre vonása biztosan nem marad el.

A megvalósítani kívánt szabályozás gyakorlatban való alkalmazása tekintetében azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a büntető igazságszolgáltatás egy olyan rendszer, amelyet az igazságszolgáltatási tevékenység során kialakuló íratlan szabályok is meghatároznak. Ez pedig azért lényeges, mert a büntető igazságszolgáltatás valamennyi szereplőjének együttműködése elengedhetetlen ahhoz, hogy a jogszabály hatálybalépését követően a büntetőeljárás reformja a jogalkotó elképzelésének megfelelően megvalósulhasson. ■

prison system. A dissertation presented to the Faculty of the Graduate School of Cornell University. 2009. 44. oldal.

¹⁹ Elek Balázs: i. m.

²⁰ Lippke, L. Richard: i. m. 1. oldal.

²¹ Stemmler, Susanne: Incentive structures and organizational equivalents of plea bargaining in german criminal courts, A Thesis in Administration of Justice, The Pennsylvania State University, 1994. 7. oldal.

²² Lippke, L. Richard: i. m. 167. oldal.

²³ Pápai-Tarr Ágnes: i. m.

²⁴ Suzann R. Thomas Buckle, Leonard G. Buckle: i. m. 5. oldal.

²⁵ Pápai-Tarr Ágnes: i. m.

²⁶ Bánáti János, Belovics Ervin, Csák Zsolt, Sinku Pál, Tóth Mihály, Varga Zoltán: Büntető eljárásjog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2006. 511. oldal.

²⁷ Hermann, Joachim: A büntetőeljárás reformja Kelet- és Nyugat-Európában, Magyar Jog, 1993. 5. szám 303. oldal.

DR. BÁRÁNDY GERGELY* –
DR. ENYEDI KRISZTIÁN**

Leplezett eszközök és titkos információgyűjtés, avagy az új büntetőeljárás törvény margójára

Az Országgyűlés a 2017. évi tavaszi ülészak utolsó ülésén, június 13-án fogadta el az új büntetőeljárás kódexet (továbbiakban: új Be.)¹, ami 2018. július 1-jével lép hatályba. Az új törvény egyik legjelentősebb újítása a titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés jelenlegi megkülönböztetésének megszüntetése, és „leplezett eszközök” megnevezés alatt a bünygi titkos felderítés újraszabályozása. Ezzel összefüggésben értelemszerűen módosítani kellett a titkos információgyűjtés különböző törvényekben felelhető hatályos szabályozását is. Az erről szóló törvényjavaslat² elfogadásáról ugyancsak június 13-án döntött az Országgyűlés. Az új törvények 2018. július 1-jén lépnek hatályba.

Figyelemmel arra, hogy az Alaptörvény 46. cikk (6) bekezdése alapján a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának szabályait sarkalatos törvényben kell szabályozni, a törvényjavaslatok elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának támogatására volt szükség. A témában lefolytatott ötpárti egyeztetések ellenére nem alakult ki konszenzus a parlamenti frakciók között. Az elfogadáshoz szükséges kétharmados többség azonban így is biztosított volt, mert azokat a kormánypártok mellett a Jobbik is támogatta, míg az MSZP, az LMP és a független képviselők elutasították. Így az az Országgyűlés az új Be.-t 154 igen, 7 nem szavazattal, 33 tartózkodás mellett, míg a titkos információgyűjtés szabályait módo-

sító törvényt 154 igen, 39 nem szavazattal, 5 tartózkodás mellett fogadta el.

Tanulmányunkban alapvetően arra keressük a választ, hogy milyen megfontolások tették szükségessé a titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés szabályozásának átalakítását – a kritikai észrevételek, tudományos szempontból mennyire voltak megalapozottak –, milyen viták övezték az új törvények elfogadását, és azok végül milyen eredményre vezettek. Vizsgáltuk azt is, hogy az új Be. eleget tudott-e tenni annak a régóta várt, de merész vállalásnak, hogy legalább a büntetőeljárás érdekében végzett titkos információgyűjtést és adatszerzést az

eljárás törvénybe kanalizálja, és megteremtse ezáltal annak egységes, modern jogállam garanciarendszerét.³

A titkos felderítés hatályos szabályai és kritikája

A titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazása rendkívül súlyos beavatkozást jelentenek a magánszférába, ezért egy alkotmányos jogállamban alapvető követelmény, hogy a megfelelő garanciák biztosításával az alkalmazás feltételeit és kereteit törvény állapítsa meg. Ennek jelentőségét a rendszerváltáskor is felismerték, így az Országgyűlés még 1990 januárjában törvényt alkotott a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról (1990. évi X. törvény).⁴ Ezen átmeneti szabályozást előbb a Rendőrségről szóló 1994. évi XXIX. törvény (továbbiakban: Rtv.) és a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény titkos információgyűjtésre vonatkozó szabályai váltották fel. Későbbiekben az Rtv. rendelkezéseit alapul véve több szerv is kapott saját jogállási törvényében felhatalmazást titkos információgyűjtés folytatására (Vám- és Pénzügyőrség, Határőrség, ügyészség, Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat).⁵ Az egyes törvényekben

* Dr. habil. Bárándy Gergely PhD, az Országgyűlés törvényalkotási bizottságának alelnöke

** Dr. Enyedi Krisztián, az Országgyűlés Hivatalának szakértője

¹ T/13972. számú törvényjavaslat, kihirdetés után: 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

² T/15054. számú törvényjavaslat, kihirdetés után: 2017. évi XCIII. törvény a titkos információgyűjtés szabályainak az új büntetőeljárás törvénnyel összefüggő, továbbá a bírósági végrehajtás során a sértettnek megítélt polgári jogi követelések kielégítési sorrendjére vonatkozó rendelkezések módosításáról

³ A jogállami büntetőeljárás kívánalmairól bővebben lásd: Kóhalmi László: Az alkotmányos jogállami büntetőeljárás kívánalmai. In: Csefkó Ferenc, Horváth Csaba (szerk.): A demokrácia deficitje, avagy a deficités hatalomgyakorlás. PTE ÁJK; Pécs–Baranyai Értelmisségi Egyesület, Pécs, 2008. 165–167. o.

⁴ Lásd: Csányi Csaba: A titkos információgyűjtést szabályozó jogi normák a rendszerváltás előtt és után. In: Konceptiók és megvalósulásuk a rendszerváltás utáni kriminálpolitikában. VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés. Kriminológiai Közlemények különkiadás (Magyar Kriminológiai Társaság) 2008, Miskolc. 406. o.

⁵ A korszak törvényi szabályozásáról, valamint hatékonyság és a garanciák

elszört szabályozás ellenére a titkos információgyűjtés eszközei döntően azonosak a különböző szervek esetében. A szabályozás abban is egységes, hogy a magánszférát leginkább korlátozó eszközök alkalmazását külső engedélyhez köti. A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés esetében ezt a külső engedélyt bíróság, a nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés esetében az igazságügyért felelős miniszter adja ki. Ezen ún. külső engedélyköteles eszközök közé tartozik titkos házkutatás, a magánlakásban történtek megfigyelése és rögzítése, postai küldemények megismerése, elektronikus hírközlési szolgáltatás, útján továbbított kommunikáció tartalmának megismerése, a számítástechnikai eszköz vagy rendszer útján továbbított, vagy azon tárolt adatokat megismerése.⁶ Más eszközök alkalmazásáról a titkos információgyűjtés végzésére feljogosított szerv saját hatáskörben, vagy ügyészi jóváhagyással dönthet. E nem külső engedélyköteles eszköz az informátor, bizalmi személy, titkosan együttműködő más személy igénybevétele; fedett nyomozó igénybevétele; fedőokirat, fedőintézmény felhasználása; helyiség, épület és más objektumot, terep- és útvonalszakaszt, járművet, eseményt megfigyelése; csapda alkalmazása; a mintavásárlás, álvásárlás, bizalmi vásárlás, bűnszervezetbe való beépülés, ellenőrzött szállítás; sértett „helyettesítése”; hírközlési rendszerekből és egyéb adattároló eszközökből információt gyűjtése.⁷ Továbbá széles körben van lehetőség adatok bekérésére különböző hatóságoktól, hírközlési, pénzügyi és egészségügyi szolgáltatóktól.⁸

A hatályos jogi szabályozás kialakulásának következő fontos lépése a *büntetőeljárásról* szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.) 2013. július 1-jei hatálybalépése volt, ami meghatározta, hogy a titkos információgyűjtés eredményeként beszerzett adatok miként használhatók fel a büntetőeljárásban bizonyítékként. Továbbá úgy rendelkezett, hogy a bírói engedélyhez kötött eszközök alkalmazására a nyomozás elrendelését követően csak a büntetőeljárás törvényben meghatározott feltételek mellett ún. titkos adatszerzésként van lehetőség.⁹

A hatályos szabályozás vizsgálatakor a titkos felderítés eszközei és az alkalmazásukra feljogosított szervek áttekintése mellett a titkos felderítés céljának, és az alkalmazhatóság feltételeinek törvényi meghatározása érdemel figyelmet. Az Rtv. rendkívül tágan határozza meg a titkos információgyűjtés alkalmazhatóságának célját következők szerint: „A rendőrség bűncselekmény elkövetésének megelőzése, megakadályozása, felderítése, megszakítása, az elkövető kilétének megállapítása, elfogása, körözött személy felkutatása, tartózkodási helyének megállapítása, bizonyítékok megszerzése, a bűncselekményből szár-

mazó vagy visszaserzése, valamint a büntetőeljárásban részt vevők és az eljárást folytató hatóság tagjainak, az igazságszolgáltatással együttműködő személyek védelme, valamint az e törvényben meghatározott költségvetési szervek bűnmegelőzési, bűnfelderítési célú ellenőrzése érdekében – törvény keretei között – titokban információt gyűjthet.”¹⁰ A bírói engedélyhez kötött eszközök alkalmazását azonban ezen meglehetősen általános célmeghatározáson túl további feltételekhez. Ilyen eszközök alkalmazását súlyos bűncselekmények (5 évi, vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyeget bűncselekmény), továbbá egyes konkrétan meghatározott bűncselekmények (a lelkiismereti és vallásszabadság megsértése, emberkereskedelem stb.) esetében, valamint a bűncselekmény gyanúja miatt körözött személy felkutatása céljából teszi lehetővé.¹¹ Az Nbtv. 53. § még tágabban határozza meg a titkos információgyűjtés célját. A nemzetbiztonsági szolgálatok az Nbtv.-ben meghatározott feladataik ellátása érdekében jogosultak titkos információgyűjtés alkalmazására. Az Nbtv. a külső engedélyköteles eszközök alkalmazhatósága tekintetében sem határoz meg további követelményeket. Ugyanakkor az Nbtv. – szemben az Rtv.-vel – tartalmazza azt a fontos szabályt, hogy „a nemzetbiztonsági szolgálatok a titkos információgyűjtés speciális eszközeit és módszereit csak akkor használhatják, ha az e törvényben meghatározott feladatok ellátásához szükséges adatok más módon nem szerezhetők meg”.¹² Fontos kivétel továbbá, hogy a 2016-ban felállított Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ feladatrendszeréből adódóan titkos információgyűjtést nem folytat.

Ugyancsak sajátos helyzete van a 2010-ben létrehozott Terrorelhárítási Központnak (továbbiakban: TEK). A TEK működésének törvényi alapját az Rtv. 2010. évi CXLVII. törvénnyel végrehajtott módosítása teremtette meg. A törvénymódosítás a korábbi egységes rendőrséggel szemben három rendőri szervről rendelkezett. Eszerint a rendőrséget az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv mellett a belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerv (a korábbi Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat (RSZVSZ) alapjain létrehozott Nemzeti Védelmi Szolgálat (NVSZ), valamint a terrorizmust elhárító szerv, a TEK alkotja. Értelemszerűen mindhárom rendőri szerv az Rtv.-ben meghatározottak szerint folytathat titkos információgyűjtést. A TEK sajátossága abban áll, hogy a kifejezetten terrorelhárítási feladatok ellátása érdekében nem az Rtv., hanem az Nbtv. alapján folytathat titkos információgyűjtést. Ilyen esetben a külső engedélyköteles eszközök alkalmazását a TEK számára nem bíróság, hanem nemzetbiztonsági szolgálatokhoz hasonlóan az igazságügyi miniszter engedélyezi.¹³

érvényesülésének dilemmáiról e körben bővebb elemzést ad: Dávid Ferenc: Biztonságpolitikai hangsúlyok a polgári nemzetbiztonsági szférában 2001 és 2010 között. Hadtudomány. 2013/1–2. 62–76. o.; Dávid Ferenc: Nemzetbiztonság és szervezetrendszer. Nemzetbiztonsági Szemle. 2017/1. 65–83. o.

⁶ Rtv. 69. § (1) bekezdés

⁷ Rtv. 64. § (1) bekezdés

⁸ Rtv. 68. §

⁹ Lásd: Csányi Csaba: Titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés. In: Magyar Rendészet. 2008. 26–30. o.

¹⁰ Rtv. 63. § (1) bekezdés

¹¹ Rtv. 69. §

¹² Erre hívja fel a figyelmet Nyíri Sándor is tanulmányában. Nyíri Sándor: A titkosan szerzett adat felhasználása a büntetőeljárásban. Belügyi Szemle 2005/6. szám 36. o.

¹³ Rtv. 7/E. § (3) bekezdés. A TEK és az NVSZ feladatrendszeréről és szervezetrendszeréről, beleértve a titkos információgyűjtéssel kapcsolatban felve-

Ezt a szabályozási keretet számos kritika érte az elmúlt másfél évtizedben. A témában még az Emberi Jogok Európai Bírósága is hozott Magyarországot elmarasztaló ítéletet. Eszerint sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8 cikkét (magánélet védelme), hogy a TEK miniszteri engedéllyel is folytathat titkos információgyűjtést.¹⁴

Ami a jogirodalomban megfogalmazott kritikákat illeti, sok tanulmányban visszaköszönő megállapítás, hogy a szabályozás indokolatlanul széttagolt, és túl sok szerv jogosult a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazására. Az egyik legvitatottabb problémakör a titkos információgyűjtés és a büntetőeljárás kapcsolata. Ahogy a fentiekből is kitűnik a titkos információgyűjtés korántsem pusztán a bűncselekmények elkövetőinek és bizonyítékainak felderítésére, felkutatására szolgál, a lehetséges célok messze túlmutatnak a büntetőeljárásra. Ez egyfelől alapjogi szempontból a magánszféra védelme tekintetében problémás. Ugyanis míg a büntetőeljárás céljai viszonylag könnyen megragadhatóak, addig az ezen túlmutató célok esetében a titkos információgyűjtés alkalmazhatóságát meghatározó törvényi korlátok kimunkálása jóval nagyobb kihívást jelent. Másfelől a büntetőeljárás kívüli titkos felderítés eredményeként beszerzett információk büntetőeljárásban való felhasználhatósága is számos kérdést vet fel. A jelenlegi szabályozással szemben mindkét szempontot tekintve súlyos kritikák fogalmazhatók meg.

A problémák javarészt visszavezetnek ahhoz az alapvető hiányossághoz, hogy a szabályozás alig differenciál a tekintetben, hogy a hatóságok milyen cél elérése érdekében alkalmaznak titkosszolgálati eszközöket. Az alkalmazható eszközök és módszerek szinte azonosak függetlenül attól, hogy melyik szerv, milyen célból folytat titkos információgyűjtést, dacára annak, hogy a vonatkozó szabályok az egyes szervekre vonatkozó törvényekben elszórtan találhatók. Holott a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazására vonatkozó törvényi szabályozás kialakításakor alapvető szempontnak kellene lennie, hogy azok alkalmazása milyen célt szolgál.

Úgy véljük, itt érdemes megemlíteni azt is, hogy új kriminológiai kutatásokat alapul véve e területen új kihívásokkal is találkozunk, mely a tanulmányban vizsgált jogterületek szabályozásának kialakításánál a korábbinál is nagyobb körültekintésre kell, hogy ösztönözze a jogalkotót, akár a garanciális jogokat, akár a szabályozás hatékonyságának szempontjait tarjuk szem előtt. Egy tanulmányban még meg nem jelent előadásban hangzott el néhány héttel ezelőtt: „*Mert az új bűnözési formák beépülnek azokba a szervezetekbe, amiknek pontosan az elhárítás lenne a feladatuk. Végül elvész a funkció. Integrálja, bekebelezi a legalitást imitáló bűnszervezet. Meg is fordítja a képletet. A legalitás látszata minden. A szervezett bűnözés* naggyá lett, legális szervezetekben fejt ki tevékenységét. A szervezett bűnözés ma több elit és azt kiszolgáló réteg határait átívelő együttműködése. Védi magát, védik egymást. Édeskevés a beszerzés, szűrni kell az információkat és előlük is megvédeni. Óriási csapda a saját szervezetben az ember, a rendszer és az információk védelme.”¹⁵

S ugyanígy az anyagi jogi jogfejlődésre is érdemes figyelemmel lenni, ha a kodifikáció teljes körű, s nem csak néhány részletkérdést érint.¹⁶

De visszatérve gondolatunk fő sodrához, fentiekhez a jogirodalom megfelelő támpontokkal szolgál. Például Finszter Géza „*A rendészet elmélete*” című monográfiájában a rendészeti és a bűnügyi felderítés megkülönböztetése, és az azok szabályozásával szemben támasztott követelményrendszer kidolgozása hasznos kiindulópontot szolgáltat. Különösebb magyarázatot nem igényel, hogy a bűnügyi felderítés célja az állam büntetőjogi igényének érvényesítése. Ennek érdekében a már elkövetkezett, megkísérelt, illetve bizonyos esetekben a már előkészített bűncselekmények elkövetőinek és bizonyítási eszközeinek felkutatására irányul. A bűnügyi felderítés akkor sikeres, ha a felderítés eszközei és módszerei összeegyeztethetők a védelemhez való joggal, és így a beszerzett adatok büntetőperben felhasználhatóak a bizonyítási eljárás során. A rendészeti megközelítés ettől alapvetően eltérő. A rendészet célja a közbiztonság és a közrend megóvása. Ezért a rendészeti felderítés célja a közbiztonságot és a közrendet veszélyeztető jelenségek beazonosítása és elhárítása. Ahogy Finszter Géza fogalmaz „*a rendészeti szemlélet a jelenre és a jövőre tekint*”. A rendészeti és a bűnügyi felderítés eltérő funkciója alapvetően különböző szabályozást tesz szükségessé, amit a monográfia ugyancsak részletesen bemutat. Eszerint a bűnügyi felderítés szabályainak helye a büntetőeljárás törvényben van. Ezzel szemben a rendészeti felderítés „*a közigazgatási hatósági tevékenység egy ágazata*”, ezért annak szabályozására a közigazgatási jogban kerülhet sor. A rendészeti felderítés kapcsán arra is felhívta a figyelmet, hogy „*a tisztán prevenció érdekből folytatott titkos felderítés*” nem felel meg a szükségesség és az arányosság követelményének. Ezért álláspontja szerint a rendészeti felderítés nem indokolja a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtést.¹⁷ Ezt az álláspontot más szerző is osztja, hangsúlyozva, hogy „*a bűnmegelőzés nem lehet bűnüldözési cél, így tisztán prevenció okokból olyan súlyú jogkorlátozásra nem kerülhet sor*”. Ilyen elfogadhatatlanul súlyos jogkorlátozásnak tekinthetők a külső engedélyköteles titkosszolgálati

¹⁵ Stotz Gyula: A humán információgyűjtés korlátai és felhasználási módjai büntetőeljárásokban. Az előadás a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, valamint a Max Plank Institut közös szervezésében 2017. május 28-án Pécsen, „Neue Sicherheitsarchitektur und technische Überwachung” címmel megtartott konferencián hangzott el. Az előadás szövegét, kérésünkre, az előadó bocsátotta rendelkezésünkre a pontos időzítés céljából.

¹⁶ Lásd például: Gál István László: Az OSINT (Open Source Intelligence) mint a kémkedés lehetséges elkövetési magatartása. Jura 20. évfolyam. Pécs, 2014. 51–55. o.

¹⁷ Finszter Géza: A rendészet elmélete KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003. 37. o.

tett dilemmákat is, bővebben lásd: Dávid Ferenc: Terrorizmus és nemzetbiztonság és nemzetbiztonság az ezredforduló jogalkotásában. Szakmai Szemle 2013/1. 40–52. o. Dávid Ferenc: Nemzetbiztonság és szervezetrendszer. Nemzetbiztonsági Szemle 2017/1. 65–83. o.

¹⁴ Lásd: Szabó és Vissy kontra Magyarország ügyben (37138/14. sz. kérelem)

eszközök.¹⁸ Ugyanakkor a hatályos törvények szerint a külső engedélyhez nem kötött eszközök esetében is felvetődhet, hogy a jogkorlátozás mértéke már a magánszféra védelméhez való jogot sérti.¹⁹

A bűnmegelőzés, mint a titkos információgyűjtés célja tehát súlyos elvi kérdéseket vet fel. Az Rtv. a titkos információgyűjtés lehetséges céljaként a bűncselekmény megelőzését és felderítését is nevesíti, miközben a büntetőeljárás törvény rendelkezéseiből következően már a bűncselekmény egyszerű gyanújának fennállása esetén is büntetőeljárást kell indítani. Igencsak kérdéses, hogy mikor kerülhet sor a felderítésen túlmutatóan, kifejezetten bűnmegelőzési célú titkos információgyűjtésre. A témával foglalkozó szerzők többnyire azon az állásponton vannak, hogy a titkos információgyűjtés előfeltétele, hogy legyen valamely bűncselekmény elkövetésére utaló konkrét, valószínűsített tény vagy adat²⁰, azaz legyen „gyanúok”²¹.

A gyakorlatban sokszor az is nehezen megítélhető meddig folytatható a gyanú megalapozását szolgáló felderítés. Bűncselekmény gyanúja esetén ugyanis a titkos információgyűjtést folytató szerv köteles „nyomban” elrendelni a nyomozást, vagy feljelentést tenni.²² Több tanulmány is arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a szabályozás a gyakorlatban rengeteg anomáliához vezet. Szigorú értelmezés esetén szinte kiüresíti a titkos információgyűjtés intézményét tekintettel arra, hogy a hatóság már a bűncselekmény egyszerű gyanújának fennállása esetén köteles megindítani a büntetőeljárást.²³

E problémák pedig koránt sem csupán akadémikusak. A bírói gyakorlat szerint ugyanis abban az esetben, ha törvényességgel került sor a titkos információgyűjtés során az érintett bizonyítékok beszerzésére, úgy nincs helye olyan formában a kérdéses okiratokat tárgyalás anyagává tenni, mely a személyi bizonyításba ékelődik és az érintett terhelteket, tanúkat közvetlen észrevételekre, vallomástételre készíthetik.²⁴

Mint azt már említettük a titkos információgyűjtés

jelenlegi, az alkalmazás céljára tekintet nélküli, nem kellően differenciált szabályozása nemcsak alapjogi szempontból aggályos, de a bűnüldözési érdekeket sem szolgálja megfelelően. Számos tanulmány mutatott rá, és a legfőbb ügyész is többször jelezte az Országgyűlésnek benyújtott hivatalos beszámolójában, hogy a titkos információgyűjtés során beszerzett adatok gyakran nem használhatóak fel bizonyítékként a büntetőeljárásban.²⁵ Egy tanulmány a kábítószer-bűncselekmények miatt indított büntetőeljárások tapasztalatait vizsgálva hívta fel a figyelmet arra, hogy a felderítést végző szerv eltérő logika mentén értékeli a beszerzett adatokat, mint az az ügyész, akinek a vád képviselőjét a büntetőperben el kell majd látnia. Ez egyébként okszerűen következik a rendészeti megközelítés imént ismert természetéből, hiszen a felderítést rendészeti szervek végzik, miközben az ügyész előtt a perbeli bizonyíthatóság szempontja lebeg. A tanulmány szerint a problémát az jelenti, hogy a rendőrség többnyire ügyész felügyelet nélkül, önállóan folytat titkos információgyűjtést.²⁶

Abban teljes szakmai konszenzus látszik, hogy a titkos felderítés jelenlegi rendszere megújításra szorul. A bemutatott súlyos anomáliák feloldására számtalan javaslatot fogalmaztak meg témával foglalkozó szakemberek. Szinte minden tanulmány e körben említi, hogy a titkos információgyűjtésnek sokkal inkább integrálódnia kell a büntetőeljárásba, valamint abban is egyetértés látszik, hogy a bűnfelderítési célú titkos információgyűjtés felügyeletében az ügyészségeknek sokkal nagyobb szerepet kell játszaniuk.²⁷

A titkos felderítés újraszabályozása

A titkos felderítés újraszabályozásának szükségességét a jogalkotó is érzekelte. Ezért a Be. vonatkozó szabályai már hatályba lépése előtt is módosultak.²⁸ Majd 2006-ban a Be. újabb novelláris módosítása is érintette a tárgykört, ami elsősorban a beszerzett adatok felhasználhatósága tekintetében állapított meg új szabályokat.²⁹ A korrekciók ellenére azonban a titkos felderítés teljes szabályrendszerének újraalkotása iránti igény továbbra is megmaradt. Erre legélesebben az Alkotmánybíróság 2/2007. (I. 24.) AB határozat hívta fel a figyelmet, amiben a testület ismételt felvázolta

¹⁸ Bejczy Alexa: A titkos információgyűjtés célhoz kötöttsége. In: Rendészeti szemle (2006–2010), 2006. (54. évf.) 7–8. sz. 129. o.

¹⁹ Ezt a dilemmát veti fel Bejczy Alexa idézett műve. Finszter Géza a fedett nyomozók alkalmazásáról jegyzi meg, hogy azok az engedélyköteles eszközöknel sokszor jelentősebb jogkorlátozásnak tekinthetők. Finszter Géza: i. m. 38. o.

²⁰ Lásd például: Kádár Balázs: A felderítés során szerzett információk felhasználása a büntetőeljárásban. Wiener A. Imre ünnepi kötet. 2005. 278. o.; Nyíri Sándor: A titkosan szerzett adat felhasználása a büntetőeljárásban. Belügyi Szemle 2005/6. szám 44. o.; Polyák Zsolt: A titkos információgyűjtés és a titkos adatszérés. Belügyi Szemle 2006/6. szám 12. o.; Nánási Gábor: A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés és titkos adatszérés néhány kérdése. Belügyi Szemle 2011/7–8. szám 110. o.

²¹ A „gyanúok” a bűncselekmény gyanújára vonatkozó relevánsnak tűnő információ. Ez alapozza meg a titkos információgyűjtés megindítását, aminek eredménye lehet a gyanú cáfolata, de annak megerősítése is. Ez utóbbi esetben a nyomozás elrendelésének van helye. Lásd: Nyeste Péter: A bűnügyi hírszerzés. Magyar Rendészet 12. évf. 4. sz. (2012) 26. o.

²² Be. 206/A. § (1) bekezdés b) pont

²³ Bagó Bianka: Mit is akart a jogalkotó? Magyar Jog 2016/12. szám 722. o.; Bejczy Alexa: Az ügyész és a titkos nyomozás kapcsolata. Gályapadból laboratóriumot: tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére. Budapest: ELTE Eötvös K. (2015) 195. o.

²⁴ Elek Balázs: A jogirodalom által közvetített jogtudomány és a büntető ítékezés. In: A jogtudomány helye, szerepe és haszna; tudomány módszertani és tudományelméleti írások. MTA TK Jogtudományi Intézet. Opten Informatikai Kft. 2016. Budapest.

²⁵ Lásd például: Bejczy Alexa: A titkos információgyűjtés célhoz kötöttsége. In: Rendészeti szemle (2006–2010), 2006. (54. évf.) 7–8. sz. 134. o.; Kádár Balázs: A felderítés során szerzett információk felhasználása a büntetőeljárásban. Wiener A. Imre ünnepi kötet. 2005. 283–287. o.; A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2015. évi tevékenységéről szóló B/11709. számú beszámoló 26–27. o.; A legfőbb ügyész Igazságügyi bizottság előtti beszámolója, lásd az Igazságügyi bizottság 2015. szeptember 28-ai ülésének jegyzőkönyve 43. o.

²⁶ Ritter Ildikó: Büntető igazságszolgáltatás a kábítószerpiac ellen. Belügyi Szemle, 2014/9. 18–19. o.

²⁷ Lásd például: Ritter Ildikó: i. m. 14. o.; Nánási Gábor: A bűnüldözési célú titkos információgyűjtés és titkos adatszérés néhány kérdése. Belügyi Szemle 2011/7–8. szám 125. o.; Bejczy Alexa: Az ügyész és a titkos nyomozás kapcsolata. Gályapadból laboratóriumot: tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére. Budapest: ELTE Eötvös K. (2015) 187. o.

²⁸ 2002. évi I. törvény és a 2003. évi II. törvény

²⁹ 2006. évi LII. törvény

a titkos felderítés szabályozásával szemben támasztott alkotmányossági követelményeket. Az AB határozat a titkosszolgálati eszközök alkalmazásának elrendelésére okot adó körülményeket meghatározó rendelkezések egy részét meg is semmisítette, mert azok bizonytalan tartalmú fogalmakon alapultak.³⁰ Az Alkotmánybíróság döntését követően kísérlet történt a titkos felderítés szabályozásának jelentősebb átalakítására. A Kormány már 2007 októberében törvényjavaslatot nyújtott be a bűnüldözési célú titkos információgyűjtésről.³¹ A hatályos joggal szemben a törvényjavaslat tartalmazta a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés összes szabályát. Ugyanakkor a törvényjavaslat nem terjedt volna ki a nemzetbiztonsági szolgálatok titkos információgyűjtésére, amit továbbra is az Nbtv. szabályozott volna. Csupán a nemzetbiztonsági szolgálatok által végzett külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználását szabályozta volna. Fontos érdemi újításként szerepelt a törvényjavaslatban titkos információgyűjtés alapjául szolgáló bűnüldözési célok pontosítása, valamint az érintett személyi kör meghatározása. A szükséges kétharmados többség hiányában azonban a törvényjavaslatból sohasem lett törvény. Holott ahogyan azt egy tanulmányban meg is megfogalmazták: „*sok, a titkos információgyűjtés legitimitásával kapcsolatos kételyt eloszlatott volna, illetve egyértelmű vezérvonalat adott volna a jogalkalmazók részére*”.³²

Habár a 2010-es választásokat követően a Fidesz-KDNP pártszövetség kétharmados parlamenti többséghez jutott, a titkos felderítés szabályainak megújítása nem szerepelt a prioritások között. Ha a teljes szabályozás áttekintésére nem is került sor, a titkos információgyűjtés során beszerzett adatok büntetőeljárásban történő felhasználásának szabályain jelentősen enyhített a Kormány javaslatára az Országgyűlés.³³ 2011. március 1-jéig a titkos információgyűjtés eredménye azzal szemben volt felhasználható, akivel szemben az információgyűjtést elrendelték, olyan bűncselekmény bizonyítására, amelyre elrendelték, s olyanra is, amire nem. Valamint felhasználható volt az engedélyben szereplő bűncselekmény minden elkövetőjével szemben is, azaz a bűntársaknál is. Ez a kör bővült ki azzal, hogy bárkivel szemben és bármilyen bűncselekményre rendelték el, az felhasználható mindenkiel szemben és minden bűncselekményben. Azaz a személyi és tárgyi kör vonatkozásában minden korlát leomlott. Gyakorlatilag értelmét veszítette megjelölni, kivel és milyen körben rendelik el a titkos információgyűjtést hiszen, ha egyszer elrendelték, bárkivel szemben bármi miatt felhasználható vált annak eredménye. Ez akkor hatalmas felháborodást okozott szakmai és politikai körökben egyaránt. Emiatt végül

az utolsó pillanatban egy a zárószavazás napján benyújtott módosító javaslat annyiban módosította a törvényjavaslatot, hogy az adatok csak akkor használhatóak fel a büntetőeljárásban, ha a bíró ezt később jóváhagyja. Ennek igen nagy jelentősége van annak fényében, hogy a bírák gyakorlatilag korrigálták a jogalkotót azzal, hogy az újonnan megnyílt lehetőségek alapján gyűjtött információk és adatok felhasználását a büntetőeljárásban rendre nem engedélyezték.³⁴

A titkos felderítés teljes újraszabályozásának gondolata az új büntetőeljárás törvény kodifikációjának folyamatában vetődött fel ismételen. Az új büntető anyagi jogi és a büntetés-végrehajtási kódex megalkotását követően a Kormány célul tűzte ki az új büntetőeljárás kódex megalkotását. Ezért 2013-ban neves elméleti és gyakorlati szakemberek bevonásával kodifikációs bizottság alakult, ami elkészítette az új büntetőeljárás törvény szabályozási koncepciójának munkaanyagát. A 2014-es választásokat követően azonban a kodifikációs munka új irányt vet. Létrejött az önálló Igazságügyi Minisztérium, és 2014 szeptemberében az igazságügyi miniszter miniszteri biztost nevezett ki a kodifikáció irányítására.³⁵ Az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről szóló előterjesztést a 2015. február 11-ei ülésén fogadta el a Kormány.³⁶ Habár szabályozási elvek között nem olvashattunk a titkos felderítés szabályozásának megújításáról, azonban az az átfogó kodifikációs munka fontos elemévé vált. A miniszteri biztos a titkos eszközök alkalmazhatóbbá tételét tűzte ki célul. Megközelítése szerint a könnyebb alkalmazhatóság ez esetben nem egyes garanciális szabályok kiiktatását jelenti, mint azt sokan gondolhatnák, hanem éppen ellenkezőleg az eljárási garanciák erősítését és hatékonyabbá tételét.³⁷ Hiszen, ahogy arra a jogtudományi kutatások is rámutattak, az alkalmazhatóságát ma éppen az gátolja, hogy a titkos információgyűjtés során beszerzett, azonban a büntetőeljárás garanciális rendelkezéseinek kereteibe be nem illeszthető bizonyítékokat a bíróságok érthető okból figyelmen kívül hagyják. Ebből pedig egyenesen következik, hogy az eljárási garanciák javításával lehet a titkos felderítés eredményeit alkalmazhatóbbá tenni a büntetőeljárásban.

Széles körű szakmai egyeztetéseket követően az új büntetőeljárás kódex tervezetét 2016. június 3-án tették közzé. Figyelemmel arra, hogy éppen a titkos felderítés eszközeinek szabályozására tekintettel az új kódex több rendelkezése is sarkalatosnak minősült, a törvényjavaslatot 2016 decemberében ötpárti egyeztetésre bocsátotta az Igazságügyi Minisztérium.

Az egyeztetésre bocsátott tervezet a szakmai vára-

³⁴ A legfőbb ügyész Igazságügyi bizottság előtti beszámolója, lásd az Igazságügyi bizottság 2015. szeptember 28-ai ülésének jegyzőkönyve 43. o.

³⁵ 4/2014. (IX. 3.) IM utasítás

³⁶ Lásd: Az új büntetőeljárás törvény szabályozásának elvei (<http://www.kormany.hu/download/12/40000/20150224%20IM%20el%C5%91terjeszt%C3%A9s%20az%20%C3%BAj%20b%C3%BCntet%C5%91el%C3%A1r%C3%A1si%20t%C3%B6rv%C3%A9ny%20szab%C3%A1lyoz%C3%A1si%20elveir%C5%91l.pdf>). A letöltés ideje: 2017. július 13.

³⁷ Miskolczi Barna: Titkos információgyűjtés és adatszérés helyett titkos nyomozás: a különleges nyomozati eszközökre vonatkozó reformelképzelések az új Be-ben. Ügyvédkörképzelet. 10. évf. 1. sz. (2016.) 24. o.

³⁰ Például az Alkotmánybíróság a „kábitószerezéssel vagy kábitószerezéssel kapcsolatos” bűncselekmények kifejezést tartotta bizonytalanannak ahhoz, hogy titkos adatszérés alapjául szolgáljon.

³¹ T/4192 számú törvényjavaslat

³² Nyeste Péter: A bűnüjgyi hírszerzés. Magyar Rendészet 12. évf. 4. sz. (2012) 26. o.

³³ 2010. évi CLXXXIII. törvény 139. §

kozásoknak megfelelően a bűnüldözési célú titkos információgyűjtést jelentős mértékben integrálta a büntetőeljárásba. Mindezt a tervezet fogalomrendszere is visszatükrözte. Titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés helyett az új Be. egységesen „leplezett eszközök” megnevezéssel illetve a titkosszolgálati eszközöket és módszereket. Az előterjesztő elsősorban titkos felderítés újrászabályozásával indokolta, hogy az új Be.-ben egy nyomozást megelőző új eljárási szakaszt vezettek be „előkészítő eljárás” néven. Az eljárás e szakaszában a hatóságok azt vizsgálják fennáll-e a bűncselekmény gyanúja. Előkészítő eljárást az NVSZ és a TEK is folytathat. Előkészítő eljárás során meghatározott leplezett eszközöket alkalmazhat és adatszerzést folytathat a hatóság. Egyébiránt az előkészítő eljárásra a nyomozásra vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni. Az előkészítő eljárás főszabály szerint legfeljebb hat hónapig tarthat. Azokban az esetekben, amikor az eljárás olyan bűncselekmények miatt van folyamatban, amelyek esetén bírói engedélyhez kötött leplezett eszközök alkalmazása is engedélyezhető, az eljárás 9 hónapig tarthat. Az eljárásról kéthavonta tájékoztatni kell az ügyészséget.

Az új Be.-ben láthatóan megvalósultak a jogirodalomban a titkos felderítés szabályozásával szemben megfogalmazott fontosabb követelmények. Az új eljárásjogi kódex a Finszter Géza által körülírt bűnügyi felderítést teljesen egészében a büntetőeljárás törvénybe integrálta. A számos szerző által megoldásként javasolt fokozott ügyési felügyelet is megvalósult. Ezeket a változtatásokat nemcsak a szakmai, hanem a politikai körökben is üdvözölték. Az új büntetőeljárás törvény szakpolitikai egyeztetésén, melyeken az öt parlamenti frakció képviselői és szakértői vettek részt, mindenki azt dicsérte, hogy milyen jó, hogy a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés szabályai végre koherens módon az eljárási törvénybe integrálódnak.

Ugyanakkor már az új büntetőeljárás törvény kértelyeket ébresztett a tekintetben, hogy teljes mértékben megvalósul-e a titkos felderítés szabályrendszerének jogállamiság és hatékonyság követelményét egyaránt érvényre juttató megújítása. Ugyanis az új Be. továbbra is rendelkezett a titkos információgyűjtés és a büntetőeljárás kapcsolatáról. Ez a nemzetbiztonsági szolgálatok titkos információgyűjtésére tekintettel nyilvánvalóan indokolt is. Ugyanakkor az ügyészség, a rendőrség és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal által folytatott titkos információgyűjtés esetében komoly kértelyeket vetett fel. E rendelkezésekből ugyanis az következett, hogy e szervek a jövőben is alkalmazhatnak a büntetőeljárásán kívül is titkosszolgálati eszközöket és módszereket bűnüldözési célból. Figyelemmel a titkos információgyűjtés tág célrendszerére, az a tény, hogy az egyes szervekre vonatkozó jogállási törvények továbbra is adnak felhatalmazást titkos információgyűjtés alkalmazására, önmagában nem tekinthető aggályosnak. Azonban magától értetődően felnyitotta a rendészeti célú titkos felderítés újrászabályozásának és a büntetőeljáráshoz való viszonyának kérdését. Ezért a legnagyobb ellenzéki frakció az

öt párti egyeztetések keretében levélben fejtette ki az igazságügyi miniszternek az ezzel kapcsolatos kértelyeit, és az alábbi kérdéseket vetették fel: Pontosan miként lehet elhatárolni az ügyészség, az Nemzeti Védelmi Szolgálat és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal „nem bűnüldözési célú információgyűjtését” és az új Be. szerinti „leplezett eszközök” alkalmazását? Az új Be. elfogadása maga után vonja-e, és ha igen milyen tartalommal a vonatkozó ágazati törvények módosítását? E törvénymódosításokat nem lenne-e indokolt párhuzamosan tárgyalni az Országgyűlésben az új Be.-vel? A frakció már ekkor felvetette azt a kérdést, hogy a Kormány rendezze-e az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntésére figyelemmel, a miniszteri engedéllyel folytatott titkos információgyűjtés problematikáját.³⁸ E kértelyekre válaszul az öt párti egyeztetés újabb fordulóján, 2017 januárjában az Igazságügyi Minisztérium ígéretet tett arra, hogy a titkos információgyűjtés más törvényekben található, új Be.-hez kapcsolódó szabályainak módosításáról szóló törvény tervezetét közzéteszik, és az új Be. parlamenti tárgyalása során benyújtják.

Ennek megfelelően az Igazságügyi Minisztérium 2017. március 10-én közzétette a *titkos információgyűjtés szabályainak az új büntetőeljárás törvényvel összefüggő, továbbá a bírósági végrehajtás során a sértettnek megítélt polgári jogi követelések kielégítési sorrendjére vonatkozó rendelkezések módosításáról* szóló törvény (továbbiakban: TIGYtv.) tervezetét. Pár nappal később a magyar közéletben bombaként robbant egy politikai napilapban megjelent cikk: „*Már gyanú sem lenne szükséges a lehallgatáshoz*”. Az újságíró éles kritikával illetve, hogy az új Be. és a TIGYtv. tervezete lehetőséget ad arra a hatóságoknak, hogy gyanú nélkül is bárkit lehallgathassanak.³⁹ A cikket gyorsan követték a politikusok nyilatkozatai. Miközben az ellenzéki pártok már egy totális rendőrállam rémképét vélték felfedezni a tervezetben, addig a Kormány és a kormánypártok visszatükrözték az „alaptalan” vádakokat.⁴⁰ Ezek a minden politikai térfélről érkező nyilvánvalóan eltúlzott reakciók jól mutatták, hogy a pártoknak milyen neuralgikus témában kellett volna politikai konszenzusra jutniuk. Az a vita ugyanis, ami a TIGYtv. körül az idézett cikk alapján kibontakozott alapvetően téves megközelítéssel alapult. Hiszen az előző pontban bemutatott hatályos szabályozás fényében az a szenzációként kezelt „leplezés”, miszerint az új Be. és a TIGYtv. alapján „gyanú nélkül” is lehet valakit hallgatni egyáltalán nem újdonság. A büntetőeljárásán kívül folytatott titkos információgyűjtés alapvető célja éppen az, hogy

³⁸ A frakciót az öt párti egyeztetéseken képviselő Bárányi Gergely országgyűlési képviselő 2016. december 20-án megküldött levele.

³⁹ Fekete Gy. Attila: *Már gyanú sem lenne szükséges a lehallgatáshoz*. (<https://mno.hu/belfold/mar-gyanu-sem-lenne-szukeses-a-lehallgatashoz-2390477>). A letöltés ideje: 2017. július 13.

⁴⁰ A Demokratikus Koalíció, a Párbeszéd és a Lehet Más a Politika reakcióit lásd: „Rendőrállamot építenek” – Bárkit lehallgathatna a Fidesz. <http://nepszava.hu/cikk/1123827-rendorallamot-epitenek---barkit-lehallgathatna-a-fidesz/> A Kormány reagálását lásd: <http://www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/parlament-allamtitkarsag/hirek/tovabbra-is-csak-gyanu-alapjan-lehet-majd-lehallgatni-az-allampolgarokat> Letöltés ideje: 2017. június 13.

igazolja, vagy kizárja a bűncselekmény gyanújának fennállását. Ez így volt mióta törvényes lehetőség van titkos felderítés folytatására, és így lesz az új szabályok szerint is. Így az ezen alapuló ellenzéki kritikák éppúgy megalapozatlanok voltak, mint a kormánypártok és az Igazságügyi Minisztérium mindent tagadó nyilatkozatai.

Azonban később az is kiderült, hogy a TIGYtv. indokoltan került a figyelem középpontjába. Habár a vitatott cikk az új Be. rendelkezéseivel összefüggésben megfogalmazott kritikája alapvetően megalapozatlannak tűnik, az újságíró végső soron helyesen hívta fel a figyelmet arra, hogy a közzétett tervezet a titkos információgyűjtés alkalmazhatóságának kiszélesítésével és parttalanná válásával járhat. Miközben ugyanis a bűnügyi felderítés szabályait alapvetően a jogirodalomban kimunkált javaslatok mentén alakították ki az új Be.-ben, addig a rendészeti felderítés ágazati törvényekbe kívánkozó szabályairól ez már korántsem mondható el. A TIGYtv. tervezetének kiindulópontja, hogy a „konkrét bűncselekmény felderítés és megszakítás” kerül ki az ágazati törvények tárgyi hatálya alól, és válik a büntetőeljárás részévé. Ennek megfelelően a TIGYtv. a korábban általánosan megfogalmazott bűnüldözési feladatokat megbontja egyfelől nyomozásra és felderítésre, másfelől „bűncselekmények megelőzésére”. Ez utóbbit az alábbiak szerint határozza meg az Rtv. 1. §-ának módosításával: *„végzi a bűncselekmények megelőzését, amelynek során figyelemmel kíséri Magyarország bűnügyi helyzetét, feltárja a bűncselekmények elkövetésének kockázatait, a bűncselekmények elkövetésére irányuló törekvéseket, továbbá megszerzi, elemzi, értékeli, ellenőrzi és továbbítja a bűnözéshez kapcsolódó, a bűncselekmények megelőzése, illetve megakadályozása céljából szükséges információkat.”* Tehát e teljesen általános megfogalmazott, konkrét bűncselekményhez nem kötődő esetben is lehetővé teszi titkos információgyűjtés folytatását. Ennek célját az Rtv. 65. §-ának újraszabályozásával az alábbiak szerint rögzíti: *„Bűncselekmény elkövetésének megelőzése céljából akkor folytatható titkos információgyűjtés, ha megalapozottan feltehető, hogy attól a bűnözésre vonatkozó olyan információk megszerzése várható, amelyek elemzése és értékelése révén feltárható a bűncselekmények megelőzése, illetve megakadályozása.”* Ráadásul a tervezet a magánszférát leginkább sértő bírói engedélyhez kötött eszközök alkalmazását is lehetővé tette volna. Mivel a titkos információgyűjtést a „bűncselekmény elkövetésének megelőzéséhez” és nem konkrét bűncselekmény felderítéséhez köti, ezért a bírói engedélyhez kötött eszközök alkalmazása sem konkrétan meghatározott súlyos bűncselekményekhez kapcsolódik. Ebből következően a tervezet a bírói engedélyhez kötött eszközök alkalmazásának feltételeit rendkívül általánosan határozta meg.⁴¹

A TIGYtv. benyújtását ugyancsak ötpárti egyeztetést előzte meg. Ennek keretében a legnagyobb ellenzéki frakció ismételt levélben foglalta össze aggályait az igazságügyi miniszternek. A frakcióvezető levelében vitatta, hogy a tervezetben szereplő módon megbontható-e a „bűncselekmények megelőzése” és a „bűncselekmények felderítése”. Különösen elfogadhatatlan tartotta, hogy a rendkívül elnagyoltan meghatározott „bűncselekmények megelőzése” céljából bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtést lehessen alkalmazni. Arra is rámutatott, hogy a TIGYtv. tervezete szerint akkor is lehet majd titkos információgyűjtést folytatni, amikor még a „gyanút” felvető információk sincsenek, azaz még a „gyanú gyanúja” is hiányzik. Arra is felhívta a figyelmet, hogy mindez a titkos információgyűjtés és a büntetőeljárás kapcsolatában is további problémákat vethet fel. Kérdéses ugyanis, hogy a gyakorlatban miként lesz elhatárolható a „bűn-megelőzés” és a bűncselekmény „felderítése”, azaz milyen szintű, mélységű információk birtokában lesznek kötelesek a hatóságok véget vetni a titkos információgyűjtésnek, és lesz kötelező megindítani az új Be. szerinti előkészítő eljárást. Másként fogalmazva, hol van az a határ, amikor azt lehet (és kell) megállapítani, hogy már a gyanú szintjét el nem érő, de konkrét bűncselekményre, elkövetőre vonatkozó adatok vetődtek fel. E dilemmák miatt továbbra is fennáll majd annak veszélye, hogy megkérdőjeleződhet a beszerzett információk büntetőeljárásban történő felhasználhatósága.⁴²

Az egyeztetéseket követően a Kormány végül érdemben módosította a TIGYtv. tervezetét. A legjelentősebb változtatás az volt, hogy a korábbi tervekkel szemben a benyújtott törvényjavaslat csak egyetlen esetben teszi lehetővé bűnmegelőzési célból bírói engedélyhez kötött eszközök alkalmazását. Erre akkor kerülhet sor, *„ha megalapozottan feltehető, hogy attól a szervezett bűnözéssel kapcsolatos, illetve szervezett bűnözői csoportok azonosítását lehetővé tevő információk megszerzése várható”*. A korábbi tervezettől eltérően a titkos információgyűjtés alkalmazását is időbeli korlátok közé szorították.

A TIGYtv. megítélését illetően e változtatások ellenére sem alakult ki konszenzus az Országgyűlésben. Volt olyan ellenzéki frakció, amely az új Be.-be foglalt előremutató rendelkezésekre is figyelemmel támogatásáról biztosította a törvényjavaslatot⁴³, míg a más frakciók az ötpárti egyeztetések keretében is megfogalmazott és át nem vezetett kritikáiknak adtak hangot a parlamenti vitában is.⁴⁴ A törvényjavaslatot bíráló képviselők elsősorban azt kifogásolták, hogy a TIGYtv.

a) olyan bűncselekményre vonatkozó információ megszerzése várható, amely esetében bírói engedélyhez kötött leplezett eszközök alkalmazásának lehet helye, vagy
b) a szervezett bűnözéssel kapcsolatos, illetve szervezett bűnözői csoportok azonosítását lehetővé tevő információk megszerzése várható.”

⁴² Tóth Bertalan frakcióvezető (MSZP) levele az igazságügyi miniszternek.

⁴³ Staudt Gábor (Jobbik) felszólalása. Az Országgyűlés plenáris ülésének jegyzőkönyve: 2017. április 19. (214. ülésnap), 190. felszólalás

⁴⁴ Mesterházy Attila (MSZP) felszólalása (186. felszólalás), Ikotity István (LMP) felszólalása (192. felszólalás). 214. ülésnap (2017.04.19.), 186. felszólalás és 214. ülésnap (2017.04.19.), 192. felszólalás. Az Országgyűlés plenáris ülésének jegyzőkönyve: 2017. április 19. (214. ülésnap)

⁴¹ A TIGYtv. saláta tervezetének 10. §-a az Rtv. 72. §-ának szövegét az alábbiak szerint állapította meg:

„Bűncselekmény elkövetésének megelőzése céljából akkor lehet bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtést folytatni, ha megalapozottan feltehető, hogy attól

változatlan formában tartalmazta azt az Emberi Jogok Európai Bírósága által egyezményesértőnek ítélt rendelkezést, miszerint a TEK Nbtv. alapján folytatott titkos információgyűjtését az igazságügyért felelős miniszter engedélyezi. Az Igazságügyi Minisztérium államtitkára a kritikákra válaszul elmondta, hogy TIGYtv. célja az új Be.-hez igazodó módosítások átvezetése volt a titkos információgyűjtésről rendelkező törvényeken. Az Emberi Jogok Európai Bírósága által felvetett probléma megoldása nem volt része annak a TIGYtv. kidolgozására irányuló jogalkotási eljárásnak.⁴⁵ A Kormány az Országgyűlés 2017. évi őszi ülészakára vonatkozó törvényalkotási programjának 25. pontjában valóban szerepel az Nbtv. módosítása, amelynek előadója a belügyminiszter lesz. A törvényalkotási program szerint e módosítással akarják megszüntetni az Emberi Jogok Európai Bírósága által megállapított jogsértő állapotot. A törvényalkotási program előrevetíti, hogy a szükséges külső kontroll megvalósítása érdekében a Nemzeti Adatvédelmi és Információs szabadság Hatóság kap majd jelentős ellenőrzési jogosítványokat.⁴⁶

Nyitott kérdések

Összességében a leplezett eszközökre és a titkos információgyűjtésre vonatkozó új törvények a hatályos szabályozáshoz képest jelentős előrelépésként értékelhetők. A bűnügyi felderítés tekintetében a szabályozás láthatóan a szakirodalomban is felvetett javaslatokon alapul, ami bizakodásra ad okot a tekintetben, hogy az eljárási garanciák megtartása, sőt erősítése mellett javulhat a titkos felderítés hatékonysága.

Azonban ezeket az eredményeket meglehetősen relatívvá teszi, hogy a jövőben a legáltalánosabban felfogott bűnmegelőzési célból is lehetőség lesz titkos információgyűjtés alkalmazására. Több mint vitatható, hogy gyanúok hiányában mi a jogállami alapja a titkos információgyűjtésnek. E tekintetben az új szabályozás nemhogy előrelépésként, hanem egyenesen visszalépésként értékelhető. Ez még akkor is igaz, ha a legsúlyosabb jogkorlátozással járó, bírói engedélyhez kötött eszközöket csak a szervezett bűnözéssel összefüggő információk beszerzése érdekében lehet majd folytatni. Ugyanakkor a nyomozó hatóság bármilyen eljárásra rámondhatja, hogy az szerinte a szervezett bűnözéssel kapcsolatos.⁴⁷ Így az engedélyező bíróságok kialakuló gyakorlata alapján később mond-

hatunk csak véleményt arról, hogy a bíróságok e kritériumot mennyire fogadják el majd bemondásra, s milyen körben kérnek erről bizonyítékokat.

Különösen elszomorító, hogy titkos felderítés újraszabályozásakor a jogalkotó nem módosította a TEK titkos információgyűjtését szabályozó, az Emberi Jogok Európai Bírósága által egyezményesértőnek minősített rendelkezést. Az egyezményesértő rendelkezést a TIGYtv. változatlan formában tartalmazta. Tehát a kormánypárti többség egy olyan törvényszöveget szavazott meg, amiről pontosan tudta, hogy az sérti a magánszféra védelméhez való jogot, és ezért ellentétes az Emberi Jogok Európai Egyezményével.

E tekintetben aligha fogadható el a Kormány azon védekezése, hogy csak átmenetileg fogadtatják el újra az alapjogot sértő rendelkezést. Vannak élethelyzetek, amikor az ideiglenes, kárelhárító cselekvés indokolható. Ilyen, mondjuk, ha csőtörés esetén betömjük valamivel a lyukat, ameddig a szerelő ki nem ér hozzánk. Aligha alkalmazható azonban ez a szemlélet jogalkotási folyamatokban. Nem alkotható egy tudottan alapjogsértő, ideiglenes jogszabály, addig ameddig ki nem találják, hogy mi lenne az ideális megoldás. Márpedig fenti esetben pontosan ez történt. A dolog összefoglalható úgy, hogy az Országgyűlés megalkotott egy már a képviselők számára is eleve tudottan hibás jogszabályt, annak biztos tudatában, hogy a strasbourgi bíróság – amely korábban egy konkrétan ugyanilyen szabályozással összefüggésben precedensként hivatkozható marasztaló döntést hozott – kártérítésre fogja kötelezni az ez alapján meghozott döntések miatt Magyarországot. Nagy szerencséje van a törvényjavaslatot támogató képviselőknek, hogy az Országgyűlésben leadott szavazatukért nem viselnek anyagi felelősséget. Pontosán tudták ugyanis, hogy cselekményük következménye az lesz, hogy a magyar államot kártérítésre kötelezhetik az általuk elfogadott törvény felhatalmazása alapján meghozott intézkedések miatt. Olyannyira tudták ezt, hogy a jogalkotási tervben már eleve szerepeltették e jogszabály kijavítását. Az ilyen szemléletű jogalkotás bővebb kritikájára nincs is szükség, hiszen az önmagát minősíti.

Ilyen előzmények után csak reménykedni lehet benne, hogy ősszel a Kormány valóban egy olyan szabályozást tesz le az Országgyűlés asztalára, ami úgy teremti meg a strasbourgi bíróság által elvárt jogi garanciákat, hogy közben nem nyit az esetleges visszaélések számára újabb kiskapukat.

E tanulmány egyelőre nem fókuszálhatott másra, mint a jogalkotás eredményeinek elemzésére és kritikájára. A szabályozás próbája ugyanakkor ez esetben is a jogalkalmazás lesz. E mondat e témában azért nem közhelyek, mert láthattuk, hogy a hatályos, a felderítő szerveknek tág mozgásteret biztosító törvényi szabályozással kapcsolatban is miképpen kompenzáltak a bíróságok, és alakították a gyakorlatot éppen a jogalkotói szándék ellenére. ■

⁴⁵ Völner Pál államtitkár felszólalása. Az Országgyűlés plenáris ülésének jegyzőkönyve: 2017. április 19. (214. ülésnap), 196. felszólalás

⁴⁶ A Kormány 2017. évi őszi törvényalkotási programja. http://www.parlament.hu/documents/10181/56621/tvalkpr_2017osz.pdf/3b362b76-01b0-426b-81b8-e5d8eb2cc3b6 Letöltési ideje: 2017. június 13.

⁴⁷ Ennek veszélyére a jogirodalom már korábban felhívta a figyelmet. Bejczy Alexa tanulmányában rámutat: „reális annak a veszélye, hogy a szervezett bűnözés elleni erősebb fellépés az emberi jogok tiszteletének is a büntető igazságszolgáltatás egyensúlyának rovására történne”. Bejczy Alexa: A titkos információgyűjtés célhoz kötöttsége. In: Rendészeti szemle (2006–2010), 2006. (54. évf.) 7–8. sz. 129. o.

DR. PFEFFER ZSOLT*

A közpénzügyi viszonyok védelme

Bevezető gondolatok

A XXI. században egy államnak számos közfeladatot kell ellátnia: a klasszikus funkciók (hon- és rendvédelem, közigazgatás, igazságszolgáltatás) mellett különböző közszolgáltatásokat (így például oktatás, egészségügy, közlekedési infrastruktúra kialakítása, fenntartása) kell nyújtania, továbbá a gazdasági folyamatok alakulásába is be kell avatkoznia (például egy válsághelyzet következményeinek enyhítésével). E közfeladatok ellátásához értelemszerűen elengedhetetlen különböző pénzmozgások teljesítése: egyrészt meg kell szereznie az államháztartásnak (illetve valamely alrendszerének) a kiadások teljesítésének fedezetét jelentő forrásokat, másrészt pedig alapvető követelmény, hogy e megszerzett források felhasználása, a közkiadások teljesítése jogilag szabályozott módon, a közérdeket a legteljesebb mértékben szem előtt tartva, a leghatékonyabban valósuljon meg.

E célkitűzés érdekében a jogalkotás számos területen különböző jogi kötelezettségeket állapít meg: egyrészt előírja a közterhek fajtáit, a teljesítésük rendjét és az önkéntes teljesítés hiányában alkalmazandó szankciókat, másrészt pedig részletesen szabályozza azt, hogy milyen célokra milyen módon teljesíthető kiadás közpénzből. Ezen a téren kiemelendők az adójogi, az államháztartási, a támogatások odaítélésére és felhasználására, továbbá a közbeszerzésekre vonatkozó jogszabályok. Ezen jogi normák célja, hogy a pénzeszközök áramlása – a magánszférából a közszférába és fordított irányba – a lehető leghatékonyabban, a legjobb eredményt elérve valósulhasson meg. Ezen előírások megtartását különböző ellenőrzési mechanizmusok biztosítják: külön ellenőrzési rendszer működik az államháztartásban (számvevőszéki ellenőrzés, kormányzati ellenőrzés, belső kontrollrendszer – belső ellenőrzés) és az Európai Unió keretein belül,¹ számos szervezet foglalkozik a közpénzek felhasználásának ellenőrzésével, az adóhatóságok feladata pe-

dig a közterhek megfizetésének ellenőrzése, a feltárt jogsértések szankcionálása, továbbá az önkéntes teljesítés elmaradása esetében a végrehajtás foganatosítása.

A közpénzügyi érdekek védelme tehát rendkívül sokrétű feladat. A tanulmány egyik célkitűzése, hogy áttekintse azokat a főbb problémákat, amelyek e kérdéskör *büntetőjogi védelmének*, a büntetőjogi szabályok – így például a *költségvetési csalás tényál-*

lásának – tartalommal való megtöltéséhez adhatnak támpontokat. Figyelembe kell venni azonban e szándék lehetőségeinek határait, hiszen számos különálló terület közös elemeinek megtalálása összetett feladat. Másik célkitűzésként pedig a legfontosabb vonatkozó jogintézmények megemlítése, rövid elemzése határozható meg, figyelemmel arra, hogy a büntetőjog megfelelő alkalmazása igényli a pénzügyi jogi szabályok, fogalmak és jogintézmények megfelelő ismeretét, alkalmazását is.

A közpénzügyek fogalma és a védelmük kialakítására vonatkozó állami igény lényege

Első feladatként a *közpénzügyek fogalma határozandó meg. Közpénzügyek alatt olyan gyűjtőfogalom értendő, amely magában foglalja a közbevételek megszerzését, a belőlük képezhető vagyon felhalmozását, kezelését, hasznosítását, valamint a közkiadások teljesítésének (teljesíthetőségének) rendjét.* A közbevételek megszerzése azon jellemző okán sorolható ebbe a körbe, hogy a rájuk vonatkozó jogi szabályozás folytán válnak magánpénzekből közpénzekké.²

Egyetlen állam sem képes biztosítani a működésének feltételeit, ha nem érvényesíti a közpénzügyekre vonatkozó érdekeit, azaz nem gondoskodik a közkiadások és a közvagyon megfelelő kezeléséről, a közbevételek hatékony beszedéséről. A közpénzügyi rendszer megfelelő kialakítása³ és működtetése osztársá-

² Megjegyzendő ugyanakkor, hogy jogi szempontból a vagyon és egyes bevételek között különbséget kell tenni: „Bármely, a nemzeti vagyon részét képező vagyonelem értékesítéséből származó pénzbeli bevételre már nem a nemzeti vagyonra vonatkozó általános szabályok, hanem a közpénzekre vonatkozó speciális szabályok vonatkoznak.” 27/2017. (X. 25.) AB határozat

³ A kialakítás megfelelőisége, szempontjai számos aspektusból vizsgálhatóak. Ld. pl. Szilovics Csaba: *Az igazságosság elveinek érvényesülése a természetes személyek adózásában*. Jura, 2012/1., 119–126. o. vagy Szilovics Csaba: *Stability and Calculability Regarding the Taxation of Natural Persons in the Period of 1998–2005*.

* Adjunktus, PTE ÁJK, Pénzügyi Jogi Tanszék

¹ Ld. pl. a Számvevőszéket vagy az Európai Csalás Elleni Hivatalt (OLAF).

dalmi érdek; a közbevételeket bármilyen módon megrövidítő jogsértő magatartások felderítése és szankcionálása nem kizárólag az érintett hatóságok és egyének ügye, hanem már közérdek is, hiszen e magatartásokkal voltaképpen nem (csak) az adóztató hatalomnak okoznak kárt, hanem az egész társadalomnak.

A rendszer megfelelő működtetése érdekében számos jogintézményt, jogi kötelezettséget és jogkövetkezményt nevesítenek; ezek egy része uniós, illetve nemzetközi jogi normából is eredhet, nemcsak a nemzeti jogrendszer tekinti feladatának ugyanis az érdekei védelmét, hanem más országok és nemzetközi (például OECD), illetve nemzetek feletti szervezet (Európai Unió)⁴ is. E célkitűzés megvalósítása érdekében az egyes jogágak eltérő eszközökkel lépnek fel: a pénzügyi jog (támogatások joga, adójog, közbeszerzések joga), a versenyjog, az uniós és a büntetőjog egyaránt érintett, ennek megfelelően differenciált eszközök állnak rendelkezésre. A következő fejezetekben ezen jogágak (jogterületek) különböző megközelítései, eszközei kerülnek megvilágításra, a teljesség igénye nélkül a legfontosabb jogi problémák, jogintézmények említésével.

A támogatások kérdése: a felhasználási és elszámolási kötelezettség

Az állami gazdálkodással, a költségvetés készítésével és végrehajtással kapcsolatban meghatározhatóak olyan alapvető követelmények – alapelvek –, amelyeknek a jogállamiság követelményéből adódóan folyamatosan érvényesülniük kell. A szakirodalomban különböző álláspontok vannak ezen alapelvek körére nézve,⁵ általában a nyilvánosság (átláthatóság), az ellenőrizhetőség, az éves költségvetés elve, a teljesség, a valódiság, a részletesség, az egységesség, a közbeszerzési kötelezettség, a bruttó elszámolás, az előírázatokkal való gazdálkodás, a globális fedezet, a felhasználási kötelezettség, az állami támogatások korlátozásának (tilalmának) elvét,⁶ továbbá – az Európai Unió vonatkozásában – a költségvetési egyensúly elvét szokás említeni.⁷

A támogatásokkal kapcsolatban – a közpénzügyi vi-

szonyok védelmének szempontjából – elsődlegesen a felhasználási kötelezettség (kötöttség) vizsgálendő, amelynek tartalma a globális fedezet elve felől közelítve határozható meg. A globális fedezet elve azt jelenti, hogy a bevételek összességükben szolgálnak a kiadások fedezésére, nincs előre meghatározva, hogy adott bevételi típust csak adott kiadásra lehet fordítani. E megközelítés szerint tehát az ún. „pántlikázott pénz” főszabály szerint nem alkalmazható. Vannak azonban olyan pénzeszközök, amelyeket csak adott célra lehet fordítani, és ezek adott célra történő felhasználását – szigorú elszámolási kötelezettség mellett – ellenőrzik is.

Az említett globális fedezet elvével ellentétes előjelű alapelv tehát a felhasználási kööttség elve, ami azt jelenti, hogy egy adott forrást (bevételt) csak adott célra lehet felhasználni, azaz a forrás nyújtója meghatározza (előírja), hogy mire lehet (kell) költeni az adott forrást. Így példaként említhetőek a kötött felhasználású normatív támogatások, az európai uniós, illetve más költségvetési támogatások, elkülönített állami pénzalapokból teljesített kifizetések.

A különböző támogatások esetében a jogalkotó, illetve a támogató meghatározhatja a felhasználás, az elszámolás és az ellenőrzés részletes feltételeit, valamint a nem rendeltetésszerű felhasználás jogkövetkezményeit (szankcióit),⁸ ilyen esetben a támogatást igénylő (a kedvezményezett) és a támogatást nyújtó (vagy az abban közreműködő) szervezet között egy speciális jogviszony, a támogatási jogviszony jön létre. E jogviszony lehet polgári jogi és közigazgatási jogi jogviszony is, a keletkezésének jogalapja, illetve a tartalma alapján.⁹ A Kúria egyik eseti döntésében megfogalmazta, hogy a „Támogatás megszerzésével az állam és a támogatott személy között tartós, hosszútávú támogatási jogviszony jön létre, amely a támogatott személy számára a források 'kötött felhasználásának' kötelezettségét, évekre történő elköteleződését eredményezi. A támogatási összeget a támogatott csak meghatározott célra, a meghatározott szerződéses, illetve jogszabályi keretek között használhatja fel.”¹⁰ Ha a támogatást felhasználó megszegi a kötelezettségeit, nem tudja igazolni, hogy a megjelölt célra fordította például a normatív támogatást, akkor a hatóságnak nincs mérlegelési jogköre, a visszafizetési kötelezettség méltányosságból sem engedhető el.¹¹

Ugyancsak súlyos jogkövetkezményekkel kell számolnia annak a szervezetnek, amely az uniós alapokból nyújtott támogatásokra vonatkozó felhasználási kööttség szabályait sérti meg: szabálytalanság gyanúja esetén sor kerülhet szabálytalansági eljárás lefolytatására. Ha ennek eredményeképpen megállapítást nyer, hogy valóban jogsértés történt, akkor a jogsértés súlya, jellege alapján állapítják meg a pénzügyi követ-

In: Jakab András, Takács Péter, Tatham Allan F (szerk.): *The transformation of the Hungarian legal order 1985–2005: transition to the rule of law and accession to the European Union*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2007.

⁴ Ehhez a kérdéshez kapcsolódóan ld.: Gál István László: *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya – büntető anyagi jogi jogharmonizáció*. In: Tilk Péter (szerk.): *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016.

⁵ Ld. pl. Andel, Norbert: *Finanzwissenschaft*, (Tübingen, 1992, 3. kiadás), 54–62. o., Földes Gábor (szerk.): *Pénzügyi jog* (Osiris Kiadó, Budapest, 2003), 81. o., Navrátil Ákos: *A társadalmi gazdaságtan és a közháztartástan vázlata* (Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908), 247. o.

⁶ Ld. Szilovics Csaba: *Az állambáztartás pénzügyi jogi rendszere* (Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1997)

⁷ Ld. Miskolczi Barna: *Mulasztásban? – Tűnődés a Btk. 314. § (1) bekezdés b) pontja körül*. Ügyészek Lapja, 2007/1. szám, 27. o.

⁸ Ld. pl. az Áht. 53. §-át.

⁹ Ld. az Áht. 48. §-át, valamint Pfejfer Zsolt: *A támogatási jogviszonyról pénzügyi és polgári jogi aspektusból*, Miskolci Jogi Szemle, 2016/2., 96–110. o.

¹⁰ A Kúria Kfv.IV.35.017/2014/9. számú ítélete

¹¹ Ld. a Kúria Kfv.IV.35.738/2013/5. számú ítéletét

kezményeket (a pénzügyi korrekciót, támogatási összeg csökkentését, megvonását). Ha az adott támogatás vagy egy részének a felhasználása a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény (Kbt.) hatálya alá tartozik, és a közbeszerzési jogszabályok megsértését – vagy éppen megkerülését, mellőzését – gyanítja az ellenőrzést végző szervezet, akkor a Közbeszerzési Döntőbizottság (KDB) hivatalbóli jogorvoslati eljárását kezdeményezheti vagy közvetlen módon szankcionálhatja pénzügyi korrekció megállapításával. A jogalkotó ez utóbbi, közvetlen szankciót hatékonyabbá kívánta tenni oly módon, hogy csak bizonyos esetekben kell a KDB-hez fordulnia az ellenőrzést végző szervezetnek, egyébként pedig polgári jogi támogatási jogviszonyban is jogosult közvetlenül pénzügyi korrekciót alkalmazni.¹² Ez a megoldás azonban kifogásolható, hiszen még a közpénzügyi érdekek védelme sem indokolhatja a független jogorvoslati eljáráshoz való jog korlátozását, és azt, hogy a felektől független, külön hatáskörrel rendelkező szervezet – a KDB – helyett egy másik szervezet állapítsa meg közbeszerzési jogi jogsértésre alapított jogkövetkezményt.

A támogatások esetében fontosak azok a szabályok is, amelyek meghatározzák, hogy mely alanyi körnek nyújtható támogatás, illetve mely szervezetek zárandóak ki ebből a körből. Külön alapvető követelmény az *átláthatóság*; az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény (Áht.) értelmében költségvetési támogatás, illetve kiadási előirányzatra vonatkozó visszatérő szerződés csak átlátható szervezetnek minősülő szervezettel köthető, illetve ilyen szerződés alapján kifizetés csak ilyen szervezet számára teljesíthető. Átlátható tulajdonosi szerkezetre vonatkozó kizáró okot a Kbt. is szabályoz ezzel párhuzamosan.¹³

Ezek a tilalmak, korlátozások egyébként az Alaptörvény 39. cikk (1) bekezdésében megállapított azon elvből erednek, amely szerint „A központi költségvetésből csak olyan szervezet részére nyújtható támogatás, vagy teljesíthető szerződés alapján kifizetés, amelynek tulajdonosi szerkezete, felépítése, valamint a támogatás felhasználására irányuló tevékenysége átlátható.” Az említett jogszabályi rendelkezések az Alaptörvény ezen alapvető szabályát konkretizálják tehát.

Fellépés a káros adóversennyel szemben

Az egyes országok versenyezhetnek – és versenyeznek is – annak érdekében, hogy minél kedvezőbb környezetet biztosítsanak a külföldi beruházásoknak, befektetéseknek. Különböző feltételeket kínálhatnak a tu-

lajdon védelmére, az erőforrásokhoz való hozzáférésre, a szabályozási környezetre vagy az erőforrások megosztására. Az adózás tekintetében fennálló verseny csak az egyik az általános versenyfeltételek közül, sok más szempont is vizsgálható.¹⁴

A *káros adóverseny tilalmának* elve abból indul ki, hogy az adóverseny ezen kifogásolható módja komoly versenytorzító hatással rendelkezik. Ebből adódóan már több évtizede foglalkoznak e kérdéssel különböző nemzetközi szervezetek is. Így az Európai Unió vagy az OECD különböző kódexei, jelentései fontos megállapításokat, célkitűzéseket fogalmaznak meg e problémával kapcsolatban. Az OECD is használja az *agresszív adótervezés* (aggressive tax planning) fogalmát, amely a káros adóversenyhez kapcsolódik, és szoros összefüggésben van az adóelkerülés (az adóterhek túlzott mértékű csökkentésének) szándékával. Az agresszív adótervezés külön megtakarítást (nagyobb profitot) eredményez az adózónak, azonban káros a további szereplőkre nézve: káros az államok számára, mert adóbevételektől esnek el, és így kevesebb forrás fordítható a közkiadások finanszírozására, káros a többi egyéni adófizető számára, mert az ő terheik növekednek ezáltal (szétterítik a többiekre a keletkező hiány finanszírozásának igényét), végül káros a gazdasági élet számára, mert tisztességtelen előnyhöz jutnak az ilyen vállalkozások (a kisebb mértékű adóterhek lehetővé teszik az alacsonyabb árak alkalmazását). Az OECD külön akciótervet („BEPS Action Plan”) is kidolgozott az ilyen jellegű törekvések elleni fellépés érdekében. E terv különböző lépésekre, összehangolt cselekvésre tesz javaslatokat (például az elektronikus gazdasághoz kapcsolódó problémák vizsgálata, a telephelyhez kapcsolódó visszaélések érdekében a vonatkozó szabályozás újragondolása vagy a pénzügyi műveletek átláthatóságának biztosítása).¹⁵

Ennek megfelelően célkitűzés az olyan káros adópolitikai eszközök elleni fellépés, amelyek inkorrekt módon befolyásolják az üzleti döntéseket. Ilyennek tekinthetők a megkülönböztetést tükröző, külföldi befektetőknek juttatott adókedvezmények, a pozitív vagy negatív diszkrimináció, a befektetési adókedvezmények; ezekkel az adott ország ugyanis eléri, hogy a külföldi tőke beáramoljon az országba, ugyanakkor gazdaságilag nem a működő tőkevonzás a cél, hanem a befektető országának adókikerülése.¹⁶ Ezek a kérdések már összefüggnek az *aluladóztatás* (az adóparadicsomok), az *adómenekülés*, az *offshore*,¹⁷ illetve az *adótervezés* kérdéskörével is,¹⁸ számos esetben azon-

¹⁴ Morriss, Andrew P. – Moberg, Lotta: *Cartelizing Taxes: Understanding the OECD's Campaign against Harmful Tax Competition*, Columbia Journal of Tax Law, Vol. 4, Issue 1 (2012), 5. o.

¹⁵ Ld. OECD (2013), *Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting*, OECD Publishing (<http://www.oecd.org/ctp/BEPSActionPlan.pdf>), letöltve: 2016. február 17).

¹⁶ Erdős Éva: *A köztehermentesítés elvének kiterjesztő értelmezése az európai adóharmónizáció tükrében*, Miskolci Jogi Szemle 6:(különszám), 49–50. o.

¹⁷ Az offshore-cégekről ld. pl. *Brother Layman: Adóamnesztiák – Feloldozás a bűnök alól?* Büntetőjogi Szemle, 2017/2., 5. o.

¹⁸ Ld. Pfejfer Zsolt: *Pénzügyi jog és pénzügytan*, Menedzser Praxis Kiadó, Budapest, 2016, 477–480. o.

¹² Ld. a Kbt. 177. §-át (a 2016. évi CLX. törvény módosításait).

¹³ Ld. az Áht. 41. § (6) bekezdését, az Áht. 55. §-át, az 50. § (1) bekezdés c) pontját, valamint a Kbt. 62. § (1) bekezdés k) pontját.

ban nehéz elhatárolni a jogszerű cselekményeket a jogellenes magatartásoktól.¹⁹

Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme

Az Európai Unió számára is kulcsfontosságú, hogy a pénzügyi érdekeit sértő cselekményeket felderítse, azokat szankcionálja, illetve hogy ezek ellen hatékonyan fellépjen. E küzdelem terén a tagállamoknak is fontos szerepük van, hiszen – ahogyan az Európai Bíróság rámutatott – a Szerződés „lojalítás-záradékanak” értelmében a tagállamoknak jogi kötelezettségük úgy fellépni az EU-t érintő csalási ügyekben, mint ahogy azt a nemzeti kincstár ellen elkövetett visszaéléseknél tennék. A csalások kérdésével a Számvevőszék a felállítását (1975) követően, az első jelentéseiben is foglalkozott. Miután e jelentésekben foglaltak alkalmasak voltak arra, hogy megingassák az emberek integrációba vetett hitét, ezért a Tanács, a Bizottság és a Bíróság is foglalkozni kezdett a kérdéssel. Ennek eredményeképpen állították fel például 1988-ban a csalások elleni küzdelemre szakosodott egységet, az UCLAF-ot (*Unité de Coordination de la Lutte Anti-Fraude*). 1994-ben a Tanács segítségével körvonalazódott egy megállapodás a büntetőintézkedések olyan rendszeréről, amely az EU-s pénzekkel való visszaéléseket, csalásokat bűncselekménynek minősíti. Az EU-ból származó források büntetőjogi védelme mellett azonban más kérdés is felmerül, nevezetesen a hatékonyság (a teljesítmény) kérdése, azaz valós értéket kapnak-e az adófizető EU-polgárok a pénzügért cserébe? A kérdés megválaszolása érdekében fontossá váltak a programok felmérései, utólagos értékelései.²⁰

Az *Európai Csaláselleni Hivatal* (OLAF) létrehozásáról 1999-ben döntöttek a csalások és a Közösségek pénzügyi érdekei vonatkozásában hátrányos egyéb jogellenes cselekedetek elleni küzdelem hatékonysága növelésének érdekében.²¹ Az OLAF által lefolytatandó vizsgálatokról külön rendelet²² rendelkezik. E jogforrás tartalmazza a különböző vizsgálat típusokat (belső vizsgálat, külső vizsgálat, igazgatási vizsgálat), illetve a vizsgálati eljárás szabályait. A rendelet a preambulumban említést tesz arról, hogy mindez semmiféle módon sem csökkenti a tagállamok hatásköreit és felelősségét, hogy a Közösségek pénzügyi érdekeit sértő csalások elleni küzdelem céljaira szükséges intézkedéseket megtegyék.

A fenti követelményekből adódóan a magyar büntetőjog is tartalmaz EU-s közpénzekhez kapcsolódó tényállást. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi

C. törvény (Btk.) a költségvetési csalás tényállásán belül tartalmazza a közpénzekhez (így az EU-s pénzalapokhoz, költségvetési forrásokhoz) kapcsolódóan megvalósítható, bűncselekményként értékelendő magatartásokat. Korábban – a 2011. évi LXIII. törvény hatálybalépéséig – külön tényállásként szerepelt a régi Btk.-ban (1978. évi IV. törvény) az „Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértése”, azonban jelenleg egy tényállásban foglalta össze a jogalkotó a jellemző magatartásokat.

Hatékonyabb végrehajtás – az adók módjára behajtandó köztartozások kategóriája

Nem minősülnek adónak az ún. adók módjára behajtandó köztartozások (követelések), amelyek nyilván tartása, illetve végrehajtása az állami adóhatóság hatáskörébe tartozik. Ezek olyan pénztartozások, amelyeknek érvényesítéséhez a jogalkotó az adók behajtásához (a végrehajtáshoz) kapcsolódó eljárások gyorsabb és hatékonyabb megoldásait kívánta kapcsolni (szemben a lassabb hagyományos követelésérvényesítési eszközökkel). Ennek megfelelően a jogalkotó egyes pénztartozásokat adók módjára behajtandó köztartozásként (követelésként) határoz meg, így ezek tekintetében alkalmazhatóak azok a jogintézmények (jogi eszközök), amelyek az adók esetében. Adók módjára behajtandó köztartozásokat (követeléseket) különböző – és nemcsak pénzügyi jogi – jogszabályok határozhatnak meg, jellemzően azon indokból kifolyólag, hogy az adott pénzkövetelés minél hatékonyabb érvényesítése közérdek, mert például visszakövetelendő, illetve megtérítendő közpénzről (támogatásról, juttatásról) vagy széles körben igénybevett szolgáltatás finanszírozásának az alapját képező díjról van szó.

A következő *néhány példa* említhető az adók módjára behajtandó köztartozásokra (követelésekre):

- A jogerősen kiszabott és meg nem fizetett bírságok főszabály szerint.²³
- Ha az Európai Bizottság tiltott állami támogatás visszafizetését rendeli el, a visszafizetendő összeg adók módjára behajtandó követelésnek minősül.²⁴
- Ha a *költségvetési támogatás jogosulatlan igénybevétele*, jogszabálysértő vagy nem rendeltetészerű felhasználása esetén visszaköveteli a támogató a támogatást, de az eredménytelen, akkor ezt az összeget és a kamatait az állami adóhatóság a támogató megkeresésére adók módjára hajtja be.²⁵
- A *hulladékgyártási közszolgáltatás igénybevétele*ért az ingatlanhasználót terhelő *díjhát-*

¹⁹ Ld. *Szilovics Csaba: Az adótervezéstől az adócsalásig*, Magyar Jog, 2013/7, 407–415. o.

²⁰ *Laffan, Brigid–Shackleton, Michael: A költségvetés*. Studia Europaea, 1999/5, 121–122. o.

²¹ 1999/352/EK, ESZAK, EURATOM határozat

²² Ld. az 1073/1999/EK rendeletet.

²³ Áht. 42. § (3) bekezdés

²⁴ Áht. 99. §

²⁵ Áht. 53/A. §

ralék és az azzal összefüggésben megállapított késedelmi kamat, valamint a behajtás egyéb költségei adók módjára behajtandó köztartozásnak minősülnek, valamint a hulladéklerakó által fizetendő hulladéklerakási díj is.²⁶

- A víziközmű társulat tagjai kötelesek a víziközmű társulat részére *víziközmű társulati érdekeltségi hozzájárulást* fizetni, és ez a hozzájárulás adók módjára behajtható köztartozás.²⁷
- Ha *gyermektartásdíj megelőlegezésére* kerül sor (a gyámhatóság dönthet erről mint pénzügyi ellátásról, ha a megítélt gyermektartásdíjat a kötelezett nem fizette meg és egyéb feltételek is fennállnak), akkor a megelőlegezett gyermektartásdíjat a kötelezett a Polgári Törvénykönyvben meghatározott kamattal az államnak megtéríti, a megelőlegezett gyermektartásdíjnak meg nem térült összegét viszont adók módjára kell behajtani.²⁸

Az ilyen jellegű köztartozások kérdésével az Alkotmánybíróság is foglalkozott több döntésében. Az egyik esetben a következőket fogalmazta meg a lakosság által kötelezően igénybe veendő hulladékgazdálkodási (hulladékelszállítási és -ártalmatlanítási) szolgáltatáshoz kapcsolódóan megállapított köztartozás tekintetében: „Az Alkotmánybíróság már több hasonló tárgyú önkormányzati rendelet alkotmányellenességének vizsgálata során megállapította, hogy minden ingatlan használata során keletkezik hulladék, ezért környezetvédelmi és közegészségügyi érdekekre tekintettel a törvény kötelező közszolgáltatássá tette a települési szilárd hulladék elszállítását és ártalmatlanítását, valamint a szervezett szemétszállítás kötelező igénybevételét.” A határozat indokolásában az Alkotmánybíróság hivatkozott a 821/B/1990. AB határozatra, amelyben közteherként említi mindazokat „az állam javára előírható közbefizetéseket, amelyek az állam gazdasági tevékenységének, intézményei működtetésének fedezetét szolgálják.” (ABH 1994, 481, 486.) *A közteherviselésre, a közjogi bevételek körének megállapítására, így az e bevételek elmaradása esetén keletkező bevétel-kiesés, azaz tartozás köztartozássá minősítésére kizárólag törvény jogosult.* (ABH 2003, 1366, 1367–1368.) [...] Az [önkormányzati rendelet] a díjhátralékkal kapcsolatosan is a törvény rendelkezéseit ismételve, a törvényi rendelkezéssel egyezően mondja ki, hogy az adók módjára behajtható köztartozás.”²⁹

Az említett esetben olyan díjról volt szó tehát, amelynek megfizetésétől – a szolgáltatás természetéből adódóan – nem lehet eltekinteni. Alapvetően hagyományos szolgáltatás-ellenszolgáltatás reláció áll fenn, azonban e szolgáltatást kötelező igénybe venni (mivel kizárt, hogy egy háztartás, illetve ingatlan esetében

ne merüljön fel e szolgáltatás igénybevételének szükségessége). Az e szolgáltatás igénybevételéből eredő díjhátralék – ami egyszerű polgári jogi kötelezettségként is definiálható lenne, mivel szerződéses jogviszonyon alapul – hatékonyabb érvényesítését teszi viszont lehetővé az a körülmény, hogy a jogalkotó adók módjára behajtandó köztartozásként határozta azt meg (ezáltal nem a hagyományos, nehezebb és lassabb polgári jogi eljárásokat kell alkalmazni, hozzájárulva ezáltal ahhoz, hogy egy közösséget érintő szolgáltatás finanszírozása hatékonyabban legyen biztosítható).

A védelem szintjei – a különböző jogági megoldások, jogintézmények

Általános kérdések

Az adózás rendjéről szóló jogi szabályozás meghatározza, hogy egy adójogi jogsértésnek milyen pénzügyi jogi következményei lehetnek: különböző bírságokat, pótlékokat, valamint intézkedéseket alkalmazhat az adóhatóság. Adóhiány esetében például az adóbírság szankciója merülhet fel: ha az adózó kevesebb adót vallott be és fizetett meg, mint amelyet a vonatkozó jogszabályi rendelkezések alapján kellett volna, így például tévesen csökkentette az adó alapját, nem megfelelően vett igénybe egy kedvezményt, vagy éppen megalapozatlan visszaigénylési kérelmet nyújtott be, e bírság megfizetésére kötelezhető. Az illetékkódex is tartalmaz speciális szankciókat arra az esetre, ha valamely mentességben (kedvezményben) részesülő személy utóbb nem teljesíti az előírt feltételeket.

Mind a közterheket szabályozó törvények, mind pedig a joggyakorlat megköveteli, hogy a jogsértő magatartásokat szankcionálják, illetve megelőzzék. Példaként említhető ebben a körben az általános forgalmi adó (áfa) kérdése: az Európai Unió Bírósága is egyértelmű követelményként fogalmazta meg a C-80/11 és C-142/11. számú egyesített ügyben hozott ítéletében, „*hogy a nemzeti hatóságoknak és bíróságoknak meg kell tagadni az adólevonás jogát, az ezzel biztosított előnyt, ha az objektív körülmények alapján megállapítható, hogy e jogra csalárd módon vagy visszaélésszerűen hivatkoztak.*”³⁰

A pénzügyi jog által megállapított következmények mellett felmerülhet azonban a *büntetőjogi védelem* kérdése is. A büntetőjogot végső eszközként – *ultima ratió*ként – szokás alkalmazni, vagyis elsősorban más jogágak (közigazgatási jog, polgári jog, pénzügyi jog, versenyjog) által szabályozott jogkövetkezmények alkalmazandóak, és csak végső esetben célszerű a legszigorúbb (a legsúlyosabb joghátrányokat szabályozó) jogághoz fordulni.

²⁶ A hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény 52. § (1) bekezdése, valamint a 68. § (1) bekezdése

²⁷ A vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvény 35. § (3) bekezdése

²⁸ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 24. § (8) bekezdése

²⁹ 259/B/2004. AB határozat

³⁰ A Kúria Kfv.V.35.562/2012/7. számú ítélete

A közpénzügyi érdekek védelme tehát különböző jogágak következő szintjein valósulhat meg: elsősorban pénzügyi jog, közigazgatási jog, büntetőjog. A következő bekezdésekben e jogágak eszközei kerülnek tárgyalásra.

A pénzügyi jog

Az adózás rendjéről szóló jogszabályok által jogkövetkezményként meghatározott joghátrányok tartoznak ebbe a körbe elsődlegesen, így a már említett bírságok (adóbírság, mulasztási bírság), a pótlékok (önellenőrzési pótlék, késedelmi pótlék), továbbá a különböző intézkedések említhetőek, de vannak más közbevételeket szabályozó törvények, amelyek ugyancsak meghatároznak szankciót. Ilyen például a vámtörvény vagy a jövedéki adóról szóló törvény által nevesített *vám-bírság* vagy *jövedéki bírság*, de emellett szintén alkalmazható (alkalmazandó) szankció az *elkobzás*.

El kell kobozni például a lefoglalt dolgot, ha azon a *jövedéki törvényt* sértés elkövetését célzó átalakítást végeztek. Jövedéki törvényt sértés elkövetésére célzó átalakítást jelent például az, ha a csempészésre alkalmas rejtkehelyek kialakítására vagy a gépkocsi szerkezetének átalakítására került sor: „Ez tehát azt jelenti, hogy amennyiben a szállításra használt eszközön jövedéki törvényt sértésre elkövetésre célzó átalakítást végeztek, minden további szempont vizsgálata nélkül kötelező az eszköz elkobzása. [...] Törvényi rendelkezés nem tartalmaz olyan előírást, hogy az elkobzandó eszköz tulajdonjogát is vizsgálni kellene. Ezen túl *nem jelent méltánylandó körülményt az sem, hogy ugyanazért a cselekményért a büntetőeljárás más feltételei alapján szankciót alkalmaztak az elkövetővel szemben.*”³¹

Vannak azonban olyan más jogterületek, amelyek szintén hátrányt kapcsolnak a köztartozásokhoz vagy az *átláthatatlan tulajdonosi szerkezethez*. Így például a Kbt. 62. § (1) bekezdés b) pontja alapján kötelezően alkalmazandó kizáró okok jelent az egy évnél régebbi köztartozás, és e körben öntisztázásra sincs lehetőség (a kizáró ok hatálya alól csak halasztás engedélyezésével vagy a tartozás és a kapcsolódó kamatok megfizetésével lehet mentesülni). A Kbt. szabályozza azt a kérdést is, hogy milyen országokban fennálló adóilletőségű lehet a gazdasági szereplő (ha nem ilyen országban rendelkezik adóilletőséggel, akkor az szintén kizáró okot jelent). De ugyancsak kizáró okot jelent az, ha a tulajdonosi szerkezet nem ismerhető meg, a tényleges tulajdonosait a gazdasági szereplő nem képes megnevezni (az átlátható szervezetekre vonatkozó feltételeknek nem felel meg). Az átláthatóságra (a megfelelő tulajdonosi szerkezetre) vonatkozó követelmények nemcsak a szerződés odaítélése, hanem a közbeszerzési eljárás eredményeként megkötött szerződés

sek esetében is érvényesítendőek, hiszen ha a teljesítés folyamán olyan változások következnek be a nyertes ajánlattevőként szerződő fél tulajdonosi szerkezetében, amelynek folytán már nem felel meg a vonatkozó kizáró okoknak, akkor a szerződéstől el kell állnia, illetve fel kell azt mondania az ajánlatkérőként szerződő félnek.³²

Ugyancsak kizáró okot jelenthet a köztartozás fennállása bizonyos *támogatások* odaítélése szempontjából, vagyis ha valamely jogalany esetében fennáll valamilyen jellegű köztartozás, akkor a támogatási igénye nem részesíthető pozitív elbírálásban.

Ahogy arról már korábban szó esett, alkalmazható az *adók módjára behajtandó köztartozás* kategóriája is, vagyis egyes, jogszabályban meghatározott követelések érvényesítését adóigazgatási útra tereli a jogalkotó a hatékonyabb és gyorsabb³³ eredmény elérése érdekében: ilyen esetekben lényegében nincs másról szó, mint hogy egyes polgári jogi követeléseket inkább a pénzügyi jog tárgyává teszi a jogalkotó.

A *közvagyon* (a nemzeti vagyon) védelmére (a felelős, rendeltetésszerű gazdálkodásra) vonatkozó követelményeket a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény (Nvt.) tartalmazza. A szabályozásból megemlíthető, hogy a *nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű vagyonelemek* főszabályként terhelési tilalom alatt állnak, biztosítékul nem adhatóak, azokon osztott tulajdon nem létesíthető. Fontos szempont e területen is az *átláthatóság* (az offshore cégek kizárására vonatkozó követelmény) érvényesítése az állami, önkormányzati társaságok alapítása, tulajdonoszerzése, illetve a más társaságokkal való jogügyletkötések körében, valamint kiemelő azon előírás is, amely szerint meghatározott értékű³⁴ nemzeti vagyon tulajdonjogának átruházását főszabály szerint csak *versenyeztetés* útján, az összességében legelőnyösebb ajánlatot tevő részére, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékarányosságával lehet megtenni. Lehetőség van meghatározott esetekben, illetve bizonyos feltételek megtartásával *ingyenes átruházásra* is (ilyen feltétel lehet például, hogy meghatározott ideig az ingyenesen átadott ingatlan nem idegeníthető el, illetve hogy be kell számolni évente a felhasználásról). Az előírt követelmények megsértése (a célhoz kötöttség meg nem tartása) külön szankciót (nemteljesítési kötbért) von maga után. Az Nvt. 15. §-a garanciális jelleggel rögzíti, hogy „A jelen törvény rendelkezéseibe ütköző szerződés, más jogügylet vagy rendelkezés semmis.”

Végül megemlíthető ebben a körben a *közbeszer-*

³² Ld. a Kbt. 62. § (1) bekezdés k) pontját.

³³ Ld. *Ercsey Zsombor, Szilovics Csaba: Innovation in Tax Systems*. In: Harsányi János Szakkollégium (Komárno), Lifelong Learning Magyarország Alapítvány (Budapest), Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar (Komárno) (szerk.): Szellemi tőke, mint versenyelőny avagy A tudásmenedzsment szerepe a versenyképességben (Lifelong Learning Magyarország Alapítvány, Budapest, 2010)

³⁴ A törvényi értékhatárt a mindenkori központi költségvetésről szóló törvény tartalmazza. (2018-ban ez az értékhatár 25,0 millió forint egyedi bruttó forgalmi érték; ez az érték évente rendszerint nem szokott változni.)

³¹ A Kúria Kfv.I.35.124/2007/7. számú ítélete. Ld. még a Kúria Kfv. VI.35.287/2009/4. számú ítéletét.

zések területe is. Komoly károkat okozhatnak azok a versenykorlátozó, jogellenes megállapodások, amelyeket a gazdasági szereplők köthetnek egymással annak érdekében, hogy a tényleges verseny kiküszöbölésével (korlátozásával) extraprofitot érjenek el. Ezen extraprofitot azonban a költségvetésnek, végső soron pedig az adófizetőknek kell állniuk, így alapvető célkitűzés ezen együttműködések (kartellek) elleni fellépés. (A versenykorlátozás több módon valósítható meg, így például ajánlatvisszatartással, illetve –elfojtással, színlelt ajánlattétellel, vagy éppen körbenyéréssel.)³⁵

A Kbt. a kizáró okok körében szabályozza a versenyjogi jogsértések következményeit: egyrészt érvényesíthető a kizárás jogkövetkezménye, ha korábban marasztalták el az adott gazdasági szereplőt ilyen jogellenes magatartásért, másrészt ugyanúgy kizáró okot jelent, ha illet az adott közbeszerzési eljárásban észlelt az ajánlatkérő.³⁶ (Ezen túlmenően a Gazdasági Versenyhivatal irányába is bejelentést kell tenni a megfelelő eljárás lefolytatása érdekében).

A közigazgatási jog – a szabálysértési alakzatok meghatározása

Vannak olyan „kriminális cselekmények”, amelyek a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükséges kockázatokkal és veszélyességgel nem rendelkeznek, azonban a társadalmi együttélés általánosan elfogadott szabályait sértik vagy veszélyeztetik, ezért hatékony fellépés indokolt ellenük.³⁷ Ha a jogalkotó nem elégszik meg a pénzügyi jogi jogszabályok által alkalmazni rendelt joghátrányokkal, de a büntetőjogi védelmet még nem itéli arányosnak (szükségnek), akkor előírhat szabálysértési alakzatokat is az adott jogsértésre. Ilyen például a *vámszabálysértés*: a bűncselekménytől való elhatárolás alapja az elkövetési érték („a vagyoni hátrány a százezer forintot nem haladja meg”), de ettől függetlenül mindig szabálysértés valósul meg, ha a körülírt magatartást gondatlanul követik el.³⁸

A büntetőjog – a kriminalizálás

A büntetőjog elsődlegesen nem rendezi, hanem védi az életviszonyokat.³⁹ A jogalkotónak körültekintően, a gazdasági és társadalmi viszonyoknak megfelelően kell megalkotnia azokat a szabályokat, amelyek meghatározzák a tényállásszerű, a társadalomra veszélyes

és a bűnös magatartásokat. A bűncselekmények e definiálása során a jogalkotónak el kell döntenie, hogy milyen magatartásokat (aktív cselekvéseket, mulasztásokat) rendel büntetőjogi eszközökkel szankcionálni (azaz melyeket kriminalizál), mi az a szint, amelynek átlépésével már ezeket az eszközöket kell alkalmazni.

A Btk. a XXIX. fejezetében nevesíti a költségvetést károsító bűncselekmények törvényi tényállásait, így például a költségvetési csalást vagy a jövedékkel visszaélés elősegítését. A költségvetési csalás egységes tényállása különböző magatartásokat rendel szankcionálni. Így magában foglalja a klasszikus adócsalást (vagy más közbeveteli formákat megrövidítő) magatartásokat,⁴⁰ a jogosulatlan adó-visszaigénylést, visszatérítést, a kedvezmények jogosulatlan igénybevételeit, valamint a felhasználási kötelezettség megsértését (így ha például egy támogatást a jóváhagyott céltól eltérően használnak fel.)

A „költségvetésbe történő befizetési kötelezettséget” elsődlegesen a közterhek megállapítása jelenti. A Magyarország gazdasági stabilitásáról szóló 2011. évi CXCV. (Gst.) csak a jellemző formáit nevesíti, így az adók, a vámok, a járulékok, a különböző illetékek, díjak (igazgatási szolgáltatási díjak), hozzájárulások emelhetők ki. A tényállás így magában foglalja a korábbi adócsalást, az áfára elkövetett csalást, csempészetet vagy a jövedékkel való visszaélést.⁴¹

A védelem szempontjából alapvető jelentőségű a bűnösség kérdése. A költségvetési csalásnak nincs gondatlanságon alapuló alakzata, tehát csak a szándékos⁴² elkövetés büntethető.⁴³ A Btk. 7. §-a szerint „Szándékosan követi el a bűncselekményt, aki cselekményének következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik.” Éppen ezért mindig vizsgálni kell a bűnösség körében, hogy a magatartás minősíthető-e szándékosnak vagy pedig nem.

A büntetőjogi esetekben tehát különös tekintettel vizsgálandó a felelősség kérdése. A bírósági gyakorlat szerint egy gazdasági társaság vezető tisztségviselője (ügyvezetője) e minőségében felelősséggel tartozik a társaság adóbevallásaiért, tettesként tehát megvalósíthatja a költségvetési csalást. Ha az ő megbízása, utasításai alapján eljáró, a bevallást elkészítő és benyújtó könyvelő munkatárs nem tudott arról, hogy a bevallás valótlan adatokra épült, akkor az ő esetében tévedés áll fenn, tehát a könyvelő társtettesként nem vonható felelősségre.⁴⁴

Az ilyen esetekben jellemzően hamis, meghamisított (valótlan tartalmú), illetve fiktív bizonylatokat

³⁵ Az egyes technikákról ld. *Juhász Ágnes: Közbeszerzés a versenyjog határán*. Miskolci Jogi Szemle, 2010/2., 141–142. o.

³⁶ Ld. a Kbt. 62. § (1) bekezdés *n*) és *o*) pontját

³⁷ A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (Sztv) preambuluma.

³⁸ Ld. a Btk. 462. § (3) bekezdését („Nem valósul meg bűncselekmény, illetve vámszabálysértés valósul meg, ha a költségvetési csalással okozott vagyoni hátrány a százezer forintot nem haladja meg.”), valamint az Sztv. 209. § (1)–(2) bekezdését

³⁹ *Földvári József: Magyar Büntetőjog. Általános rész*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 27. o.

⁴⁰ Ld. *Molnár Gábor Miklós: Adócsalás a költségvetési csalásban*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2011

⁴¹ Az összevont bűncselekményekről ld. *Miskolczi Barna: XXXIX. fejezet A költségvetést károsító bűncselekmények*. In: A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény Nagykommentárja (Opten, 2016), 1325. o.

⁴² „Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény...” [Btk. 4. § (1) bekezdés]

⁴³ *Miskolczi Barna: XXXIX. fejezet A költségvetést károsító bűncselekmények*, i. m., 1329. o.

⁴⁴ Ld. a Fővárosi Törvényszék 11.B.1584/2010/132. számú ítéletét.

használnak fel. A bizonylatok kiállításához – mint az egyik adókötelezettség teljesítéséhez – rendszerint szigorú számadású nyomtatványokat, speciális, ellenőrzött szoftvereket (számlázó programot), eszközöket (például pénztárgépet vagy online kapcsolatra képes, adóügyi ellenőrzési egységgel is rendelkező pénztárgépet) kell használni.⁴⁵ A bizonylatok kiállításának eszközei és körülményei ellenőrizhetőek a részletes dokumentálási kötelezettségre tekintettel, így ha a különböző időpontok között ellentmondás áll fenn, akkor az adott ügylet jogszerűsége, a kibocsátott számlák valódisága megkérdőjelezhető. Egy esetben például a bíróság megállapította, hogy a számlák mögötti gazdasági események megtörténtét semmi nem bizonyította, a gazdasági társaság által kibocsátott számlák teljesítési időpontja korábbra esett, mint a számlákat tartalmazó számlatömb megvásárlása, és az egyes számlák kifizetése is jóval korábban történt meg, mint ahogy magát a bizonylatot kiállították. (Emellett az ügyben eljáró könyvszakértő nem talált az érintett számlákhoz kapcsolódó szerződést, fuvarlevelet, szállítólevelet, a számlázott fuvarok nem voltak beazonosíthatóak, az éves beszámolót a cégnyilvántartás számára nem nyújtották be, és a pénztárban kimutatott pénzkészlet nem tette volna lehetővé a szállítási számlák rendezését.) A terhelt egyébként a büntetőeljárás során meg sem kísérelte a számlák tartalmának valódi voltát igazolni.⁴⁶

Ugyancsak megvalósítható a költségvetési csalás bűncselekménye akkor, ha egy lakáscélú állami támogatás igénylésének feltétele bizonyos mértékű önerő megléte, és az igénylő úgy nyilatkozik a hitelintézet felé, hogy ezzel rendelkezik, pedig valójában ilyen önerő nem áll rendelkezésre: „A tényállásban foglaltak szerint a támogatási szerződés aláírásakor az építető vádlottak önerő meglétéről nyilatkoztak, noha tisztában voltak azzal, hogy ilyen nem rendelkeztek. Önerő hiányában a kedvezmény nem lehetett volna igényelhető, a lakásépítési támogatás nem lehetett volna engedélyezhető.”⁴⁷

A *közvagyon* érintő büntetőjogi tényállások közül megemlíthető a vagyon elleni bűncselekmények körében szabályozott *hűtlen kezelés* (illetve a helyette megállapítható tényállások). „A materiális bűncselekmény törvényi tényállási eleme, az eredménye, a vagyoni hátrány, amely a vagyonban okozott kárt és elmaradt vagyoni előnyt jelenti. Kárként a vagyonban okozott értékcsökkenés értelmezhető. Amennyiben az elkövetési magatartással ok-okozati összefüggésben nem következik be értékcsökkenés, akkor a magatartás nem tényállásszerű és a bűncselekmény nem valósul meg.” (Kamatvesztés is lehet akár elmaradt előny).⁴⁸ Hűtlen kezelés helyett azonban más bűncse-

lekmény elkövetése állapítandó meg, ha „a jogilag tilalmazott magatartásban valamely másik vagyon elleni bűncselekmény elkövetési magatartása – jogtalan eltulajdonítás, sajátjaként való rendelkezés vagy jogtalan haszonszerzés végett más tévedésbe ejtése, tévedésben tartása – ölt testet.”⁴⁹ Megállapítható hűtlen kezelés, vagy éppen csalás például, ha indokolatlanul vonnak be jogügyletbe egy, érdemi tevékenységet nem végző gazdasági társaságot (az e bevonás nyomán előállt többletköltség a vagyoni hátrány), ha szükségtelen beszerzéseket (indokolatlan készletezést) valósítanak meg, ha a beszerzett áruk nem felelnek meg a jogszabályi követelményeknek, ha nem valós (a tényleges mértéket lényegesen meghaladó) mértékű munkavégzésről kiállított számlát fogadnak be és fizetnek ki (tudatos túlszámlázás), ha a tényleges forgalmi értéket lényegesen meghaladó vételárat fizetnek ki egy áruért, ha a társaság munkavállalóit magáncélú munkavégzésre rendelik ki munkaidőben, vagy ha értéktelen termékek vételárának visszaszerzésére nem tesznek kísérletet.⁵⁰ Ugyancsak felmerülhet a büntetőjogi felelősség megállapíthatósága, ha az Áht. által szabályozott olyan kötelezettségvállalást lát el ellenjegyzéssel a pénzügyi ellenjegyző, amely jogsértő (mert például sérti a gazdálkodásra vonatkozó szabályokat), és a hozzá felterjesztett iratokból ez megállapítható volt. Egy esetben – egyéb jogsértő magatartások megvalósítása mellett – nem folytattak le közbeszerzési eljárást, és e nem orvosolható jogsértést utólagos ajánlatokkal próbálták meg elfedni, az ellenjegyző azonban nem tagadta meg az ellenjegyzést, pedig „egyértelműen tudta, hogy az adásvételi szerződés megkötésére mind az államháztartási törvény, mind a közbeszerzésről szóló törvény, mind az egyéb gazdálkodásra vonatkozó jogi normák megsértésével került sor, így a kötelezettségvállalást megelőző ellenjegyzés alkalmával olyan részjogosítványokat gyakorolt, ami a vagyonkezelői kötelezettség részének tekintendőek.”⁵¹

A pénzügyi jogi következmények körében is szó volt a közbeszerzések területéről. Bizonyos, a közbeszerzésekhez kapcsolódó jogellenes magatartások a Btk.-ban nevesített egyes különös törvényi tényállásokat is kimerítik. Ilyen lehet például a vesztegetés, a hivatali visszaélés vagy éppen a kifejezetten nevesített „*versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban*” nevű tényállás.⁵² Ez utóbbival kapcsolatban megjegyezhető, hogy privilegizált esetként határozza meg azt az esetet, ha a cselekményt jelentős értéket meg nem haladó közbeszerzési értékre követik el. E megoldással szemben kritikaként azonban megfogalmazható, hogy „A közbeszerzési eljárások okán kifizetésre kerülő közpénzek védelme

⁴⁵ Ld. az Sztv. 168. §-át, valamint a számla és a nyugta adóigazgatási azonosításáról, valamint az elektronikus formában megőrzött számlák adóhatósági ellenőrzéséről szóló 23/2014. (VI. 30.) NGM rendeletet.

⁴⁶ Ld. a Kúria Bhar.I.625/2016/8. számú ítéletét.

⁴⁷ A Kúria Bhar. II. 371/2015. számú ítélete (BH 2016.108)

⁴⁸ A Győri Ítéltábla, mint harmadfokú bíróság Bhar.63/2015/4. számú ítélete

⁴⁹ A Pécsi Ítéltábla, mint másodfokú bíróság Bf.III.101/2014/11. számú ítélete.

⁵⁰ Ld. a Pécsi Törvényszék B.395/2012/122. számú ítéletét.

⁵¹ Ld. a Fővárosi Törvényszék mint másodfokú bíróság 23.Bf.7690/2015/30. számú ítéletét.

⁵² A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 420. §; ld. még a régi Btk. (1978. évi IV. törvény) 296/B. §-át.

az adott eljárás tárgyát képező összeg mértékétől függetlenül jellegükből adódóan fokozott védelmet igényelnek, ami [...] nem teszi lehetővé az egyébként a büntetőjogi szankciórendszerben megszokott, elkövetési értéken alapuló enyhébb elbírálást.”⁵³

A jogalkotó döntésén múlik, hogy milyen kartelleket von a tényállás hatálya alá, illetve hogy az engedékenységi politikára is figyelemmel milyen büntethetőséget megszüntető okokat határoz meg. Felvetődött az a megoldás is, hogy kiterjesztik általánosságban a kartellekre a büntetőjogi védelmet, azonban „A kartelltilalom megszegése a versenyjog eszköztárával megfelelő védelmet biztosít, a bűncselekmény kiterjesztése valamennyi ilyen visszaélésre inkább veszélyeket hordozna magában, mintsem megfelelő eredménnyel kecsegtetne.”⁵⁴

A *hivatali visszaéléshez* kapcsolódóan említhető az az eset, amelyben megállapítást nyert, hogy „Megszegi a hivatali kötelességét a közbeszerzés során feladatokat ellátó hivatalos személy, aki a pályázat átnézésével és javításával, az ajánlattételi áráról adott információval a közbeszerzési pályázat résztvevője számára jogtalan előnyt biztosít.”⁵⁵ (Megjegyzendő, hogy a „pályázat” kifejezés a közbeszerzési eljárások esetében, amikor ajánlattételre vagy részvételi jelentkezés benyújtására kerül sor, nem használható jogi értelemben, hiszen a pályázat – legalábbis pénzügyi jogi szempontból – a támogatási igények egyik fajtája.)⁵⁶

Az ilyen jellegű jogsértések megelőzését egyébként a 2018-tól alkalmazandó *elektronikus közbeszerzési rendszer* (EKR) sem képes biztosítani: a közbeszerzési eljárásokhoz kapcsolódó egyéb visszaéléseket (például dokumentumok utólagos módosítása) valóban képes lehet kiküszöbölni, illetve átláthatóbbá, egyszerűbbé teheti a folyamatot. Az előterjesztő miniszter az expozéban az elektronikus megvalósítás előnyeit a következők szerint foglalta össze: „Az elektronikus közbeszerzés meg fogja oldani a nyilvánosság problémáját, meg fogja oldani a számonkérhetőség, visszakereshetőség, átláthatóság kérdését, hiszen minden adat rögzítésre kerül, minden csuklómozdulat rögzítésre kerül, minden elkövetett vagy el nem követett papírcsere rögzítésre kerül. Tehát az a fajta barkácsolás, ami egy-egy közbeszerzési eljárásnál az elmúlt tíz évben előfordulhatott – nem mondom, hogy előfordult; előfordulhatott –, ez a fajta csehszlovák barká-

csolás véleményem szerint az elektronikus ügyintézésel kizárásra kerül. Nem szerettem volna senkit sem megsérteni érzékenységekben.”⁵⁷ Megállapítható azonban, hogy a súlyos, büntetőjogi megítélés alá eső magatartások rendszerint az eljárás folyamatán kívül valósulnak meg, így az elektronikus lebonyolítás – az EKR kötelező alkalmazása – nem kínál megoldást ezen problémák kezelésére, legfeljebb a megvalósítást tehetségteljesebbé némely esetben.

Záró gondolatok

Az államok elsődleges célja, hogy a közfeladatok (az állam funkcióinak) ellátásához szükséges pénzügyi forrásokat megszerezzék. Az alapvető elvárás természetesen, hogy a jogszabályokban megállapított közteherfizetési kötelezettségeiknek eleget tegyenek a kötelezettek. Az önkéntes teljesítés elmaradásának esetére megfelelő szankciók alkalmazását kell kilátásba helyezni, és e szankciókat érvényre is kell juttatni.

Az említett joghátrányok különböző jellegűek és különböző jogágak (jogterületek) által szabályozottak: a különböző közigazgatási, illetve pénzügyi jogi jellegű szankciók mellett azonban büntetőjogi eszközök is alkalmazhatóak. A törvényhozás különböző különös részi törvényi tényállások megalkotásával erőteljesebb fellépést is lehetővé tesz, a jogellenes magatartást tanúsítóknak a büntetőjogi felelősségrevonással (felelősségre vonhatósággal) is számolniuk kell. Azonban figyelembe kell venni a büntetőjog ultima ratio jellegét, azaz azon általános követelményt, hogy e súlyos jogkövetkezményeket csak a legvégső esetben szabad (célszerű) alkalmazni, helyettük más, enyhébb súlyú joghátrányokkal sújtandóak a jogsértő magatartást tanúsító alanyok. Vagyis minden esetben kulcskérdés, hogy melyek azok a magatartások, amelyek már elérik a büntetőjogi felelősségre vonás szintjét, és már büntetőjogi eszközökkel üldözendőek, és melyek azok, amelyek esetében elegendő más jogágak által szabályozott szankciórendszer – jellemzően a különböző pénzügyi joghátrányok – alkalmazása. A büntetőjog megfelelő alkalmazása azonban igényli a pénzügyi jogi szabályok, fogalmak és jogintézmények megfelelő ismeretét, alkalmazását is. ■

⁵³ Kéryné Kaszás Ágnes Roxán: *Kartelljogi aktivitás a hazai és német büntetőjogban*. *Glossa Iuridica*. II. évfolyam 1. szám, 64. o.

⁵⁴ A Btk. 420. §-ához kapcsolódó miniszteri indokolás.

⁵⁵ BH 2002.471.

⁵⁶ Ld. Pfejfer Zsolt: *Fogalomhasználati problémák a pénzügyi jogban – közérthetőség kontra jog(ás)zi precizitás*. *Jura*, 2016/2., 130–133. o.

⁵⁷ A törvény általános vitájáról szóló jegyzőkönyv (2015. június 9.), 3. o. (www.parlament.hu, 2015. augusztus 3.)